2
DIA

1511 027077

Diakoonia käsiraamat

Riho Saard

EELK
Usuteaduse
Instituudi
toimetised XVI

Diakoonia käsiraamat

EELK Usuteaduse Instituudi toimetised
XVI

Diakoonia käsiraamat

Koostanud ja toimetanud
Riho Saard

EELK Usuteaduse Instituut
Tallinn 2007

D1A

Toimetuskolleegium: Annika Laats, Aarno Lahtinen, Tiit Pädam,
Riho Saard, Vaike Salveste, Randar Tasmuth

Keeletoimetaja: Karin Leesment
Küljendaja ja kaane kujundaja: Riina Sildvee

Raamat on saanud teoks Soome Kiriku Välisabi ja
Schleswig-Holsteini Liidumaa Diakooniakeskuse rahalisel toetusel.

KUSTUTATUD
Viimsi
Raamatukogu
04. 02.

Viimsi Raamatukogu

© EELK Usuteaduse Instituut ja autorid, 2007

ISSN 1406-8567

ISBN 978-9985-9584-4-5

Trükitud OÜ Vali Press trükikojas

SISUKORD

EESSÕNA 7

I DIAKOONIA JUURED PIIBLIS 9

Ligimeseks loodud inimene. Diakoonia juured Vanas Testamendis
Raija Sollamo 9

Ligimeseks lunastatud inimene. Diakoonia Uues Testamendis
Raija Sollamo 18

II DIAKOONIA KIRIKU ELUS 25

Diakoonia kiriku elus ja tegevuses
Esko Koskenvesa 25

Diakoonia kiriku ajaloos
Sven-Erik Brodd 34

Diakoonia Saksamaal
Hans Martin Müller 50

Kirik ja diakoonia Skandinaavias
Per Eckerdal 65

III DIAKOONIA KIRIKU USUS 75

Diakoonia kiriku usu perspektiivis
Kjell Nordstokke 75

Diakoonia Martin Lutheri teoloogias ja Soome luterlikus traditsioonis
Kari Kopperi 82

IV DIAKOONIA JA KIRIKU AMET 93

Diakoonia ja kiriku vaimulik amet
Risto A. Ahonen 93

Diakonaat - diakoni vaimulik amet Eesti Evangeelses Luterlikus Kirikus
Tiit Pädam 107

V DIAKOONIA JA MISJONITÖÖ KIRIKU USU VÄLJUNDITENA 123

Diakoonia ja misjon – kiriku usu väljendused
Risto A. Ahonen 123

VI. DIAKOONIA KIRIKUS JA ÜHISKONNAS 131
Diakoonia ja kodanikuühiskond: strateegiad osaluseks ja tööks inimestega
Kjell Nordstokke 131
Diakoonia mõjutegurid – sotsiaalhoolekandesüsteemi ühiskondlik, kultuuriline ja poliitiline keskkond 21. sajandi Eestis
Vaike Salveste 138
VII. DIAKOONIA EELK-s JA EESTI ÜHISKONNAS 155
Luterlikust hoolekande ja diakoonia ajaloost Eestis reformatsioonist II maailmasõjani
Riho Saard 155
Diakoonia areng EELK-s 1990-ndatest 21. sajandi alguseni
Aarno Lahtinen 228
LISAD 235
Diakoonia EELK dokumentides 235
EELK diakoonia arengukava 2007-2012 237

EESSÕNA

Eestikeelse diakooniateaduse käsiraamatute ja õpikute ajalugu on lühike. Diakooniateaduses võiks arvesse tulla ainult 1980. aastal Tallinnas Luterliku Maailmaliidu Euroopa kirikute konverentsil ettekandeblokis "Kuulutus üksikisiku teenimise kaudu" (*Verkündigung durch den Dienst am einzelnen Menschen*) ungarlase Gyula Nagy ettekanne "Kuulutus üksikinimese ja ühiskonna teenimises". Eestikeelsete diakoonia õpikute ajalugu on aga veelgi lühem, ulatudes 1990ndate aastate algusesse, kui Soome Kiriku Diakooniakeskuse abil andsid EELK Viljandi Pauluse kogudus ja EELK Diakooniaühendus 1992. aastal välja väikseformaadilise ja -mahulise diakoonia õpiku pealkirjaga "Diakoonia õpik. Algkursus".

Kuna senini puudus eesti keeles laiem üldkäsitlus diakoonia teoloogiast, ajaloost ja diakoonia tänapäevastest arengutest, siis sai käsiraamatu koostamine üheks EELK diakoonia arenguprojekti 2004-2006 osaks. Käesoleva käsiraamatu sisulise struktuuri eeskujuks on mõneti ka 1992. aasta diakoonia õpik, aga veelgi enam vastavad soomekeelsed käsiraamatud, nagu *Hoivatkaa toinen toistanne – Diakonian teologian käsikirja* (1992) ja *Diakonian käsikirja* (2002), millest on siinse käsiraamatu jaoks tõlgitud ka rida artikleid.

Diakooniateadusel kui oikumeenilisel teadusel on tänases Euroopas tähendus selles mõttes, et uurides eluteoloogiat ja elamiskunsti, avab ja loob see kontakte paljude teiste teadusalade vahel. Seepärast on diakoonia käsiraamatu toimetuskolleegium püüdnud ühtede kaante vahele mahutada õppijatele vajalikku, nii teoreetilist kui ka ajaloolisest kogemusest tulenevat diakoonia ja sotsiaaltöö materjali. Sellest johtuvalt jaotub käsiraamat oma ülesehituselt seitsmeks põhipeatükiks: esmalt lähenetakse diakooniale eksegeetiliselt ja käsitletakse diakoonia piibellikke juuri; teiseks vaadeldakse diakooniat üldkirikuloolisélt ja demonstreeritakse diakoonia muutusi ajaloos; kolmandaks käsitletakse diakooniat süstemaatilis-teoloogiliselt ja vaadeldakse diakoonia kohta kiriku usus; neljandaks lähenetakse diakooniale ametiteoloogiast lähtudes; viiendaks kiriku kuulutusest e missiost lähtudes; kuuendaks ühiskondlikust kontekstuaalsusest lähtudes ja kõige lõpuks käsitletakse luterliku hoolekande ja diakoonia ajalugu Eestis. Viimasena nimetatud põhipeatükk on

esimene põhjalikum arhiiviallikatel rajanev uurimus Eesti luterlikust hoolekande ja diakoonia ajaloost.

"Diakoonia käsiraamat" on mõeldud diakooniakoolituse põhimaterjaliks. Raamatus kasutatakse läbivalt Piibli tsitaate väljaandest Piibel: Vana Testament, Apokrüüfid, Uus Testament. Eesti Piibliselts, Tallinn 1999/2000. Toimetuskolleegiumi ja EELK UI kui sarja väljaandja tänu kuulub Soome Kiriku Välisabile (*Suomen Kirkon Ulkomaanapu*) ja Schleswig-Holsteini Liidumaa Diakooniakeskusele (*Diakonisches Werk Schleswig-Holstein*), kelle rahalisel toel käsiraamat saabki ilmuda.

Toimetuskolleegiumi nimel Riho Saard

I. DIAKOONIA JUURED PIIBLIS

LIGIMESEKS LOODUD INIMENE

Diakoonia juured Vanas Testamendis

Raija Sollamo

Kooselu ideaal ja võrdne inimväärikus

Inimese igivana põhikogemus on, et teda ei ole kavandatud elama üksi. Vana Testamendi teises loomisjutustuses (1Ms 2:4b-25, nn jahvistlik pärimus), esitatakse seda veendumust sõnadega "Inimesel ei ole hea üksi olla..." (2:18). Võimsamalt on seda tõdemust raske väljendada. Niikaua kui inimene oli üksi, ei olnud ta õnnelik isegi paradiisis. Inimesel oli Jumal, tal olid puud, põõsad, loomad ja puhas vesi, kuid siiski ei olnud ta õnnelik. Õnnelikuks muutus ta alles siis, kui sai endale võrdväärse kaaslase.

Vana Testamendi alguses on kaks loomisjutustust. Neid on hakatud nimetama Preestrikoodeksi[1] loomisjutustuseks ja Jahvistliku allika (e Jahvisti) loomisjutustuseks. Preestrikoodeksi loomisjutustus hõlmab 1Ms 1:1-2:4a ning Jahvisti jutustus 1Ms 2:4b-25. Mõlemad pärimused on olnud Moosese raamatute kirjutamise allikaiks. Preestrikoodeksi tekst on noorem ja on kokku pandud umbes aastail 500 eKr, Jahvistlik allikas aga pärineb alates 10. sajandist eKr.

Jahvistlik loomisjutustus kõneleb mehe ja naise kõige lähedasemast suhtest, nende eluaegsest ühtekuuluvusest. Naine on mehele "kohane abi". See, kes üksi toime ei tule, vajab abi ja aitajat. Patriarhaalse ehk isa autoriteedi najal toimiva ühiskonna rüpes sündinud loos vaadeldi asja eeskätt mehe seisukohalt. Mehe perspektiivist vaadatuna oli naine talle sobivaks abiks, aitajaks. Vastupidist asjade seisu ei olnud vaja kaunite sõnadega selgitada. Oli endastmõistetav, et naine vajab väga paljudes asjades mehe abi ja kaitset.

See loomisjutustus piirdub pildiga kooselust. Abielu oli muistse Iisraeli ühiskonna elu norm ning vallalisus väga harv erand. Kuid jutustust on või-

[1] Nimetatud ka Preestrikeerikuks või Preestriraamatuks (tõlk, toim.).

malik mõista ka laiemalt, nimelt nõnda, et inimene ei ole loodud ainult kooseluks abikaasaga kahekesi, vaid üldisemalt, koos kõikide inimestega. Muidugi moodustavad lähima kooslusringi perekond ja suguvõsa.

Jahvisti loomisjutustuses võime leida diakoonia esimese piibelliku lätte. Inimesed on loodud kooseluks perekonnana, suguvõsana, hõimuna ja rahvana. Tänapäeval pole paljude abivajajate peamiseks mureks raha, töö või elukoha puudumine, sest neid probleeme aitab lahendada ühiskond. Sageli vaevab inimest hoopis üksindus. Inimene tunneb, et tal ei ole kedagi ja et ta ei kuulu kuhugi. Üksinduses tundub elu tühja ja mõttetuna, seevastu elu eesmärki saab teostada ainult koos teistega.

Inimene on loodud teisi aitama abielus, perekonnas, suguvõsas ja teistes sotsiaalsetes kooslustes. Inimest ei ole loodud riidlema, kadetsema ega tappa, nagu näeme Kaini ja Aabeli loos, vaid sõpruses ja leplikkuses lahkhelisid lahendama, nagu Aabraham ja Lott teineteise eest hoolt kandes tegid, või nagu Noa, kes võttis oma laeva kaasa pojad ja miniad. Meie ülesanne on olla üksteise aitajad, et keegi ei jääks üksi ja ilma abita.

Piibli tekstis Jahvisti versioonist eespool seisev Preestrikoodeksi loomisjutustus (1Ms 1:1-2:4a) on Jahvisti jutustusest ajalooliselt noorem ja sisaldab diakooniatööks samuti tähtsa põhimõtte. Inimese loomise kohta öeldakse salmis 27 nõnda: "Ja Jumal lõi inimese oma näo järgi, Jumala näo järgi lõi ta tema, ta lõi tema meheks ja naiseks." Seda lauset võib pidada võrdväärsuse põhimõtte esitamiseks. Kõik inimesed, sõltumata soost, rassist, nahavärvist või keelest, on omavahel võrdväärsed, kuna nad kõik on loodud Jumala näo järgi. Preestrikoodeksi genealoogilised tabelid (1Ms 5:1jj; 10:1jj; 11:10-27) näitavad selgelt, et kõiki rahvaid peeti Aadamast põlvnenuiks.

Preestrikoodeksi loomisjutustusest tuleb esile rahvusvahelise ühtekuuluvuse ja ühisvastutuse põhimõte. Mõtet kolmanda maailma rahvaste omapead näljasurma jätmisest, et mõni muu rahvas või meie, eurooplased, võiksime ellu jääda, tuleb pidada ebapiibellikuks. Loomisjutustuse järgi ei ole teisejärgulisi inimesi ega vähemväärtuslikke rahvaid. On vaid võrdväärsed, Jumala loodud inimesed.

Ligimesearmastus

Paabeli eksiili ja sellele järgneva perioodi ajaks, s.o 6. sajandiks eKr oli juutidel küpsenud käsitus kõikide inimeste võrdväärsusest. See oli üks osa loomisusu laiendatud mõistmisest. Jahvet peeti kõikide inimeste Loojaks ja kõikide rahvaste Jumalaks. Praktiliselt ei saanud Vana Testamendi aja maailmas üldine hoolekanne siiski teoks, vaid see piirdus oma rahva liikmete ja sisserändajatega. On loomulik, et hoolekanne ja aitamine suundub esmajärjekorras lähedastele inimestele, nagu perekonnaliikmed, teenijad, sugulased ja sõbrad. Kui Vana Testamendi ajal kõneldi ligimesearmastusest, siis tulid arvesse rahvuskaaslased ja oma rahva keskel elavad sisserännanud (meie aega kohaldatult ümberasujad, pagulased ja võõrtöölised).

Ligimese armastamise nõue esineb Vanas Testamendis sõnadega: " ... armasta oma ligimest nagu iseennast!" (3Ms 19:18). Kontekstist selgub, et ligimesena mõeldakse rahvuskaaslast. Heebreakeelset sõna, mida on edasi antud "ligimest" tähistavana, saab sõna-sõnalt tõlkida kui "sõpra". Ligimest ei tohi põlata ega teda taga rääkida, anda tema kohta valetunnistust või teha talle ülekohut. Vana Testamendi seadusekogumikes on esitatud inimeste kooselu põhinormid. Need normid on vajalikud mitte ainult kooselu võimaldamiseks, vaid ka selle muutmiseks õnnistusrohkeks ja kõiki osapooli rahuldavaks.

Positiivsel kujul edastatud üldine juhtnöör armastada oma ligimest nagu iseennast on laiem kui lihtsalt üksik käsk või keeld. Näiteks keeld anda valetunnistust oma ligimese kohta muutub tarbetuks, kui inimene armastab ligimest nagu iseennast. Üksikuid käske, keelde või situatsioonikohaseid nõuandeid võib pidada üldise armastuskäsu konkreetseteks olukorda sobitamise juhtnöörideks. Oletatavasti oli areng siiski vastupidine: kõigepealt kujunesid kollektiivides käsud ja keelud ehk algeline seaduste kogu. Alles hiljem suudeti paljud käsud ja keelud koondada üheks või kaheks põhipostulaadiks. Seega on ligimesearmastuse käsk õiget käitumist täpsustavate käskude ja keeldude summa.

Sotsiaalselt marginaalsed inimesed Vana Testamendi vanemates seaduste kogumikes

Vana Testamendi seaduse eesmärgiks oli hea, õiglase ja inimliku ühiskonna kujundamine. See tähendab niisugust ühiskonda, mis kannab hoolt ka oma kõige nõrgemate liikmete, nagu leskede, orbude, vaeste, orjade ja võõramaalaste eest. Juba Vana Testamendi vanimas seadusekogus ehk Liiduraamatus[2] (2Ms 20:22 - 23:33) on määrusi, mille ülesandeks on kergendada orjade saatust (2Ms 21:2-11) ning kaitsta ja aidata nõrku (22:20-26). Toon vaid kaks näidet: "Ära rõhu võõrast ja ära tee temale häda!" (22:20a) ja "Te ei tohi halvasti kohelda ühtki lesknaist ega vaeslast!" (22:21).

Ühiskonna nõrgemate liikmete eest hoolitsemisega ei kujutanud iisraeli ühiskond endast tolleaegses Lähis-Idas midagi ainulaadset, vaid ta järgis naaberrahvaste hulgas juba varem kasutusele tulnud toimimisviise. Seda tu-

[2] Tõlgitud ka Lepinguraamatuks (tõlk, toim.).

leb mõista nõnda, et ajal, mil ei olnud veel olemas ühiskondlikku sotsiaalabi ja sotsiaalkindlustust, määrati riiklikes seadustes hoolitsus vaeste ja nõrkade eest üldiseks kohustuseks. Niisugusena ilmnes see ka näiteks Vana-Babüloonia seadustes ja samalaadsena praktiseeritakse seda beduiini hõimude kirjutamata seadustes. Perekonnad ja suguvõsad olid vastutavad oma orbude ja leskede eest. Kõik maaomanikud ja rikkad olid kohustatud abistama vaeseid. Laenuprotsendi võtmine vaeselt ligimeselt (s.o rahvuskaaslaselt) oli keelatud (2Ms 22:24) ning pandiks võetud üleriie tuli omanikule tagastada enne päikese loojumist (22:25).

Liiduraamatust hilisemas nn deuteronomistlikus seaduses (5Ms 12-26) on samuti nõrgemate eest hoolitsemise nõudeid, mida iseloomustab suur inimlikkus. Lugedes 5Ms 24:10-22 selgub, et palgalisele tuleb tema tasu maksta samal päeval enne päikeseloojakut. Keelule "Ära vääna võõra ja vaeslapse õigust, ja ära võta pandiks lesknaise riideid!" järgneb põhjendusena meenutus "tuleta meelde, et sa ise olid ori Egiptuses, ja et Issand, su Jumal, lunastas sind sealt; sellepärast ma käsin sind seda teha!" (2Ms 24:17-18). Seega selgub, et kuna iisraellased ise on olnud võõrastena Egiptuses rasket tööd tegemas, tuleb neil osutada inimlikkust endi keskel elavate elu äärealadele sattunud inimeste ja võõraste suhtes. Vaeste eest hoolitseti ka sel kombel, et järelnoppimine viljapõldudel, viinamarja- ja oliiviistandikes nimetati võõraste, leskede ja orbude õiguseks (24:19-22). Põhjendusena rõhutatakse uuesti, et iisraellased on ka ise olnud orjad Egiptusemaal.

Üsna samalaadseid määrusi võõraste, leskede ja orbude kohtlemiseks leidub ka eksiiliajast pärit pühadusseaduses (3Ms 17-26). Olgu siinkohal lugemise näitena 3Ms 19:9-18. Siin ei määrata võõraste ja vaeste õiguseks mitte ainult koristatud põldude järelnoppimine, vaid ka lõikamata jääv põlluäärte vili (19:9). Kurte ja pimedaid soovitatakse inimlikult kohelda (19:14). Samuti kuulub pühadusseadusse juba eespool nimetatud ligimesearmastuse käsk (19:18).

Prohvetite sotsiaalne kuulutus

Vana Testamendi kirjaprohvetiteks nimetatakse niisuguseid prohveteid, kellele omistatakse terveid tänini säilinud raamatuid. Kirjaprohvetid olid selles mõttes tüüpilised prohvetid, et vahel olid nad ekstaasis, neil esines nägemusi ja nad kuulsid hääli ning edastasid sõnumeid ja ennustusi. Siiski oli ekstaatilisus enam tunnuslik joon kaanani prohveteile ning iisraeli kultuse- ja õukonnaprohveteile kui kirjaprohveteile. Kirjaprohvetitele oli tunnuslikum ekstaatiliste joonte vähenemine ja usulise kuulutuse tugevnemine. Kirjaprohveteid

võiks nimetada ka prohvetluse reformaatoreiks, sest nad olid uuendusliikumise esindajad. Nad kaitsesid liikumist, mille põhimõte oli "üksnes Jahve" ning nad võitlesid Jahve-usu ja baalide teenimise omavahelise segunemise vastu.

Reformiprohvetid tegutsesid Iisraelis kolmel ajalooperioodil, mida iseloomustasid suured poliitilised muutused. Neid prohveteid ongi tabavalt nimetatud ajaloo tormilindudeks, kelle tiivalöögid kostsid aina enne tormi.

Prohvetluse esimene laine tuli esile aastail 750-700 eKr. Sellel ajal elasid Juuda ja Iisrael Assüüria kui aina tugevneva maailmariigi ähvarduse ees. Assüüria lõpefaski Iisraeli ehk Põhjariigi eksistentsi selle pealinna Samaaria vallutamisega aastal 722 eKr. Samaaria elanikud, eelkõige kõrgkiht, saadeti maalt välja. Juuda suutis end sellest saatusest tookord veel säästa, ehkki Sanherib piiras Jeruusalemma aastal 701 eKr. Tolleaegsed prohvetid, nagu Hoosea ja Aamos Põhjariigi aladel ning Jesaja ja Miika Juudas ehk Lõunariigis, piitsutasid ühiskonnas esinevaid kitsaskohti, ebaõiglust ja rõhumist. Nad ennustasid, et kui rahvas ei pöördu oma kurjadelt teedelt ja pahategudest, siis järgneb häving.

Prohvetluse teine laine leidis aset vahetult enne Juuda riigi hävingut, hõlmates ka eksiili algperioodi (umbes 630-570 eKr). Selle aja mõjukad prohvetid olid Jeremija, Sefanja, Nahum, Habakuk, Hesekiel, Obadja ning võimalik, et ka Joel. Aina nõrgeneva Assüüria maailmariigi mantlipärijaks pürgis Uus-Babüloonia. Oma ajastu suurriiklikesse poliitilistesse võitlustesse suhtusid prohvetid igaüks isemoodi, kuid ühes asjas olid nad kindlad: Jumal juhib oma rahva saatust. Iisraeli rahva saatus ei olenenud viimselt suurriikidest ja nende vallutuspoliitikast, vaid eelkõige sellest, mida Jahve oli oma rahva suhtes otsustanud. Need otsused olenesid omakorda sellest, kui ustavalt rahvas teenis Jahvet ja pidas kinni tema käskudest.

Prohvetluse kolmas laine algas eksiili ajal ja jätkus veel pärast selle lõppu. Kolmanda laine aegse prohvetluse esindajateks olid "teine Jesaja" ehk Deuterojesaja (Js raamatu peatükid 40-55), Haggai, Sakarja, "kolmas Jesaja" ehk Tritojesaja (Js raamatu peatükid 55-66) ja Malaki. Poliitiline olukord oli täielikult muutunud. Pärsia kuningas Küüros, kes oli alistanud Uus-Babüloonia, lubas küüditatutel kodumaale tagasi pöörduda. Oli saabunud aeg rahvast lohutada ja julgustada ning julguse kaotanuile selgitada, et Jumala määratud karistuse aeg on lõppenud. Jumala tahe oli, et nüüd muudetakse maa uuesti õitsvaks ja Jeruusalemma tempel taastatakse.

Poliitilisest ja ajaloolisest olukorrast lähtudes oli kujunenud nii, et ühiskondliku elu küsimused olid esikohal prohvetluse esimese ja mõnevõrra ka teise laine esindajate kuulutuses. Mida siis prohvetid kuulutasid? Esikohal seisis võitlus vormilise jumalateenimise vastu.

Formaalse jumalateenistuse kriitika

Prohvetite arusaama kohaselt nõuab Jumal oma rahvalt eelkõige argielus teostuvat õiglust ja ausust. Seetõttu ei piisa sellest, et Jumala nimi huultel püsib. Ei piisa sellestki, kui tuuakse reeglipärašelt ohvriande. Ka vabatahtlikud ja ülemäärased ohvriannid ei ole vajalikud. Prohvetid kuulutasid hoopis seda, et kultuseharrastused on vaid teesklus ja tühi tegevus, mida Jumal põlgab, kui sellega ei liitu Jumala tahtele vastav elu.

Prohvet Aamos nimetab iisraellaste kultust patustamiseks. Patustamise keskusteks olid kultuslikud keskused Peetel ja Gilgal (Am 4:4-5). Aamos kuulutab rahvale Issanda sõna: "Ma olen teie pühadest nördinud, ma põlgan neid ja ma ei salli teie koosolekute lõhna. Sest kuigi te toote mulle oma põletus- ja roaohvreid, ei ole mul hea meel ja ma ei vaatagi teie rasvase tänuohvri peale! Saada ära mu eest oma laulude kära, ma ei taha kuulda su naablite mängu! Aga õigus voolaku nagu vesi ja õiglus nagu kuivamatu jõgi!" (Am 5:21-24).

Sarnaselt Aamosega kõnelesid ühiskonnas esinevatest ebakohtadest kõik prohvetite esimese laine esindajad, lisaks Aamosele ka Hoosea, Jesaja ja Miika. Mõnevõrra esineb ühiskonnakriitikat hiljemgi nagu näiteks Jeremija ja Hesekieli kuulutuses, kuid prohvetluses esinenud ühiskonnakriitika oli kõige märgatavam 8. sajandil eKr.

Väärastunud maaomastamisvormide kriitika

Ägeda ühiskonnakriitika põhjuseks olid väärastunud maakasutussuhted. Muistse Iisraeli ühiskondlik struktuur põhines maaomandil. Maa oli jaotatud hõimude, sugukondade ja perekondade vahel. Maaomand tagas pere toimetuleku, kuid see tähendas ka täielikke kodanikuõigusi. Mehel maaomanikuna kui iisraeli perekonnapeal oli täielik õigus osaleda kultuses. Ta sai ka osaleda õigusemõistmises, mida peeti linna väravais, ja tema kohustuseks oli osa võtta oma hõimu ühistest sõjaretkedest. Ilma maata iisraeli mees oli teise järgu kodanik. Süsteem oli korraldatud nõnda, et see välistaks maaomandi siirdumise vaid väheste ühiskonnaliikmete valdusse.

Ometi hakkas maaomandi asjus alates 9. sajandist eKr toimuma negatiivsete tagajärgedega muudatusi: maa siirdus üha enam rikaste valdusse. Valitsejad püüdsid hankida järjest suuremaid maavaldusi eesmärgiga jagada sealt tükke oma ametnikele palgaks. Ametnikud omakorda püüdsid igal viisil põlistada endale kord juba saadud maad. Rikkamad põllumehed ostsid üles vaeste maavaldusi. Vaesed väikemaavaldajate pered sattusid kehvadel aastatel suurtesse raskustesse. Me teame Eelija jutustustest, et kolmel aastal ei sadanud korralikku vihma. Jõukamad inimesed kasutasid olukorda ära üsna

jõhkral kombel, nii et vaesemad kas müüsid ära oma maalapi või sattusid suurtesse võlgadesse. Iisraeli seaduse kohaselt ei oleks tohtinud võlgadelt protsenti võtta, kuid suurmaaomanike tegevuse tõttu hakkas murenema vana keeld rahvuskaaslastelt protsenti võtta.

Need muudatuste tuuled said alguse Kaanani maasuhete mõjul. Kaananlaste arusaama kohaselt kujutas maa endast vabalt müüdavat ja ostetavat objekti. Seetõttu koondus kaananlaste juures maa ja võim üksikute isikute kätte. Iisraelis oli olnud põhimõtteks arusaam, et kogu maa kuulub Jahvele. See maatükike, mida iga perekond või suguvõsa oli Jumalalt saanud, oli seetõttu suguvõsa valduses olev püha maa. See maa ei olnud kaubaartikkel, vaid siirdus igavese omandina sama suguvõsa piires ühelt sugupõlvelt teisele. Jutustus Naaboti viinamäest (1Kn 21) ilmestab iisraeli ja kaanani kujutluste kokkupõrget. Jutustuses esindab kuninganna Iisebel kaananlaste arusaamu nii maaomanduslikest suhetest kui ka kuninga võimupiiridest oma alamate suhtes. Naabotis omakorda kehastub iisraeli talupoegade igivana õigus hoida oma pärusmaa enda valduses. Prohvetite sõnad annavad pildi muutustest, mis selle ajajärgu Iisraeli ühiskonnas aset leidsid. Siinkohal mõned näited:

"Et te tõstate viletsale renti ja võtate temalt viljamaksu, siis juhtub teiega nõnda: kuigi te ehitate tahutud kividest kodasid, ei ela neis teie, kuigi te istutate toredaid viinamägesid, ei joo nende veini teie." (Am 5:11)

"Häda neile, kes kavatsevad nurjatust ja hauvad oma voodites kurje mõtteid, et neid hommiku koites täide saata, sest nende käes on võim. Nad ihaldavad põlde ja haaravad need endile, kodasid, ja võtavad need ära; nad rõhuvad meest ja ta koda; igaüht ja ta pärisosa." (Mi 2:1-2)

"Häda neile, kes reastavad koja kõrvale koja ja lisavad põllule põllu, kuni enam ei jää üle paikagi, vaid üksnes teie elate maal! Mu kõrvus on: Vägede Issand, tõesti, paljud kojad jäävad tühjaks, suured ja kaunid elanikest lagedaks! Sest kümme adramaad viinamäge annab ainult üheksa kannu ja viiest vakast seemnest saab pool vakka." (Js 5:8-10)

Väärastunud õigusemõistmise kriitika

Prohvetite sõnadest selgub, et ühiskondlik ebaõiglus ei piirdunud üksnes maaomandi küsimustega. Korrumpeerunud oli ka õiguse mõistmine. Sealgi valitsesid rikkad ja langetasid otsuseid kas iseendi või siis nende kasuks, kes olid suutelised pakkuma suuremat altkäemaksu. Vaesel, ühiskondlikult positsioonilt jõuetul oli võimatu endale õigust taotleda.

"Nõnda ütleb Issand: Iisraeli kolme üleastumise pärast, koguni nelja pärast, ei võta ma oma otsust tagasi, sest nad müüvad raha eest õige ja sandaa-

lipaari eest vaese, nad ihaldavad mullapõrmu viletsate pea peale ja väänavad väetite õigust; poeg ja isa lähevad sama tüdruku juurde teotama mu püha nime." (Am 2:6-7)

"Kuulge ometi seda, Jaakobi soo peamehed ja Iisraeli soo juhid, kes te põlgate õigust ja väänate kõveraks kõik, mis on sirge, kes te ehitate Siioni verega ja Jeruusalemma ülekohtuga! Tema peamehed mõistavad kohut meelehea eest, tema preestrid õpetavad tasu eest ja tema prohvetid ennustavad raha eest. Ometi toetuvad nad Issandale, öeldes: "Eks ole Issand meie keskel? Ei meile tule õnnetust!" (Mi 3:9-11)

"Ja mina ütlesin: Kuulge ometi, Jakobi peamehed ja Iisraeli soo juhid! Kas teil ei olegi tarvis teada, mis on õige, teil, kes vihkate head ja armastate kurja, kes rebite neil naha pealt ja liha kontidelt, kes te sööte mu rahva liha ja nülite neilt naha, murrate nende luud ja tükeldate neid nagu liha keedupotti või katlasse panekuks? Küllap nad kord kisendavad Issanda poole, kuid tema ei vasta neile, vaid peidab sel ajal oma palge nende eest, sellepärast et nad on teinud kurje tegusid." (Mi 3:1-4)

Vaeste ja tõrjutute kaitseks

Prohvetid tegutsesid vaeste ja rõhutute eestkõnelejaina rikaste ja võimukandjate ees, ning selles mõttes meenutavad nad meile ühiskonnapoliitikuid. Nende programm lähtus Jumala poolt varasemal ajal antud käskudest ja korraldustest. Ühtlasi kujutas see endast iisraeli usulise pärandi hoidmist ja säilitamist ning Jahve-usu tõlgendamist vastavalt muutunud oludele.

Prohveteil oli terav pilk ühiskonna suhtes, nad nägid ja mõistsid ümberringi toimuvaid muutusi ja protsesse ning võtsid endale kohustuse vastutada ühiskonna ja selle arengu suuna eest. Nad hoolisid kõigist ühiskonnaliikmetest ja neile ei olnud sugugi ükskõik, kuidas suhtuti leskе või koheldi vaest. Prohvetid nõudsid rahvalt eelkõige õiglust igapäevases elus, mis on tähtsam kui ohver või kultus. Jumalale ei tohi läheneda määrdunud kätega. Sellisel kombel esitatud eetiline rõhuasetus oli prohvetite poolt kuulutatud Jahve-usus eriti tugev.

Vana Testamendi prohvetite kuulutus sobib eeskujuks ka tänapäeva kristlikule sotsiaaleetilisele tegevusele. Vana Testament pakub laiahaardelist vaadet kogu ühiskondliku elu ulatuses. Prohvetite eeskuju kannustab võitlusele ühiskondliku struktuuri ebaõigluse või ühiskondlikus korralduses peituva vägivalla vastu. Vastutus oma ligimese eest laieneb tervele ühiskonnale, selle ametikandjaile ja seadusandlusele.

Ükskõik missuguste terminitega inimese ja Jumala vahelist suhet Vanas Testamendis ka tähistada, on see loomu poolest igal juhul kolmeosaline draama, mille jaotus on: inimene - ligimene - Jumal. Inimese jumalasuhtesse on kaasa haaratud ligimene ja kogu ühiskond. Suhet ligimesega võib vaadelda jumalasuhte tõesuse proovikivina. Prohvetite usulisuses, mida paljud peavad iisraeli usu ehedaimaks väljenduseks, on eetiline rõhuasetus vägagi tuntav. Lõpetan prohvet Miika sõnadega:

"Tema on andnud sulle teada, inimene, mis on hea. Ja mida nõuab Issand sinult muud, kui et sa teeksid, mis on õige, armastaksid headust ja käiksid alandlikult koos oma Jumalaga?" (Mi 6:8).

Tõlkinud Randar Tasmuth

KUSTUTATUD
04. 02. 2020
Viljandi Raamatukogu

LIGIMESEKS LUNASTATUD INIMENE

Diakoonia Uues Testamendis

Raija Sollamo

Märksõnade tähendus ja nende kasutamine

Sõna *diakoonia* on tulnud kiriklikku keelepruuki Uue Testamendi kreeka kee lest, kus selle aluseks olevat sõnatüve on palju kasutatud.

Verb *diākonéō* (teenida) esineb umbes 30 korda. Tavaliselt kasutataks seda üsna avaras ja üldistavas tähenduses teenimise tähistamiseks. Siiski võ esile tuua kaks huvitavat eritähendust. Ühelt poolt kasutatakse seda verbi toi du valmistamise ja/või ettekandmise tähenduses (nt Lk 12:37; 17:8; Jh 12:2) kuid Uue Testamendi hilisemates kirjutistes on selle verbi kaudu osutatu diakooniale kui ametile (nt 1Tm 3:10).

Substantiiv *diākonía* (teenimine) esineb Uues Testamendis samuti umbe 30 korda. Selle nimisõna tähendused sarnanevad tegusõna tähendustega, kui substantiivi kasutatakse harva üldises teenimisele viitavas tähenduses. Tava lisem sõnakasutus on viitamine "lauas teenimisele" või "teatud ülesandes tee nimisele". Pauluse kirjutistes tähendab *diākonía* tihti "abi", "toetamist", ku ta näiteks kõneleb raha kogumisest Jeruusalemma vaeste heaks (Rm 15:31; 2Kr 9:12-13).

Selles seoses on nendest sõnatähendustest kõneldes huvitavaim sõna "dia koonia" kasutamine teatud ülesande või ameti täitmise tähenduses. Mitmel puhul on sõna tähendus liikunud "teenimisülesandelt" või "teenimisametilt" lihtsalt "ülesande" või "ameti" tähistamise suunas. Sõnakasutus on sedavõrd avar, et "diakooniaks" võib nimetada samahästi apostliametit (Ap 1:17; Rm 11:13; 1Tm 1:12) kui ka igasugust teenimisülesande täitmist (Rm 12:7).

Tegijat näitavat substantiivi *diákonos* (diakon, teenija) võidi kasutada nii meeste kui naiste suhtes (naine nt Rm 16:1). Seda on Uues Testamendis ka sutatud 30 korda, enamasti kellegi või millegi teenija tähenduses. Nõnda kõneldakse kuninga teenijaist (Mt 22:13), Jumala teenijaist (2Kr 6:4), Kristuse teenijaist (2Kr 11:23), evangeeliumi teenijaist (Kl 1:25), õiguse või patu teenijaist (2Kr 11:15; Gl 2:17). Mõnel juhul tähendab see sõna erilise teenimisametiga isikut koguduses, diakonit (Rm 16:1; Fl 1:1 ja 1Tm 3:8,12).

Ligimeseks olemise uus tõlgendus

Vana Testamendi tekstide kohaselt oli ligimeseks rahvuskaaslane, sõber või vend, mõnikord ka Iisraeli maal elav võõramaalane. Mäejutluses annab Jeesus ligimese mõistele uue ja laiema tähenduse.

"Te olete kuulnud, et on öeldud: Armasta oma ligimest ja vihka oma vaenlast! Aga mina ütlen teile: Armastage oma vaenlasi ja palvetage nende eest, kes teid taga kiusavad, et te saaksite oma taevase Isa lasteks – tema laseb ju oma päikest tõusta kurjade ja headе üle ning vihma sadada õigete ja ülekohtuste peale! Sest kui te armastate neid, kes teid armastavad, mis palka te saate? Eks tölneridki tee sedasama?" (Mt 5:43-46). Ligimesearmastuse käsk oli antud juba Vanas Testamendis, ja see ei olnud iseenesest uus. Siiski Jeesuse ja ristiusu tulemisega ligimeste ringi mõistmine laienes: ka vaenlased on ligimesed, keda tuleb armastada. Ligimeseksolemine ei tunne rahvuslikke ega geograafilisi piire, nii nagu sellele viitab tähendamissõna halastajast samaarlasest (Lk 10:25-37). Ristiusu levimine "maa äärteni"[1] avas uusi rahvusvahelisi kontakte. Kreeka ja Makedoonia kristlastele olid ligimesteks ka Jeruusalemma koguduse vaesed, keda need Pauluse rajatud kogudused rahakorjanduste abil toetasid.

Rahvuslike piiride murenemine ligimesesuhte arenemise teelt ei tähendanud veel laia universalismi asemele astumist, kuna kogudustes võis kergesti tekkida arusaam, et hoolt tuleb kanda vaid usuõdede ja usuvendade ehk kaaskristlaste eest. Johannese evangeeliumi põhjal näib, et usklikud moodustasid pühade osaduse, mille liikmed üksteist armastavad (Jh 13:34-35), kuid eraldavad end kurjast maailmast. On loomulik ja inimlik, et ligimesearmastus algab lähedalt, ning kristlastele olid kõige lähedasemateks kaaskristlased. Ka Paulus kutsus üles tegema eriliselt head just oma usukaaslastele (Gl 6:10), ehkki ta seejuures kutsus üles tegema head kõigile.

Niikaua kui kristlased elasid väikeste vähemusgruppidena paganate keskel, tuligi neil üksteist toetada ja vastastikku hoolt kanda. Paljudest Uue Testamendi tekstilõikudest jääb mulje kogudusest kui perekonnast. Ristiusku pöördumine tõi sageli kaasa vastuolusid perekonna ja suguvõsaga ning ühe abielupoole pöördumine võis põhjustada isegi perekonna purunemist. Kogudus oli nagu kaotatud pere asendaja, kus perekonnast ja suguvõsast väljaheidetu leidis uue ema, õed, vennad, pojad ja tütred (Mk 10:29-30; vt ka Mt 12:46-50). Isa ei olnud vaja korvata, sest kõigil kristlastel oli juba hea Isa taevas (Mt 23:9).

[1] Nõnda esitab kristluse perspektiivi Luukas, st Ap 1:7-8 (tõlk. toim.).

Mõlemad vaatenurgad on aktuaalsed ja tähtsad ka tänapäeval. Kristlaste omavahelises armastuses on paljugi kasvuruumi nii nagu selles nõdras armastuses, mis suundub nn väljaspool olijatele ja teisitimõtlejatele. Vaenlase armastamine on aga meie kirikutes üsna hary nähtus.

Niinimetatud kuldne reegel on jätkuvalt heaks tegevusjuhiseks nii igale inimesele üksikult kui ka diakooniatööle tervikuna: "Ja nii, nagu te tahate, et inimesed teile teeksid, nõnda tehke neile!" (Lk 6:31; Mt 7:12).

Armastus lähtub lunastusest

Siiani oleme kõnelnud diakooniast ehk teenimisest kõiki inimesi puudutava ülesandena. Mõtteviisi poolest on siin jõutud väga lähedale loomisloos esitatud elu mõttele – olla abiks teisele inimesele. Jeesus andis eeskuju selles, mida teiste teenimine tähendab. Markuse evangeeliumi kohaselt ütles Jeesus oma ülesande kohta: "Inimese Poeg ei ole tulnud, et lasta ennast teenida, vaid et ise teenida ja anda oma elu lunaks paljude eest!" (Mk 10:45). Teenimine tähendab loobumist oma elust ja elamist teiste kasuks.

Teenimine ei ole Uue Testamendi kohaselt murelik askeldamine, ise valitud vaba eneseohverdamine või märtri sära taotlemine. Teenimine seisab väga lähedal armastusele: teenimine ja armastamine kuuluvad tegelikult kokku. Jeesuse elutööd võib iseloomustada ühtviisi kui teenimist (Mk 10:45) või kui armastamist kuni lõpuni (Jh 13:1). Paulus kutsub kristlasi üles üksteist armastama ja teenima (Gl 5:13). Tema jaoks omab tähendust üksnes armastus: kui mul ei oleks armastust, ei saavutaks ma midagi (1Kr 13:1-3). Armastus ei hävi kunagi (13:8), ta on vaimuandidest suurim (13:13). Ta on Vaimu vili (Gl 5:22).

Kristuse lunastustööd võib mõista kui tema teenimisülesande viimset teostumist: ta andis oma hinge lunaks inimeste eest (Mk 10:45; Mt 20:28). Lunastuses ostetakse inimene vabaks kurjuse võimu alt ning vabastatakse teenima Jumalat ja tegema kõike head (Tt 2:14; 1Pt 1:18; Hb 9:12). See tähendab, et inimene lunastatakse vabaks patu orjusest ehk vangistusest. Ta on lunastatud teenima Jumalat ja oma ligimest.

Paulus kasutab veelgi mõjuvamat väljendusviisi, kui seda on pilt orjusest vabaks ostmisest. Ta kõneleb sellest, et ristimises on kristlased surnud patule ja et nad on äratatud uuele elule, nii nagu ka Kristus äratati surnuist (Rm 6:1-14; 7:1-6; 8:1-17). Surnuist ülesäratamisega kaasneb ka Vaimu saamine, uus elu on rändamine Vaimus. Uues elus rändava kristlase eeskujuks on Kristus. Kristlane on oma Meistri kombel kutsutud kandma teiste koormaid, kannatama koos teistega ja teiste eest. Kristlase elu on ühelt poolt armastamine,

teiselt poolt aga kannatamine ja surm. Kristlase ja Kristuse vahel on sügav saatuseühtsus.

Veel üks näide Johannese esimesest kirjast: "Me teame, et oleme tulnud surmast elusse, sest me armastame vendi. Kes ei armasta, see jääb surma. Igaüks, kes vihkab oma venda, on mõrvar, ja te teate, et ühelgi mõrvaril ei ole igavest elu, mis temasse jääks. Armastuse me oleme ära tundnud sellest, et Kristus on jätnud oma elu meie eest; ning meie oleme kohustatud jätma oma elu vendade eest. Kui nüüd kellelgi on selle maailma vara ja ta näeb oma venna olevat puuduses, ent lukustab oma südame tema eest – kuidas saab Jumala armastus jääda temasse?" (1Jh 3:14-17).

Matteuse evangeeliumi järgi tähendab alastiolijate, näljaste, kodutute ja vangide eest hoolitsemine Kristuse enda teenimist. Viimsel päeval ütleb suur Kohtunik: "Tõesti, ma ütlen teile, mida te iganes olete teinud kellele tahes mu kõige pisematest vendadest, seda te olete teinud mulle!" (Mt 25:40).

Koguduses toimiva teenimisameti areng

Uuest Testamendist ilmneb, et kogudustes tekkis üsna varakult erilisi teenimisameteid, diakoni tegevusalasid. Ametite kujunemine ei tähendanud seda, et armastus ja teenimine oleksid lakanud olemast kõikide kristlaste ühine ülesanne. Selle asemel viitas ametite tekkimine vähemkindlustatute ja abivajajate arvu suurenemisele kogudustes sedamööda, kuidas aina uusi inimesi liitus kogudustega. Suurem osa kogudustega liitunud kristlasi pärines ühiskondliku hierarhia alamate kihtide hulgast (1Kr 1:26). Tööd kuhjus sedavõrd palju, et vabatahtlikkusel ja spontaansusel põhinevad meetodid ei katnud enam kõikide abivajajate tarvidusi. Tekkis vajadus töö korraldamise järele.

Rooma kirja viimases peatükis mainitakse Kenkrea koguduse naissoost diakonit nimega Foibe (Rm 16:1); võib-olla oli ta ainus töötegija oma koguduses. Filipi kogudusest seevastu on teada nii piiskoppe kui diakoneid (Fl 1:1), seega vähemalt kaht töötegijate rühma. Piiskoppe ja diakoneid mainitakse ka pastoraalkirjades (1Tm 3:2,8,12). Nendes kirjades esinevad ka presbüterid ehk vanemad (1Tm 5:17; Tt 1:5-6). Apostlite tegude raamatu järgi olid ka Jeruusalemma algkoguduses tegutsenud kolme juhi (Peetruse, Jaakobuse ja Johannese) abilisteks vanemad (Ap 15:6). Samuti olid Efesose koguduses olemas vanemad (Ap 20:17), keda samas peatükis veidi hiljem (20:28) küll piiskoppideks nimetatakse. Efesose kiri nimetab koguduse töötegijaina apostleid, evangeliste, prohveteid, karjaseid ja õpetajaid (Ef 4:11).

Näib, et kogudustes kujunesid ametid igaühes oma järjekorras ja omal viisil. Tundub, et diakonid moodustasid algselt üsna iseseisva töötegijate rüh-

ma, olles võib-olla mõnes koguduses ainsaks kindlapiiriliseks töötegijate rühmaks. Hiljem nimetatakse neid koos piiskoppide ehk koguduste ülevaatajatega kas nende kaastöölistena või siis tõenäolisemalt viimaste alluvuses olevate abilistena. Ametiülesannete skaala oli ilmselt üsna lai ja spetsialiseerumata sellesse kuulusid nii evangeeliumi kuulutamine kui ka praktiline teenimine ja abi osutamine. Paulus nimetab näiteks kogu oma tegevust diakooniaks (2Kr 5:18). Timoteose kirjade järgi (1Tm 3:1-7 ja 8-13) olid piiskopile ja diakonile esitatavad nõuded küllaltki sarnased.

Tegeliku diakoonilise töö alguseks on sageli peetud Apostlite tegude raamatu 6. peatükis kirjeldatud sündmusi (Ap 6:1-7), kuid uuem uurimus on viidanud selle tõlgenduse küsitavusele. Luuka jutustuse kohaselt süüdistasid Jeruusalemma algkoguduse kreekakeelsed liikmed heebrea (tõenäolisemalt küll aramea) keelt kõnelevaid koguduseliikmeid selles, et nende lesed on jäetud kõrvale igapäevasest abisaajate ringist. Siit võib järeldada, et abi osutamine oli igapäevane tegevus ja mitte näiteks kord nädalas aset leidnud toiming.

Luukas kõneleb sellest, kuidas püüti probleemi lahendada. Selleks valiti seitse meest, et nad kannaksid hoolt abiandmise korraldamise eest. Peamine oli siin toidulaudade eest hoolitsemine, kusjuures see sisaldas ka viidet eukharistiale, sest varakristluses oli püha õhtusöömaaeg päris tõeline söömaaeg. Apostlite tegevus keskendus sõnateenistusele ehk evangeeliumi kuulutamisele. Nii eeldab Luuka jutustus, et juba Jeruusalemma algkoguduses jagunes üks ja seesama Kristuse amet olude sunnil kaheks. Üks neist oli lauas teenimine ehk tegelik diakoonia ja teine oli Sõna teenimine ehk evangeeliumi kuulutamine.

Luukas ei nimeta kordagi neid valitud seitset meest diakoneiks, ehkki ta ütleb üsna selgelt, et nende tegevuseks oli praktiline diakooniline töö. Luukas näib teadvat, et nimetus "diakon" ei sündinud Jeruusalemmas, vaid Pauluse rajatud kogudustes. See, mida me teame neist seitsmest hellenistist, nii nagu neid on tava kutsuda, ei viita seisukohale, et nende spetsiifiliseks ülesandeks oleks olnud koguduse hoolekandetöö. Vähemalt Stefanos ja Filippos, kellest Luukas kõneleb kõige rohkem, osutusid suurepärasteks evangeeliumi kuulutajateks. Võib ka olla nii, et Luuka mainitud "need seitse" olid Jeruusalemma koguduse hellenistliku tiiva juhid. Stefanose märtrisurma järel hajusid hellenistid Jeruusalemmast ja suurim osa neist siirdus arvatavasti Antiookiasse, mis muutus kristliku paganamisjoni keskuseks.

Luuka jutustus näitab, et Jeruusalemma algkogudus jagunes juba üsna varakult kreeka keelt ja aramea keelt kõnelevaks osaks. Kummalgi osapoolel olid oma juhid: koguduse arameakeelsetel liikmetel niinimetatud "need kaks-

teist" ehk apostlid ja kreekakeelsetel eespool mainitud seitse meest. Kuidas arusaamatusi tekitanud lauas teenimise probleem lõpuks lahendati, jääb ebaselgeks.

Pastoraalkirjade andmete põhjal on järeldatud, et mõnes koguduses tekkis lesknaiste teenimisamet (1Tm 5:3-8 ja 9-16; vrd Tabiita Ap 9:36). Nendele lesknaistele esitatud nõuded olid analoogsed piiskopile ja diakoneile esitatutega. Seega ei olnud lesed pelgalt abi objektid, vaid hea maine ja abivalmidusega silma paistnud lesed võidi võtta ka koguduslikesse teenimis- ja abistamisülesannetesse. Niisugusele võimalusele viitab see, et Timoteose kirjade kirjutaja esitas kõrgeid nõudmisi selles osas, missuguseid leski tohtis võtta leskede nimekirja. See realiseerus ilmselt nõnda, et ühelt poolt lesed said toetust koguduselt, kuid omalt poolt aitasid nooremaid naisi laste kasvatuses, korraldasid koos piiskopiga koguduse külaliste majutamist, pesid võõraste jalgu, abistasid raskustesse sattunuid ning harrastasid igal kombel heategevust. Leskede nimekirja võeti ainult üle 60 aasta vanuseid leski, kes olid tunnud hea kristliku meelsuse ja püsiva palveelu poolest.

Abi saajateks võeti vastu vaid need lesed, kelle eest nende lapsed või sugulased hoolt ei kandnud. Kirjutaja rõhutab, et leskede ülalpidamine on eeskätt laste ja sugulaste ülesanne. Ta kirjutab: "Kui uskliku peres on lesknaisi, siis ta toetagu neid ja ärgu tulgu see koormaks kogudusele, et kogudus võiks toetada neid, kes on lesknaised tõeliselt" (1Tm 5:16). Samuti õpetab ta, et noored lesed peaksid uuesti abielluma, et nende toetamine ei jääks koormaks kogudusele. Noori leski ei peetud ka mitte sobivateks teenima koguduse leskedeametis. On siiski ilmne, et ühel või teisel kombel abistas kogudus kõiki abivajajaid leski, nii et abitarvitajate arv ületas tunduvalt leskede teenimisametisse valitud armastustööd tegevate leskede arvu.

Suhted ühiskonnaga

Uue Testamendi kirjutiste tekkimise ajal elasid noored kristlikud kogudused tugevate apokalüptiliste ootuste surve õhkkonnas. Maailma lõpp arvati olevat üsna lähedal. Sellises peatse lõpu ootuse meeleolus ei olnud aega hakata ühiskonda muutma või uuendama. Kõige tähtsam oli kuulutada evangeeliumi head sõnumit nii paljudele kui võimalik. Seepärast oli varajane kristlus üsna konservatiivne ja pigem tagasihoidlik ühiskonna suhtes. Ehkki kristlik sõnum sisaldas revolutsioonilisi ideid näiteks orjuse suhtes, kutsus ta ometi üles kõiki, ka orje, püsima ülejäänud lühikese ajajärgu jooksul oma senises olukorras (1Kr 7:20-22). Siiski olid koguduses endas nii orjad kui ka vabad omavahel samaväärsed (Gl 3:28).

Ühiskonda suhtuti üldiselt positiivselt. Riigivõimu peeti Jumala poolt se tud institutsiooniks, millele tuleb olla kuulekas (Rm 13:1-7). Kuid mõningat Uue Testamendi kirjutistes, kõige selgemini Johannese evangeeliumis, esin vastupidine seisukoht: kristlaste armastusel rajaneva osaduskonna vastaspoo leks on kuri maailm, millest tuleb end eraldada. Mõlemad suhtumisviisid o mõjutanud kristlike kirikute ja äratusliikumiste ajalugu kuni tänapäevani.

Oli ka veel teine asjaolu, mis peatse lõpuaja ootuse kõrval märgistas krist laste suhtumist maapealsesse ühiskonda ja riiki. See oli kristlaste vaenamin Uue Testamendi kirjutiste tekkeajal olid tagakiusamised kristlaste igapäeva seks reaalsuseks. Kristlased moodustasid tolle aja Rooma laialdases impee riumis tagakiusatute vähemusrühma. Selleks et tõestada valitsejate silmis om nii-öelda salongikõlbulikkust, tuli osutuda ustavateks ja headeks riigikodan keks. Nüüd ei olnud sobiv aeg tegelda revolutsiooniliste uuendustega. Pigem oli nüüd aeg kuuletuda riigivõimudele (Tt 3:1), "elada vaikset ja rahulikk elu kõiges jumalakartuses ja väärikuses" (1Tm 2:2) ning saavutada võimu kandjate soosing. Kristlased ei saanud nimetada Rooma keisrit Issandaks võ Jumalaks, kuid igapäevases elus püüdsid nad muudes asjades toimida nii, e nad võimukandjaid ei ärritaks.

Erakorralised olud, milles varakristlike koguduste liikmed elasid, vajuta sid nende suhtumisele ühiskondlikesse asjadesse nii sügava ajastust tingitu jälje, et Vana Testamendi prohvetite ühiskonnateemaline kuulutus on meile palju kõnekam ja tänapäevasem kui Uues Testamendis sisalduv ühiskondlik ke nähtusi puudutav õpetus. Esimeste kristlastega võrreldes on meil hoopis teistsugused elutingimused ja meil tuleb olla valmis elama – võib-olla üsnagi kaua – selles maailmas ja selle maailma ühiskondades.

Tõlkinud Randar Tasmuth

II. DIAKOONIA KIRIKU ELUS

DIAKOONIA KIRIKU ELUS JA TEGEVUSES

Esko Koskenvesa

Ligimesed – usu kingitus

Jeesuse õpetus, eeskuju ja kingitusena saadud armastuse pärand olid loonud tema järgijate ususootsiumis kristliku elutõlgenduse ja -tava, mis sisaldasid endas vastutust kaasinimeste (ligimeste) ja eelkõige nõrgemas seisundis olijate eest ühiskonnas. Teise sajandi keskel kirjutatud 2. Clemensi kirjas, mis on vanim meile teadaolev jutlus, küsiti, mil viisil Jeesuse järgijad teda tunnistavad. Vastus oli: "Tehes, mida ta ütleb, ja mitte astudes üle tema käskudest, ja mitte üksi huultega teda austades, vaid kogu südamest ja kogu meelest." Tänuliku tunnistamise vahel oli jutluses ka üleskutse, et pääsetakse lähedasest kohtust oma heade tegude varal, kui selles Rooma piiskopi nime kandvas tekstis tuletatakse meelde: "Ilus on nüüd almusteandmine nagu patukahetsus; parem on paastumine palvest, almusteandmine aga mõlemast... sest almusteandmine saab patu kergenduseks."

Vastutus ligimeste eest oli mitmel viisil otseselt seotud usu tuumaga. Armulaua Kristus-osadusega põimus osadus ligimesega. Armulaua jagamise juurde kuulusid agaape- e armastussöömaajad, mille abil hoolitseti, et need, kellel oli vara, andsid midagi enda omast puudustkannatavate kasutusse. Kuigi niisugune ühisvastutuslik elumudel pälvis kõrvalseisjate imestuse, tungis julmus nähtavalt esile ka esimeste koguduste elus, kui varakamad nautisid küllust ja vaesed pidid olema rahul sellega, mida neil oli, nii nagu Paulus 1Kr 11:20-24 sellest ka kirjutas.

Ligimesega arvestamine, aitamine ja teenimine – diakoonia – oli loovutamatu osa koguduse elust, nii et juba selle varases alguses spetsialiseerus grupp isikuid hädasolijate aitamisele. See viis kiriku üldise ametihierarhia arengu kontekstis selleni, et diakoni, koguduseteenri amet kujunes juba esimese sajandi lõpuks välja, alguses lääne- ja hiljem idakirikus.

Kirikujuhid ise näitasid eeskuju

Kolm esimest sajandit tähendasid kristlastele ja nende kogudustele tagaki sude ja mitmesuguste kannatuste aegu. Kõigele sellele vaatamata hoolitses kristlased haigete ja puudustkannatajate eest, tehes seda sagedasti oma el kaalule pannes. Kartaago piiskop Cyprianus organiseeris 3. sajandi kesk oma koguduseliikmed katkuhaigete aitamiseks. Abi osutati kõigile, ka nen dele, kes kogudusse ei kuulunud. Katkuohvrite tänavatelt ja teedelt korista mine-matmine jäi suurelt osalt samuti Cyprianuse ja tema koguduseliikmet õlgadele. Tegevusena aitas see ümbruses levivale katkule piiri panna. Haigete aitamisel oma jõudu viimase piirini rakendades jätkus Cyprianusel aega j südant koguda ka lunaraha röövlite kätte sattunud inimeste väljaostmisek Röövlitele raha saates ta tõdes: "Meil tuleb vangistatud vendades näha Kri tust ja päästa ta vanglast, nii nagu ta on päästnud meid surmast."

Tagakiusude ajast on ajalugu talletanud jutustusi kristlastest, kes oma si semise usu jõul aitasid kannatavaid ligimesi. Üks neist oli Rooma kogudus diakon Laurentius, kes pärast seda, kui keiser oli nõudnud ta käest kiriku aardeid, kogus keisri ette hulga vaeseid ja haigeid ning esitles neid kui kiri ku aardeid. Väljavihastatud keiser lasi Laurentiuse tulel surnuks kõrvetada mistõttu tema atribuudiks sai kuumarest. Kartaago kogudus ja selle diakonid eriti Antonius Kemanist, alustasid ka püsiva vangide külastamise e kriminaal tööga.

4. sajandi keskel oli Caesarea piiskopiks Basileios. Tema eestvõtmisel ra jati linnas avar hospitali- ja elamiskompleks. Süüria Edessat tabas 4. sajand lõpul suur näljahäda. Linnas elas ka hiljem kirikuisana tuntuks saanud Efraim Süürlane, Basileiose sõber, kes kutsus kogudust üles kannatajate eest hoolitse ma. Kui koguduseliikmed protestisid, öeldes, et nad ei tunne küllaldaselt häst abivajajaid, et neile õiglaselt toitu jagada, võttis Efraim üksinda abi kohaletoi metamise enda peale. Konstantinoopoli patriarh Johannes Chrysostomos-las rajada vaestemaju ja aitas kuulduste järgi pidevalt u 5000 vaest. Milano piis kop Ambrosius võitles linna ametnikkonna meelevaldsusega, kui need saatsid abivajajad linnast minema. Rooma paavst Gregorius Suur, tuntud kirikujuht ja liturgia uuendaja 6. ja 7. sajandi vahetusel, oli pühapäeva hommikul litur gia rüüsse riietumas, et viia läbi missat, kui talle tuldi ütlema, et keegi võõra oli leitud kiriku lähedalt nälga surnuna. Räägitakse, et paavst kahvatas, heitis seljast liturgiarüü ja ütles oma diakonitele: "Kui inimene sureb Roomas näl ga, siis ei ole paavst vääriline siin missat läbi viima." Need näited olid kiriku juhtivvaimulikest, kes kandsid vastutust nii koguduse diakoonia kui ka kogu ülejäänud koguduseelu eest. Nende eeskuju taheti tulevastele kristlaste põlv-

kondadele kirjalikult üles tähendada. Teadagi tunneb kiriku ajalugu ka neid, kes ilma mõjuvõimsa kirikliku positsioonita aitasid hädasolijaid ja jäid oma ennastsalgava diakonaalse tegevuse tõttu alatiseks elama inimeste mällu. Niisugune oli näiteks 5. sajandil elanud Severinus, kes ilmus välja tundmatusest, aitas sõjaohvreid ja näitas eeskuju, mille mõju ulatus kaugele.

Kloostrid kui diakooniaasutused

Kloostrid sündisid palveteks ja vaikseks meditatsiooniks, aga varsti said nendest ka diakoonia keskused. Niisugune oli näiteks nn Valge klooster, mille abt Apa Schenûte võttis koos vennaskonnaga kloostris vastu u 20 000 sõjapagulast. Idakiriku kloostrites sai meditatsioon aja jooksul nii keskse koha, et diakoonne teenimine jäi tagaplaanile, aga läänes oli areng vastupidine. Lääne kloostriinstitutsiooni isa Benedictus Nursialase motoks oli "Palveta ja tööta!". Kloostrite juurde rajati mitmesuguseid ravi- ja hooldeasutusi. Läänekloostrites, sealgi üleelatud tõusude ja mõõnade vaheldudes, säilis läbi sajandite palve ja tegevuse koostoimimise mudel.

Ühiskond halastustöös

Pärast seda kui kristlased said 4. sajandi alguses usuvabaduse ja kristlus tõsteti peagi kogu impeeriumi riigireligiooniks, mõjutas see mitmel viisil ka kirikuelu iseloomu. Kui keisrid tahtsid anda kirikule parimat, siis nad pakkusid selleks raame, mida olid õppinud väärtustama. Kirikuruumid, vaimulikkonna hierarhia ja ametiriietus, kõiges võeti eeskuju keisri õukonnast. Vastavalt sellele hakkasid ka keisrid ellu viima kirikus omaksvõetud ühisvastutuse põhimõtteid. Karl Suur, frankide kuningas ja Rooma keiser, kehtestas halastustöö jaoks, mis varem oli üksikaktivistide ja kloostrite vastutusel, riigi vastutuse. Ta andis välja rea määrusi selle kohta, missugused kohustused olid tema alamail oma ligimeste suhtes. Üldjuhiseks oli: "Igaühel tuleb aidata oma võimetele vastavalt." Raskeimatel juhtudel olid piiskopid, abtid ja abtissid kohustatud loovutama naela hõbedat vaeste aitamiseks. Korjanduse suurusest saab õige ettekujutuse, teades, et ühe naela hõbeda eest sai osta terve rüütlimõisa. Karl ei kohustanud ainult teisi. Tema eluloo kirjutaja kurdab, et õukonda kogunes alalõpmata kerjuseid, keda ei saadetud kunagi abi andmata ära. Kuigi Karl Suure diakonaalne sotsiaalpoliitika oligi erandlikult lai, sobib tema tegevus ka näiteks selle kohta, milline võis kiriku mõju ühiskonnas olla. Keisrid, nende abikaasad ja lapsed rakendasid endid kõikvõimalikes aitamisvormides. Toiduabi jagades anti saajatele ka töövahendeid ja muid tarvikuid, et nad võiksid ja suudaksid ise tööga alustada.

Kloostridiakoonia uus tulek

Kloostridiakoonia tõusis esimese aastatuhande lõpul, mitmete kloostrirefo mide tagajärjel, varasemaga võrreldes veelgi tähendusrikkamalt esile. Clun benediktiinikloostri reform 10. sajandi alguses mõjutas kogu läänekirik kloostri- ja kirikuelu. Kloostrites olid võõraste- ja vaestemajad. Ümbruskon na vaeste eest hoolitseti seal iganädalaste vaestekülastamise visiitide näol Ainuüksi Cluny klooster hoolitses aastas u 17 000 vaese eest. Cluny mõju ol suur. Selle mungad suutsid 1031. aastal saavutada ümbruskonna röövrüütlite ga "Jumala rahu" kokkuleppe, et kolmapäeva õhtust esmaspäeva hommikun mingit sõjategevust ei toimu. Kloostrites oli sadu aastaid olnud hospitalid mida nüüd edasi arendati ja laiendati. Sellest tööst võttis osa ka haritud abtiss müstik ja kirjanik Hildegard Bingen. Püha Birgitta, kelle nimeline klooste oli ka Soomes Naantalis, omas vaimulikku autoriteeti ja kutsus võimulolijaid üles kõrvaldama ühiselu hävitavaid struktuure.

Assisi Franciscus rajas suure kerjusmunkade vennaskonna, kelle diakoo niatöö on jätkunud meie päevini. 24. veebruaril 1208. aastal kuulis Franciscu missa ajal preestri etteloetud tekstikohta Matteuse evangeeliumi 10. peatü kist: "Ja minnes kuulutage: Taevariik on lähedal! Tehke terveks haigeid, ära tage üles surnuid, tehke puhtaks pidalitõbiseid, ajage välja kurje vaime! Mui du olete saanud, muidu andke! Ärge soetage kulda ega hõbedat ega vaskraha oma vöö vahele, ei pauna teele ega kahte särki ega jalatseid ega saua" (Mt 10:7-10). Räägitakse, et neid sõnu kuuldes Franciscus hüüdis: "Siin see on Nende sõnade järgi tahan ma teha!" Franciscuse rajatud vennaskonnaga liitus peagi tuhandeid mehi. On tõdetud, et Franciscuse kerjusmungaordu ja nende kloostrid ei olnud niivõrd teenimise tegevusvormide arendajad kuivõrd just oma lihtsuses inimesi kõnetavad.

Veel tuleb tõdeda, et ka ristisõdadel oli oma tähendus diakoonia arengule. Need algasid sisult vaimulikena, kuid muutusid aja oludes sõja- ja röövretkedeks. Ristisõdade ajal loodi rüütliordusid, mille ülesandeks oli palverändurite ja ristisõdalaste aitamine Palestiinas. Üheks niisuguseks olid johanniidid, keda kutsuti ka haiglavennaskonnaks. Trinitaarvennaskonna töö vastutusalaks olid aga vanglad.

Reformatsioon ja diakoonia

Reformatsioon ei tähendanud kiriku diakoonias samalaadset algtuuma juurde minekut ja muutust, nagu see usust õigeksmõistu osas toimus. Kuigi see oli nii, tuleks siiski tõdeda, et Martin Luther rõhutas usu ja teenimise lähedast suhet viisil, mis polnud küll uus, aga oli unustatud. Luther õpetas, et Jumala-

suhte tuum on Jumala poolt Kristuses kingitud armastuse vastuvõtmine. Kui see armastus sünnitas inimeses vastuarmastust, tuli see suunata ligimesele. "Otsi, kus on vaeseid, haigeid ja kõiksuguses viletsuses olijaid; aita neid; seal pane oma elu treeningusse," ütles Luther. Luther võis ligimestega arvestamise kohta nähvatades öelda ka: "Kui näed ligimest kannatavat nälga, janu või häda, kui tal ei ole elukohta, kingi ega riideid, ning sa teda ei aita, siis paned toime niisama suure varguse, nagu võtaksid raha teiste kukrust, sest sa oled kohustatud aitama teda tema hädas. Sinu omand ei kuulu sulle, vaid sind on asetatud selle haldajaks, et saaksid jagada seda neile, kes on puuduses." Luther tuletas seda korduvalt meelde, et Kristus soovis "järgijaid", mitte "kuulajaid" või kõne "kordajaid".

Lutheri käsitluste järgi pidi inimeste tegevusest tulenema konkreetne kasu ligimestele. Sellest lähtuvalt võib näida kummalisena, et ta ei organiseerinud kogudusi oma diakoonset tegevust teadlikult korraldama. Kuid sama hästi võib ka mõelda, et koguduse ülesanne on aidata kõiki elama Jumala armastuses. Sellest armastusest mõjutatud inimesed elavad kõigis oma tegevusis diakonaalselt. Mitmes kontekstis näib Luther siiski viitavat ka koguduse organiseeritud diakoonia suunas. Oma brošüüris "Kiriku Paabeli vangistusest" rõhutas Luther ägedate fraasidega vaimulike ülesannet olla evangeeliumi teenrid ja jätkas: "Diakoni ülesanne ei ole, nii nagu nüüdsel ajal on kombeks, evangeeliumi või epistli lugemine, vaid kiriku varade jagamine vaestele." Samuti brošüüris "Saksa rahva kristlikule aadlile" paigutas Luther visandlikult koguduse töötegijaskonda ka diakooniatöö tegijad, aga ei pidanud seda korrastust tollastes oludes võimalikuks.

Nagu teada muundus Lutheri teoloogiline pärand tema järgijate käes. Philipp Melanchthon ei liitunud Lutheri käsitlusega Jumala kinkivast armastusest, vaid tema teoloogia oli selles küsimuses lähedane Augustinuse käsitlusega hautivast ja tarbivast armastusest. Kui inimene armastas tarbiva armastusega oma ligimest, tähendas see, et ligimene oli vahend Jumala armastamises. Melanchthoni tõlgendus ühiskonnast, riigist, kirikust ja perekonnast oli staatiline, ilma dünaamikata, mis sisaldus Lutheri käsitluses Jumala poolt kingitavast armastusest ning selle mõjust ka ühiskonna struktuuride ja institutsioonide kujundamisel, nii et neiski paistaks välja Jumala kingitava armastuse mõju. Luterlikes kogudustes püüti diakonaalset vastutust tugevdada kaasarääkimisega linna vaestekassa e vaestelaeka organiseerimisel. Vaestekassade eest vastutas linna raad, kes kaldus küll pidama rohkem meeles linna oma kasu kui koguduste avarat diakonaalset vastutust. Kõigest hoolimata nähti, et luterluses teostub kristlik diakoonia ilmaliku võimu ja korra toel. Kogudused ja kristlased toetasid seda oma rahakorjandustega.

Reformatsiooni teine suund, reformeeritud kirikud, jagasid maise elu va
mulikuks ja ilmalikuks ning hoidsid kinni Jumala äravalitusest e predes
natsioonist. Reformeeritud kogudustel tuli võtta nähtav vastutus viletsama
eest. See oli äravalitute kohustus ja samal ajal ka nähtav märk oma valit
oleku kohta. Koguduse töötegijate hulka kuulus ka diakon. Reformeeritu
koguduste ringis korraldatigi 16. ja 17. sajandil laiaulatuslikku diakooniat
gevust. Kõige selgemalt püüti kiriklikku diakooniat saavutada Hollandi refo
meeritud kogudustes, kes võtsid oma tegevuse eeskujuks poola sünnipära
vaimuliku Johannes a Lasconi organiseeritud kogudusediakoonia.

Pietismi aluselt alguse saanud tänapäevane diakoonia

Kesk-Euroopa 17. sajandi sõdade, kriiside, pettumuste ja loobumiste keske
tõusis 1675. aastal Philipp Jacob Speneri *Pia desideria* (Vagad soovid). T
nõudis oma kirjutises kiriku ja kristlaste elu tervendamist. Speneri tegevu
taustal on põhjust mainida Johann Arndti kõnede ja kirjutiste mõju. Spene
eeldas üleüldise preesterluse põhimõtte tõstmist kogudustes sellele ettenäh
tud kohale. See tähendas ilmikute tegevuse suurenemist kogudustes. Spene
toetus Lutherile, rõhutades usu ja tegude kokkukuulumist. Tema jaoks ei ol
nud tulevik eelkõige tumedate pilvede varjutatu, vaid võimaluste suund, ku
oli võimalik palju võita. Speneri nõudmised sisaldasid tugevat sotsiaalset
uuenduste nõuet, kui ta tõdes, et meie raha ja vara on "ühisomand". Nee
sõnad, nii nagu paljud teisedki Speneri programmipunktid, olid tuletatud sel
lest, mida Luther oli öelnud, aga mille teostumist ta ei pidanud veel võimali
kuks. Spener esitas oma uuendusprogrammi omaenese kogemuste pinnalt. T
oli juba 1666. aastal Frankfurdi vaimulikkonna vanemana olnud uuendama
linna vaestehoolekannet. Hiljem, 1693. aastal kutsuti ta koostama ettepaneku
kerjamisprobleemi lahendamiseks Berliinis. Spener tegi ettepaneku almus
te jagamine asendada võimaluste loomisega töötegemiseks ning invaliidide
leskede ja orbude eest hoolitsemise tõstmist inimväärsele tasemele, nii et e
vaadataks isikule või tema usulisele konfessioonile.

August Hermann Francke oli Speneri sõber ja õpilane. Koolituselt oli
Francke eksegeet, kes töötas 1691. aastast alates Halle ülikoolis professorina
Francke pani 1695. aastal Halles aluse orbudekodu tegevusele, mis oli Eu
roopa tänapäevasemaid. Ettevõtmine oli suur ja selle majanduslikud ressursid
noateral. Ettevõtmisele lisasid oma tooni evangelism ja misjonitöö ning uued
sotsiaalsed ja pedagoogilised eesmärgid. Francke rajas Hallesse ka esimese
tütarlastekooli. Tema surma-aastal 1727 oli Halle asutustes u 2200 õpilast.
Francke sõlmis oikumeenilisi kontakte ning töötas kaasa misjoni ja pagulaste

heaks. Viimati mainitute hulgas said seda kogeda ka Poltaava lahingus vangi langenud soome ja rootsi sõdurid, kes viidi Siberisse. Francke tegevuspõhimõtted olid samad, millest olid kinni pidanud talle eelnenud aastasadadel diakonaalset vastutust kandvad kirikujuhid. Francke kirjutas: "Kui sinul enesel on küllalt söödavat, joodavat ja riideid ning sa ei mõtle oma venna toimetulekule, paranda meelt ja kujuta ennast ette ainult poolikult toidu ja joogiga söödetuna. Siis sa ei võiks minna puhkama, enne kui sa oma ligimeste vennaliku hoolitsuse abil oleksid sest saanud küllalt."

Krahv Nikolaus Ludwig von Zinzendorf juhtis 18. sajandil Herrnhuti vennaskonda, kus ligimeste aitamine oli osa ühiselust. Herrnhutis raviti haigeid, hoolitseti vaeste eest ja elati tagasihoidlikult lihtsat elu. Liikumise mõju saladus ei peitunud mitte suurtes asutustes, vaid selles, et hernhuutlased praktiseerisid laia diasporaatööd ning rajasid kogudusi, kus sai ilmsiks nende usust väljavoolav ligimesearmastuse tähendus.

Pietismis rõhutati isiklikku usku, uuestisündi ja meeleparandust. On öeldud, et seda valitses individualistlik mõtteviis ja et varasem kollektiivsus pidi selle ees taanduma. Samad hindajad tõdevad, et pietism tõstis usuelus eetika esikohale, mis omal viisil oli ka märk sootsiumi ühisvastutusest. Tuleb siis rõhutada, et pietismi kõrgperioodiga on alati kaasnenud ligimese märkamine ja temaga arvestamine.

Diakoonia areng 19. sajandil

19. sajandi evangeelse diakoonia arengule oli väljakutseks tööstusrevolutsioon ja sellega kaasnenud urbaniseerumine ning migratsioon. Kui vana ühiskond oli hoolitsenud veel mingilgi määral puudustkannatajate eest, siis uued linnad ja asulad ei võtnud seda vastutust enam samal määral endi kanda. Selles olukorras tõstsid vaeste ja kannatajate eest ilma eelarvamusteta häält mõned vaimulikud ja ilmikud, kellele oli iseloomulik – ajastu filantroopsele ja romantistlikule vaimsuse mõjule lisaks – traditsioonilisele kristlikule usule rajatud vastutus oma ligimese ja eriti just ühiskonnas nõrgemas positsioonis olijate eest. Nende suunanäitajate hulgast võiks mainida kolme: Theodor Fliedner, naisdiakoonia edendaja, Johann Hinrich Wichern, sisemisjoni, meesdiakoonia ja diakooniakoolituse uuendaja ning Wilhelm Löhe, kogudusediakoonia eestvõitleja.

Fliedneri tee diakoonia uuendamisel kulges tavalise vaimulikukoolituse kaudu väikese Kaiserswerthi evangeelse diasporaakoguduse vaimulikuks. Lisaks toetust vaese koguduse toetamiseks, tutvus ta halastustööga Inglismaal ja mennoniitide kogudusliku diakooniaga Hollandis. Tema usukäsitlust

kirjeldavad sõnad: "Jeesus Kristus, ristilöödu, on tugevaim side usus ja
mastuses, ja tema kaudu püsib pühade ühtsus tugevana." Kogudusetöö kõr
alustas Fliedner ka vangalatööga ning rajas 1826. aastal Saksa esimese va
gide hooldeühenduse ja aastal 1833 turvapaiga vabanenud naisvangidele.
üritas innustada oma töö- ja ametikaaslasi alustama diakooniatööga ja e
just haiglahingehoiule spetsialiseerunud töötegijate koolitamisega, aga et
kõik ebaõnnestus, rajas ta ise ühenduse. Tänase diakonissikoolituse sünnip
vaks võib pidada 13.10.1836, mil ühendus võttis kasutusele õdedekoduks
haiglaks mõeldud hoone. Kaiserswerthlik e fliednerlik õdedekodukorrald
levis kiiresti. Kui Kaiserswerthi asutus tähistas oma 25-aastast sünnipäev
saadeti kutsed 27 diakonissideasutusele. Fliedner valmistas diakonisse e
töötama esiteks haigete ja vaestega ning teiseks noorsoo kasvatamiseks
õpetamiseks. Õed moodustasid ravisootsiumi, millega seoti end kogu eluks
kust neid saadeti mitmesugusteks ülesanneteks välja ühiskonda.

Johann Hinrich Wichern oli mõned aastad Fliednerist noorem, ta lõpet
teoloogiastuudiumi 1831. aastal, aga ei hakanud vaimulikuks. Wicherni õp
pimisaega iseloomustades on öeldud, et Friedrich Schleiermacheri käsitlu
kristlastest kui suurest perekonnast ja August Neanderi rõhutatud üleüldi
preesterluse tähendus jäid mõlemad mõjutama tema tulevasi aastaid. Ta tu
vus ka Francke rajatud asutustega Halles. Pärast õpingute lõppu läks Wiche
tagasi oma kodulinna Hamburgi, kus töötas kohalikku pühapäevakoolitöö
juhtiva vaimuliku abilisena. Selles töös puutus ta kokku slummides elava
laste armetu ja ohtudest varjutatud eluga. Ta avas koos oma emaga 183
aastal poistele turvakodu nimega *Rauhes Haus*. Varsti oli tal vaja abilisi ja t
alustas noorte meeste väljakoolitamist. Sellest tegevusest kasvas välja meest
koolitamine diakoniteks.

Kuigi diakooniakoolitusele aluse panemine tõstab Wicherni mälestu
se ajaloos säravasse hiilgusse, oli sellest veelgi olulisem see valgustustöö,
mida ta tegi väärastunud ühiskondlike struktuuride muutmiseks, struktuuride
mille tõttu vaesus, puudus ja haigused vaevasid jõuetuid. Wittenbergi kir
kupäevadel esines Wichern meeldejääva kõnega, mille ta lõpetas sõnadega
"Evangeelsel kirikul tuleb tervikuna tunnistada: sisemisjon on minu, armas
tus kuulub minule samavõrd nagu usk. Sel armastusel tuleb põleda kiriku
ereda Jumala leegina, et maailm usuks, et Kristus elab oma rahva keskel. Ku
rahvas ei otsi kirikut, tuleb kirikul otsida rahvast; on ju Kristus tulnud meie
juurde otsima ja lunastama seda, mis on kadunud." Kõne mõjul rajati Saksa
evangeelse kiriku sisemisjoni keskkomisjon. Selle komisjoni töö tulemusel
levisid diakoonia ja sisemisjon Saksamaal tähelepanuväärses ulatuses, küll

mitte kirikute tegevusest johtudes, aga nende keskel. Sellele karitatiivsele te-
gevusele lisaks, mis oli teatud mõttes Wicherni programmi esimene osa, lõi
ta kiiresti ka teise programmi, mida on nimetatud poliitiliseks diakooniaks,
ja selle eesmärgiks oli ühiskonna väärate ühisvalikute ning nendele rajatud
tegevussuundade heastamine, parandamine. Mõlemad programmid on olnud
väljakutsuvalt suured. Neist esimest, nn karitatiivset, teeniva armastuse prog-
rammi on peetud kiriku eesmärgi ja ülesannete seisukohalt vägagi oluliseks.
See on olnud aga tunduvalt kergem väljakutse kui programmi teine osa, sest
karitatiivse programmi objektideks on üksikindiviidid. Struktuuride küsimus
on aga eeldanud eelmisega võrreldes palju selgemat ühispanust ja avaramat
kunstööd, mida on olnud sagedasti liiga raske teostada.

Wilhelm Löhe oli mitmekülgne vaimulik, tõeline kuldsuu, hingehoidja ja
liturgia asjatundja, produktiivne teoloog ja hea organisaator. Sarnaselt Fried-
nerile ja Wichernile rõhutas ka Löhe uskujate sootsiumi ja kiriku tähtsust kui
lähimesevastutuse lähtekohta varakiriku vaimus ja eriti just seda, et armulaua-
saalus on kristliku teenimise jõuallikas. Löhe idee oli, et diakooniat võidakse
teostada vaid käies aktiivselt "Jeesuse altari ääres, kus me saama osa tema
ihust ja verest". Löhe rõhutas, et diakoonia oli koguduse ülesanne. Seetõttu
rajas ta ka Neuendettelsau diakonissiasutuse kõheldes. Selle eesmärgiks oli
siiski kogudusediakoonia, kuigi ka tema asutusel tuli hiljem omaks võtta fli-
ednerlik õdedekodu korraldus. Löhe kohta on öeldud, et ta diakooniavisioo-
nid olid oma ajast sada aastat ees. Tema diakonissikoolitus oli kõrgel tasemel
ja tugevasti koguduse jumalateenistusliku eluga ühte seotud, mis jättis kooli-
sse kaugele ulatuvad jäljed.

Tõlkinud Riho Saard

DIAKOONIA KIRIKU AJALOOS

Sven-Erik Brodd

Viis mudelit

Kes üritab kirjutada diakoonia ajalugu, puutub kokku terve hulga probleem dega. Meie praegune arusaam diakooniast ei ole vältimata kattuv varasem te aegade käsitustega. Oht on viia ajalookirjutusse käsitusi, mis on kehtiv üksnes meie ajal. Teiseks on aga juba termin "diakoonia" ise oma aja produk mida tuleb oskuslikult ja ettevaatlikult ühendada muude kiriku ajalukku kuu luvate mõistetega.

Põhjendatult võiks diakooniat määratleda kui kiriku sotsiaalset vastutu ja teooriat sellest vastutusest. Kiriku ühiskondlik vastutus suundub osalise sissepoole, kirikusse enesesse ja selle ülesehitamisse (*oikodome*), osalt ag maailma (*oikoumene*).

Niivõrd kui diakooniat võib määratleda kiriku sotsiaalse vastutuse ja ko hustuse abil, tõuseb keskmesse kirik diakoonia subjektina. See aga tähendab et eklesioloogiast e õpetusest kirikust saab oluline faktor diakoonia teostami sel. Ma ei ole sellest sõltumata märganud, et keegi oleks varem üritanud kirju tada diakoonia ajalugu eklesioloogilistest seisukohtadest. See ei ole võimali ka selles lühikeses artiklis, mis siiski proovib visandada asjast esialgse pildi.

Väidan, et diakoonia ajaloo võib jagada viide etappi ja igaüht neist iseloo mustavad üsna tugevasti need muutused, mis on seotud kirikut puudutavat nägemustega. Kasutan ladinakeelseid määratlusi märkimaks nende abil aja järgule iseloomulikke kirikukäsitlusi.

1. Esimest ajajärku iseloomustab mõiste *communio* e Uue Testamendi kreeka keeles väljendatuna *koinonia*. Selle all mõeldakse kirikut, mida väga tugevalt motiveeris usu ja elu kokkukuuluvuskeskne positsioon. Kirik on *diakonia* – sünnipärane teenimissootsium, kus kõik kannavad vastutust üksteise vaimse ja füüsilise heaolu eest. See on *leitourgia* – jumalateenistussootsium, kus euharistia e püha armulauaosadus mängib olulist rolli. Ja see on *martyria* – sootsium, mis tunnistab Kristusest maailmas.

2. Kui kristlus hiljem levis ja kinnistas oma positsioone ühiskonnas, lähenedes riigivõimule, saabuti teise kirikuajaloolisse ajajärku, mille iseloomustamiseks sobiks kõige paremini termin *caritas*. Nüüdisajal kasutatakse terminit "diakoonia" eriti rohkesti just mittekatoliiklikes kirikutes, samal ajal kui rooma-katoliku kirikus kasutatakse diakonaalsest tegevusest rääkides nimetust *caritas*. Esile tõusnud püsiv diakonaat on oma iseloomult ja kvaliteedilt üldpastoraalne. Aga kui lugeda roomakatoliiklastest autoreid ja võrrelda neid teistega, märkab teatavat vahet. *Caritas* baseerub Kristuse armastusel ja armul, diakoonia jälle teenimise mõistel (*diakonos*, kr teenija)[1]. Kui natuke lihtsustada, saavutab sõna *caritas* ajaloolise ülevõimu just keskajal. See ei ole mingi juhus, sest kirikukäsitlust iseloomustab suurelt osalt jaotus andja ja vastuvõtja vahel. Küsimus ei ole ainult sakramentide teoloogiast, kus lahutatakse järsult teineteisest *clericus* (vaimulikkond) ja rahvas. Sama kehtib ka kiriku sotsiaalvastutuse puhul, nagu almuste jagamise kohustus.

3. Järgmist sammu diakoonia arengus võib kirjeldada territoriaalkirikliikkuse kaudu. *Parochia* [hilisld kogudus] on tõlgitud rootsi keelde sõnaga *socken* (kihelkond).[2] Territoriaalkiriklikkuse kaudu said 6. sajandil üldiseks mitte ainult sellepärast, et piiskoppidest, preestritest ja diakonitest olid saanud palgalised "ametnikud" – uued käsitlused diakooniast ja karitatiivsest tegevusest. Kui kirikust sai osa stabiilsest ühiskonnast ja ainukristlik süsteem hakkas välja kujunema, tuli kõigil paikkonna elanikel kuuluda oma kohalikku kihelkonnakirikusse ja olla osa oma kirikust.

Kaks arenguliini kuulub sellesse usulisse terviksootsiumisse. Esiteks kiriku haldus (ametnikpiiskopid ja -diakonid, seejärel ametipiiskopid ja mitmesugused ametipreestrid) vastutab peaaegu kogu sotsiaalhoolekande eest. Teine arengukulg ilmneb hiliskeskaegses ja 16. sajandi usupuhastuses. Suur osa sotsiaalhoolekandest siirdus kodanlikku ühiskonda. See ei tähendanud sekularisatsiooni. "Vaimulik" ja "kodanlik" ei väljenda jagunemist kaheks eri elusfääriks, vaid neist esimene mõiste esindab rohkem teatavatüübilist sakraalset tähendumust: kõik on kiriklik. Selle aluseks olev kirikukäsitlus on "rahvakiriklik", sisaldades endas kõike ja kõiki.

4. Diakoonia seisukohalt kogudusekeskne *parochia*-süsteem murdus esiteks seepärast, et esile tõusid kloostrid ja vennaskondade konvendid ja lõpuks protestantlikel territooriumidel – 19. sajandil mitmesugused nn hospitaldiakoonia vormid. Viimaseid tähistab ladinakeelne termin *societas* (selts). Diakoonia põimus tollal paljude ühendustega, millel olid omad kristliku elu vormid ja omad raviasutused. Parohiaalne tervikkirik hajus. Reformi tuumaks oli 19. sajandi protestantlikes riikides muinaskirikliku diakoonia taastamine.

[1] Wilhelm Liese, Geschichte der Caritas I-II. Freiburg 1922; F. Klein, Christ und Kirche in der sozialen Welt. Die Stellung der Caritas im Spannungsfeld von Liebe und Recht. Freiburg 1956.

[2] Kihelkonnamõiste kohta vt Gösta Mellberg, Församlings- och gällindelning: En kyrkorättslig undersökning av utvecklingen i Vänerlandskapen 1527-1680. Stockholm 1995, 33-87.

Liituti karitatiivsete ühendustega (kloostrid, konvendid, gildid), mis sündi keskajal. Keskaegsete organisatsioonide ja 19. sajandi diakooniainstitutsio nide sarnasus peitus selles, et need väljendasid erinevalt oma rahulolemat valitseva kirikukorraldusega. Keskaegsed kloostrid ja konvendid kritiseeri kirikut, mida 19. sajandi diakooniaasutused ei teinud üldse. Selle asemel p nid nad rõhku palveelule ja kristlikule elulaadile, mis kandis endas eesku pitserit; nad tegid seda, mis tegelikult oleks pidanud kuuluma iga kristla ellu. Sel viisil omandasid nad ka niisuguse diakoonse ülesande, mis õieti ku lus diakooniana kirikule.

Arengu taustalt võib leida pietistlikku ja hilisemat madalkiriklikku ki kukäsitlust, mis leidsid oma kasvujõu riigikirikul puuduvast paindlikkuse *Societas* tähendab paljuski seda, et õige kiriku määratlemine saab algu üksikindiviidi vabatahtlikust otsusest, mille kaudu tuleb esile ka vahe kah kirikliku suuruse vahel, vaimse ja institutsionaalse. Vahetegemise tagajärje kajastuvad ka diakoonia olemuse määratlusis.

5. Modernses teoloogias on kirik üha suuremal määral hakanud tähen dama sakramenti maailma jaoks, *sacramentum mundia.* See avalik pühadu tähendab, et vaimu ja asutust ei saa lahutada teineteisest, et diakoonia ei o harvade valitute vabatahtlik tegevus, vaid midagi, mis iseloomustab kogu k riklikku elu. Kristliku tervikühiskonna murenemise järel ei ole võimalik, mõned sümboliseerivad teisi, vaid kogu kirikul tuleb olla märgiks pluralistl kus ja postkristlikus või isegi postsekulariseerunud ühiskonnas. Niihästi *car tas*- kui ka *parochia*- ja *societas*-etappides anastati kiriku olulised tegevuse ja tunnusmärgid teatud asutuste ja rühmituste poolt. Vastutus ei puudutanu kogu *communio*'t, nii nagu see oli algkirikus. Olukorras, kus kirik kirjelda ennast *sacramentum*'ina, muutub ametite ja asutuste roll. Kirik esitleb enna diakoonia subjektina ja samal ajal ka Jumala riigi tunnusmärgina, sümbolina *sacramentum*'ina. Jälle kord muutub mõiste *koinonia* oluliseks.[3] Kui kiriku saab Jumala riigi märk ja instrument, esitleb see ennast oikumeenilises töö diakooniana, teeniva sootsiumina. Küsimus rahvusvahelisest diakooniast (so lidaarsusest kohalike kirikute vahel lõunas ja põhjas, idas ja läänes) kui kiriku ühtsuse ja katoolsuse märgist tõuseb nüüd uuesti esile.[4]

[3] Kirikute Maailmanõukogu kohta vt nt On the Way to Fuller Koinonia – Official Report of the Fifth World Conference on Faith and Order, toim. Thomas F. Best & Günther Gassmann Geneve 1994.

[4] Sven-Erik Brodd, Stewardship and Ecclesiology, teoses Stewardship – Our Accountabili to God, Documentation from the LWF/DMD International Consultation on Stewardship o Bulawayo, Zimbabwe, 8.-12. November 1993. Geneve 1994, 19-29. Ka: Haushalterschaft und Ekklesiologie, teoses Haushalterschaft – Unsere Verantwortung vor Gott: Dokumente

Enesestmõistetav on, et neid viit arenguperioodi tuleb võtta tinglikena. Need on ajaloolised arengud, ja sellisena kõike muud kui sirgjoonelised. Olen proovinud viidata visioonidele ja ideedele, mis minu arusaamise järgi olid domineerivad ühel või teisel ajajärgul. Üks põhjus nende esiletoomiseks oli selles, et kõiki neid kohtab ühel või teisel viisil ka tänases diskussioonis diakoonia olemuse üle.[5] Kirik on orgaaniline, st see tungib esile eri generatsioonide jumaliku ilmutuse kogemusist.

COMMUNIO – kirik diakoonse sootsiumina

Esimene kristlik kirik kujundas 4. sajandi lõpul Uue Testamendi kaanoni. Paarsada aastat varem oli kirik formuleerinud esimese usutunnistuse, loonud vältimatud pühad toimetused ja liturgia ning piiskopi, diakoni ja presbüteri ameti. Niikaua kui kohalik kirik esindab vähemust ja on ise marginaalne, kes kendub see tugevasti ühiselule, *communio*'le/*koinonia*'le, et seda arendada. Tunnusomane niisugusele ühiselule on sotsiaalne vastutus, diakoonia. Võib koguni öelda, et kirik ise on *diakonia.*

Kui kirik määratletakse *koinonia*'ks (sootsiumiks, osaduseks), on see juba algusest peale struktureerunud[6]. Apostlite tegudes tuuakse selle kohta näide, kui apostlitest moodustatakse nn seitsme mehe nõukogu (Ap 6:1-6). Võib ette kujutada, kuidas kohalik kirik püstitatakse euharistia e armulauasootsiumina loomana kiriku *communio*-iseloomu. Armulauaosadusega liitub igapäevane diakoonia (Ap 2:42j; 4:32j; 5:1j). Samal viisil arendatakse esimestes kristlikes kirikutes välja struktuuripõhimõtteid, mis seovad omavahel ühte euharistiliku altariteenistuse ja diakoonia. Diakoonia tähendab mehhanisme, mis tagavad sotsiaalseid vahesid kiriku keskpunktis e euharistlikus sootsiumis. Eriti hästi ilmneb see ajal, kui euharistiat veedeti koos agaape- e armastussöömaajaga'. Diakoonia ülesandeks saab hoolitseda kirikusse kuuluvate jõuetute ja ühiskonnas kõrvaletõrjutute ning kõrvaletõmbunute eest, et neid siduda osaduslikku sootsiumiga. Sotsiaalsed vahed murduvad *koinonia*'s. Kogu ki-

[5] ...tion über die Internationale Tagung über Haushalterschaft in Bulawayo, Zimbabwe 8.-12. November 1993. Genf/Stuttgart 1994, 21-30.

[6] Lundi ülikoolis kaitstud dissertatsioonis on seda mudelit osaliselt kohandatud Rootsi 20. sajandi teise poole ajalukku. Areng esitatakse 19. sajandi keskelt alustatud ülevaate alusel järgmiselt: a) halastusetööst hingehoidliku hoolitsuseni, b) hospitalidiakooniast kogudusediakooniani, c) kogudusediakoonia – raviv keskkond. Kaj-Anders Hjortskull, Från kärleksverksamhet till läkande miljö: Diakonins ställning i kyrka och samhälle 1951-1975. Lund 1981.

Josef Hainz, Koinonia: "Kirche" als Gemeinschaft bei Paulus. Regensburg 1982.

Matthias Klinghardt, Gemeinschaftsmahl und Mahlgemeinschaft: Soziologie und Liturgie frühchristlicher Mahlfeiern. Tübingen 1996, 269-534.

rik, kõik usklikud on osa diakooniast, kellel on jagatud vastutus. Selleni v koguduse keskel alguse saanud kuulutus Jeesuse õpetustest ja teenimise (Jh 13:1-17; Lk 22:25-31). See arenes kiriku õpetustegevuseks (Rm 15:7; 2:5-9; Ignatius ad Magn 6:1). Ametnikkond jagas kõikide usklikega teenija olemise ülesannet. Jumala rahva struktuur vajas aga diakoneid, kes nii koll giaalselt kui ka individuaalselt koos piiskopiga kandsid vastutust selle ee mis puudutas kõiki.

Kui Rooma Clemens kirjutab Korintose kogudusele (42.4) 96. aastal, n metab ta diakoneid ja piiskoppe apostelliku tegevuse viljadeks[8]. Esimest kor mainitakse diakoniametit kirjas filiplastele (1:1) ja hiljem kirjas Timoteuse (1Tm 3:8-13). Nimetuse tähendus on pidanud olema järelikult tuntud ja selg Pastoraalkirjadest selgub, et diakonid koos (presbüteride ja) *episkopos*'te moodustasid selle, mida tänapäeval nimetatakse kiriku hierarhiliseks ame konnaks.

Diakoni liturgiliseks ülesandeks oli aidata *episkopos*'t/piiskoppi ja juh tada usklikke euharistia ajal. Diakoni põhiliseks vastutusalaks oli vaestehoo lekanne ja just selle kaudu oli ta seotud kohaliku koguduse majandus- ja ha dusjuhtimisega. Diakonid olid piiskopi alluvuses.

Algkirikus olid ka naisdiakonid e diakonissid. Foibet, väljaspool Kori tost paikneva Kenkrea naissoost diakonit, mainitakse Rooma kirja tervitus peatükis (Rm 16:1). Diakonisse oli eriti ohtralt just idakirikus.

On selge, et kristlik kirik oli algusest peale teatavas mõttes ilmikkiri Võib rääkida kirikust Korintoses, Jeruusalemmas, Aleksandrias jne. Aga kir ku-õpetuslik e eklesioloogiline põhimõte ei olnud territoriaalne e geograafil ne, vaid see baseerus ühel keskmel, euharistial. Diakoni töö täpne kirjeldam ne on raske, sest inimest on võidud nimetada näiteks presbüteriks, kuigi ta o olnud episkopaalses ametis või vastupidi. Piirid töökirjelduse ja ametiüle ande või tegevusjuhiste vahel on liikuvad. Presbüter võis täita episkopaal seid ülesandeid, olemata seejuures *episkopos*. Tundub, et üksmeelsed ollak selles, et pauluslikud kohalikud kogudused (Fl 1:1, 1Tm 3) arendasid välj kaksikjuhtimisega hierarhia – piiskopid ja diakonid. Teised kogudused, näib on võtnud kasutusele suhteliselt lühikeseks ajaks presbüterkolleegiumid.

Kui need struktuurid ühinesid 2. sajandil, siis piiskop esines kohalik koguduse pastorina, keda kultuse läbiviimisel aitasid presbüterid ja haldus ülesannetes diakonid. Tõenäoliselt kaksikjuhtimisega hierarhia ja presbüte

[8] Kiriku arengust esimestel sajanditel John N. Collins, Diakonia. Re-interpreting the Ancien Sources. New York 1990; Jeannine E. Olson, One Ministry Many Roles: Deacons and Dea connesses through the Centuries. St. Louis 1992, 22-49. Mõlemas küllaldaselt kirjandusvi iteid.

kolleegiumi assimileerumine toimus pühitsusliturgias, kus piiskop pühitses presbütere koos teiste presbüteridega, aga diakoneid pühitses üksinda.

Diakoonia ameti tähendus peegeldab käsitust sellest, et kiriku varade haldamine kuulus ühte sakramentide haldamisega. Vaimulik ja ilmalik olid lahutamatud. Finantshalduse põhimõte baseerus samuti *koinonia*'l: mitte keegi ei võinud kogudusele suunatud toetustega saada endale mingit sissepääsuõigust või muud erivabadust. Juhtmõtteks oli solidaarsus ja võrdväärsus. Kingitused ja annetused, mida kirikule toodi, kuulusid Jumalale. Diakonid olid Jumala ja Kristuse diakonid, mitte inimeste diakonid, kuna neil oli tegevusvoli ja haldusvastutus Kristuses asetatud ja piiskoppide poolt neile vahendatud ülesandes. Tavaliselt pärisid diakonid piiskopiameti.

Kogudusekassa võis juba varases kiriku ajaloos kasvada märkimisväärsete mõõtmeteni, mis andis põhjust piiskoppide ja diakonite ohjamiseks (1Tm 3; Polyk 5:2j). Piiskopi alluvuses olevate diakonite ülesannete hulka ei kuulunud ainult diakoonia ja liturgia ühendamine, vaid ka koguduse ühtsuse hoidmine. Kui mõni haigestus või sattus türmi, jäi diakoni ülesandeks neile armulauaelemente jagada. Sel viisil garanteeriti nende inimeste kirikusse kuulumine. Individuaalsus jäi kollektiivsuse või korporatiivsuse varju, üksikisiku identiteedi otsustas liitumisaste, ristimise ja usu poolt tugevdatud inkorporatsioon Kristuse ihusse.

Kristliku kiriku varases ajaloos ilmneb üsna selgesti, kuidas diakoonia läks järjekindlamalt eraldus liturgiast. Diakoonia muutub nii mitmekülgseks, et seda ei ole kogu täiuses võimalik praktiseerida enam euharistlikus või armastussöömaaegade kontekstis. Kui kirik laieneb, liigendub diakoonia selgemalt. See puudutab varanduse kasvatamist ja haldamist (1Kr 11:20j; Didask 4:5:8). Diakonil tuleb kanda hoolt ka võõraste eest ja hoolitseda sel viisil kiriku *koinonia*-iseloomu säilimise eest. Nii said alguse võõrastekodud, milliseid rajati palvesaalide lähedusse ja millest arenesid välja haiglad (*hospital*) ja võõrastemajad (*hospits*).

Kiriku *koinonia*-iseloom peegeldub selleski, et naiste roll kirikus tugevnes. Juhtivas seisundis olevatel naistel oli tüüpiliselt üsna sõltumatu positsioon (lesed, neiud), mida kohalike koguduste elu reguleerivad sotsiaalsed struktuurid pikka aega ka eeldasid. Päris kindlasti oli aeg, kui meesdiakonaadi kõrval toimis aktiivselt ka naisdiakonaat, mis hoolitses naiste ja laste eest (Didask 3:12j). Neidki pühitses sellesse ametisse piiskop (Basilios ep. 199:44). Kõik viitab sellele, et niikaua kui *koinonia* markeeris kohalikku kirikut, oli naistel oma loomulik roll kirikus. Kui kirik ja ühiskond hakkasid mõnedes tähtsamates tervikut, tõrjuti naised kiriku juhtpositsioonidelt ja nende

lähedusest eemale. Liturgia sotsiaalne dimensioon sumbub, samal ajal kultust ennast lihvitakse ikka peenekoelisemaks. Pühitsetud vaimulikk hakkas järjest enam identifitseeruma preesterkonnaga.[9]

Koinonia kiriku kohaliku tunnusena pidas paika ka kirikutevahelistes hetes, milles ilmnes kiriku katoolsus. Diakooniast sai *koinonia* oluline tõe hend ja märk. Apostellik amet väljendas ühtsust ja katoolsust, seda eriti dogmade suhtes. Aga juba apostlite ajal hakkas majanduslik toetus toim katoolsuse tundemärgina.(2Kr 8). Samamoodi oli võõrustamise (Rm 12 1Pt 4:9), ennekõike aga reisivate ametikandjate eest hoolitsemisega (1 5:10; Herm sim 9, 27, 2).

Kokkuvõtvalt öeldes võib algkristlikku kirikut kirjeldada elliptilise str tuurina, mis ehitus kahepooluseliselt euharistiale ja diakooniale. Mõlem eeldasid teineteist.

CARITAS – jagav kirik

Kui diakoonia valmistas ette ja ehitas üles *koinoniat*, siis kiriku järgmi arenguetapis domineerib vastutus "maailma eest". Selle lähtekohaks võ Jeesuse armastus ja armulikkus, *caritas*. Kristuse andumine maailmale sa oma kuju viisides jagada hädaabi ja hoolivust vaestele, haigetele. See dime sioon annab eklesioloogiale osaliselt uue iseloomu.[10]

On päris selge, et termin "diakoonia" kaob mitmel pool ja selle korv "halastustöö" või mõni muu ladina *caritas*-sõnast tuletatud termin. Eklesio loogias hakkab üha selgemalt domineerima andja ja vastuvõtja vaheline ja tus. Heade tegude tähtsus hakkab andma tooni kuulutuses.

Osutub, et klerikaliseerumine ja institutsionaliseerumine mõlemad toov kaasa individualiseerumise. "Diakoonia" ei ole enam eklesioloogia jätk, va halastuse teod, *caritas*, mida praktiseerivad institutsioonid või üksikisikud Uue Testamendi "diakoonia" põimub nõrgalt uusaja halastustööga. Muid gi uuendab *caritas* Jeesuse Kristuse ülesande kõigis inimestes, kellel on he tahe, karitatiivse tegevuse alus, aga kiriku karitatiivsest ülesandest saab asu tuste või heategijate töö tulemus. Vastutus selle eest langeb kiriklikule hierar hiale ja eriti just jutlustajatele, kelle ülesanne on kutsuda tegema häid tegusid Teisiti kui algkiriklikku diakooniat iseloomustab karitatiivsust teoloogilisest kirikukäsitlusest tuletatud distributiivne tegevus.

---

[9] Jean Leclercq, The Priesthood in the Patristic and Medieval Church, teoses The Christian Priesthood, toim. Nicholas Lash & Joseph Rhymer. London/Denville, New Jersey 1970, 53-75.

[10] Gerhard Uhlhorn, Die christliche Liebestätigkeit I-II. Stuttgart 1882-1890.

Kiriku juhtimine, haldamine, diferentseerub. Haldust ja kirikuhooneid ning muid ruume rahastatakse ja juhitakse ning personali eest hoolitsetakse. Tähtsustavad olid keiser Theodosius Suure (379-395) ediktid, mis tõid kaasa riigi muutumise sunduslikuks riigireligiooniks. Preestrite kihelkonnakohustele ja piiskoppide piiskopkondadele ülesehituv struktuur kujunes idas välja 3. sajandil ja läänes sadakond aastat hiljem. Kiriku omand kasvas kirikuõigusliku pärimisõiguse ja kümnisekohustusega. Rikastumine on karitatiivselt ülesehitatud kiriku eeldus. Kiriku sotsiaalne vastutus integreeriti ühiskonda.

Kui varem valitses vahe kiriku ja seda ümbritseva maailma vahel, siis nüüd see muutus vahetegemiseks vaimulikkonna ja ilmikrahva vahel. Vaimulikkond sai teatud erivabadusi ja juriidilise eriseisundi. Ilmikute silmis sai vaimulikkonnast miski, mis oli "kirikuga" kokku kasvanud või sellega samastunud. Elliptiline kirikukontseptsioon diakoonia ja liturgia vastandpoolustega muutus oma tähenduse. Õukonnatseremooniad hakkasid eriti idas mõjutama liturgia kujunemist.

Allariteenistuse eest hoolitsesid peamiselt meesdiakonid. Kui 4. sajandi alguse saanud kristlik ühiskultuur kindlustas oma positsioone, tõusevad sellel kord esile nunnakloostrite naisdiakonid või nagu neid üha sagedamini nimetatakse – diakonissid. Üsna hilja (Wormsi sinodil 868) leitakse kokkuleppelises terminites *diacona* või *diaconissa*, aga diakoonluse enda tähtsus väheneb preestlikkuse ja palveluse rõhuasetuste ees. Piir nunna ja diakonissi vahel on ähmane ja haihtuv.

Postkonstantiinliku kiriku diakooniat iseloomustab keskendumine asutustele ja kloostritele. Kiriklik diakoonia asendas sotsiaalpoliitiliselt vägagi tähtsa riikliku toiduabi. Kiriku karitatiivne tegevus sidus ennast asutustega. Juba Gregorius Suure ajal (590-604) kehtestati, et halastusorganisatsioonide personaliks võisid olla mungad või nunnad. Varsti kujunes välja mitmekülgne sotsiaalasutuste võrgustik, lastekodud, võõrastemajad, vanadekodud, hõbipalid jne, mille juures arenes välja oma kohalikust kirikust sõltumatu jumalateenistuslik elu. Kui need asutused olidki alguses kohalike piiskoppide alluvuses, siis keskaegsed vennaskonnad ja õeskonnad vabastasid teatud osa karitatiivsest tegevusest piiskoppide alluvusest.

Kui institutsioonid on esimesed märgid kiriku *caritas*-iseloomust, siis teiseks märgiks on halastustööga lähedaselt seotud individuaalne vagadus. Rõhutati häid tegusid, mis tõi kaasa andjamoraali ja iseloomueetika tähtsustamise. Diakoonne *koinonia* pärand sai uue väljenduse üksikisikule suunatud sotsiaaleetilises kuulutuses. Diakoonia lahutati euharistiast. Halastusest sai abstraktsem moraalikuulutus, mis küll baseerus Kristuse armul, aga kanali-

seerus üksikisiku vagadusele rõhutavasse jutlusesse. Aquino Thomasel s
tus *caritas* hüvelisusega. Seda teostati keskaegse kuulutuse kohaselt, su
tes inimest kuue, hiljem seitsme halastustöö abil, mis kõik olid tuletata
Jeesuse õpetusest (Mt 25:35j; lisa on surnute matmine).[11]

Kiriku ja ühiskonna assimileerimine andis juba Augustinuse ajal (354-4
ainest eklesioloogiliseks aruteluks, mis viis vahetegemiseni nähtava ja näh
matu kiriku vahel. Augustinus lahutas a) õpetusele, ametitele ja institutsioo
le ehituva kiriku b) kirikust, mis koosnes armastusesootsiumist (*caritas*), n
c) kirikust, mis ühendas Jumala poolt valitud ettemääratuid e predestine
tuid. Sel määral kuidas asutused või üksikisikud praktiseerisid karitatiiv
tööd, ei olnud küsimust peidetud e tõelisest kirikust. Armastustööd kuulu
indiviidile, kelle pääste sõltus heade tegude ja armu koosmõjust. Üksikisi
tuli muidugi osaleda missal, kus temas ühinesid euharistia ja *caritas*.

PAROCHIA – territoriaalkirik

Sõna *parochia* tähistab territoriaalkirikut, mis varakeskajal võis viidata kih
konnale, pastoraadile või piiskopkonnale või mõnel juhul muule kirikliku
piirkonna jaotusele. Diakoonia ajaloos on tähelepanuväärsed nii territori
lsuse põhimõte kui ka sellest diferentseerunud, osaliselt *koinonia*'st erin
eklesioloogiline mudel. Võib öelda, et *koinonia* kohaliku kogudusena mo
dustasid ühe paikkonna ristitud usklikud, kui jälle *parochia* moodustas ter
toorium, mille elanikud olid allutatud ühele ja samale kohtu- ja käsuvõimul
Kiriku juhtide vastutus piirdus territoriaalsete piiridega. *Parochia* kinnist
6. sajandi teisel poolel. Kiriku parokiaalne jaotus muutus veelgi tähtsamal
pärast seda kui germaanlased kristianiseeriti. Nende õigussüsteem ei base
runud institutsioonidel, vaid hõimul (tegu oli hõimukirikutega), ja karitatiiv
sotsiaalse tegevuse eest vastutasid hõimupealikud. Kiriku kloostritest ja pii
kopkondadest said suuromanikud.

Hiliskeskajal hakkas linnades esinema kiriklikust hierarhiast lahutatu
karitatiivset tegevust. Territoriaalsuse põhimõte kehtis ka siin, kui magist
raadid võtsid endale vastutuse linna sotsiaalhoolekande eest, võideldes sell
õiguse eest enne kiriklike asutustega.[12] Kohati näib selles tegevuses vastavu
vürstide patronaadiõigusega rajatud kloostrite ja kirikutega, kus võim kuulu

[11] Bengt Ingmar Kihlström, Den kateketiska undervisningern i Sverige under medeltiden
Lund 1958, 257-266.

[12] Kurt Fröhlich, Kirche und städtisches Verfassungsleben im Mittelalter, Zeitschrift der Savi
gnystiftung für Rechtsgeschichte. Kan. Abt., 51 (1931).

aadatele, aga mitte kirikule, mis põhjustas suuri pingeid germaanlaste pat
naadiõiguse ja roomlaste institutsiooniõiguse vahel.[13]

Keskaegset viletsust ja puudust võib pidada anonüümseks. See tabas suuri
ühiskonnagruppe. Katk ja epideemiad, sõjad ja põgenikud tõid kaasa kerjamise,
millega hakati peagi tegelema süstemaatiliselt. Kerjusmunga vennaskonnad
on ainult üks näide teoloogiast, milles tuleb esile vaesuse religioosne väär
tus. Vaesed muutsid oma olemasoluga võimalikuks rikaste Jumala-teenimise
erinevusguste karitatiivsete halastustegude kaudu. Heategude väärtustamine
mõjutas ühiskonna sotsiaalstruktuuride väljakujunemist. Kloostril oli endi
selt keskne koht viletsuse leevendamisel, samal ajal kui linnakodanikkond
pingutas selle nimel, et kerjajaid vähem oleks. Urbaniseerumisega sündis
rahamajandus, mis soodustas kerjamist. *Parochia* majandusliku vastutuse
alla kuulusid kõik selle elanikud. Põhiraha selleks saadi tulumaksusüsteemi
rajamise abil. Lisaks olid fondid, mis hoolitsesid hospitalide ja muude
asutuste tegevuse eest.

16. sajandi reformatsioon ei toonud kaasa radikaalset väljamurret Euroo
pa massviletsusest. Võeti ette rünnak kerjamise ja seda soodustava teoloogia
vastu. Tehti katset uuendada *parochia* sotsiaal-karitatiivset süsteemi. Protes
tandid otsisid uusi teid, sulgedes kloostreid ja purustades mõtteviisi, et hea
tened garanteerivad õndsuse. Puhtalt liturgiline diakonaat tõrjuti, kuid samal
ajal üritati ellu äratada algkiriklikuks peetud meesdiakonaati.[14] Protestantlike
reformihastajate keskel esines ka plaane teha karitatiivsest tegevusest kogunisti
kihelkonnavalitsuse vastutusala. Läks aga teisiti.

Martin Lutheri (1483-1546) regimendiõpetus oma jaotusega "vaimulik" ja
"ilmalik", jagas vastutuse *parochias*. Raha ja varanduse haldamine langes ko
danluse sfääri, mistõttu sellele jäi ka sotsiaalabi ja haigepõetus. Võimujaotus
ei tähendanud vaimuliku ja ilmaliku varalahusust või eraldatust, vaid selles
jätkus hiliskeskaegne sekularisatsioon e jaotus kiriku enese võimusfäärides,
kuhu kogu ühiskond kuulus. Vastutust kandvate isikute osadesse jaotusest sai
kohati ebaselge ja ebamäärane jaotus.[15] Lutheri varsemates tekstides esineb

[13] Ühiskirist nagu häiglastki sai keskaja kanoonilises õiguses samaväärne paikkonnaga: piira
tud territoorium ja oma vaimulikkond. Carl-Gösta Frithz, Till frågan om det s.k. Helgeands
husmissalets liturgihistoriska ställning. Lund 1976, 182-208.

[14] Calvin rohkem kui Luther. Elsie Anne McKee, Diakonia in the Classical Reformed Tradi
tion and Today. Grand Rapids, Mich., 1989 (litt). Lutheri meesdiakonaati puudutavatest ja
diakonissidest vaikivatest mõtetest loe Ragnar Askmark, Ämbetet i den svenska kyrkan i
reformationens, ortodoxiens och pietismens tänkande och praxis. Lund 1949, 237j.

[15] Vaimuliku ja ilmaliku, kirikliku ja kodanliku suhetest vaata Ulrich Duchrow, Christenheit
und Weltverantwortung: Traditionsgeschichte und systematische Struktur der Zweireiche
lehre. Stuttgart 1977; Luther und der Gebrauch und Missbrauch der "Zweireichelehre" in

koguni mõte, et diakonaat kuulub vaimuliku regimendi võimupiiresse, ja rastes saksa kirikukorraldustes nimetati diakoneid e vaestelaegaste hoidj jumalateenistuskoguduste volinikeks, kes olid seotud kodanliku ametivõim ga.[16]

Luterlik-melanchthonistlikus traditsioonis viis areng siiski teisale. Tea kirikukorraldusis sai pastorist/preestrist karitatiivse vastutuse kandja ko kogudusenõukogu või mõne muu organiga. Teistes traditsioonides arenes a välja kodanlik vastutus, ennekõike linnades. 17. sajandiks oli linnades ki nistunud vaestehoolekanne, mis põhines korravalvel (kerjajate vangistami ja väljasaatmine), samal ajal kui tekkis tahe hoolitseda vaeste eest, keda n de suguvõsa ei suutnud aidata. Euharistiaga seotud korporatiivne sotsiaal vastutus – *koinonia* aluskivi – ei iseloomustanud enam usupuhastusejärg kihelkonnakogudust.

Trento kirikukogu (1545-1563) järgset rooma-katoliku kiriku reformipr jekti iseloomustas konventide ja kloostrite kasvav vastutus. Protestantliku reformatsioonist erineb see ennekõike sellepärast, et sotsiaalhoolekande e vastutab piiskop. Carlo Borromeo (1538-1584) ja Vincent de Pauli (158 1660) taolised uuendajad tõusid esile. Borromeo rajas asutusi hooletusse j tud noortele, samuti spetsiaalse õeskonna (ursuliinid), kelle ülesandeks naiste ja neidude eest hoolitsemine. Vincent uuendas koguduse sotsiaal vastutuse usutavust, võttes osa protestantlikke diakonisse ennetava halastaja õdede nähtuse loomisest.

SOCIETAS – kirik kirikus

Euroopa riigikiriklik struktuur hakkas 18. sajandil murduma. Protestantlike riikides tõi selle murdumise kaasa pietism, mis sünnitas fenomeni *ecclesiola in ecclesia* e "kirik kirikus", mille järgi rahvakiriku tõsikristliku osa moo dustavad väikegruppidesse kogunenud elava südameusuga usklikud. Pietis mi mõjud diakooniale tulid kõige paremini esile August Hermann Francke (1663-1727) rajatud hallelikus pietismis ja Nikolaus Ludwig von Zinzendorf (1700-1760) rajatud hernhuutluses.

19. sajandil rajati tuhandeid seltse, ühendusi ja sotsieteete nii välis- kui ka sisemisjoni tööks ning kõlbluse ja karskuse edendamiseks. Selle tegevuse

Theologie, Praxis und Institution lutherischer Kirchen – einige geschichtliche Beispiele und Perspektiven, Zwei Reiche und Regimente: Ideologie oder evangelische Orientierung, Inter nationale Fall- und Hintergrundstudien zur Theologie und Praxis lutherischer Kirchen im 20. Jahrhundert. Gütersloh 1977, 9-32.

[16] Carter Lindberg, Beyond Charity: Reformation Initiatives for the Poor. Minneapolis, Minn 1993.

sajal avaldasid mõju kaks tegurit. Esiteks Euroopa urbaniseerus, linnades tekkisid tohutud sotsiaalprobleemid, kui tärkav kapitalism sünnitas töötuse ja orjatöö, mille eest põgeneti Põhja-Ameerikasse. Teiseks kujunes välja uus inimkäsitlus, milles andis tooni inimese "paremaks muutmine" hariduse ja vaimse uuenduse teel. *Caritas* liitus misjoniga. Kuulutatud evangeelium muu tis paremaks inimest ja ühiskonda. Saksas ja hiljem Skandinaavias (Rootsis) sündis linnamisjoni näol sisemisjon.[17]

Societas, kirik kirikus, pidi taluma sagedast mitteusaldatavust institutsio naliseeritud kiriku poolt. Luterlikud kirikud olid aga organiseerunud nn kahe regimendi õpetuse järgi, mis tähendas seda, et kirik toetus väga suures osas oma hierarhiale, kuid sotsiaalküsimused jäid ilmikutele ja formuleerusid ko danlikus eluringis. Karitatiivset vastutust tuli seepärast teostada väljaspool kirikut ja kirikust mööda minnes. Teine küsimus oli selles, et luterlik-me lanchthonistliku traditsiooniga kirikuid iseloomustas hiliskeskaegne pärand, mis diakoonia mõiste ja diakon/diakoniss olid tundmatud.[18] See kirikupärand jättis võimaluse lahutada teineteisest käsk ja evangeelium. Kiriku sotsiaalne vastutus kuulus käsu sfääri. Kõik see viis kirikukäsitluse lõhenemiseni, kus seadusega reguleeritud kirikuasutusest eemaldus diakoonne vabatahtlikkuse kirik.

19. sajandi diakoonias ilmneb huvitav dualism, mis leiab väljenduse mõis tes "karitatiivne diakoonia". See paljastab kaks asja protestantlike maade 19. sajandi diakooniast. Esiteks kinnistub see halastustegudega viisil, mis toob meelde keskaegse *caritas*-mudelile vastava vaestehoolde institutsiooni. Tei seks liitub see algkirikliku diakooniaga, levitades diakoonset vastutust tõeli sel kirikus e usklikute hulgas, ja teostub ilmikvastutusel tegutsevaid ühendusi ja sihtasutusi rajades. Selgeimini ilmneb see Rootsis vabakiriklikkuse tugev nemisena.

Diakonitel ja diakonissidel oli ameteid väljaspool kirikut. Seda võib pi dada loomulikuks, kui diakoonial juba oli kord kirikuga nõrk organisatoorne side. Diakoneid ja diakonisse ei pühitsetud ühiskondlikuks tegevuseks, vaid pühitsus puudutas ainult nende suhet diakonissideasutusega ja selle kaudu tä hendas see ka ametisuhet kirikus. On põhjust pidada meeles, et 20. sajandini rajanedas ühiskond kristlikku ühiskultuuri.

[17] Erich Beyreuther, Geschichte der Diakonie und Inneren Mission in der Neuzeit. Berlin 1983.

[18] Rootsi arengutest vt näiteks Elmund Gunnel, Den kvinnliga diakonin i Sverige 1849-1861: Uppgift och utformning. Lund 1973; Tuulikki Koivunen-Bylund, "Frukta icke, allenast tro": Edla Boström och Samariterhemmet 1882-1902. Stockholm 1994.

19. sajandi diakoonia suur panus diakoonia ajalukku väljendub just sell
et see killustas puhta karitatiivse diakooniakäsitluse. Näiteks nähti koolit
diakoonia osana. Diakooniaasutused ennetasid niiviisi laste eest hoolitsemi
tervisehooldust, vanurite eest hoolitsemist, puuetega inimeste eest hoolit
mist ning sotsiaalselt kohanematute erihoolitsust.

SACRAMENTUM – kirik kui Jumala riigi märk ja instrument

Pärast II maailmasõda eklesioloogia muutus, kui eeldused karitatiivsele, v
batahtlikule diakooniale purunesid. Anglosaksalike mõjutuste tõttu hakk
diakooniamõiste saama uusi jooni. Sisemisjoni ja diakoonia tavapärane si
lõdvenes. Suur osa uurijatest on seda meelt, et algkiriku diakooniale ei v
läheneda 19. sajandi tõlgenduse kaudu kui filantroopsele tegevusele või ini
armastuse väljendusele, vaid kui kogu kiriku tundemärgile.[19]

Nüüdseks on haihtunud ka vastandumine kirikuasutuse ja tõelise spi
tuaalse kiriku vahel. Üha rohkem kirikuid on võtnud diakonaadi oma amet
valikusse.[20] Diskussioon diakonaadist kiriku ametina on tugevdanud diako
nia eklesioloogilist positsiooni.

Olen otsustanud diakoonia viimast arenguastet avada *sacramentum mun*
mõiste kaudu: kirik kui Jumala riigi sakrament maailmale. See on olnud ekl
sioloogiline trend ka Kirikute Maailmanõukogus.[21] Kirikute Maailmanõuko
gu lõppraport *The Unity of the Church and the Renewal of Human Comm*
nity seob ühte liturgia, diakoonia ja tunnistamise kui vältimatud eklesioloogi
osad. Vastasel juhul saab diakooniast pelk sotsiaalteenus. Seepärast määrat
taksegi raportis diakooniat sakramentaalsete kategooriatega kui müsteeriu
ja prohvetluse märki, kus kirikut esitletakse kui teatavat Jumala riigi sakr
menti selle maailma vajaduste jaoks – *sacramentum mundi*. Diakoonia koh

[19] Rootsi teadlased olid sel seisukohal juba varakult, sagedasti liitudes nn uue eklesiolo
giaga. Vt nt Ruben Josefson, Församling och diakoni, teoses I beredda gärningar: Vår
diakonissanstant 1912-1962. Minnesskrift. Stockholm 1962, 5-12.

[20] Åke Andrén, Diakonat i världens kyrkor i dag: Kyrkornas svar på BEM-dokumentets ä
betsstruktur och den fortsatta utvecklingen. Uppsala 1994. Vt ka artikleid teosest Diakona
olika kyrkotraditioner. Uppsala 1995.

[21] Diakooniast ja sakramentaalsest eklesioloogiast Kirikute Maailmanõukogus vt Sven-Er
Brodd, Kyrka och teologi: Något om förhållandet mellan ecklesiologi och diakoni inom Ky
kornas Världsråd, teoses Att mänskliggöra tillvaron: Festskrift till Anne-Marie Thunber
Nora 1993, 47-63; Martin Robra, Theological and Biblical Reflection on Diakonia – A Su
vey of Discussion within the World Council of Churches, Ecumenical Review 46, 199
276-286.

leldakse: "Selles teenimises saab kirikust kui müsteeriumist, mis rajatud kol-
mainsusliku Jumala armastusele, märk Jumala riigi ligiolust Kristuses.[22]

1965. aastal ilmunud teoses *The Role of the "Diakonia" of the Church in Contemporary Society*, visandatakse diakoonia teoloogiat kritiseerides kõi-
sealt hoolikalt 19. sajandi karitatiivset ja individualistlikku vabatahtlikku-
se diakooniat. Seda nähakse kirikliku elu vundamendina, millest saab kiriku
tunnistus – *martyria*. Kirikut hinnatakse tegude ja tegemata jätmiste alusel,
sest Jeesuse järgijaid tuntakse tegudest (Mt 7:20). Diakoonia esmane vorm on
kirik kollektiivina. Kirik on diakoonia, mis kuulutab diakooniaga. Diakoonia
väljendab seda, mida kirik on. Kirik oma kõigi liikmetega osaleb Jumala dia-
koonias, kus Isa hoiab alles loodut, Poeg vabastab ning Püha Vaim valgus-
tab ja juhib kirikut. Kuna diakoonia on märk Jumala armastusest Kristuses
ja diakoonia eest kirikus vastutavad inimesed, kes on selleks saanud Püha
Vaimu annid, paigutub diakoonia kiriku keskmesse, eucharistiasse e lepituse
sümbaega. Armulaua ja diakoonia vahelist sidet rõhutatakse nii tugevasti, et
öeldakse koguni diakoonia tulvavat välja liturgiast ja missast. Diakoonia on
osa kiriku soterioloogiast e päästest. Kui diakoonia on parandav ja jagav, on
selle alus armulauas, kus Kristus annab iseennast ja parandab usklikud.

Kirikute Maailmanõukogu pidas 1987. aastal Hispaanias rahvusvahelise
kiungi teemal "Elu jagamine". Konrad Raiser ütles, et maailma kirikute va-
heline solidaarsus ja vaimsete ning materiaalsete ressursside jagamine põhi-
neb eucharistia ja diakoonia vahelisel ühtsusel: "mis altari sakrament, ja mis
tema ja õe sakrament".[23]

1964. aastal peetud nõupidamisel *Faith and Order* oli teemaks diakonite
teenimine (*The ministry of Deacons*). Selle lõppraportis tõdeti, et Uus Testa-
ment sisaldab nii kogu kirikut hõlmavat diakoonia mõistet kui ka kitsamas
tähenduses olevat viletsate eest tehtava töö määratlust. Kristus oli diakon ja
kirik jätkab tema tööd. "Niisiis Kristus-diakon vastab kiriku diakonile. Kuna
Kristuse teenimistööd võib kirjeldada diakooniana, kogu tema kiriku elu olgu
diakoonia."[24] See iseloomustus Kristusest diakonina ja kirikust diakonina

Church and World: The Unity of the Church and the Renewal of Human Community, A
Faith and Order Study Document. Geneve 1990, 36j. "Through this service the Church as
mystery, grounded in the love of the Triune God, becomes a sign of the presence of the king-
dom of God in Christ."

Konrad Raiser, Towards a Sharing Community, teoses Sharing Life: Official Report of the
WCC World Consultation on Koinonia, Sharing Life in a World Community. El Escorial,
October 1987. Geneve 1988. "the sacrament of the altar and the sacrament of the brother and
sister."

The Ministry of Deacons. Geneve 1965. "Thus the *Christos diakonos* there corresponds
to the *ekklesia diakonos*. As the whole of his ministry may be described as diakonia, so the

saab käegakatsutava ja nähtava väljenduse viletsate eest hoolitsemisel. Li
gia ja diakoonia moodustavad kiriku struktuuris ja elus kristoloogial ba
ruva ühtsuse. Seetõttu tuleb diakonil täita nii diakonaalseid kui ka liturgi
ülesandeid. Väga soovitav on, et diakonid võtavad osa armulauasakram
jagamisest, sest see kuulutab euharistia ja maailma teenimise alatist kok
kuuluvust.

Santiago de Compostelas 1993. aastal peetud maailmakonverentsi *Fa
and Order* lõppdokumendis *Towards Koinonia in Faith, Life and Witn
esineb *koinonia* eklesioloogilise määratlusena, milles õnnestus luua tasak
diakoonia kui eklesioloogilise mõiste ja diakoonia kui maailmaliku ülesan
vahel: "Kirikut *koinonia*'na vajatakse jagama mitte ainult oma sootsiumi k
natusi, vaid kõikide inimeste kannatusi ... Kogu maailma suunduv *diakoni
koinonia ei ole üksteisest lahutatavad."[25]

Küsimusele diakooniast ja eklesioloogiast võib anda eri dokument
valgel erinevaid määratlusi. Kui vaadata neid aga Kirikute Maailmanõuko
dokumentide taustal, siis tunnistavad need selgest liikumisest sakramentaal
kirikukäsitluse suunas, kus kontseptsioon kirikust Kristuse ihuna on tõusn
võtmepositsiooni. Maailmanõukogu 1991. aasta Canberra täiskogul pühend
ti oma peatükk kirikule kui sakramendile ja märgile. Kiriku ülesandeks pe
Püha Vaimu väes teostada iseennast "ajaloos Kristuse ihu täiusena, märgina
sakramendina e Jumala riigi püha sümbolina rahvaste keskel".

Selles eklesioloogilises raamistikus võib näha 1983. aasta Vancouveri tä
kogu deklaratsiooni, milles diakooniat nimetati "liturgiaks pärast liturgiat
Seda peeti jagava, lepitava ja kiriku olemusse kuuluva ülesande väljendusek
maailmas: "Liturgiajärgne liturgia on diakoonia. Diakoonia kiriku jagava, te
vendava ja lepitava teenimisena kuulub selle tõelisse loomusesse."[26]

Liturgiajärgne liturgia tähendab vormilt muutuvat sotsiaalset kohust
must viletsate ja alistatute aitamiseks, milles on ka oma ühiskonnakriitilin
ülesanne, mis tulvab euharistlikust liturgiast. Niisugune liturgiasse juurdunu
diakoonia, nagu ka jumalateenistus oma sotsiaalkriitilise funktsiooni ka
du, tähendavad tunnistamist maailmas. "Kiriku tunnistuslik kutsumus pane

---

whole life of his Church is to be a diakonia."

[25] Towards Koinonia in Faith, Life and Witness, 20. "The Church as *koinonia* is called t
share not only in the sufferings of its own community, but the suffering of all ... *Diakonia* i
the whole world and *koinonia* cannot be separated."

[26] Gathered for Life. Official Report. VI Assembly World Council of Churches. Vancouver
Canada 24 July – 10 August 1983, toim. David Gill. Geneve Grand Rapids, 1983, 63. "Th
liturgy after the liturgy' is *diakonia*. Diakonia as the Church's ministry of sharing, healing and
reconciliation is of the very nature of the Church."

neid otsima kristliku osaluse tõelist rütmi maailmas. Kirik koguneb Jumala teenimiseks ja läkitatakse välja argitoimetuste keskele. Teatud olukordades rõhutatakse jumalateenistuse tunnistuslikku dimensiooni "liturgiajärgset liturgiat" e maailma teenimist Jumala kiituseks, on ka kontekste, kus tuleb rõhutada, et ei ole olemas mingit kristlikku maailma teenimist, kui see ei johtu Jumala teenimisest."[27]

Tõlkinud Riho Saard

Gathered for Life, 35. "For the sake of the witnessing vocation of the Church we need to find a true r[h]ythm of Christian involvement in the world. The Church is gathered for worship and scattered for everyday life. Whilst in some situations in the witnessing dimension of worship there must be a 'liturgy after the liturgy', service to the world as praise to God, in other contexts it must be stressed that there is no Christian service to the world unless it is rooted in the service of worship."

DIAKOONIA SAKSAMAAL

Hans Martin Müller

See laiahaardeline teema keskendub järgnevalt kahele olulisele aspek spetsiifilisele arusaamisele diakooniast kui kristlikust usust tulenevast mastustööst evangeelses kirikus[1] ning diakoonia teoloogilistele alustele, kujunesid reformatsiooni ajal ja mida 19. sajandil edasi arendati. Teisena deldakse tänapäeva diakoonia organisatoorset vormi ja selle suhet sotsiaa giga Saksamaal. Neis raamides arendan teemat kahes järgus: kõigepealt an lühiülevaate mõlemast pöördelisest ajaloolisest sündmusest, reformatsioo ja äratusliikumisest, mis on viinud nüüdisaegse diakoonia organisatoorse v mi ja praktikani Saksamaal. Seejärel käsitlen diakooniaga seonduvaid p leeme, millega tänapäeva sotsiaalriigis enim tegeleda tuleb.

Ajaloolised alused

Uues Testamendis kasutatakse mõistet *diakonia* mitmes tähenduses: kre sõna *diakonein* algupärane tähendus – "lauas teenindama", "söömaaja hoolt kandma" (vrd Lk 17:8) – laieneb üldiseks "kasulik olemiseks", "te miseks". Tähenduse laienemisega on seotud ka väärtuse tõus: madalaim hinnatud teenimine muutub Jeesuse kuulutamise kaudu usu otsustava t susega tulemuseks ja sellega Jeesuse järgimiseks: "Teiste jaoks kohal ole sest nii elus kui surmas"[2] saab kehtiva sotsiaalse hierarhia ümberpööram kõrgeima au tunnus. Selle rõhutatud kaalutluse nõrgenemise käigus kuju datakse hiljem Mt 25:35 järgi õpetus seitsmest heateost: näljaste toitmi januste jootmine, võõrastele öömaja pakkumine, paljaste riietamine, haig ja vangistatute külastamine ning – hiljem lisatud – surnute matmine. Vara rikus kaasati nimetatud teod juba aegsasti kogudusediakooniasse, hoolek desse leskede ja orbude (Vana Testamendi järgi) ning kõikide hädasolija eest, mille eest episkopaalse kirikukorra järgi lasus vastutus piiskopil ni mille korraldamine usaldati diakonile kui annetuste järelevaatajale. Lääne

[1] Nii Gerhard Uhlhorni põhiteoses "Die christliche Liebestätigkeit", 1882/90, 2. Aufl. 189 Alles diakoonia organiseeritud ja osaliselt professionaalset vormi nimetatakse alates 20. keskpaigast evangeelses ruumis üldiselt "diakooniaks". Iseloomulikult puudub märksõ esimeses RGG väljaandes aastast 1910, esineb ainult sõna "diakooniaasjad", mille juur kuuluvat käsitletakse kui "sisemisjonit". Katoliku kirik eelistab seniajani mõistet *caritas*.

[2] H. W. Beyer, Diakoneo, ThWNT 2,85; vrd Mt 23:11; Jh 12:26.

ka füüsiline hoolitsemine hädasolijate eest varsti üle mungaordudele ja kasiritele: kadus teadmine, et kogu kiriku vara kuulub vaestele. Kümnisest nii vaeste hoolekande tarbeks[3] veel vaid murdosa. Heategude ja annetamise nähd ei seisnud teoloogilise moraaliõpetuse keskmes enam vaesed ja puu- saajannatajad, vaid annetaja. "Hea tegu" saab annetamiseks "hea arvamuse pärast", see tähendab annetaja enda hingeõnnistuse saavutamise pärast. Kui- ka annetus vastuvõtjale mõjub, kas see temale kasu või ehk kahju toob, ei nähud moraalsuse üle kaalutledes arvesse.[4] See on üks peamistest põhjustest, miks kerjamisest kujunes väärnähtus, mille üle keskaja lõpul elavalt kurdeti ja mis muuhulgas kerjusmungaordudes organisatsiooni vormi sai. Selliseid nähtusi peeti nende allakäigu ajal sageli võrdväärseks maad tabanud katkuga. Samas nähd olemas ka rikaste kodanike vagad heategevusasutused, eriti suurel kohal esines neid ülemineku keskajast reformatsiooni.[5] Ka linnade tähtsuse muuga tekkinud karitatiivseid vennaskondi võib vaadelda selles kontekstis, kuigi nad reformatsiooni eelõhtul osaliselt niisuguses suunas arenesid, mis kaasavat kriitikat kogus.[6]

Reformatsioon ei leppinud kriitikaga, vaid andis diakooniale värske, Uue Testamendiga seotud tähenduse, lisades ka praktilisi ettepanekuid. Seega on õigus katoliku kiriku etteheide: "Reformatsioon tõi lahinguga ordude vas- tu kaasa paljude kloostrite hävitamise või sulgemise. Paljude karitatiivsete asutuste sekulariseerimisega tekitati kiriklikule heategevusele suurt kahju ja põhjustas ilmaliku (ametkondliku) hoolekande arengu kiirenemist."[7] Selle in- terpretatsiooni aluseks oleva vahetegemise kirikliku ja ilmaliku hoolekande vahel kaotas reformatsioon ju just ära. Vagade eriasutuste kaotamisega saab vaestehoolekanne sarnaselt koolisüsteemiga kristliku kodanikuühiskonna või kristliku ülemkihi ülesandeks. Diakoonia eesmärk ei ole vaga eritöö, vaid pigem konkreetse hädaolukorra kõrvaldamine, ja temast saab seeläbi kogu- duse, mitte ainult mõne vaga üksikisiku ülesanne. Seejuures ei tehta vahet

[3] Philippi, Diakonie I, TRE VIII, 629.

[4] Luther, Der Neubau der Sittlichkeit (1919), in: ders., GesAufs. I, 275.

[5] Philippi (märkus 3), 630 toob näitena Augsburgi vaesteasunduse. Samahästi võiks osutada ka teistele linnadele, nagu Beaune või Lübeck.

[6] Luther osutas juba 1519. aastal oma jutluses "Sermon von dem hochwürdigen Sakrament des heiligen wahren Leichnams Christi und von den Bruderschaften": "... vennaskond peaks ka sellise heade tegude kogunemine olema, aga sellest on saanud raha kogumine õlle jaoks" (WA 2, 754–BoA 1, 208jj). Luther soovitab "selle raha, mida maha juua soovitakse, kokku koguda ja ühiseks varanduseks koguda", et seda võiks hätta sattunud käsitöölisele välja lae- nutada või sellega noorele abielupaarile ausal viisil kooselu alustamisel kaasa aidata (samas 213–209).

[7] Borgmann, Caritas, LThK, 2. Aufl. 1958, Sp. 944.

kristlaste ja kodanike kogukonna vahel, isegi kui vaimuliku amet ja kõ
ilmalike ametikandjate kohustused üksteisest erinevad.[8] Jutlustaja peab n
ma heategude tegemist ja ülemkihti manitsema nõutavaid abinõusid tar
sele võtma. "Mis see aitab, kui ilmalik isand iseenesest sama püha olek
Püha Peetrus, aga ei mõtlekski oma alamaid nendes asjades usinalt aid
[Jumal] neab sellist ülemat; sest ilmalik võim on kohustatud otsima alam
parimat."[9] Seega evangeelse diakoonia kohaselt ei seisne ülemkihi koh
üldiselt tuntavate ebakohtade pragmaatilises lahendamises, vaid õigeksm
misusu sotsiaalses praktiseerimises üksikisiku ja kogukonna heaks kuul
ses Jumalale.[10]

Reformatsiooni ajal ei piirdutud pelgalt üleskutsega. 16. sajandi kir
kordades nähakse vaeste ja puudustkannatajate abistamist eranditult kui
gukonna ülesannet, mille lahendamise juures evangeeliumi jutlustamine
valitsejate kohusetunne samamoodi koos toimivad nagu haridus- ja ka
tusalaste ülesannete puhul. Selgeimana ilmneb see positsioonis, mis perek
nale, naabruskonnale, külakogukonnale ja kihelkonnale sellega seoses os
langeb.

Kiriku ja maiste instantside koosmõju näitlikustamiseks hoolekande v
las osutan ma Württembergi Suurele Kirikukorrale (*Große Württembergis
Kirchenordnung*) aastast 1559 koos selle revideeritud "vaestekassa korra
See loodi pärast Augsburgi usurahu ja sai peagi üheks "ekspordiartikliks Sa
samaa evangeelsete alade piires".[11] Selles tunnistab hertsog Christoph v
Württemberg selge sõnaga oma kohustust "Jumalalt saadud ja kanda võet

[8] Vrd Lutheri kirjutisega "Kristlikule aadlile" (1520), kus ta lõpuosas ka "maailma puudu
ele" osutab ja "salajaste röövlite, siidi- ja sametikaubitsejate" vastu arvamust avaldab, k
luksus mitte ausast tööst, vaid rahaäridest pärineb: "on parem ühte lääni ülal pidada a
maaharimisega või maa väljarentimisega, kui sadat raha väljalaenamisest saadud intress
ga". Seejuures nimetab ta Fuggerit nimepidi: "Siin peab tõesti ka Fuckernitele ja teistele s
nastele seltskondadele rauad suhu panema. Kuidas on võimalik, see peaks riivama nii jum
likku kui inimlikku õigust, et mõni inimene jõuab oma elu jooksul sellise hunniku kuningli
varadeni?... Minu meelest on see ilmalike ülemate vastutusalas. Mina kui *theologus* ei suu
seda kuidagi karistada, üksnes pahaselt pealt vaadata..." (WA 6, 466=BoA 1, 418).

[9] Samas WA 6, 467=BoA 1, 419.

[10] Philippi (märkus 3), 632 küll mainib sellist asjade seisukorda, kuid teeb samas küsitava j
anakronistliku eristuse ülemkihi kompetentsi ja "kirikliku enesearenemise vabaruumi" v
hel, tuues seega sisse modernsed seisukohad, mis 16. sajandil veel vaateväljalt puudusid
Luterliku reformatsiooni jaoks oli peamine hoida evangeeliumi jutlustamist vabana seadu
likest sunniabinõudest, mis organiseeritud sotsiaalabi puhul on vältimatud. Teiste sõnadega
"kristlik enesearenemine" ei teostu mitte "vabas ruumis", vaid kristliku ülemkihi poolt valitsetud
kristlikus kogukonnas.

[11] Höltzel Suure Kirikukorra faksiimileväljaande eessõnas, 1968.

ja seda ka seisuse tõttu, õige kristliku vaimustuse pärast ja üleüldi-
kasu soodustamiseks" pidada ning võtta vagade, vaeste ja puudustkanna-
ais inimeste jaoks avaliku kassa sisseseadmine ja haldamine enda hoole
ja. Seejuures toimivad kirikukogudus ja ilmalik kogukond koos: kassasid
eldakse nii kindlatest kiriklikest sissetulekutest, mis koosnesid liturgilisel
emärgil tehtud annetustest või laekusid vennaskondadele ja kiriku varahal-
dusele ("kirikuvabrikusse"), kui ka jumalateenistuste korjandustest, mille tar-
ks konstati üksikasjalikud ettekirjutused, samuti tänavakorjandustest, aga ka
ohutte määratud rahatrahvidest. Pastoreid kohustati jutlustes üles kutsuma
heategevusele ühislaeka hüvanguks; samuti pidid linnavalitsuse kirjutajad ja
testamendi koostamisel sellele tähelepanu osutama; võõrus-
majatel kõrtsides ja hotellides soovitati korjanduskarbid välja panna ja võõraid
palutada, et nad koguduse vaestele annetaksid. Vaestekassasid haldasid kogu-
duse valitud hooldajad, osaliselt ka vöörmündrid. Vanemates, Bugenhagenini
ulatuvates Põhja-Saksa kirikukordades nimetatakse taolisi hooldajaid
veel diakoniteks (*Diakene* Hamburgis). Kui kogudus on liiga vaene, et piisa-
vat hoolitsust tagada, peavad ametimehed hoolitsema tasakaalu eest rikkama-
ja vaesemate koguduste vahel.

Keda nähti taolise sotsiaalabi vastuvõtjana? "Esiteks niivõrd suure vae-
suse, vanuse või raske haigusega koormatuid", nii et nad "enam töötada ja
teenida ei saa", samas kui nad senini "vagalt truu töö ja teenimisega ametis
olid".[12] Kus linnades haigla leidub, peab see haigla seesuguseid inimesi vastu
võtma, muul juhul tuleb kogudusel selle eest hoolt kanda, et need inimesed
naabruskonnas ulualust leiaksid. Juhul kui vaestekassad nende abi laialdase
kasutamise tõttu tühjenevad, peab kogudus sinna lisa andma. Teiseks tuleb
ka majavaeseid meeles pidada, st niisuguseid isikuid, kellel on perekond, aga
kes pool oma tööst ära elatada ei suuda või on töötud.[14] Nendele peab kogu-
duse toimetulekuks majanduslikku toetust pakkuma, mida nad tagasi maksma
ei pea, või aitama neil tööd muretseda. "Siiski peaks ametnikud ja kohtud
neid vaeseid kõigepealt ja enne kui nad taoliste annetuste hooleks jäetakse,
tõsiselt hoiatama ja manitsema, et nad end kõigest mängimisest, joomisest,
kõrtsidest, avalikust ja salajasest raiskamisest, laisklemisest ja tegevusetusest
hoidaksid".[13] Kolmandaks peaksid need, kes põllu- ja käsitööga tegelevad, aga
suure vaesuse pärast end sellest elatada ei suuda või suure maksukoormuse

[12] Höltzel, 195jj. Siin ja edaspidi keeleliselt silutud.

[13] Höltzel, 197jj.

[14] Seega leidus juba tollel ajal töötuid, "kes meelsasti töötaksid ja teeniksid, aga kellel ei ole
tööd ja teenistust" (Höltzel, 199).

[15] Höltzel, 199.

tõttu võlgadesse on sattunud, saama tagasimakstavat laenu. Viimaks p
vaestekassa neis linnades, kus leidub ladinakoole, olema kohustatud võ
dama vaestele poisslastele kooliskäimist. Orvud peavad saama hariduse,
le kulud, kui see neil võimalik on, nad hiljem tasuvad. Lõpuks peaks v
tekassa sulastele, keda raske haiguse korral ja surmahädas nende perem
ei aita, haiglas koha muretsema. Siiski peaks neil juhtudel laeka ülevaa
nende peremehi ja perenaisi, kelle silma all ja kelle teenistuses nad hai
jäid, manitsema neile vähemalt väikesel määralgi abi osutama."[16]

Teisest küljest ei tohi võõrad kerjused ja hulgused pidevalt toetust
da. Kerjused ei tohi rahamangumiskirju välja panna. Siiski peaksid võõ
kes juhuslikult, näiteks haiguse tõttu teel hätta satuvad, saama hoolitsus
abi reisi jätkamiseks. Hulgused tuleb siiski kiiremas korras maalt välja
da. Selleks saadetakse täpsed juhised linnapeadele ja ametnikele. Vaeteka
haldamiseks valitakse ja vannutatakse kogukondades ja linnades auväär
inimesed Apostlite tegude raamatu diakonite kutsumise eeskujul, kes va
tahtlikult kohustuvad ametit täitma. Seejuures tuleb jälgida, et kedagi se
teenistuse tõttu liigselt ei koormataks. Jutlustajatel tuleb alatasa oma ko
dustes manitseda inimesi taolisi kohustusi enda kanda võtma ja neid täit
Kassapidamise ülevaatajateks on seatud ametnikud ja kohtud. Nemad peav
korrapäraselt hertsoglikule valitsusele ja kirikuvalitsusele (konsistooriumi
aru andma.

Nii põhjaliku ülevaate selle kirikukorra kohta andsin ma kahel põhjus
esiteks on ilmne tema eeskuju teistele – siin esitatud põhialused kehtivad ni
likus sotsiaalseadusandluses osaliselt seniajani. Seejuures on otsustava tä
susega olnud ühelt poolt maahärra kahekordne kohustus evangeelse usu
ja teiselt poolt Rooma õigust järgiv arusaamine *salus publica*'st. Mõlem
on reformatsiooniajaga lähedalt seotud.[17] Teiseks ilmneb, et tõhus program
võitluses vaesuse ja viletsuse vastu ning sotsiaalse korra säilitamiseks vaj
ilmalike ja vaimulike jõudude ühist jõupingutust: evangeeliumi jutlustami
toimib koos armastuskäsuga, motiveerides kaasinimesi aitama, ning ilmal
võim seab selleks valmis organisatsiooni, mis ilma seadusliku struktuurita
hakkama ei saa. Siin peitub aga vastuolu, mida kaotada pole võimalik: a
mastus ja sunduse toel püsiv õigus välistavad teineteist, samas siiski sell
patuses maailmas teineteisest sõltudes. See vastuolu saab nähtavaks juba

[16] Höltzel, 200.

[17] Laekahaldamise kord hertsog Christophi poolt laiendatuna osutab selgesti väärkasutustele
mis kirikusse seeläbi tee leidsid, et kloostrid ja annetusasutused vagade eriasutuste usaldus
ära kasutades maist vara omastasid ja seetõttu vaesust süvendasid. Hertsog seadis seepärast
sisse tagasiandmisprogrammi!

koonia lätetel Uues Testamendis: armuandide jagamisel leskedele algko-
ses tehti nähtavasti kreeka kristlastele liiga, mille peale seitse diakonit
sse jaotamise ülesandega ametisse seati (Ap 6). Nagu Suure Kirikukorra
ikasjalikud eeskirjad näitavad, saab jagamist õiglaselt läbi viia vaid siis,
ga armastustööd eeskirjade abil juhitakse. See, mida ajaloolistes kä-
sageli peamiselt riigi võimupiiride lubamatu laienemisena kirikule
ava armastustöö alale kujutatakse, tuleneb asja enese olemusest. Ka seal,
armastusteod tervenisti kiriku hoolde jäetakse, ei saa ta neid ilma õiguse,
kohal kirikuõiguse poolt määratletud piiranguteta läbi viia. Selle probleе-
juurde naaseme veel allpool.

Reformatsioonile järgnenud kahel aastasajal laastasid Saksamaad sõjad,
rahvastiku viletsusel täiesti kontrollimatult kasvada lasid ning koormasid
ja haigetehooldust, mis oli pere, naabruskonna ning kohalike kogu-
kanda jäetud. Ülemkihile tuletati eriti tungivalt meelde nende "sotsiaal-
kohustust", ilma et sellest juba siis riiklik sotsiaalpoliitika oleks tekkinud.
ajas "sekulariseerumise" (P. Philippi) pidevat kasvamist märgata on
skalik. Impulsi edasiseks arenguks andis eelkõige pietistlik liikumine
vaestehoolekande lisaeesmärk oli kristlik rahvakasvatus, eriti August H.
eeskujul, keda Friedrich Wilhelm I ("sõdurkuningas") energiliselt
"lisemisjoni" motiiv kaasatakse sellega diakoonia ülesandepüstitusse
sõnaga, isegi kui vastav mõiste veel puudub. See seletab muuhulgas
koonia õitsengut, mille tõi kaasa äratusliikumine 19. sajandil. Ka seal, kus
gustusajastu humaansuse ideaal tõhusalt motiveeris valitsejaid tervishoiu
hoolt kandma ja vaesuse vastu võitlema, ei tohi tihedat koostööd kiriku-
guste ja eriti evangeelse jutlustajaametiga alahinnata. Homileetika õpi-
sekulaarse ratsionalismi hirmuäratava näitena toodud jõulujutlusel, mis
egadele Petlemma sõime loo puhul tallivooderduse eeliseid kirjeldada
ab, oli kindlasti olemas karitatiivne või diakooniline sisu.

Majanduse industrialiseerimise ja sellega seotud tohutu rahvasterändami-
tulemusena 19. sajandil kerkisid esile sisse- ja väljarännuprobleemid, mis
sid sotsiaalhoolekande patriarhaalsed ja väikese ulatusega süsteemid,
need reformatsiooniajast kuni valgustatud absolutismini olid säilinud.
elkondlikeks kogudusteks jagatud evangeelne kirik ei olnud valmis jär-
rahvastiku kasvuks tekkivais tööstuslinnades ega ka märksõnaga "pau-
rism" tähistatud massiliselt levivaks viletsuseks. See ei olnud ainult Sak-
probleem. Suurbritannias ilmnes see juba varem, ajades sealse Elisa-
aegse riikliku vaestehoolekandesüsteemi ummikusse, millest ka Robert
algatatud sotsiaalala puudutavad õigusaktid viimaks väljapääsu ei

leidnud. Nii seal kui ka Saksamaal otsisid äratushiikumise ajel tegutsen-
kanud inimesed pääseteed väljastpoolt ametlikku kirikut ja riigist sõltu-
Saksamaa olusid mõjutas enim Thomas Chalmers.[18] Lähtepunktiks sa-
kirikust võõrdunud masside tagasivõitmine suurlinnas Glasgow's viisil,
ta "agressiivseks süsteemiks" nimetab. Saksamaal avaldub see Wichern-
semisjoni" idees: kirik ei saa oodata, et inimesed tema juurde tuleksid
kirikusse tagasi pöörduksid, vaid peab ise nende juurde minema. "Neid
jõuda polnud aga võimalik, ilma et inimeste välise olukorra eest hoolt
kantud."[19] See tehti Suurbritannias vaesteseaduste alusel just kihelkon-
kohustuseks, mis pidid seda täitma vaestemaksu tõstmise ja sunniviisilise
eest jagatavate toetuste abil. Siin olid nad aga piiri saavutanud: vaestem-
tuli pidevalt tõsta, ilma et massiliselt levivast viletsusest jagu oleks saa-
Chalmers esitas seepeale seisukoha, mida me juba eespool vastuoluks õ-
se ja armastuse vahel nimetasime: "Sunniviisil läbiviidav heategevus, i-
vaestemaks endast kujutas, on vastuolus iseenesega. Riiklik sundus on ke-
ne, kui küsimus on õigluse maksmapanekus... Mis väljapoole ranget õig-
jääb, kuulub teise valdkonda, nimelt kristlikku ligimesearmastusse. See
saab ennast oma olemuse kohaselt vaid vabatahtlikult teostada. Niivõrd
kristlik ligimesearmastus hoolt ja juhtimist vajab, on ta kiriku asi. Kui
kiriku ja riigi ülesanded segi aetakse ja riigil armastusest tulenevaid kohu-
si täita lastakse, võib tulemuseks olla ainult see, mis praegu silmaga näh-
on".[20] Nimelt sureb vabatahtlik abistamine välja, kuna seda peetakse rii-
ke asutuste tegevusalaks; hädasolija seevastu peab abi millekski, millele
õigus on ja millest ta võimalikult palju kasu üritab saada. Kirik kahjusta-
end sellele lisaks oma hingehoidliku tegevuse kaudu, kuna teda peetakse v-
vaid toetuse jagajaks, mille saamiseks kirik, kui võimalik, tingimusi seab
neid läbi suruda püüab (nt sunniviisiline töötamine toetuse saamiseks). Se-
tõttu nõudis Chalmers täielikku kiriku lahutamist riiklikust vaestehoolek-
desüsteemist ning rajas oma abisüsteemi hädasolijate aitamiseks. Ta uuen-
presbüterlusest alguse saanud vabatahtlikku diakoniametit, tõmmates sell-
kaasa rahaasjades kogenud äriinimesi, kes koguduse vabatahtlikest andid-
pärinevat vara jagasid hädasolijaile, kellega nad pidid looma isikliku side-
Eksperiment õnnestus, kuid viis Šotimaal ühe vabakiriku tekkeni, kuna am-
lik kirik ei soovinud traditsioonilisest süsteemist lahti öelda.

[18] Holl, Thomas Chalmers und die Anfänge der kirchlich-sozialen Bewegung (1913), in: de-
GesAufs. I "Der Westen", 404-436.
[19] Holl, 407.
[20] Holl, 408.

Areng Saksamaal poleks lääneeuroopalike eeskujude mõjutusteta (Suurbri-
nia ja Madalmaad) mõeldav olnud. See kehtib eriti Bunseni ja teiste pin-
gsis kohta ehitada Preisimaal üles kiriklik vaestehoolekanne kogudustel
nseva ametliku diakonaadi sisseseadmise teel. Juhtmõtted vastasid Chal-
ri omadele: sisemisjon (*aggressive system*), vabatahtlikkus ja paikkond-
ne (*locality*).[21] 1846. aasta üldsinod nõustus sellega (ka tänu Stahli poolt
rahulikult juhitud läbirääkimistele). Ometi pingutused nurjusid: väljastpoolt
ealduna peapiiskopi protesti tõttu. Oletan siiski, et luterlik arusaam kiri-
st, mis Friedrich Wilhelm IV "kõrgkiriklike" arusaamadega kummalise
da moodustas, läks vastuollu mitte ilmaasjata "kalvinistlikuks" nimetatud
ongregatsionalistlike põhiseisukohtadega. Igal juhul läksid ametliku kiriku
sisemisjoni teed sellest alates lahku. Need olid eelkõige üksikisikud, kes
konkreetsetest ülesannetest lähtuvalt diakooniatöö Saksamaal ühingute kujul
ma ehitasid. Nii võiks näiteks nimetada Fliednerit, kelle emamajadiakoonia
(*Mutterhausdiakonie*) kasvas välja naisvangidele suunatud hoolekandest, või
Wichern, kes kasvatustööst nn päästemajades jõudis oma ulatusliku sisemis-
ni programmini.

Sisemisjoni keskkomitee loomisega Wittenbergi kirikupäeval 1848. aastal
sai Wicherni programmile organisatsiooni kuju, mis teatud määral seniajani
Saksamaa evangeelset diakooniat mõjutab, kuigi kõige olulisemaid Wicherni
mõtteid ei ole saavutatud. Esiteks taotles ta "kiriku muutmist ülema ühis-
konnakihi asutusest vennaskondlikuks osaduskonnaks". Sisemisjon kui selli-
ne pole diakoonia aseaine, vaid kiriku-uuendus, "surnud" kiriklikkusest üle-
viiv evangelisatsioon, misjon sissepoole. Teiseks kuulub taolise ärkamise
juurde kogu rahvast hõlmav vaimse ja sotsiaalse hädaolukorra äratundmine.
Siin vajatakse "päästvat armastust". See peab kirikule "suureks tööriistaks
saama, millega ta usu tõsiasja tõestab". Kolmandaks on vaja lõpuks ühendada
eraisiku initsiatiiv, asutused ja ühendused, mille tegevusest pole enam pea-
gu mingit ülevaadet, kuid mis kõik "sisemisjoni" tähenduses sel ajal juba
tegevad olid. Oma tegeliku edu saavutas Wichern (ainult) selles kolmandas
punktis.[22] Samas saavutas keskkomitee (Wicherni edu tõttu) mõju riiklikule
sotsiaalpoliitikale, millesse Wichern sai kaasata oma praktilised sotsiaaltöö
kogemused, ehkki kõikjal ta oma ideid läbi suruda ei suutnud. Seda ka põhju-
sel, millele eespool juba viidati: riikliku sotsiaalseadusandluse sunduslik ise-
loom ei sobinud kokku kristliku armastustöö vabatahtlikkuse printsiibiga.[23]

[21] Holl (märkus 18), 429jj.
[22] Philippi (märkus 3), 640.
[23] Bodelschwingh vanem Preisi Riigipäeva saadikuna väljendus eredalt, kui ta debatis
Preisi ja kodutute üle ühe linnapea prillid laenas ja nad siis nende sõnadega tagas-

See ei välista loomulikult kiriku mõju riiklikule sotsiaalpoliitikale. Tänavast sotsiaalriiki poleks saanud ilma evangeelse diakooniata tekkida. Kaasliiklik sotsiaalõpetus algab sisuliselt alles 1891. aastal Leo XIII entsüklikaga *Novarum rerum* nn "sotsiaalsete küsimuste" käsitlemisest, tõsi – seda suure energiaga. Aastal 1897 luuakse ilmikorganisatsioonina ühendus "*Caritas* katoliikliku Saksamaa heaks", täiendamaks juba aastakümneid tegutsenud karitatiivseid ordusid ("Halastajad Vennad", "Halastajad Õed").

Ühendustel põhineva diakoonia suhtelise iseseisvuse tõttu kerkis sellele palju vastaseid. Kõige rohkem kardeti konfessionaalselt kujunenud ringkondades kihelkondade süsteemi ja jutlustajaameti kaotamist evangeelses kirikus. Kuid ka riigi poolelt kritiseeriti ühingute põhimõtet: "Ühing, öeldakse, on alles siis vajalikuks..., kui puuduvale osaduskondlikule elule aseainet otsitakse."[24] Need kriitilised arvamused põhinevad vääriti hinnatud sotsiaalsel mõjutusel, mille tulemus oli industriaalühiskond. 19. sajandil haaras see muutugevasti nii riiki kui kirikut ja sundis mõlemad ümberkujundamise teele. patriarhaalne õigusriik ega ka ametkondlik-kihelkondlikult ülesehitatud kirik polnud üksinda suutelised pöördelisele ajastule vastavalt reageerima. Nadid enesemõistmist muutma, et väljakutsele vääriliselt vastata. Nii see ka toimus: "Kirik liidab enese külge sisemisjoni, mis on saamas kirikliku diakooniaks." Nii arvas Gerhard Uhlhorn juba 1900. aastal.[25] Sarnasel viisil täheldab ta riigiasjade muutumist: "Riigile omistatakse peale õigusliku ka märgi nüüd lisaks ka "kultuuriline" (Wagner)", ja räägib "sotsiaalsest ideest, mis kogu riiki läbib."[26] Kohustusliku hariduse seadustamise ning riiklikult organiseeritud haigus- ja vanaduskindlustuse näol rakendati idee alates 1880. aastast Saksamaal ellu ja seati viimaks Weimari Vabariigi kui sotsiaalriigi eesmääratlusena riigimõiste üheks kandvaks sambaks. Katoliku kirikul tekkis sellest probleem, kuidas riigi mõju seni kiriku mõjualasse kuulunud *caritas* valdkonnale piirata – mõningase eduga üritati seda subsidiaarsuse põhimõtte abil teha. Seevastu evangeelne kirik, mis riigi arengut sotsiaalriigiks tagaõukas ja edendas, seisis silmitsi vajadusega rõhutada erinevust kristliku diakoonia ja puhtalt filantroopiast motiveeritud sotsiaalpoliitika vahel.

Nii näeme juba 1900. aastal pähklikoores (*in nuce*) neid probleeme, mis lega ka tänasel evangeelsel diakoonial Saksamaal väga mitmesugustes vormides tegeleda tuleb.

---

tas: "Läbi linnapeaprillide ei saa seda probleemi näha" (Pergande, Der Einsame von Bethel 1953).

[24] Uhlhorn (märkus 2), 759.

[25] Uhlhorn, 755.

[26] Uhlhorn, 759.

Diakoonia probleemid sotsiaalriigis

Küsimused, millega tänapäeval tegeleme, tulenevad – nagu eelnevalt nägime diakoonia ajaloost. Seejuures kerkib meie teema puhul olulisena esile kõigepealt evangeelse diakoonia suhe sotsiaalriigiga; teiseks diakoonia ja kiriku omavaheline suhe ning sellega koos ka kirikliku seadusloome võimalused oma valdkonnas; kolmandaks küsimus diakoonia omapärast seoses kiriku missiooni jõuga ühelt poolt ja suhtes humanitaarse sotsiaalabiga teiselt poolt. Kõik need küsimused on küll üksteisega tihedalt seotud, kuid mõistetavuse huvides tuleb nad arutluse alla ükshaaval.

Juba reformatsiooni ajal viidati kristliku ülemkihi kohustusele ("riigist" tänapäevases tähenduses ei saanud tol ajal veel rääkida) peale õiguskaitse ja rahu tagamise ka alamate füüsilist heaolu edendada. 19. sajandil oli see muutunud mõõdapääsmatuks, sest era- ja kogukondlikud võimalused olid ammendunud ning riigi sekkumine hädavajalik. Et seejuures ka poliitilised põhjused ja patriarhaalsed motiivid otsustava tähendusega olid, ei vähenda 19. sajandi lõpu sotsiaalpoliitiliste pingutuste efektiivsust. Esimene maailmasõda teravdas olukorda veelgi, nii et pärast sõja lõppu võttis riik Saksamaal sotsiaalse koguvastutuse" enda peale, kujunedes seeläbi "tsentraalselt reguleeritud ja finantseeritud instantsiks". "Kaotatud sõja ja keisririigi purunemise riigisisese poliitilise ja ühiskondliku kõrvaletõrjutuse, massilise töötuse, raskete kasimatuse ja inflatsiooni olukorras tehti otsustav samm sotsiaalriigi poole ning laialdasele vastuseisule vaatamata viidi see ellu. Tekkis tüüpiline saksa "dualistliku hoolekande" süsteem. Kogukondlike omavalitsuste ja liikmesasutuste tegevusvälja neis valdkondades kitsendati, "avaliku" ja "vaba" heaolutegevuse esindajate vaheline suhe korraldati ümber ja seati uuele alusele."[27] Seda uut alust samastatakse enamasti nn subsidiaarsuspõhimõttega, nii nagu kaasliiklik sotsiaalõpetus selle esitas ja seda tänaseni kaitseb. Olles algselt seotud üksikisiku ja kogukonna vahelise suhtega, saab ta ka "eneseabistatuse abina" määravaks printsiibiks suhtumises väiksematesse abivajavatesse kogukondadesse, mis hädaolukordadele ja abivajavatele isikutele lähemal asuvad. "Suurem kogukond tohib sekkuda ja peabki sekkuma, kui väiksem ei oma võimekuse piirid saavutanud ja edaspidiseid, oma liikmete heaoluks vajalikke hädavajalikke ülesandeid täita ei suuda."[28] Kuna sotsiaalriigi algaastatel oli suurem osa sotsiaalabi pakkuvatest asutustest kirikute või katoliitlike ja diakooniaorganisatsioonide käes, oli dualistlik hoolekandesüsteem algusest peale tuntav, sest riik ei soovinud oma konkureerivat süsteemi

---

[27] Rauschenberg, Tagesordnungspunkt Diakonie, 1996, 42.

[28] Bleher, Sozialethre, LThK 2. Aufl. 1964, Sp. 919.

ties ehitada; vahendid selleks puudusid nagunii. Nii määras Weimari V
riigi sotsiaalseadusandlus, tunnustades vabasid hoolekandeühinguid, m
le lisanduvad kiriklike asutuste kõrval ka tööliste hoolekanne, Punane
ning teised seltsid ja ühingud, et avalike ülesannete täitmisel hoolek
peavad need riiklike asutustega koostööd tegema. "Kõige selle juures e
jätta märkimata, et ministeeriumide survel sõnastati subsidiaarsuspõhi
just sel perioodil: see kaasas vaba hoolekande riikliku sotsiaalpoliitika a
misse, kujunemisse ja ellurakendamisse, kitsendades seeläbi – kahjusta
tema vabaduse ja sõltumatuse tagamist – teatud määral oma mängur
Eesmärk oli ikkagi vabade ühingute riiklik edendamine, toetades selle
õiguslikult kui ka majanduslikult sotsiaalasutuste ümber- ja ülesehitami
See vastastikune sõltuvus püsib tänini, ehkki on problemaatiline, nagu
natsionaalsotsialistliku valitsuse ja tema tasalülituspoliitika puhul ilmne

Kui üks riik maailmavaateriigiks degenereerub, on osaliselt vabade
mitte-riiklike asutuste olemasolu seda enam ohustatud, mida enam nad
ganisatoorselt ja majanduslikult riigist sõltuvad. Natsionaalsotsialistlik
(nagu hiljem tööliste ja talupoegade riik SDV) keelas kirikliku diakoonia
jutused haridus- ja tervishoiusüsteemi asutustes. NSV (*Nationalsozialistis*
Volkswohlfahrt – Natsionaalsotsialistlik Rahvahoolekanne) tõrjus diakoo
vaestehoolekandest kõrvale, monopoliseeris avalikud korjandused ning m
dustas "rahvakogukonna" suurte propagandistlike kulutuste abil (talvine
ühepajatoidupühapäev), millele kirikul ja diakoonial midagi vastu panna
olnud. Põdurate hoolekanne sattus tugeva surve alla, toimusid isegi huk
mised, et "väärtusetut elu" ja "kasutuid sööjaid" kõrvaldada. Vastupanu v
vaid seal edukas olla, kus õnnestus avalikkust taoliste aktsioonide vastu m
biliseerida. Teine maailmasõda aeglustas sellist väljatõrjumisprotsessi. S
linud ühendusepõhine sisemisjon otsis intensiivselt võimalusi tugevdama
oma seotust kirikuga, millel oli suurem seaduse kaitse – Weimari põhiseadu
oli vaid *de facto*, mitte *de iure* kehtivuse kaotanud. "Otsustav samm järgn
1940. aastal, kui sisemisjon riigikiriku kaitse alla asus ja kirik seda kui ene
"elu ja olemuse väljendust" tunnistas."[30]

Tunduvalt loiumalt astuti diakoonia vastu välja SDV-s. "Oli tendents jät
diakooniatöö tegemine rühmadele, kellel võimude silmis ei olnud ühiskonn
erilist tähendust."[31] Eelistatuim vahend oli ühinguloa tühistamine ja rahalis
võimaluste vähendamine.

[29] Rannenberg (märkus 27), 43.
[30] Rannenberg, 49.
[31] P. Müller, Diakonie, LKStKR I, 2000, 417.

Liitvabariigis jätkati seevastu 1920ndate aastate arengut: "Saksa Liitvaba-
on demokraatlik ja sotsiaalne õigusriik" (art 20 I GG). Seejuures iseloo-
tab riigiasutuste sotsiaalõiguslikku kujunemist hoolduseprintsiibi raken-
arenemine sotsiaalabi- ja noorteabiasutusteks, millel on juriidilised
[32] Suhete arenemisega kiriku ja riigi vahel saab diakooniast sotsiaal-
partner, mis võtab toetavalt üle sotsiaalriiklikke ülesandeid. Nii ahvat-
kui asjade seis ka paistab, ei ole ta probleemidest vaba, nagu näitavad
riigi degenereerumisest Saksamaa ajaloos. Kui ka karitatiivsed
diakooniaasutused ning ettevõtmised oma eripäras riigi poolt tunnustust ja
leiavad, tuleb silmas pidada, et need asutused ei saa osaks riikli-
sotsiaalpoliitikast, mis loomupäraselt teisi lõppeesmärke järgib. Nüüdne
diskussioon legaalse abordi üle, mille puhul diakooniaõuandlad tahes-taht-
õigusabi pakuvad, näitab seda selgesti. Aga ka kõikides teistes diakoo-
tegevusvaldkondades ei piisa paljulubavana näivast diakoonia õiguslikust
positsioonist, et tema vaimseid aluseid ilma piiranguteta töös rakendada. See-
saab diakoonia oma õiguslikku vormi üksikasjades kahjustamata osa
põhiseaduslikust positsioonist. Esineb tendents, "et riik sotsiaalriikli-
seisukohtades, aga enamasti ka majanduslike piirangute tõttu üha rohkem
ja reglementeerivalt sotsiaalvaldkonda sekkub".[33] Seejuures pole
arvates nii väga probleemiks majanduslike võimaluste kitsendamine,
abivajajate järjest suurenevad seadusjärgsed õigused, mille täitmine
allasutustele, kes seejuures omavahel konkureerivad. Käärid,
laienenud õiguslike nõudmistega ühelt poolt ja riikliku finantseerimise
nemisega teiselt poolt tekivad, puudutavad eriti raskelt kiriklik-diakoo-
asutusi, kuna neil pole kummalegi alale mingit mõju ning nad erinevalt
võtlikest asutustest end enamasti vaestest hädasolijatest kui oma tege-
sihtgrupist eemale hoida ei saa ega tohi. Kui seetõttu (kiriklik-diakooni-
asutus tegevusega üle koormatakse, võib ta olla sunnitud mõnedest töö-
valdkondadest tagasi tõmbuma ning sellega tunnustatud ja seni vaieldamatult
kiriklikust eluväljendusest loobuma.

Ajalooline ülevaade näitas, et arendata Saksamaal tänapäeval diakoo-
ainult evangeelses kirikus, vaid sellest väljaspool. Mitte ametlik kirik, vaid
kokkunnas ilmapaistvate isikute juhtimisel kokkutulnud vabad ühendused
aluse diakooniatöö arengule ja kujundasid seda aastakümnete jooksul,
kohati ametliku kirikuga vastuollu. Alles vabade asutuste ülekoor-
ilmnemine pärast Esimest maailmasõda ja eriti pärast Teist maailmasõ-

Müller, 417
v. Campenhausen, Offene Fragen im Verhältnis von Staat und Kirche am Ende des 20.
Jahrhunderts, EssGespr. 34 (2000), 138.

da ning pidev oht saada kutse ülekuulamisele totalitaarriigi poolt rajasid enam teed lähenemisele vabade, fondi- ja ühinguvormil põhinevate or satsioonide ja liidumaade kirikute vahel, täpsemalt DEK (*Deutsche Eva lische Kirche* – Saksa Evangeelne Kirik) ja hiljem EKD (*Evangelische K he Deutschlandes* – Saksamaa Evangeelne Kirik) tekkimisele, mida käsi "koordineeriva tegevusena". Selle väljenduseks olid juhtimisorganite tekkinud liidud ja "tunnustamine" õigusliku institutsioonina.[34] Selliseks asi põhijoontes jäänud tänini. Pärast Teist maailmasõda kiriku juhtimisel tud "abistamisamet" sõja tagajärjel tekkinud viletsuse leevendamiseks li järk-järgult sisemisjoniga. Selle arengu tulemuseks oli 1975. aastal to nud lõplik abistamisameti ja sisemisjoni ühendamine EKD organisatsioon nimetusega Diakooniaamet (*Diakonisches Werk*): "Ametlikult registree EKD Diakooniaameti mõlema asutuse ja ametliku kiriku koostatud põh tulenes omakorda ühest EKD alusseadusest."[35] Sellest alates täidab am kirik "oma diakoonia ülesandeid lähtuvalt erilisest kirikuõigusest tulene kohustusest diakooniaametite kaudu, millel... on registrisse kantud eraõi liku ühenduse staatus. Nendes ametites on kokku koondatud... kõige eri vamatel õiguslikel alustel organiseeritud diakooniaasutused."[36] See side kuga ei tähenda ei diakoonia "kiriklikustumist" ega teeni ta seeläbi ka "k isandat".[37] "Eraõiguslikel alustel tegutsevate diakooniliste institutsioon ühtekuuluvus kirikuga on korporatiivse iseloomuga. Sellele vastab ka k ku õigusalane kompetents nende suhtes. Õigus vahetult reegleid kehtest toetub ainult sellele koordineerivale suhtele, tema eeldustele, ning sel seotud õigustele ja kohustustele"; diakoonia kui "vaba töö" iseloom on seeläbi hoitud, et kiriklikule õigusloomele on "vahelesegamine eraõiguslik autonoomiasse keelatud".[38] Kiriku seadustest tulenevad reeglid saavad se eraõiguslikult organiseeritud institutsioonidele kehtivaiks "ülevõtmise" t kiriku nõudmisi põhikirjalisele õigusele saab formuleerida ainult kui kirikl tunnustamise ja kuuluvuse "eeldust".[39]

See juriidiliste ilmikute jaoks mitte kõige kergemini läbinähtav suh tihnik on seepärast õigustatud, et sel oli oma osa diakoonia ajaloolistes t

[34] J. E. Christoph, Kirchliche Rechtsetzung im diakonischen Bereich, ZevKR 34 (1989), 4 Christoph esitab siin põhjaliku käsitluse õigussuhete ajaloolisest arengust kiriku ja diakoo vahel ning nende suhetega kaasnevatest probleemidest.

[35] Christoph, 416.

[36] Christoph, 417.

[37] Rannenberg (märkus 27), 81.

[38] Müller (märkus 31), 417.

[39] Müller (märkus 31), 417.

...imustes Saksamaal ja see on end seni praktikas õigustanud. Tulevikus ...eelkõige oodata, et kaks teineteisele vastanduvat tendentsi tugevnevad. ...eks, silmas pidades riiklike korralduste pidevat juurdekasvu sotsiaalpolii... tuleb nn vabade asutuste sidet kirikutega tulevikus tugevdada, et säili... kiriku enesemääramisõiguse põhiseaduslikku kaitset koos sellega seotud ...ja soodustustega diakooniale. Nende tähtsus on juba praegu töööi... ja andmekaitse vallas selgelt märgatav. Seejuures peab eelkõige olema ...kirikute huvi diakoonia tegevuste nähtavuse pärast, kuna diakoonia on ...ngeelsele kirikule "kohane olemuse ja elu väljendus".[40] Siinkohal võivad ...avalikutes asutustes (lasteaedades, koolides ja kõrgkoolides) konfliktid tekkida. ...de õiguslik tähendus avaldub eelkõige siis, kui riik nõuab "objektiivselt ...talavaid korralduslikke kriteeriume" diakooniaasutuste ja ametliku kiriku ...kohta.[41] Teiseks on uute reeglite pideva lisandumise tõttu ka kirikus ...nud piirangud vabadusele ja liikumisele, mis kristliku armastustöö kor...lamiseks on vältimatud. Ligimesearmastust ei saa õiguslike eeskirjadega ...ada, äärmisel juhul saab seda nii vaid anarhia eest kaitsta, sageli aga ...kahjustada. Mitte juhuslikult ei asendata juba ka kiriklike ringkondade ...likes diskussioonides mõiste "ligimesearmastus" üha enam "solidaarsu... mõistega. Solidaarsust saab juriidiliste ettekirjutuste abil peale suruda, ...näiteks sundkindlustus tervishoiusüsteemis ja vanurite hoolekandes, li... armastama ei saa kedagi sundida. Kõik see annab tunnistust diakoonia ...ametliku kiriku (koos kõigi selle reeglitega) vahelise suhte kaalutlevast, ...manipuleerivast iseloomust.

Viimasena nimetatud probleem viib meid küsimuseni, kuidas diakoonia ...määratleb end suhtes kiriku vaimse jõuga ühelt poolt ning humani... sotsiaalabiga teiselt poolt. Viimane juhindub võrdsustava õigluse põ... Vaest, haiget, puuetega inimest peetakse rikka ja tervega võrreldes ...seisukorras olevaks. Sotsiaalabi humanitaarses tähenduses proovib ...vahet tasakaalustada, kas siis vabatahtlikul alusel või, kus sellest ei pii..., seadusliku sunniga vahekorra, mis koormuse võimalikult õiglaselt .... Õigusjärgne nõue ühelt poolt, täideviimise kohustus teiselt poolt ise...avad seda koormuse jagamise süsteemi. Evangeelne diakoonia on ...suhete valuleseadmise juures "teenust pakkuva asutusena" samamoodi ...tud kui teised riiklikud ja mitteriiklikud hoolekandeteenust pakkuvad ...tsioonid, liidud ja ühendused. Seda ju õigusega, kuna nagu ajaloolises ...näidatud, pole sotsiaalriigi põhimõte tekkinud ilma olulise kristliku mo...tsiooni kaasamiseta.

[40] Christoph (märkus 34), 426jj.

[41] Christoph, 425.

Teisest küljest, nii ei ammenda evangeelne diakoonia ennast tänap
sotsiaalpoliitiliste ettevõtmiste kaasabil humaansuse põhimõtet järgides
võib sel moel isegi sattuda vastuollu oma iseloomu kui evangeelse k
elu ja olemuse väljendusega. Seda siis, kui ta tunneb end olevat sun
ühiskondlikult tunnustatud nõudeid täitma, mis kristliku käsitluse koh
eetiliselt õigustatud pole. Praegused diskussioonid eutanaasia, abordi, ge
teraapia, eetikatundide ja teiste teemade üle näitavad seda niisama selgel
ebainimlike, samamoodi ühiskonna poolt üleüldiselt aktsepteeritud "te
hoiupoliitika" puhul natsionaalsotsialistlikul Saksamaal. Evangeelse dia
nia ainuomane iseloom tuleb seega ilmsiks vaid "vastasseisu ja alistum
humanitaarsest sotsiaalabist osasaamise ja sellest keeldumise kaudu.

Siinkohal kerkib aga küsimus evangeelse kiriku ja temaga seotud dia
nia vaimse jõu kohta. Diakooniaasutused kuni kohalike sotsiaalosakond
ja lasteaedadeni välja on sõltuvuse tõttu sotsiaalriiklikust finantseerim
ja litsentsimisest mitmesuguste sunduste all, mis võivad nende evangee
mist tuleneva ülesande vaba kujunemist takistada, kui nad seda olukorda
ma teenistusvalmidusega ei kompenseeri. See on võimalik ainult diakoon
tegutsevate inimeste suure ohvrimeelsuse tõttu – ja selles peitubki küsim
evangeelsete kristlaste ja kirikute vaimsest jõust. Siinkohal üks näide: va
dusest nõrgad või haiged inimesed vajavad inimlikku toetust, mida toitu
ja hügieenireeglite järgimine ei asenda. Nad vajavad ka hingelist troosti, m
ainult hooldusülesannete täitja pakkuda ei saa. Juriidilist õigust neil sell
pole, pole ka reegleid, mille järgi sellist ligimese teenimist hüvitataks. Si
on hädavajalik, et vähegi oleks tunda ligimesearmastust, nii nagu Jeesus se
näha soovis. Seda teenistust saab täide viia vaid juhul, kui on olemas ohv
valmis teenindav hooldus personal, kuhu kuuluvad ka arstid ja hingehoid
kuid samuti vabatahtlikud abilised. See reguleeritud sotsiaalabiga võrrel
"ülim" määrab diakoonia omapära. Seda saab teostada kõikjal, kus esineb h
daolukord, seega pole see piiratud ainuüksi kiriklike ja diakooniaasutuste
on nende puhul aga enesestmõistetav.

"Ressursid" – nagu tänapäeval öeldakse – on tõesti piiratud. Kuid lõp
saab siiski mitte kvantiteet, vaid "teenindusasutuse" kvaliteet otsustav
Seetõttu on kujutlus "pinnapealsest" diakooniast – nii ahvatlev, kui ta ka te
dub – kimäär, müütiline koletis. Palju olulisem on diakooniat praktiseeri
seal, kus ta oma nime õiguse ja auga kanda soovib. Kirikuõigus ei suuda k
tagada, et see toimuks, ta peab aga ette valmistama nii-öelda välise vormi,
see toimuda saaks.

Tõlkinud Kadri Mets

KIRIK JA DIAKOONIA SKANDINAAVIAS

Per Eckerdal

Taust ja peamised arenguliinid tänasesse

Kõnealust teemat "Kirik ja diakoonia Skandianaavias", tahaksin võtta algus
kohaks 19. sajandi teise poole. 1851. a asutati *Ersta diakonisällskap* Stock
holmis Kaiserswerthi diakonissidemaja eeskujul. Sellele järgneti Norras,
Soomes, Taanis ja Rootsis. Ülejäänud jätkasid Wicherni traditsiooni. Kok
kuni 19. sajandi on paljud nendest asutustest veel tegevad: viis Rootsis, neli Norras,
kolm Taanis, kuus Soomes. Samal perioodil pandi alus ka sisemisjonile, mil
leks saadi innustust mitmete pealinnade nn linnamisjonitest.

19. sajandi teise poole jooksul toimus imekspandav sotsiaalse teadlikkuse
ja diakoonilise tegevuse koondumine, mille juured olid pietistlikus vaimsu
ses. Kuid see ei olnud kirikutesse liidetud osa, vaid pigem leidis aset Skan
naavia luterlike kirikute raames. See tähendab et kõik need tegevused said
alguse sõltumatul kujul diakoonia seltsides või asutustes, mis tuginesid ük
sikkristlaste pühendumisele.

Ühtlaseks ühenduslüliks sõltumatute, Kaiserswerthi ja Wicherni tradit
siooni järgivate diakoonia asutuste ja luterlike kirikute vahel on diakonid
ja diakonissid. Rootsis on näiteks kogu 20. sajandi jooksul toimunud areng,
mis hõlmab mitmed sammud:

- peamaja saatis kogudusse diakonissi, kogudus maksis selle eest peamajale vabatahtlikest fondidest saadud rahast;
- peamaja saatis kogudusse diakonissi, kogudus maksis diakonissile palka vabatahtlikest fondidest saadud rahast;
- peamajadest said diakoonia asutused, kust diakonisse värbasid kogudused, kes neile ka palka maksid. Raha selleks saadi kirikumaksust;
- Rootsi kirikukogu eestseisus koostas üldise plaani diakonite ja diakonissi de koolitamiseks. Väljaõpe toimus diakoonia asutustes ja seda rahastas osaliselt Rootsi kirik;
- alates 1. jaanuarist 2000 on kolmele diakoonia asutusele viiest andnud Rootsi kirik volituse koolitada välja diakoneid ja diakonisse. Väljaõppe saanud kandidaat ordineeritakse piiskopi poolt piiskopikirikus diakoniks, mis on üks kolmeastmelisest vaimulikuametist Rootsi ki-

rikus. Ametisse pühitsetud diakonilt eeldatakse tööleasumist
likus kirikus. Palka makstakse koguduse liikmemaksudest.

See rohkem kui sajandi kestnud diakoneid ja diakonisse puudutav are
lustreerib muutust ka diakooniatöös kui nähtuses üldiselt. See on olnud
sõltumatust heategevuslikust algatusest kristlikuks sotsiaaltööks koh
kirikus pastoraaltöö täiendava osana, hõlmates diakoneid selle töö tegij
Peajoontes samasugust protsessi võib täheldada ka Soomes ja Norras.
kui kasutada sõna *diakoni* Rootsis, Soomes või Norras, seostub väljend
näoliselt kohaliku kiriku ja koguduse palgatud diakoniga kui diakoo
tegijaga.

Enne kui sel teemal jätkata, tuleks öelda üht-teist diakooniatöö ra
vahelise külje kohta. Pikka aega oli enesestmõistetav, et diakoonia taas
juured Skandinaavias olid tihedalt seotud sisemisjoni ringkondadega ja
sid lahus välismisjonist. Kuid pärast Esimest ja Teist maailmasõda võet
mitmeid algatusi, et aidata hädasolevaid inimesi (peamiselt) Euroopas.
like kirikute raames asutati vabatahtlike organisatsioone; mõnedel neist
sidemed Luterliku Maailmaliiduga. Ettevõtmiste sihtgrupiks olid abivaj
inimesed Euroopa maades. 1950ndate keskpaiku laiendati tegevust Eur
piiridest kaugemale ning esialgsetest spontaansetest *ad-hoc*-tegevustest
junesid *Voluntary Development Church Agencies*. Rootsis tutvustati tol
nendil rahvusvahelise diakoonia terminoloogiat, et luua tegevustele te
giline motiiv või kindlustada abiorganisatsioonidele nende kristlik kuv
Abiorganisatsioonid tegutsesid riiklikul tasandil ja olid seotud kiriku s
tuuriga, kuid mitte sellega liidetud. Palgalised tegevused kohalikes kirik
olid aluseks riiklike organisatsioonide tegevusele.

Praegune olukord

Edasi püüan anda lühikese ülevaate Skandinaaviamaade kirikute nüüd
olukorrast.

Soome

Soomes on kuus diakoonia asutust, mis on etendanud olulist rolli koolitus
kustena ning olnud aktiivsed diakooniatöö päevakorda toomisel. 20. saj
esimestel kümnenditel oli ka kriitikat asutusepõhise diakoonia ja kiriku lõ
de ühenduslülide pärast. 1934. a võttis Soome kirik vastu uue kirikuseadu
Vastavalt sellele oli koguduse ja samuti iga üksiku kirikuliikme kohus „te
diakooniatööd" (Kirikuseadus [KS] 1994, § 4:1 ja § 4:3). Et seda kohust

ägi kiriklik seadus ette, et igal kogudusel peab olema vähemalt üks
koht diakonile (KS 1994, § 6:9). Samuti hakati koguduste diakooniat
konsõlastama kiriku tsentraalse, regionaalse ja kohaliku juhtkonnaga
sanditel valitud ametnike kaudu.

Muutused avalikus tervishoius ja sotsiaalhoolekandes on tõuganud dia
niatööd tervishoiust abivõrgustiku, pastoraaltöö ja taastustegevuste loo
suunas. Kõige ilmekam oli see areng 70ndatel ja 80ndatel. 90ndatel
tähelepanu pöörama majanduslikele tingimustele ja sellistele
rustele nagu näiteks toidu jagamine.

Eraldi kirjutused diakoniameti kvalifikatsiooni kohta sätestab piiskoppide
kogu ning piiskopkonna piiskop määrab ametisse kandidaadid, kellel on
omandatud diakoonia-alane haridus. Ei ole veel päris selge, kas Soome kirik
määratab diakoneid vaimuliku või ilmaliku ameti kandjatena.

Soome kiriku diakooniatöö korralduses öeldakse diakoni ametikohustuse
kohta, mis peegeldab ühtlasi kohaliku kiriku diakooniatöö sisu, järgmist:

1. Arendada diakooniatööd osana terviklikust koguduse tööst.
2. Anda abivajajatele vahetut abi.
3. Julgustada koguduseliikmeid võtma endile vastutust teiste inimeste ja ümbritseva eest, ning juhatada neid vajalikes tegevustes.
4. Koolitada ja toetada inimesi erinevates ülesannetes koguduse diakooniatöös.
5. Levitada informatsiooni diakooniatööst kiriku eri tasanditel.
6. Pakkuda informatsiooni diakooniatöö kohta sees- ja väljaspool kirikut.
7. Teha koostööd nii professionaalsel kui vabatahtlikul tasandil riiklike sotsiaal- ja tervishoiutöötajatega.
8. Võtta osa koguduse diakooniatöö eestseisuse tööst, protokollida, koostada tegevusplaane ja aastaaruarveid jne.

Elanikke	5,2 mln
Kirikuliikmeid	4,4 mln
Kogudusi	600
Ametisolevaid õpetajaid/preestreid	1718
Ametisolevaid diakoneid ja diakonisse	1030

Norra

Norras on neli diakoonia asutust, kolm Oslos ja üks Bergenis. Sisemisjoni
tekkimine on olnud Norras väga tugev ja sel on kirikuelule suur mõju siia-

III. Teise maailmasõja kogemuste mõjul tekkis avalik arutelu selle üle, das tuleb mõista õpetust kahest kuningriigist. See lõppes reformiliikum Norra kirikus, asetades senisest suurema rõhu diakooniatööle. 1949. a diakooniatöö tarvis keskkomisjon eesmärgiga edendada diakooniatöö li kohalike kirikute pastoraaltööga. Alates 1985. aastast sai tänu uuele sead võimalikuks uute ametikohtade loomine diakonitele kohalikes kogud 1987. a üldsinodil võeti vastu „Norra kiriku ulatuslik diakooniaprogra Kirikuseadus aastast 1997 väljendab selgelt, et diakoonia on integree osa kiriku elus ja töös. Sama selgub kiriku regionaalsel ja riiklikul tas Igal piiskopkonnal peab olema üks diakoonia nõunik, st diakon, ja seda nõuet esitatakse riiklikul tasandil.

1996. a esitas üldsinod järgmised nõuded diakoni ametikohustuste tes:

1. Koguduse diakooniatöö kavandamine ja teostamine.
2. Ennetustöö abi, hoolt ja tuge vajavate inimeste juures ning n külastamine.
3. Hoolitseva kogukonna tugevdamine, diakooniliste hoiakute ja t vuste soodustamine koguduses ja kohalikus kogukonnas.
4. Vabatahtlike värbamine, suunamine ja koolitamine.
5. Kriisinõustamine.
6. Liturgilised ülesanded kiriku teenistustel.
7. Inimeste külastamine kodudes koos armulaua sakramendiga.
8. Matusetalituse läbiviimine diakoni, vikaari ja piiskopi kokkulepp
9. Vaimne nõustamine.
10. Koostöö kohalike vabatahtlike ja riiklike organitega.
11. Rahvusvaheline diakooniatöö.

Kui diakonile rajatakse uus ametikoht, eeldab see parlamendi heakskiitu saada valitsuselt toetust rahastamiseks 50% ulatuses. 1997. aastast ei ole N ra parlament pidanud oluliseks ühegi uue diakoni koha loomist.

Ei ole veel selge, milline on Norra kiriku seisukoht diakoni ameti suh Kuigi piiskop pühitseb diakoni ametisse ja Norra kirik on kirjutanud alla P voo lepingule, pakkus rahvuskiriku eestseisuse komisjon välja, et Norra ki peaks diakoni ametit määratlema ilmaliku ametina.

Elanikke	4,2 mln
Kirikuliikmeid	3,85 mln
Kogudusi	1350
Ametisolevaid õpetajaid/preestreid	1200
Ametisolevaid diakoneid ja diakonisse	250

on viis diakoonia asutust, millel on olnud suur mõju Roõtsi kiriku iatöö arengule. Pärast 1963. aastat, kui valitsuse määrused kohali- kirikute võimupiiride kohta muutusid, avanes võimalus rahastada diakoni kirikumaksust. Diakooniatöö rõhuasetus muutus 60ndatel ja 70ndatel, tervishoiult pastoraaltööle, eriti laste, perede ja vanemate inimeste Selle muutuse põhjustas riikliku tervishoiu ja sotsiaalhoolekande laie- Diakonite ametikohtade arv kasvas jätkuvalt paljude aastate jook- kuni 90ndate alguseni. 90ndate depressiooni tõttu on uus rõhk langenud ühiskonnalikule nõustamisele ja abile. Paljud kirikud on hakanud tegelema ja pagulastega.

Alates 1987. aastast on Rootsi kirik ordineerinud diakoneid samal moel piiskoppe ja preestreid. 2000. a jaanuaris läks Rootsi kirik riigikiriku sõltumatu rahvuskiriku staatusse. Uus kirikukorraldus ütleb, et ametinimetust on osa kolmeastmelisest vaimulikuametist. Piiskop ordineerib kuid diakonitele ametikohtade loomine on iga kohaliku koguduse (Kirikukorraldus [KK] 2000, 7. osa eessõna, ptk 32)

Vastavalt kirikukorraldusele väljenduvad koguduse peamised kohustused diakooniatöös, kasvatustöös ja misjonis (KK 2000, ptk 2 § 1). Kiri- korraldus esitab igale kogudusele ka nõudmise koostada pastoraaltöö prog- ning täpsustada, kuidas kogudus oma peamist ülesannet täita kavatseb (KK 2000, ptk 57 § 5). Paistab olevat selge, et Rootsi kirik mõistab diakoo- kiriku fundamentaalse tahuna. Seega on diakooniatöö kiriku ja kohaliku koguduse põhiülesande üks aspekt. Diakooniatöö kui põhiüles- ande oluline täitja on diakon, kuid diakoonia aluseks on kirik – seega iga kristlane (KK 2000, ptk 2 eessõna jj)

Elanikke	8,8 mln
Kirikuliikmeid	7,7 mln
Kogudusi	2516
Ametisolevaid õpetajaid/preestreid	3000
Ametisolevaid diakoneid ja diakonisse	1200

Eesti

Eesti on selles suhtes erand, mis puudutab kirikut ja diakooniatööd. Diakoo- niatöö ei ole samal moel lülitatud kohaliku koguduse ellu nagu teistes Skandi- naaviamaades. Diakooniatöö aluseks on pigem üksikkristlaste pühendumine ja kristlikud vabatahtlike organisatsioonid.

Kõige tähtsam kristlik vabatahtlike organisatsioon on *Kirkens Kor* (tõlkes Kiriku Armee), algselt innustust saanud Inglismaalt ja siis üle Taani levinud sisemisjoniga seotud organisatsioon. Organisatsioon a oma tööd sada aastat tagasi ning tänaseks on sel 200300 palgalist tööta ligikaudu 10 korda rohkem vabatahtlikke töötegijaid. Tänapäeval tegel näiteks perekeskuste ja üksikutele inimestele mõeldud kohtumispaika samuti klubidega uimastisõltlastele. Eelarve tugineb peamiselt riiklikel tustele. *Kirkens Korshaeri* eesmärgid sõnastati hiljuti järgmiselt:

1. Tegutseda ühiskonnas abivajavate inimestega solidaarselt.
2. Ärgitada võimuorganeid ja avalikku arvamust silmi avama ühis nas leiduvate sotsiaalsete hädade suhtes.
3. Olla protestihääl, mis manitseb kirikut olema valvel, et mitte k da südant abivajajate suhtes, ja õhutada kirikut võtma vastutus abivajaja eest.

Teine kristlik vabatahtlike organisatsioon on *Menighedsplejerne* (tõ Koguduse Hool). See on tavaline kohalik tegevus, kuid ühise üleriikliku nindusorganisatsiooniga. 1995. a ühinesid 150 kohalikku organisatsioo nende tegevus hõlmas 175 kogudust. Tegeldakse näiteks majandusliku andmise, vanemate inimeste puhkuse korraldamise, vanadekodu ja sotsia nõustamisega.

Keegi on öelnud, et rahva silmis on Taani kirik "spirituaalne reserv, saab säilida pühalik ja tseremoniaalne". Üks põhjus võib olla selles, et mulike ametikohti on olnud võimalik luua üksnes koguduse eelarve raha Vaatamata uuele seadusele, mis hakkas kehtima aastast 1989, on praegu malik kogudustel palgata ametisse koguduse abilisi, ilmalikke teenistu ilma mingi spetsiifilise diakoonilise märgita. Tavaliselt on koguduse abi tegevus suunatud lastele, noorukitele ja/või vanadele inimestele, olles ilm gelt diakoonilise iseloomuga. Koguduse abiliste praegune arv on 125, m võiks võrrelda 2095 vaimuliku arvuga.

Nagu öeldud, nähakse Taani kirikut peamiselt spirituaalse ja pühal alalhoidjana. Kuid oluline on ka tähele panna, et üldine seisukoht pai olevat Taanis selline, et üksikkristlane teeb niikuinii diakooniatööd, iga kiriku liikmena, aga ka mitmesuguste kristlike vabatahtlike organisatsioon kaudu. Võib märkida, et ligikaudu 2000 diakonit ja diakonissi, kes on hari se saanud neljas Taani diakoonia asutuses, on üle maa tegevad. Enamik n on tööl asutustes, mida finantseerib riik.

Elanikke	5,2 mln
Kirikuliikmeid	4,6 mln
Kogudusi	2115
Ametisolevaid õpetajaid/preestreid	2095
Ametisolevaid diakoneid ja diakonisse	0
Koguduse abilisi	125

Kokkuvõte

Kõikides Skandinaaviamaades moodustavad riiklikud organisatsioonid ühise sotsiaalhoolekande süsteemidega, mis on saanud tugevaks pärast Teist maailmasõda. Diakooniatöö tänane roll ning diakooniatöö ja kiriku suhe on Skandinaaviamaades varieeruvad.

Soomes, Rootsis ja Norras seostavad inimesed ühtmoodi diakoni või diakooniatöö kiriku, eelkõige kohaliku koguduse diakoonilise tegevusega. Tavaline diakooniatöö tegija on diakon ning seda tööd rahastatakse kohaliku koguduse eelarvest. Kohaliku koguduse silmis ei tehta diakooniatööd mitte riikliku sotsiaalhoolekande süsteemi asemel, vaid selle lisana ja sellega koos. Samuti rõhutatakse ühiselt neid erilisi hüvesid, mis puudutavad kohaliku kiriku võimalusi tegutseda kiiresti ja ilma bürokraatiata. Üldiselt püüavad kogudused olla *avant-garde*, selgitada välja uusi hädaolukordi ja olla ühiskonnas prohvetlikuks hääleks. Rootsis on kohaliku kiriku majandatud vanadekodud vaid haruldased, kuid võivad tulevikus muutuda tavapäraseks. See-eest on kõigi tavalised kohalike kirikute organiseeritud lasteaiad.

Taanis on olukord teistsugune, diakooniatööd mõistetakse tegevusena, mida tehakse kristlike vabatahtlike organisatsioonide ja samuti nelja diakoonia asutuse kaudu. Taani organisatsioonid rahastavad oma tööd peamiselt riigi või omavalitsuste toetustest. Nende enesemõistmine varieerub kristlikust Skandinaaviast prohvetliku suunanäitajani riiklike võimuorganite ja riigikiriku suhtes.

Vaadates kirikule ja diakooniale Skandinaavias laias plaanis, tahaksin teha mõned märkused, mis puudutavad arengut ja mõjutusi eri maades. Nagu nägi-[illegible] kõikides Skandinaaviamaades "uueks alguseks" diakoonia uuestisünd [illegible] teisel poolel, ning selle nähtavad juured olid pietistlikus vaimsu-[illegible]. Kuid alates diakoonia uuestisünnist on edasises arengus olnud märki-[illegible] erinevused. Soomes kohtas uus liikumine kirikusisest kriitikat, et [illegible] taaselustunud diakoonia ja Soome kiriku vahel olid kadumas. Soomes sai Teise maailmasõja hävingu tagajärjel rahva hulgas valitsev vi-[illegible] tõeliseks väljakutseks kirikutele vastata inimeste füüsilistele hädadele

diakooniatööga. Nii muutus kohalike koguduste diakooniatöö tegelikk
Uusi määrusi kirikuseaduses aastast 1943 võib mõista selle arengu tule
nä.

Rootsi puhul võib märgata paikkondlikku liikumist kiriku struktuu
selt alates 19. sajandi lõpukümnendist. See liikumine võttis üle Saksa
Elberfeldi meetodi, jagades linnakogudused väiksemateks koguduse ma
kabeliga piirkondadeks. See meetod oli selgelt diakooniline, asetades
piirkonna vaeste ja abivajajate eest tehtavale hoolekandele. Oluline te
piirkonnas oli diakoniss, kes keskendus tervishoiule. Tänapäevasel Roo
riku kogudusetööl on juured selles kirikusiseses "koguduse-liikumises"
tähendab, et diakoonilise vastutuse ja diakooniatöö lülitamine kiriku
tuuri on olnud väga loomulik asjade käik. Teiste sõnadega, kiriku ja di
niatöö formuleering kirikukorralduses sõltub kirikusisestest liikumistest
ulatuvad 19. sajandisse ja 20. sajandi esimestesse kümnenditesse.

Lääne pool, Norras, on pietistlik pärand 19. sajandi teisest poolest v
tuntavam. Ülalmainitud õpetusliku debati tagajärjel pärast sõda algas pro
mis püüdis lülitada diakooniatööd kohaliku koguduse pastoraaltöösse. K
Soomes, Rootsis ja Norras on sarnane arusaam diakooniatööst integreer
kiriku struktuuri, on kirikute vahel erinevused, mis puudutavad diakoon
vaimulikkust. Pietistlikku pärandit on hõlpsam täheldada Norra kirikus
kahes teises. Arusaama erinevuse tõttu vaimulikkusest peaks olema võ
lik tõlgendada neid erinevusi dokumentides, mis käivad diakonite kohu
te kohta. Norra kirikule on loomulik formuleerida kolm kohustuste gr
(6.-8.), mis sisaldavad liturgilisi tegevusi, samas kui Soome kirikus vast
formulatsioonid puuduvad. Diakoni tegevusväli Soome kirikus paistab
vat väljaspool (või pärast) liturgiat, rõhutades esimeses paragrahvis sel
koguduse töö terviklikkust. Kui Rootsi kiriku üldkogu koostas uue kir
korralduse, väitis see, et diakoni amet on halastav diakoniseisus, millel e
liturgilist olemust. Üldkogu järgi tähendab see, et diakonil on Rootsi kir
teenistusel loomulik ja oluline koht jumalarahva seas, kuid ilma ühegi sp
siaalse töökohustuseta.

Taanis on pietistlik pärand ja sisemisjoni mõjud nähtavad mitte ük
vaimsuses, vaid nagu on selgunud, veel enam diakooniatöö vormis. Ta
mudeli tugevus seisneb selles, et diakoonia seltsid ja organisatsioonid on s
tumatud ning neil on (praegu küll teoreetilised) võimalused tegutseda kir
struktuuride suhtes diakooniliselt korrigeerivalt. Nõrkus seisneb tõsiasjas
sõltumatud organisatsioonid kipuvad olema eraldatud ja mõnikord enesek

selle tulemusena riskib Taani kirik suurema rõhuasetusega evangeeliumi
kui teole.

Tõlkinud Külli Vallimäe-Tuberg

Kirjandus:

Harbsmeier/Raun Iversen, Praktisk Teologi, 1995.
Mannsmot og tenarsinn. Det norske Diakonhjem i hundre år, 1990.
Borgegård/Hall (ed.), The Ministry of the Deacon. 1. Anglican – Lutheran Perspectives, 1999.
Rynkäs, Själavårdande diakoni – karitativ själavård, 1987.
Ewalds et al. (ed.), Över gränser. Diakonalt arbete i nordiska kyrkor, 1999.

III. DIAKOONIA KIRIKU USUS

DIAKOONIA KIRIKU USU PERSPEKTIIVIS

Kjell Nordstokke

Sissejuhatus

Käesleva artikli eesmärk on kolmetine: esitleda diakoonia kontseptsiooni olulisi, et tuleks ilmsiks selle piibellik alus ja teoloogiline mõtestatus; edendada terviklikku lähenemisviisi diakooniale kui kiriku olemuslikule missioonile ja kiriku loomuse sisemisele dimensioonile; pakkuda impulsse diakoonilise teoloogia arenguks Balti luterlike kirikute kontekstis ning suhetes ühiskondlike muutustega.

Need kolm punkti tuletavad meile meelde, et diakoonia puhul on ühelt poolt tegemist arusaamisega sellest, mis on kirik ja millise käsu on Issand talle andnud. Teiste sõnadega, me tegeleme siin küsimusega kiriku identiteedist ja missioonist. Meie esmane ülesanne on seega jõuda arusaamisele kiriku diakoonses identiteedis ja selles, kuidas see avaldub kiriku elus.

Samas toimub diakooniline tegevus, praktika, alati tegelikus elus, kus inimesed kannatavad, kogevad vaesust, vägivalda ja ülekohut või midagi muud, mis võib ohustada nende inimväärikust. Sel moel peegeldab diakoonia alati seda, mis toimub maailmas, ühiskonnas, ning seisab vastamisi ühiskonna erinevate poolt esitatavate väljakutsetega, mis välistavad vaesed ja need, keda peetakse tähtsusetuteks. Et vastata tänapäeva ühiskonna väljakutsetele, on vaja mõista tegelikke suundumusi, eriti seda, kuidas postmodernism ja neoliberaalne ideoloogia näivad muutvat meie ühiskondi. Selleteemalised mõtted leiavad käsitluse minu artikli teises osas.

Oluline on näha, et need kaks küsimust – kiriku diakooniline loomus ja maailma väljakutsed diakoonilisele praktikale – on vastastikku seotud. Peaasi selles on siin kiriku missiooni mõistmine. Olla kirik tähendab olla saadetud maailma, järgides Jeesus Kristuse eeskuju, kes "käis mööda maad head tehes ja parandades kõiki kuradi poolt rõhutuid, sest Jumal oli temaga"

(Ap 10:38). Mida tähendab kristliku oleviku jaoks tänapäeva "mööda m
(*everywhere*)?

Joonis 1. Diakoonia neli peamist suhet

Tegevus

I

Kirik – identiteet ja missioon -------*Diakoonia* ------Inimese elu ühiskon

Teoloogia I Ideoloogia, sotsiaalne anal

Peegeldus

Kiriku diakooniline loomus

Teoloogilisele arusaamale diakooniast on olemas mitmeid lähenemisvii
Esimene lähenemisviis on olnud individuaalse vagaduse suund. See on
nud suuremalt jaolt seotud diakoonialiikumisega, mis sai alguse Saksam
1830ndatel eesotsas Fliedneri ja Wicherniga. Mõlemad olid tugevalt mõju
tud pietismist ja selle rõhuasetusest kristlikule elule kui jüngriks olemi
Siin sai diakooniast eelkõige alandlik teenimine, mis oli seotud haigetele
vaestele suunatud heategevusega. Diakooniat mõisteti hea ja kurja, arm
patu vahelise konflikti taustvõtmes. Selles suures võitluses püüdis diakoo
töötaja päästa õnnetuid ja langenud inimesi uuele elule Jumalas.

Diakooniatöö eeskujuks oli Jeesus, kes oli end alandanud ja andnud o
elu, et päästa teisi. Diakoneid ja diakonisse kutsuti teda järgima. Nende k
sumus oli pühendada oma elu teiste teenimisele.

Diakoonialiikumine innustas inimesi rajama mitmesuguseid institutsio
ne. Sageli olid nad pioneerid kaasaegse tervishoiu ja sotsiaaltöö vallas. A
koos modernsusega tuli ka suhtumine, mis tegi selget vahet religioosse
ilmaliku tegevuse vahel. Ravimist ei mõistetud enam kui võitlust patu ja ku
vastu, vaid kui professionaalset tööd. Tagajärjeks oli see, et diakoonia kaot
osaliselt oma lähedased sidemed sisemisjoniga. Eriti Saksamaal, aga ka Põ
jamaades jätkasid diakoonia ühingud (diakonissidel *Mutterhaus*-traditsioo
sotsiaalse ja vaimse raamistiku pakkumist nendele, kes pühendasid end di
koonsele teenimisele. Aga need grupid ja nende institutsioonid jätsid sage
mulje elust, mis oli eraldatud kogudustest ja ametlikust kirikust, isegi kui se
polnud nende eesmärk. Samuti tuleb märkida, et rõhk, mis asus individuaal
kutsel "järgida Jeesust", motiveeris pikka aega eriti naisi valima eluaeg

teenimist. Pärast II maailmasõda vähenes kutsutute arv tohutult, seda
naaliselt ka naiste uue rolli tõttu kirikus ja ühiskonnas.

Teine lähenemisviis diakoonia mõistmisel on olnud seotud arusaamaga
kiriku ametist. Arutelu selle üle, kas tänapäeval tuleks elustada kolmeosalise
vaimulikuameti vana traditsioon, on elavdanud just oikumeeniline liikumine
ja seda nii vaimulikuameti kui ka kiriku oikumeenilise tunnistuse tõttu. 1982.
aastal andis Kirikute Maailmanõukogu Usu ja Kirikukorralduse Komisjon nn
BEM-dokumendi (*Baptism, Eucharist and Ministry*), milles kutsuti kirikuid
üles otsima ja avama uusi võimalusi diakooniatööle, mis oleks osa kiriku
ametist. Sellise lähenemisviisi juures puudub automaatne seos diakoonia kui
kiriku sotsiaalse tegevusega – seda seetõttu, et mõnedes kirikutes on diakonil
traditsiooniliselt liturgilised ülesanded ja diakonitöö on esimene samm karjäärire-
aalil. Nii on see rooma-katoliku ja anglikaani kirikus, kus enne preestriks
pühitsemist tuleb diakonina teenida vähemalt pool aastat.

Enne kui minna kolmanda lähenemisviisi juurde, tahaksin pisut kommen-
teerida neid kaht juba mainitut. Me näeme selgelt, et nende vahel on palju eri-
nevusi. Esimene on eelkõige huvitatud kristlikust elust kui ühiskonna õnne-
liku teenimisest ning on kombinatsioon pietistlikust vaimsusest ja sotsiaalsest
rühtusest. Teine on rohkem mures vaimulikuameti mõistmise pärast ning
on suunatud enam liturgilisele (mõnede sõnul kõrgkiriklikule) vaimsu-
sele ja oikumeenilisele tegevusele.

Osale luterlastest võivad mõlemad lähenemisviisid paista probleemsed.
Esimene võib tunduda liialt keskendunud sellele, mida kristlased teevad, mit-
te sellele, mida nad usuvad. Nii kaldub tähelepanu kõrvale kiriku keskselt
ülesandelt, nimelt evangeeliumi kuulutamiselt ja sakramentide haldamiselt.
Kritika põhineb sageli luterlikul traditsioonil, mis eristab kahte regimenti,
mis arvatakse, et kirik peaks oma tegevuses piirnema vaimulikuga. Samuti
kardetakse, et liigne tähelepanu tegudele võib kahjustada põhimõtet "üksnes
usust".

Mis puudutab teist lähenemisviisi, siis on olemas tugev luterlik tava, mis
eristab kiriku ametit kui jutlustamise ja sakramentide haldamise ametit (nt
in *Predigtamt*-Augsburgi Usutunnistuses art 5). Selle traditsiooni kaitsjate
jaks muutub diakoni amet võõraks ja problemaatiliseks, eriti siis, kui nad
leavad, et on oluline piirata vaimuliku ülesandeid nendega, mis on rõhuta-
ult saile toodud *Confessio Augustana* 5. peatükis.

Jääb aga kolmas lähenemisviis diakoonia mõistmiseks, mis põhineb
ibaldasel arutelul kiriku tähenduse üle. Peamiseks lähtepunktiks on siin Piib-
li innistus Jeesusest. Mõnedes evangeeliumi kesksetes peatükkides räägib

Jeesus oma missioonist maailma suhtes kui diakooniast. Mk 10 kirjeldab j
jukalt seda, kuidas teel Jeruusalemma näeb Jeesus vaeva oma jüngritega
selgitada neile, milles seisneb tema missioon. Jüngrid on huvitatud iseen
positsioonist ja võimust. Jeesus aga pöörab nende mõtteviisi pea peale ja
leb kokkuvõtteks: "Sest ka Inimese Poeg ei ole tulnud, et lasta ennast teen
vaid et ise teenida (*diakonésai*) ja anda oma elu lunaks paljude eest!" (
10:45).

Näeme siin väga tihedat seost prohvetite poolt tõotatud Inimese Poja m
siaanliku rolli ja diakoonia vahel. Evangeeliumides näidatakse meile, et jü
rid tahtsid teada saada, kes Jeesus tegelikult on. Peetrus kuulutas avali
oma usku temasse kui Kristusesse, elava Jumala Pojasse (Mt 16:16). A
nad ei olnud veel näinud uut ja sügavat tähendust, mille Jeesus andis
missioonile Jumala Messiana, nimelt teenimist ja oma elu andmist, et pä
paljusid inimesi.

Jüngrid arvasid, et Messias toob võimu, mis tähendab teiste üle vali
mist, et ajada juutide territooriumilt välja roomlased ja jumalatud. Kuid Je
us keeldub valitsemisviisist, mida tuntakse maailmas: "Te teate, et need, k
peetakse rahvaste valitsejateks, peremehetsevad nende üle ja nende suu
meelevallatsevad nende kallal. Nõnda ärgu olgu teie seas, vaid kes iganes t
seas tahab saada suureks, olgu teie teenija, ning kes iganes teie seas tahab o
esimene, olgu kõigi sulane" (Mk 10:42-44).

Miks nii? Vastus on antud järgmises salmis: teenimise läbi saavad pal
inimesed päästetud! Messiaanliku missiooni eesmärgiks ei ole mõnede v
heste ja õiglaste päästmine. "Sest Inimese Poeg on tulnud otsima ja päästa
kadunut" (Lk 19:10); "Nõnda ei taha teie Isa, kes on taevas, et ükski n
pisikestest hukkuks" (Mt 18:14). Jeesus esindab teistsugust väeavaldust. N
on vägi teenida ja päästa ning seda kogetakse väena altpoolt, mis annab vä
väetimatele.

Kuidas avaldus see Jeesuse missioonis? Eelkõige ilmnes see tema tulem
ses maailma, lihakssaamises. Heitkem nüüd pilk mõnele põhilisele Jeesu
lihakssaamisega seotud suundumusele Uues Testamendis:

- Ta on tõeliselt kohal inimelus, jagades tavaliste inimeste olulisema
elutingimusi (seistes vastu doketistlikele tendentsidele, peame end
meenutama, et Jeesus sündis maailmas, mitte kirikus).
- Et olla inimestele lähedal, on ta aktiivselt kohal, liikudes ring
vaadeldes ja tajudes reaalsust, milles inimesed elavad.
- See on prohvetlik kohalolu. Jeesus mõistab hukka ebaõigluse ja ke
lusüsteemid.

- Tema kohalolu kaudu on Jumala riik ja selle jõud kohal.
- Tema kohalolu toob tervenemise, muutuse, lunastuse; ta toob elu võidu surma üle.

Evangeeliumid illustreerivad paljud lood Uues Testamendis. Teel olles pöördus ta
teiste ja haigete poole, kaitstes ja tervendades neid, kes seda vajasid. Pange
tähele, kuidas ta vastas Ristija Johannesele, kes kannatas vanglas ja saatis
sõnumi oma õpilastest Jeesuselt küsima: "Kas sina oled see?" Jeesus saatis
sõnumi tagasi järgmise sõnumiga: "Minge teatage Johannesele, mida te kuule-
te ja näete: pimedad näevad jälle ja jalutud kõnnivad, pidalitõbised saavad
puhaks ja kurdid kuulevad ja surnud tõusevad üles ja vaestele kuulutatakse
evangeeliumi" (Mt 11:4-5).

See on Jeesuse diakoonia. Tema diakoonia kaudu on messiaanlik missioon
täidetud. Me näeme ka seda, et see diakooniline missioon ilmutab jumalikku
autoriteeti. See autoriteet pani küsimärgi alla oma aja religioossed ja poliitili-
sed autoriteedid; seetõttu mõisteti Jeesus hukka, teda piinati ja ta tapeti kõige
julmemal viisil. Sel kriitilisel hetkel tõugati ta eemale ja talle sai osaks põl-
gus. Tema jüngrid põgenesid ja oma ristil koges ta hüljatust isegi oma taevase
Isa poolt. Nii viis Jeesuse diakoonia ta inimliku kannatuse viimse piirini. Aga
lõpuks oli temaga kogu tema missiooni aja, äratas ta üles surmast – "...et tema
on Jumala poolt määratud elavate ja surnute kohtumõistja. Temast tunnista-
vad kõik prohvetid, et igaüks, kes temasse usub, saab tema nime läbi pattude
andeksandmise"(Ap 10:42j).

Siinsis tuleb Jeesus Kristuse missiooni mõistmiseks vaadelda koos kolme
aspekti: lihakssaamine – diakoonia – lunastus. Diakoonilise lihakssaamise
läbi sai kinnitust Jumala hool ja hea tahe oma loodu suhtes, mida ilmutati juba
Vanas Testamendis. Lunastus viitab missiooni eesmärgile mitte lasta patustel
hukkuda, vaid tuua nad ellu Jumala lasteks uuestisündinuina. Diakoonilise lu-
nastuse läbi on olemas pääste patustele ja rõhututele. Selle missiooni kulud
kandis Jumalik Teenija, kes andis oma elu, et kadunud saaksid päästetud ja
viiakse pimedusest valguse kätte.

Ühest vaatepunktist tähendas Jeesuse diakoonia alandlikku eneseeitust
"kuulekust surmani" (Fl 2:8). Teisest vaatepunktist tähendas see aga ka
diakoonilise autoriteedi (*exousia*) kasutamist. See autoriteet erineb maailma
valitsejate omast. Nemad valitsevad teiste üle. See tähendab, et nad kasuta-
vad oma autoriteeti inimeste allutamiseks, vaigistamiseks või hirmutamiseks.
Diakooniline autoriteet on alati inimeste jaoks. See on autoriteet, et tõsta üles
nõrgapaisatud, et tervendada ja kaasata, et anda väge väetitele, muutes neid
Jumala viinamäe kaastöölisteks.

Me mäletame, mida Jeesus ütles oma jüngritele, kui ta kommenteeris mu kasutamist maailma valitsejate seas: "Nõnda ärgu olgu teie seas" (Mk 10:43). See tähendab, et Jeesuse õpetus selles küsimuses viitab nii tema sioonile kui ka sellele missioonile, mis on antud tema jüngritele. Teisele nadega – diakoonia sisaldab nii kristoloogilist kui ka eklesioloogilist dimensiooni. Sama öeldakse väga selgelt Jh 20:21, kui Jeesus kohtab oma jüngreid pärast ülestõusmist ja ütleb: "Nõnda nagu Isa on läkitanud minu, nõnda ma dan ka mina teid." Jeesuse missiooni ja jüngrite missiooni vahel on järjepidevus. See järjepidevus on missiooni diakoonilises olemuses. Tuleb märkida ka, et pärast mandaadi andmist oma jüngritele puhus Jeesus nende peale ja ütles: "Võtke vastu Püha Vaim." See on viide diakoonia pneumatoloogilisele dimensioonile. Jumala Elu Vaim on see, kes annab kirikule väe inkarneeruda maailmas ja täita talle antud mandaat.

Me näeme selles piibellikku ja teoloogilist põhjendust väitele, et kirik oma olemuse ja mandaadi poolest diakooniline. Siiski on tähtis tähele panna, et kristoloogia ja eklesioloogia vahelises järjepidevuses tuleb näha ka katkevust. Jeesuse diakoonia on unikaalne selles mõttes, et üksnes tema oli suutnud ilma patuta ja ainsana võimelisena täide viima Isa antud messiaanlikku missiooni. Üksnes tema surm on lunastussurm.

Järjepidevuse ja katkevuse suhe saab nähtavaks Jh 13 – jutustuses, kus Jeesus peseb oma jüngrite jalgu. Peetrus avaldab alguses vastupanu, kuid aidatakse tal näha tema isanda missiooni diakoonilist dimensiooni: "Kui ma sind ei pese, siis ei ole sul osa minuga" (Jh 13:8). Kaalul on kogu päästev elu ja Messia vastuvõtmine sellena, kes teenib. Hiljem, kui Jeesus oli pesu mistoimingu lõpetanud, ütles ta: "Sest ma olen teile andnud eeskuju, et te teeksite nõnda, nagu mina olen teile teinud" (Jh 13:15). See, mida Jeesus teinud, ongi diakoonia. Jüngreid kutsutakse elama vastavuses selle uue elu mis neile on antud. Apostel Paulus kirjeldab seda, mida ta nimetab "lepitus diakooniaks": "See kõik on Jumalast, kes meid on enesega Kristuse läbi lepitanud ja andnud meile lepitusameti" (2Kr 5:18).

Kui seda õigesti mõista, siis on järelduseks, et diakoonia on kiriku ideeteedi ja elu lahutamatu osa. Seega ei tohiks diakoonia olla taandatud tegevuseks, mida teevad mõned pühendunud isikud või mille järele tekitavad nõudmise teatud ühiskondlikud tingimused. Kui ma õigesti aru saan, on diakoonia tihedalt seotud sellega, mida kirik pühitseb oma liturgias ja kuulutab oma jutluses. Samal moel suhestuvad diakooniaga liturgia ja kuulutus.

Kiriku osadus (koinonia) ja selle kolm peamist esinemisviisi

Jumalateenistus (*leitourgia*)

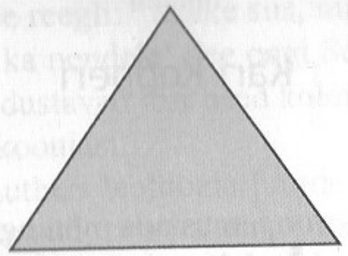

Tunnistus (*martyria*) Teenimine (*diakonia*)

Siin tuleb meeles pidada, et diakoonilise hoiaku ja praktika eeskujuks on Jeesus. Puutudes kokku meie ajastu haigete, vaeste ja patustega, seisame meie kui kristlaste kui ka kirikuna silmitsi väljakutsega järgida tema eeskuju. Meid kutsutakse üles toimima meelevallaga, mis kaasab väljajäetuid samal moel, nagu seda tegi tema. Ja me peaksime olema valmis võtma riske ja leidma hinda nõnda, nagu seda tegi tema. Isegi kui me teame, et tema oli meie ei tohiks me esitatud kutsele vastamata jätta.

Kuigi te ehk olete aru saanud, eelistan mina diakoonia mõistmisel seda kolmandat lähenemisviisi. Aga see ei tähenda, et teised oleksid valed. Nad tuletavad meile meelde tõsiasja, et diakoonia ei tohiks olla üksnes teooria (või teologia), vaid see peab olema ennekõike tegutsemine abi vajavate inimeste heaks. Pietistliku diakoonia traditsiooni probleemne külg on selle kaldumine liigsesse individualismi ja moralismi ning teenija alandlikkuse rõhutamine. Ma olen veendunud, et diakoonia saab väe ja voli jumalikult autoriteedilt, et toimetada abivajajate heaks, et julgustada väeteid ja kaitsta nende inimväärikust. Siin näen ma selget rolli prohvetlikule diakooniale.

Teine, ametile keskenduv lähenemisviis diakooniale, on sellest vaatepunktist sama oluline. Diakonil on selles diakoonias eriline ülesanne julgustada kogudust. Ilma diakonita on lihtsam seda mandaati unustada ja palju raskem kahe silma vahele jätta. Diakon ei peaks aga mingil juhul olema ainus diakoonia vallas tegutseja. Palju tähtsam on tema ülesanne mobiliseerida, motiveerida, organiseerida ja diakooniatööks juhtnööre anda. Osana vaimulikust peaks diakon tegutsema heas koostöös pastori ja piiskopiga, nii et kogudus võiks säilida *leitourgia*, *martyria* ja *diakonia* seesmine elu.

Tõlkinud Külli Vallimäe-Tuberg

DIAKOONIA MARTIN LUTHERI TEOLOOGIAS JA SOOME LUTERLIKUS TRADITSIOONIS

Kari Kopperi

Sissejuhatus

Käesoleva artikli eesmärgiks on tutvustada mõningaid aspekte luterlikust diakoonia teoloogiast. Hakatuseks tuleb mul tutvustada oma lähenemisnurka sellele teemale – seda, miks lähenen luterlikule diakoonia teoloogiale just Soome vaatevinklist. Just sellepärast, et Soome uuem Lutheri-uurimus on mõjutanud Soome kontekstis väga viljastavalt diakoonia teoloogia mõistmisele.

Soome Lutheri-uurimuses on kaks põhjapanevat ja tähtsat teoloogilist kontseptsiooni, nimelt Usk ja Armastus. Võiks öelda, et enamik Soome Luther-uurimusi on seotud selle teemaga – Usu ja Armastuse suhtega. Sellest mestab arusaam, et Martin Lutheri teoloogia pole mitte ainult Usu teoloogia nagu seda on tavaks nimetada, vaid seda võib iseloomustada ka kui Armastuse teoloogiat. See asjaolu mõjutab nii Jumala armastuse kui ka ligimese armastuse tõlgendamist. Teine Soome tõlgenduse keskne idee on see, et Jumal on usus kohal (*in ipsa fide Christus adest*).[1] See tähendab, et Jumal pole meist kaugel ega väljaspool seda maailma, vaid usus on ta meis kohal ja kuulutab meis esile häid tegusid. Seda mõtet kohtab näiteks ka viie aasta vanuses ökumeenilises dokumendis, luterlaste ja rooma-katoliku kiriku ühisdeklaratsioonis. Õigeksmõistmises pole meie patud mitte lihtsalt olematuks kuulutatud (või meile mitte süüks pandud), vaid Püha Vaim lisaks ka mõjutab meid ja teeb meid õigeks (nt ühisdekl, 22). Soome uurimuse keskseteks teemadeks on ka ristiteoloogia ja kristlik eetika.[2]

Need ideed on mõjutanud tugevasti ka Soome arusaama diakoonia teoloogiast ja diakoonia kristlikust alusest. Kokkuvõtlikult võiks öelda, et diakoonia ei peaks olema üksikkristlase või kiriku kohus või üks kiriku olulisi tegevusi valdkondi. Diakoonia ei ole kiriku kohustus. See peaks olema iga kristlase ja kogu kristliku kiriku eluviis. Praktikas tähendab see, et kristlik usk on elus toimiv ja tegutsev ligimese armastusena ja ehtsa diakooniana.

Alustuseks tahaksin nimetada kolme teksti Piiblist, mis tunduvad väljendavat diakoonia tõelist olemust. Esimene neist on Lk 10:25-37, lugu halastussamaarlasest. Teine on Mk 10:46-52, lugu pimedast Bartimeusest, kus Jeesuse küsimus väljendub 51. salmis – Jeesuse küsimuses Bartimeusele: "Mida sa tahad, et ma sulle teeksin?" Kolmas tekst on Jeesuse Mäejutlusest, Mt 7:12, mis ta lausub kuulsa kuldse reegli: "Kõike siis, mida te iganes tahate, et inimesed teile teeksid, tehke ka nendele! See ongi Seadus ja Prohvetid." Mulle tundub, et omal moel moodustavad just need kolm teksti aluse piibellikule ja luterlikule arusaamale diakooniast.

Ligum nüüd Martin Lutheri teoloogia juurde arvamusega, et tema mõtted leiame ridamisi teemasid, mis vähemalt minu meelest annavad viljaka teoloogilise aluse tänapäeva diakoonilisele tegevusele. Lähtekohaks on Martin Lutheri Heidelbergi disputatsioon ja iseäranis selle 28. teoloogiline tees.[3] Seda disputatsiooni on üsna üksmeelselt peetud üheks tema keskseks teoloogiliseks tekstiks ning on nimetatud koguni Martin Lutheri teoloogia läbivõtteks.

Jumala armastus ja inimese armastus Lutheri Heidelbergi disputatsioonis

Heidelbergi disputatsiooni 28. teesis esitab Martin Luther ühe oma tuntuima tõe: "Jumala armastus ei leia, vaid loob seda, mis tema silmis meelepärane on. Inimese armastuse kutsub esile see, mis talle meelepärane on."[4] Lutheri teoloogiast on inimese armastusele (*amor hominis*) omane, et selle põhjustab objekti väärtus; armastav inimene armastab, kuna ta leiab objekti olevat väärtusliku, ihaldusväärse ja meeldiva. Inimese armastus sünnib selle läbi, mis talle meeldib. Luther heidab sellise armastuse kõrvale, sest ta peab seda loomult isekaks ja omakasupüüdlikuks armastuseks. Selle teoloogilise teesiga väidab Luther, et Jumala arm vastandub inimlikule mõtteviisile. Jumala armastus ei leia, vaid loob oma objekti. Jumal ei armasta inimesi seetõttu, et nad on õiged, head, vooruslikud, religioossed või töökad inimesed. Luther kinnitab, et Jumal armastab patuseid, kurje inimesi, rumalaid ja nõrku, et teha neid õigeteks, headeks, tarkadeks ja tugevateks.

Sõel kombel kirjeldab Luther Jumala olemust andva ja jagavana. Jumala armastus ei tugine meie teenetele, saavutustele või inimväärikusele, vaid Jumala enda heatahtlikkusele. Samas kontekstis rõhutab Luther ka kristliku

[1] Mannermaa 1979; Mannermaa 1989, 11-93; Mannermaa 2005.

[2] Mannermaa 1995; Mannermaa 1989, 107-181; Mannermaa 2005. Vt ka Juntunen 1[illegible]; Kopperi 1997; Raunio 1990; 1993; 1998; Union with Christ 1998.

[3] Martin Luther, Disputatio Heidelbergae habita, 1518, StA 1, (186) 190-218; WA 1, 353-374; [illegible] 426. Ingl tõlge LW 31, 39-70. Martin Lutheri Heidelbergi teesid on Lutheri-uurimuses [illegible] ja nende standardkäsitlus pärineb Walther von Loewenichilt (1929; ingl tõlge [illegible]). Viimase aja uurimustes on Loewenichi interpretatsiooni aga taunitud. Mannermaa [illegible] 107-181; Kopperi 1997.

[4] WA 1, 362, 2-3.

armastuse sügavamat olemust: "See on risti armastus, ristil sündinud, [illegible] suundub sinna, kus ta ei leia head, millest rõõmustada, aga kus ta võib [illegible] head halvale ja vaevasele inimesele."[5]

See Heidelbergi disputatsiooni jõuline 28. tees osutab diakoonia teo[illegible]gia huvitavale ja dünaamilisele interpretatsioonile. Vastavalt Martin Luth[illegible] pole diakoonia või kristlik armastus mitte ainult oluline osa kristlikust [illegible] või kristlikust moraalist, vaid see kuulub kristliku usu keskmesse.

Luterlikku teoloogiat on tavaliselt defineeritud kui usuteoloogiat, [illegible] võib kirjeldada usaldusena Jumala halastava armu ja tõotuste vastu. Kui [illegible] mõtleme Martin Lutheri reformaatorlikule teoloogiale, siis pole see mitte [illegible]nult usu teoloogia, vaid seda võib mõista ka kui armastuse teoloogiat. Lu[illegible] usub, et Jumal on halastav ja armastav ning ohverdab iseennast patus[illegible] kurjade inimeste eest. Kui Jumal ohverdab ennast patuste eest, siis loo[illegible] sarnase jumaliku armastuse ka kristlases. Seepärast armastab ka kristlane [illegible]tuseid, halbu, rumalaid ja nõrku.[6]

Kristuse kohalolu kristlases

See usu ja armastuse vaheline suhe on Martin Lutheri teoloogia keskne [illegible]ma. Et seda õigesti mõista, tuleb meil pöörata tähelepanu tema arusaami[illegible] patust. Lutheri kohaselt on patt midagi palju enamat kui pelgalt halb tegu. [illegible] väljendab inimese egotsentrilist suhtumist, mis ilmutab ennast uskmatu[illegible] ja ükskõiksusena ligimese vastu. Luther nendib sageli, et inimene otsib [illegible] omaenese hüvet ning seepärast valitseb inimeste üle isekas ja omakasup[illegible]lik, himustav armastus (*amor concupiscentis*). Lutheri väidet tuleb mõ[illegible] spetsiifilises teoloogilises võtmes. Ta ei kõnele loomulikust ja aktsepteer[illegible] vast eneseaustusest.[7] Oma isikupärasest teoloogilisest vaatepunktist lähtu[illegible] kinnitab Luther, et muutus on võimalik üksnes siis, kui Jumal loob oma S[illegible] kaudu ühenduse enese ja inimese vahel. See tähendab, et vastavalt Luthe[illegible] sünnib tõeline osalemine Jumala olemises usu kaudu ja Sõna abil.

Kui me oleme kursis tavapäraste Lutheri tõlgendustega, iseäranis Sa[illegible] Lutheri-uurimusega, siis võib selline järeldus tunduda väga veider ja se[illegible] dusttekitav. Ometi on mitmetes hiljutistes uurimustes leitud, et selline [illegible] saamine Jumala olemisest on Lutheri õigeksmõistuõpetuse olemuslik [illegible] Martin Luther usub, et Kristuse reaalne kohalolek põhjustab ühenduse usk[illegible]

[5] StA 1, 212, 12-14.
[6] Mannermaa 1989, 195-200; 1992, 90-99; Kopperi 1997, 150-172.
[7] Kopperi 1997, 90-99; Työrinoja 1986; 1987; 1990.

[illegible] See ühendus uuendab kristlase ja kutsub temas esile tõelise armastuse [illegible] vastu.[8]

[illegible]teoloogia

[illegible] tõlgendus võib panna meid küsima, kas ei vii see kristliku usu [illegible] idealistliku ja optimistliku tõlgendamiseni ning kas ei eita see kan[illegible] ja pattu, mis samuti uskliku elus kohal on? Lutheri ristiteoloogia valgel [illegible] see oletatav järeldus vääraks. Heidelbergi disputatsioonis rõhutab Lu[illegible] "See inimene ei vääri teoloogi nime, kes vaatab Jumala nähtamatutele [illegible], nagu oleks need selgelt hoomatavad selles, mis on tegelikult juh[illegible]. Teoloogi nime väärib aga see, kes mõistab näha Jumala nähtavaid ja [illegible]teeritud asju kannatustes ja ristis."[9]

[illegible] teesidega kirjeldab Luther inimlikku kalduvust otsida jumalikku [illegible] See tähendab, et inimene kaldub meeleldi vaatama Jumala kirkusele, [illegible]likkusele ja suurusele. Luther seevastu usub, et sel moel leiab ini[illegible] üksnes illusiooni Jumalast ning tõlgendab vääralt Jumala armastust ja [illegible]. Ta väidab, et Jumalat saab tunda üksnes läbi kannatuse ja risti. Ju[illegible] on seal, kus tegutseb tema loov armastus: mitte ülal, vaid all – mitte [illegible] meeldivas, kaunis ja väärtuslikus, vaid vaeses, vaevatus ja tühises. [illegible]teoloogias rõhutab Luther sedagi, et Jumal kasutab oma pahemat kätt, [illegible] võõrast tööd, et teha inimest alandlikuks, patuseks, nõrgaks ja sure[illegible]. Seega võtab Jumal inimeselt ära tema illusioonid, et valmistada teda [illegible] võtma Jumala tõelist, parema käe tööd. Selle parema käe töö all mõtleb [illegible] Jumala päästvat ja õigeksmõistvat tööd. "Jumal armastab patuseid, ru[illegible] ja nõtru, et teha neid õigeteks, headeks, tarkadeks ja tugevateks. Selle [illegible] et otsida head iseenesele, voolab Jumala arm edasi ja kingib head."[10]

Lutheri jaoks on selline teoloogia õigeksmõistmise olemuslik osa. Jumal [illegible] tegema oma võõrast tööd, et meile saaks selgeks, kes me tegelikult ole[illegible]. Me oleme loodud Jumala poolt, aga patu tõttu oleme halvad, isekad ja [illegible]; oleme patused ja vajame Jumala armu. Alles siis, kui oleme seda [illegible], saab Jumal alustada oma õiget, parema käe tööd, et teha meid õi[illegible], heaks ja pühaks.

[illegible] 1989; Saarinen 1989; Peura 1994; Raunio 1993; Juntunen 1996; Kopperi [illegible]
[illegible] 1, 207, 26-27; 208, 2-3.
[illegible] 1, 212, 8-10.

Ristiteoloogia ja diakoonia

Paradoksaalsel kombel viib Lutheri ristiteoloogia otse diakoonia südame
Kui Luther ütleb, et omaenese tööga teeb Jumal inimese õigeks, heaks
gaks ja tugevaks, ei kasuta ta sümbolite keelt, et kirjeldada religioosset
gemust, vaid kõneleb Kristuse reaalsest kohalolust kristlases. Luther usu
Kristus elab kristlase südames ja mõjutab kristlase konkreetset elu. See
osaleb kristlane Jumala armastuses ja selle tulemus on, et ta hakkab jä
dama Kristuse tegusid. Ta hakkab kandma oma ligimese koormaid ja o
inimestele spontaanset armastust. Nii nagu Kristus võttis inimese koha ja
les tema hädas, nii asetab ka Jumala armastuses osalev kristlane ennast
ligimese kohale, tema patu, nõrkuse ja vajaduste keskele.

Lutheri teoloogias on kristlik armastus ehk diakoonia Kristuse lepitu
lunastuse otsene jätk. Vastavalt Lutherile osaleb kristlane Jumala armast
ja seetõttu on kristlasest lähtuv armastus sarnane Jumala armastusele K
tuses. Kristlik armastus ei vaata üles Jumala nähtamatutele asjadele, vaid
suunatud allapoole.

Need mõtted viivad Lutheri järgmise tähelepanuväärse järelduseni. Ta
leb, et kristlane saab oma ligimesele Kristuseks. Selle väitega toob Lu
esile, et kogu kristlik elu võtab oma lõpliku kuju Jumala armastuse viim
ja headuse kinkimises inimestele. Martin Lutheri teoloogia kõige iseloom
kum joon on Jumala armastus, millesse Kristus kristlase usu kaudu ühen
ja kristlase kaudu jõuab see armastus tema ligimesteni, vaeste ja vaevat
ni.[11]

Selline mõtteviis ei iseloomusta mitte ainult üksikkristlase elu üht
list tahku, vaid see on ka kristliku osaduskonna, st kiriku tähtis iseloo
joon. Vastavalt Lutherile on kirik spirituaal-korporaalne osaduskond. Se
osaduskonnas ühendab Kristus kõiki liikmeid iseenda ja üksteisega, ja k
ta liikmed on üksteisele Kristuseks. Seepärast on selle osaduskonna isel
mulikuks tunnusjooneks vastastikune armastus. Seda osaduskonda valit
Kristuse kuldne reegel. Praktikas tähendab see, et me peame tegema
ligimesele seda, mida peame sobivaks ja mõistlikuks. Peame asetama te
inimesed iseendaga samale tasandile ja tunnistama, et oleme nende võl
sed samamoodi, nagu nemad on meie omad. Lävimises inimestega tuleb
kujutleda ennast samasse olukorda, milles on need, kellega me tegelem
toimima siis vastavalt sellele. Usun, et sedasorti kirik on tõeline diakoo
kirik. Sellises kirikus pole diakoonia mitte lihtsalt moraalne nõue või kri

[11] Mannermaa 1989, 165-172; 1992, 93-97.

ei, diakoonia iseenesest ongi kristliku usu olemuslike elementide
väljendus ja Jumala loomise ning lepituse jätk.[12]
kontekstis võime kirjeldada kristlikku elu järgmise skeemina: Usus
Kristus kristlases kohal → kristlik armastus püsib tänu Jumala armastusele
diakoonia on Jumala armastuse tulemus kirikus → mõistus ja kaine meel
armastuse teenrid.
Luterlikus perspektiivis on diakoonia seotud armastusega ligimese vastu.
tähendab, et diakoonia on meie maailmas nähtav ja kogetav seal, kus
armastus toimib ja mõjub. Millised teod kuuluvad diakoonia juurde?
peaks me kristlastena tegema? Minu meelest näib Luther mõtlevat, et
konkreetsele objektile heidab valgust kristlik eetika. Tõelised küsimused on
mis puudutavad igapäevast elu, head elu ja õigeid tegusid. Need tähen-
kokkuvõttes õiget suhtumist oma ligimestesse.

Luterlik eetika

Eetikat puudutavas õpetuses väidab Martin Luther, et Moosese seadus,
10 käsku, pole mitte uus seadus, vaid loomisel inimese südamesse kirju-
loomuliku seaduse väljendus ja autoriteetne selgitus (Jr 31:33). Seega
tähendab Kristus kristlastele uut seadust, vaid selgitas loomulikku seadust.
Kristus selgitas, et kõik käsud sisalduvad armastuse käsus, ja armastus pa-
kõikidele käskudele. Tegelikult väidab Luther, et Suur Käsk, mille
kaasabil inimene peab armastama ligimest nagu iseennast, on kõigi käskude
aluseks elemendiks. Luther rõhutab ka, et armastuse kaksikkäsk ja kuldne
reegel on identsed.[13]

Eetika põhiküsimuseks on, kuidas defineerida eetilise otsustuse kriteeri-
Kristliku eetika tüüpiline mõte on olnud mõte jumalikust käsust, mis
tähendab, et Jumal andis oma jumalikust tahtest teada Pühakirjas. Mõistagi on
kristlikus traditsioonis mitmeid teisigi eetika teooriaid, kuid on tähelepanu-
väärne, et Martin Luther võtab jumaliku käsu suhtes vastupidise seisukoha.
Tema jaoks pole moraalse kohustuse kriteeriumiks mitte kristlik traditsioon,
mitte loomulik arutlus Aquino Thomasele tugineva klassikalise katoliikliku
traditsiooni mõttes või mingisugune jumalik käsk. Luther õpetab, et moraalse
kohustuse ja moraalse kohustuse aluseks on teiste inimeste objektiivne häda.
Selles punktis peaksime meenutama Jeesuse küsimust pimedale Bartimeuse-
le: "Mida sa tahad, et ma sulle teeksin?"

Mannermaa 1992, 98-100.
Eriti tähtsa rolli Lutheri teoloogias on uurinud põhjalikult Antti Raunio (1990; 1993).

Selline eetika on raske, kuna siin ei saa anda moraalsuse küsimustele lih
said vastuseid. Luther usub aga, et on võimalik asetuda ligimese olukorda
mõista, mida too selles olukorras vajab. Parimaks teejuhiks on sellise mõ
viisi puhul kuldne reegel. Lutheri eetikas ja väga sagedasti ka luterlikus tr
ditsioonis on eetiliste küsimuste puhul olnud kombeks rõhutada tavamõis
ja mõtlemist. Luterlikule traditsioonile on ligimestele kasu toomiseks om
ne otsida mõistlikke meetodeid ja mudeleid. Meil tuleb vaagida, millised
meie ligimeste tõelised vajadused ja kuidas me saame neid rahuldada.

Selge on see, et luterlik eetika pole oma olemuselt mitte osa dogmaatil
järeldustest, vaid eetilisel kaalutlusel on oma struktuur ja sel on väga pal
ühist sekulaarse eetilise arutluskäiguga. Sellest ei tohiks aga järeldada, ne
poleks kristlikul usul kristliku eetikaga midagi pistmist.

Luther rõhutab, et Seadust saab käsitleda kahest erinevast vaatepunktis
Väljastpoolt ja inimlikust vaatenurgast vaadatuna puudutab käsk tegusi
mida me peaksime tegema või vältima. Sel puhul on huviorbiidis konkreetn
tegevus ja teiste inimeste vajadused. Selles vallas pole vahet kristlikul eetik
ja sekulaarsel eetikal. Kui me aga vaatleme asja vaimulikust vaatenurgast, s
olukord täiesti teistsugune. Vaimne käsk nõuab mitte ainult õigeid tegusi
vaid ka head ja puhast südant. Kas inimene teeb häid tegusid vabatahtlikult
ja kogu oma südamest? Luther leiab, et see on nõue, mida inimesel on võ
matu täita. Seepärast väidab ta, et loomulik seadus nõuab tegelikult mit
ainult konkreetseid tegusid, vaid ka usku, mida saab anda ainult Jumal oma
armust.[14]

Kokkuvõte

Lutheri eetika ja tema diakoonia teoloogia keskne idee on kontsentreerumi
inimeste vajadustele. Martin Luther usub, et Kristuse reaalne kohalolu loo
ühenduse Kristuse ja uskliku vahel. See ühendus uuendab kristlase ja kutsu
temas esile tõelise armastuse oma ligimeste vastu. Selline armastus on di
koonia aluseks. Jumala armastus mõjutab kristlast ja muudab inimese isek
armastuse isetuks, jõuetutele ja patustele suunatud armastuseks. Sellise di
koonilise armastuse motivatsioon lähtub Jumala armastusest, kuldne reegel
aga annab sellele praktilise sisu.

See mõte leiab kaunil moel kirjeldamist järgnevas tsitaadis, mis pärineb
Lutheri traktaadi "Ristiinimese vabadusest" lõpuosast: "Näed, selle reegli ka
haselt peavad head asjad, mida me saame Jumalalt, voolama inimeselt inime
sele ja olema omased kõigile, nii et igaüks peaks "panema ülle" oma ligimes

[14] Raunio 1990, 168-177.

käituma temaga nii, nagu ta oleks ise tema asemel. Kristuselt on head asjad
[illegible]anud ja voolavad jätkuvalt meisse. Ta on "võtnud meid ülle" ja tegutse-
[illegible] meie eest, nagu oleks ta olnud, mis meie oleme. Meilt voolavad need eda-
[illegible] inimeni, kel on neist puudus, nii et ma peaksin panema Jumala ette oma usu
[illegible]iguse, nii et need kataksid mu ligimese patud, mida ma võtan enese peale,
[illegible] hakkan töötama ja teenima neid, nagu oleksid nad päris minu omad. See on
[illegible] mida Kristus tegi meie eest. See on tõeline armastus ja kristliku elu ehe
[illegible]gel. Armastus on tõeline ja ehe seal, kus on tõeline ja ehe usk. Sestap ütleb
[illegible]piel armastusest 1Kr 13:5, et "ta ei otsi omakasu". Me järeldame seega, et
[illegible]kristlane ei ela iseeneses, vaid Kristuses ja oma ligimeses – või muidu ta ei
[illegible] kristlane. Ta elab Kristuses usu kaudu ja oma ligimese armastuse kaudu.
[illegible] kaudu on ta haaratud üle iseenda – Jumalasse. Armastuse kaudu ta laskub
[illegible]poole iseennast oma ligimesse. Ja ometi jääb ta alati Jumalasse ja tema
[illegible]mastusse..."[15]

Selline isetu armastus on samuti Lutheri eetilise mõtlemise keskmes. Lu-
[illegible] aktsepteerib mõtet inimsüdamesse kirjutatud loomulikust seadusest, mis
[illegible]sisaldab eneses kuldse reegli iva. Luther kontsentreerub õigetele tegudele ja
[illegible]ligimesele suunatud konkreetsele armastusele, aga teoloogilisest vaatepunk-
[illegible] rõhutab ta õigete tegude sisemist, puhast motiivi. Seepärast pole kuldne
[illegible]reegel mitte ainult sotsiaal-eetilise arutluskäigu meetod, vaid diakoonia efek-
[illegible]ne teoloogiline printsiip.

Lõpetuseks tahaksin rõhutada nelja punkti. Esiteks: diakoonia lähtepunk-
[illegible] on Jumala armastus, mis saab ilmsiks usus ja armastuses; teiseks: kirik on
[illegible]kommuniline osaduskond, kus diakooniat praktiseeritakse tõelise ligimesear-
[illegible]misena nii kiriku liikmeskonna kui ka väljaspool kirikut asetseva ühiskon-
[illegible]na suhtes; kolmandaks: me vajame diakooniliseks tegevuseks selget mõistust,
[illegible] kristlik armastus vajab eri olukordades erinevaid teid ja tegutsemisviise.
[illegible] võib väljenduda hoolekandena või sotsiaaltööna, aga see väljendub ka
[illegible]kirikus ja üksikkristlase vaimses ja liturgilises elus. Vahel tuleb diakooniat esi-
[illegible]sada prohvetlikul moel ja kristlane peab ebaõiglases ühiskonnas õigluse eest
[illegible] astuma ning neljandaks: diakoonia kuulub kõigile kristlastele, aga me
[illegible]vajame diakoonia teenimistöös ka haritud professionaale.

Tõlkinud Annika Laats

[15] Martin Luther, Ristiinimese vabadusest, 1520. WA 7, 37-38. Ingl tõlge LW 31, 371. Vt ka
WA 10, 1, III, 218, 25-32.

Kirjandus:

Juntunen, Sammeli

1996 Der Begriff des Nichts bei Luther in den Jahren von 1510 bis 1[illegible] SLAG 36. Helsinki.

Kopperi, Kari

1997 Paradoksien teologia. Lutherin disputaatio Heidelbergissä 1[illegible] STKSJ 208. Helsinki.

Loewenich, Walther von

1976 Luther's Theology of the Cross. Translated by Herbert J. A. B[illegible] man. Christian Journals ltd. Belfast.

Luther, Martin

LW Luther's Works. American edition. Ed. Helmut T. Lehman. St L[illegible] is 1955-.

StA Martin Luther. Studienausgabe. In Zusammenarbeit mit Hel[illegible] Junghans, Reinhold Pietz, Joachim Rogge und Günther Wartenb[illegible] herausgegeben von Hans-Ulrich Delius. Berlin 1979-.

WA D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesammtausgabe. Wei[illegible] 1883-.

Mannermaa, Tuomo

1979 In ipsa fide Christus adest. Luterilaisen ja ortodoksisen kä[illegible] nuskonkäsityksen leikkauspiste. MESJ 30. Helsinki.

1989 Der im Glauben gegenwärtige Christus. Rechtfertigung und W[illegible] gottung, Zum ökumenischen Dialog. Arbeiten zur Geschichte u[illegible] Theologie des Luthertums, Neue Folge Bd. 8. Hannover.

1992 Paralleeleja. Lutherin teologia ja sen soveltaminen. STKSJ 1[illegible] Helsinki.

Kaksi rakkautta . Johdatus Lutherin uskonmaailmaan. Toinen, täyde[illegible] netty painos. STKSJ 194, Helsinki.

2005 Christ Present in Faith: Luther's View of Justification. Fortr[illegible] Press, Minneapolis.

Peura, Simo

1994 Mehr als ein Mensch? Die Vergöttlichung als Thema der Theolog[illegible] Martin Luthers von 1513 bis 1519. VIEG Bd. 152. Verlag Philipp v[illegible] Zabern, Mainz. [Diss. Helsingin yliopiston systemaattisen teologi[illegible] laitoksen julkaisuja X. Helsinki 1990].

Raunio, Antti

1990 Die Goldene Regel als Gesetz der göttlichen Natur. Das natürliche Gesetz und die göttliche Liebe in Luthers Theologie 1522-1523. – Luther und Theosis. pp. 163-186.

1993 Summe des christlichen Lebens. Die "Goldene Regel" als Gesetz der Liebe in der Theologie Martin Luthers von 1510 bis 1527. Helsingin yliopiston systemaattisen teologian laitoksen julkaisuja XIII, Helsinki.

1998 Natural Law and Faith: The Forgotten Foundations of Ethics in Luther's Theology. – Union with Christ, pp. 96-124.

Saarinen, Risto

1989 Gottes Wirken auf uns: die transzendentale Deutung des Gegenwart-Christi-Motivs in der Lutherforschung. VIEG Bd. 137. Steiner-Verl. Wiesbaden, Stuttgart. [Diss. Helsingin yliopiston systemaattisen teologian laitoksen julkaisuja IX. Helsinki 1988]

Työrinoja, Reijo

1986 Proprietas Verbi. Luther's Conception of Philosophical and Theological Language in the Disputation: Verbum caro factum est (Joh 1:14), 1539. – Faith, Will and Grammar. Some Themes of Intensional Logic and Semantics in Medieval and Reformation Thought. Edited by Heikki Kirjavainen. Publications of Luther-Agricola-Society B 15, pp. 141-178. Helsinki.

1987 Nova vocabula et nova lingua. Luther's Conception of Doctrinal Formulas. – Thesaurus Lutheri. Auf der Suche nach neuen Paradigmen der Luther-Forschung. Hrsg. von Tuomo Mannermaa, Anja Ohiselli und Simo Peura. Veröffentlichungen der Finnischen Theologischen Literaturgesellschaft 153 = Schriften der Luther-Agricola-Gesellschaft A 24, pp. 221-236. Helsinki.

1990 Opus theologicum – Luther ja skolastinen teonteoria. – Evankeliumi ja sen ulottuvuudet. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran vuosikirja 1990. Toim. Antti Raunio. STKSJ 172, pp. 117-160. Helsinki.

Union with Christ

1998 Union with Christ. The New Finnish Interpretation of Luther. Ed. By Carl E. Braaten and Robert W. Jenson. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan / Cambridge, U.K.

IV. DIAKOONIA JA KIRIKU AMET

DIAKOONIA JA KIRIKU VAIMULIK AMET

Risto A. Ahonen

Viimastel aastakümnetel on diakoonia ameti arendamine pälvinud kirikutes suuri tähelepanu. See omakorda on andnud aluse märkimisväärsele hulgale diakoonia uuendamisega liituvatele uurimustele ning olnud ajendiks vaimuliku ameti mitmekülgsele uuendamisprotsessile. Mõnede kriitikute meelest on tegemist mööduva oikumeenilise moevooluga, milles püütakse kirikuid suudida omaks võtma ühtsem ametikäsitlus, lihtsustades seeläbi kirikliku ühtsuse tekkimist. Siiski on diakoonia ameti kujunemisel teatud loomulikud põhjused. Paljudes kirikutes on lähtunud arutelud diakonaadi üle konkreetsetest ettepanekutest kiriku vaimuliku ameti struktuuri puudujääkide kõrvaldamiseks.

Arutelud diakoonia ameti uuendamisest on olnud lahutamatult seotud laiema protsessiga, kus kirikud oma olemust ja ülesannet kiiresti muutunud maailmas ümber on hinnanud. Seejuures oldi sunnitud otsustavalt küsima, milline on kiriku ainuomane olemus, identiteet ja ülesanne maailmas. Sellega seoses on osutunud vältimatuks ka anda uus hinnang diakooniale ja selle ametile.

Diakoonia ja selle ameti ajaloo ümberhindamine

Rahvusvahelises arutelus on arvestatud tõdemusega, et kiriku ajaloost ei ole leida ühemõtteliselt selget diakooniaameti mudelit, mida oleks võimalik sobitada kõikidesse kirikutesse. See tähelepanek on oluline seetõttu, et mitmesugused ajaloolised ametimudelid mõjutavad üllatavalt palju kirikute ametikorraldust ning üksteisest lahknevaid rõhuasetusi diakoonias. Ajaloo koorem ilmneb näiteks nendes arusaamades diakoonia ametist, kus seda on tõlgendatud kas ainult liturgilise ülesandena ja preestriordinatsiooni eelastmena

või saksa (fliednerliku) sisemisjoni traditsioonile vastavalt ainult karitatiivse ülesandena. Mõlemad nimetatud mudelid on omal moel ühekülgsed. Seetõttu ongi arutelude üheks põletavamaks teemaks olnud, kuidas kirikud võiksid kõige paremini leida üheskoos ühise arusaama diakoonia ameti ajaloo tõlgendamise ja praeguse hinnangutes. Vajalik on olnud selgitada, miks ühes või teises kirikus on mingil ajal otsustatud praegusaegsega sarnase diakoonia ameti kasuks või millegi vastu, kaalutlustel on sellest ametist täielikult loobutud.[1]

Viimastel aastatel on rahvusvahelist dialoogi diakoonia ameti üle mõjutanud märgatavalt Austraalia teoloog John Collinsi uurimus *Diakonia – interpreting the Ancient Sources*. Selles töös on Collins analüüsinud etümoloogiliselt sõnaga "diakoonia" liituvaid mõisteid antiikses Kreekas ning Uues Testamendis ja kirikuisade kirjutistes. Tema analüüsi tulemus on üllatav: Uues Testamendis ja algristikoguduses ei lähtunud diakoonia amet alandlikust ega allaheitliku teenija rollist, mis on ideaalina jätnud sügava jälje fliednerlikule õdedekodu-mõtteviisile. Alandlik teenimine kuulub Kristuse eeskujust küll kogu kirikliku ameti juurde, kuid ei seostu muudest rohkem diakooniaametiga. Collinsi järgi kirjeldatakse diakoonia ametit nendes tekstides eeskätt ametite loomise ja ülesehitamise austatud ülesandena, et keegi koguduse ootustest välja ei jääks. Diakon on nõrkade ja kõrvalejäänute kaitsja, kes vahendab teavet sellest, mis toimub rohujuuretasandil. Diakonil on oma koht koguduse jumalateenistuslikus elus, eriti armulaual. Diakon on seega teatud ühendavaks sik, side, sõnumiviija (*go-between, emissary*). Collinsi kirjeldatud diakooniaameti erinevus saksa õdedekodu-mõtteviisist, kus rõhutatakse ametikandja vähenõudlikkust, tasadust ja enesest loobumist kuni riietumistavani välja, on tähelepanuväärne.[2]

Diakoonia ja selle ameti teoloogilised põhjendused oikumeenilistel läbirääkimistel

Diakoonia ning selle ameti uuendust on püütud põhjendada võimalikult mekülgselt. Seejuures on märgatud, et diakoonia uuendamine eeldab igal ja selgitamist, mil viisil diakoonia lähtub eklesioloogilistest, kristoloogilistest Sõna-teoloogilistest ja pneumatoloogilistest põhjendustest. Keskne küsimus on ka diakoonia ning selle ameti koht kogu kiriku missioonis.

[1] Brodd 1999, 5-24.
[2] Collins 1990, 253-263; 217-226.

Eklesioloogiline põhjendus

Rahvusvahelisele arutelule on olnud omane püüe vaadelda eklesioloogilisi ja diakoonia-teoloogilisi põhjendusi teineteist toetavate ning lahutamatult seotud protsessidena. Paljudes kirikutes on märgatud diakooniat selgelt esile kerkimas ajal, mil kiriku institutsionaalsete mõjurite kõrval rõhutatakse tema vendlikku ja teoloogilist olemust. Kiriku aluse, olemasolu ja ülesande uuesti leidmine on tõstnud diakoonia vääramatult kiriku uuendamist puudutavasse päevakorda.

Teise maailmasõja järel püüti mõttevahetuses saksa diakooniast hinnata diakooniat kiriku alustest lähtuvalt. Mitmete maakirikute (Hannover, Reini-, Bremeni evangeelne kirik, Tüüringi, Saksimaa, Mecklenburg) põhikirjades määratleti diakooniat "kiriku olemuse ja tegevuse väljendusena" (*Lebensäußerung der Kirche*). Hiljem on aga üha enam olnud kuulda kriitilisi hääli, mille järgi diakoonia ei ole ainult usu tagajärg ja mingisugune kõrvalpõhiobjekt, vaid usu üks põhiosa.[3]

Teoloogiline arusaam kajastub hästi näiteks sakslase Paul Philippi mõtteviisis. Tema arusaama järgi on diakoonia lahutamatult seotud kiriku tunnuste (*notae ecclesiae*) – Sõna ja sakramentidega. Kuigi diakoonia ei ole otseses tähenduses kiriku tunnusmärk, on see siiski sama märk, *nota*. Sõna ja tegu, usk ja armastus kuuluvad kokku. Philippi on ka näidanud[4], kuidas rooma-katoliku traditsioonid ning mõned ühiskonna uuenduspürgimused mõjutasid oluliselt palju Kesk-Euroopa ja Põhjamaade kirikutes valitsevaks saanud fliednerliku diakoonia ameti väljakujunemist. Kuna Fliedneri arusaam sellest ametist ei ole ajastust tingituna ühekülgne, ei saa see Philippi arvates olla kiriku diakoonia ameti otsene eeskuju. Fliednerliku mudeli probleem on selle ebapiisav eklesioloogia: diakooniatöö ei jäänud koguduse põhiülesandeks, vaid sündis valdavalt vabatahtlike ühenduste ja õdedekodude tegevuseks. Selles seoses on põhjust meenutada, et hoolimata fliednerliku eeskuju mitmetest mõjudest, on saanud diakooniatöö algusest peale keskendunud kogudusetööle.[5]

Uuemast saksa uuemast mõtteviisist võib näitena nimetada Martin Wolfi, kes on rõhutanud diakooniat kiriku tunnusmärkidest lahutamatu peaülesandena. Tema arusaama järgi on diakooniat mõistetud kristliku kiriku algusaegadest alates jumalateenistuse jätkuna.[6]

[3] Hansen 1991, 68-69.
[4] Philippi *Das sogenannte Diakonenamt*, 1968.
[5] Philippi 1975, 44-45; Järveläinen 1977, 44-45.
[6] Wolf 1991

Eklesioloogiat rõhutav diakooniaarutelu tuleb selgelt esile ka ristl armulauda ja vaimulikku ametit puudutavas dokumendis *Baptism, Euch and Ministry* (BEM), kus kirikute ühtsusele on nendes suurimates teo gilistes vaidlusküsimustes püütud leida võimalikult ühist laiapõhjalist al Kirikute ühtsus eeldab, lisaks paljule muule, ka üksteise kirikliku ameti nustamist eri tasanditel, alates ametitunnustest kuni osapoolte ameti kõi vormide tunnustamiseni, ja vaimuliku ameti vastastikust avamist. Vaimu ameti juures rõhutatakse BEM-dokumendis eriti just piiskopi- ja presbü ameti tunnustamist. Diakoonia ametit ei ole selles dokumendis ega ka mu peetud kirikliku ameti vastastikuse tunnustamise takistuseks, kuid selle u damist on käsitletud kirikuid ühendava väljakutsena. Seega on hea, et diak nia ametist ei ole kujunenud kirikuid lahutavat vaidlusküsimust.[7]

"Diakonid esindavad kirikut tema ülemaailmses teenimiskutsumu Võideldes Kristuse nimel nii ühiskonna kui üksikisikute kõikvõimalike dade ja õnnetustega, on diakonid tunnistuseks jumalateenistuse ja kristl teenimistöö omavahelisest sõltuvust kiriku elus. Neil lasub vastutus kogu se jumalateenistusliku elu eest, näiteks tuleb lugeda Piibli tekste, jutlust ja juhatada ühist eestpalvet. Diakonid aitavad ka kogudust õpetada ning mastussöömaajale kogunenuid teenida. Samuti täidavad nad mõningaid hatuselt saadud ülesandeid ning neid võidakse valida selles valdkonnas koguduse juhtimisse."[8]

Viimasel ajal on diakooniat üha enam käsitletud väljakasvavana nend teguritest, mis loovad kirikus ja kirikutevahelistes suhetes ühtsust. Tõel ühtsus sõltub Püha Vaimu kohalolekust ja sellel pinnal kasvavast armastus Diakoonia toetab just sellist ühtsuse ülesehitamist, sest diakoonia on oma o muselt rõõmu, raskuste ja kurbuse "jagamine" (*sharing*) ning üksteise ko mate kandmine (Gl 6:2). Jagamine tähendab teisele toeks olemist, kuulam ja keskendumist sellele, mis teisele inimesele on tähtis. Sellised arusaam on selgesti esile kerkinud eklesioloogilistes aruteludes kiriku kasvamis *koinonia*'na[9].

Ühtsuse kohta kasutatav kreekakeelne sõna *koinonia* on muutunud kirik tevahelistes läbirääkimistes väga soositud mõisteks, sest sellega väljenda ühtsus ei välista erilisust ega eri tavasid. *Koinonia*'t kasutatakse Uues Te mendis Kolmainsuse kolme isiku omavahelise ühtsuse, Jumala ja inimese helise ühtsuse, Kristuse kannatusest ja võidust osasaamise, armulauaosad

[7] BEM 1982, 27.
[8] BEM 1982, 41.
[9] Ahonen 2000, 154-155; Brodd 2002, 35-38.

ning kristlaste ühtsuse ja koostöö kirjeldamisel.[10] Sõna *koinonia* kasutamine tuleb sellel, et ühtsuse alus peitub armastuses Kolmainsuse isikute – Isa, Poja ja Püha Vaimu vahel. *Koinonia* on isiku suhet kellessegi väljendav mõiste. Selles sisaldub alati kellegagi suhtlemine ja vastastikune mõju. Kristlik usk on seega ühtsus ja osadus Kristusega. Ühest küljest on ühtsus *koinonia*'s juba olemas, teisest küljest tuleb seda pidevalt valida ja tugevdada. *Koinonia*'le iseloomulikud jooned on lähedalt seotud diakooniaga, sest diakoonia on kutsel üksteselt tugevdama seda, mis ehitab üles ühtsust. Selles mõttes võib öelda, et *koinonia* üks seesmine struktuur on diakoonia.[11]

Kristoloogiline põhjendus

Diakoonia ja selle ameti kristoloogiline põhjendus kasvab selgelt välja apostlikust traditsioonist, mis aga ei ole diakoonia ajaloos olnud iseenesestmõistetav tõsiasi. Diakooniat on nii sageli ja tugevalt rõhutatud usutunnistuse viimasest artiklist lähtuvalt, et diakoonia ja muu ühiskondliku tegevuse vastu on olnud raske piiri tõmmata. Diakoonia kristlik olemus on sellisel juhul taandatud väheoluliseks ja rõhutades eriti just diakoonia neutraalset, kõigest eristamatut olemust, on selle kristlikku sisu püütud suruda tagaplaanile. Näiteks Horra varasema diakooniaarutelu üks iseloomulikke jooni on diakoonia paigutamine esimese usuartikli, seega Jumala loomistöö ja maise korralduse valdkonda. Sellisel mõtteviisil on oma head põhjendused. Diakoonia sisuks sel juhul üldiselt armastuse kaksikkäsk ja kuldne reegel, neist viimasena esitatu on ühel või teisel kujul ühine kõikidele usunditele.[12] Usutunnistuse viimase artikli põhjendused jäävad diakooniale alati oluliseks, kuid diakoonia tähtsuse kohta ei või paigutada ainult sinna, sest dikoonia andi ja ülesannet peab käsitleda evangeeliumist lähtuvalt.

Ökumeenilised läbirääkimised evangeeliumi ja usu kõikehõlmavusest on toonud täiesti uue mõõtme ka diakoonia mõistmisse. Evangeeliumi sisu on mõistetud otseselt nn Jeesuse programmkuulutusest tulenevalt (Lk 4:18-19): "Issanda Vaim on minu peal; seepärast on ta mind salvinud. Ta on mind läkitanud kuulutama vaestele rõõmusõnumit, kuulutama vangidele vabakslaskmist ja pimedatele nägemist, laskma vabadusse rõhutuid, kuulutama Issanda meelepärast aastat." Jeesus andis ise eeskuju, kuidas ja kellele tuleb head sõnumit kuulutada. Tema armastus ja tähelepanu koondus eriti nendele, kes olid ühiskonnas nõrgemad: vaestele, vangidele, pimedatele, rõhutuile. Teiste

[10] 1 Kr 10:16-22; 1:9; Fm 6.
[11] Hessel 1999, 63-70.
[12] Ahonen 1991, 104-109; Johannessen 1980, 28-37; Østnor 1974, 50-65.

poolt põlatud sobisid eeskujuks sellest, kes Jumala armastust ja inimväärse taastamist kõige sügavamalt kogevad. Siin ei ole küsimus pelgalt sõnast, vaid inimese elu vabastamises kõigist seda orjastavatest jõududest.[13]

Jeesuse tähendamissõna halastajast samaarlasest (Lk 10:30-37) ja viimse kohtu põhjendustest (Mt 25:31-45) osutavad sellele, kui suur on inimese vastutus oma ligimese eest. Ligimese unustamine või raskustesse jätmine põhjustab inimese kõrvaleheitmise viimsel kohtupäeval. Rõhutades ligimese armastust, tuletab diakoonia inimestele meelde, et neid on kutsutud olema vastutavad olendid. Armastuse suretamine või naeruvääristamine nõrgendab inimlikkust saatuslikul viisil.

Kristus ise on teenimise eeskuju ja näide, sest "Inimese Poeg ei olnud, et lasta ennast teenida, vaid et ise teenida ja anda oma elu lunaks paljude eest!" (Mt 20:28; Mk 10:45). Kristuse armastus on diakoonilise teenimise sügavaim allikas, sest ainult see armastus on siin maailmas täiuslikult puhas ja omakasupüüdmatu. Ennastohverdava armastusena on see valmis teise inimese eest tegema kõike. Kristuse armastus teenimise motiivi ja sisuna on ju seetõttu otsustavalt tähtis, et Kristus on selles armastuses ise inimeste kest. Sellisest armastusest kantud armastustegu – näljase toitmine, haige aitamine või nõrga julgustamine – toob inimese ellu elava Issanda puudutuse. Seetõttu on kristlikus kirikus tihti rõhutatud, et inimene võib Kristuse armastusest kantud teenimises, ise sellest teadlik olemata, olla teisele "ligimese Kristus".[14]

Päästmine tähendab inimese vabastamist patu ja süü meelevallast ning kingitusena uue elu saamist Kristuses. Kirikutes on üha rohkem hakatud rõhkima sellest, milline tähendus on 2. Korintose kirja viiendas peatükis kasutatud "lepitussõnal" inimestevahelistele suhetele. Kui Jumal on lepitanud maailma enesega ja usaldanud meie kätte lepitussõna, siis peab lepitus mingil viisil ulatuma puudutama ka inimestevahelisi suhteid. Kaitstes nõrku, neid ja inimväärikust ja inimõigusi, satub diakoonia inimestevaheliste konfliktide keskele. Nende lahendamiseks on vaja palju inimlikku oskust. Vastuolud ja mineviku traumad on tavaliselt siiski nii valulised, et neid ei suudeta alati inimliku tarkusega kõrvaldada. Lepitus toob usaldamatuse, hirmu ja viha asemele uue mõõtme. Inimväärikuse ja eneseusalduse taastamine ning elu sügavama tähenduse leidmine on lahutamatult seotud inimese vaimse elu uuenemisega, milles lepitusel, kahetsusel ja andeksandmisel on suur tähendus.[15]

[13] Ahonen 2000, 258-263.
[14] Mannermaa 1983, 83-90.
[15] Schreiter 1999, 379-381.

Kristlik diakoonia seisab tugeval loomisteoloogilistel ja pneumatoloogilisel alusel, kuid selle sügavaim sisu avaldub siiski kristoloogiliste põhjenduste Issa Kristuse ennastohverdavas armastuses.

Sõna teoloogiline põhjendus

Kõnedes, mida Jumala Sõna tähendab, on oikumeenilistes läbirääkimistes püütud mitmekülgselt avada ka Sõna tähendust. Siis on hakatud üha enam rõhutama nn monopresbüteriaati, mis, tõlgendades muuhulgas ka Augsburgi tunnistuse viiendat peatükki nii, et sõnakuulutusamet tähendab pelgalt kuulutamisametit (*Predigtamt*), on püüdnud sõnakuulutamisametit enda aluse alla võtta. Sõnakuulutamisametit võib mõista siiski tunduvalt laiemalt ka seetõttu, et Sõna tähendus ei ammendu ainult kuulutamise või õpetamisega.[16]

Jumal tegutseb ja kõneleb maailmas Sõna kaudu. Jumala Sõna ei puuduta mitte vaid kõnet, kirjutatud või muul viisil avalikuks saavat sõnumit ja teadet. Sõna ise on Kristus, Logos, mille kaudu kõik on loodud ning kestab (Jh 1:1-3; Kl 1:16-17; Hb 1:3). Sõna kaudu on Kristus Pühas Vaimus oma koguduse keskel. Ristimine ja armulaud nähtava Sõnana kingivad pattude andeksandmise ning uue elu Kristuses. Jumala Sõna on kõige alus, selles endas on ka Ülespuhastajad kasutasid olulist mõistet "väline Sõna", tuletades sellega meelde, et Jumala Sõna tuleb väljastpoolt inimest. Päästmine ei ole sõltuv inimese seesmistest kogemustest, vaid rajaneb ainult Jumala armul.

Jumala Sõna on Jumala enda kõne, mis loob efektiivselt seda, millest ta räägib. Jeremia raamatus võrreldaksegi Sõna tule ja vasaraga (23:29), mis purustab kalju. Sõna on Jumala tegu ja vägi, mis "ei tule tagasi mu juurde tühjalt, vaid teeb, mis on mu meele järgi, ja saadab korda, milleks ma selle läkitasin" (Js 55:11). Jumala Sõna sisaldab sõna ja tegu, sest kui Jumal ütleb midagi, siis sünnib Tema tahtmine.[17]

Jumala Sõnas sisalduva sõna ja teo lahutamatu ühtsus on diakoonia-uuenemise ühine lähtekoht. Sõna ja tegu ei saa inimese elust lahutada. Teod kõnelevad ühtpeale rohkem kui sõnad. Sõnade ja tegude vastukäivus põhjustab kergesti usaldatse kadumise. Kristliku koguduse võtmeküsimus on alati, mil viisil "Sõna saab lihaks" ja võtab konkreetse kuju. Hea sõnum peab mingil viisil olema nähtav ja kuuldav. Kristlikule diakooniale on olnud alati omane sõnade ja tegude teineteist täiendav terviklikkus. Diakoonia ameti juurde on alati kuulunud õpetamine, hingehoid ja lohutus – kõik see, mis laie-

[16] Teoloogiliseks vihityt 2002, 63-70; Brodd 1992, 245-249.
[17] Bamberger 1997, 490-497; Ahonen 2000, 39-40.

malt võttes puudutab Sõna kuulutamist. Seetõttu on diakoonia amet kõ
tud tegudega näitama, mida Kristuse armastus tänapäeva maailmas tähen
Seega leidub palju põhjendusi käsitlemaks diakoonia ametit laiemas mõ
Sõna ametina ning kirikliku ameti vältimatu osana.[18]

Pneumatoloogiline põhjendus

Evangeelium tähendab pattudė andeksandmist ja uue elu kingituseks saa
Kristuses. Uus elu on lahutamatult seotud Püha Vaimu tööga. Jumala V
loob kogu loodu keskel ja kirikus pidevalt uut: "Sa läkitad välja oma v
mu, ja nad luuakse, ja sina uuendad maa näo" (Ps 104:30). Luterlik kris
on uurinud kristlase elu läbi paradoksi „samaaegselt patune ja õigeksmõ
tu". Mõlemad pooled selles on tõesed: ühest küljest jääb inimene oma v
loomuse poolest elu lõpuni patuseks, teiselt poolt on juba praegu tõeli
saanud ka uus elu Kristuses. Uskudes, et kristlasel on alati võimalus uu
alustada ja uueneda, on kristlik usk tugevasti tulevikku suunatud. Kogu
uuenemine on usu säilimiseks vältimatu.

Diakoonilise abistamistöö põhimõtetes kajastub selgelt diakoni kutsu
tugevdada koguduse tulevikusuundumust ja märke, mis kõnelevad Jum
riigi tulemisest. Elu sügavama tähenduse ja lootuse olemasolu võib olla n
astumisest millessegi uude. Eneseusalduse ja inimestevahelise usalduse ta
tamine julgustab parema nimel pingutama. Diakoonia ongi mitmel pool m
ilmas abistamistöös püüdnud selle poole, et inimestele oleks loodud eeld
omil jalul seismiseks ja iseenese eest hoolitsemiseks.[19]

Pneumatoloogiline põhjendus on diakoonia ametile esmase tähendu
ka seetõttu, et see paneb mõtlema armuandide tähenduse üle teenimis
Diakoonial on armuandide seas oluline koht, sest ei ole olemas üksikut te
mise andi, vaid neid on alati mitu ning mitmed neist kaasnevad ühel või te
viisil inimese loomulike andidega. Tasub tähele panna, et Paulus kirjel
oma kutsumust teenimisena (mh Ap 20:24; 2Kr 4:1).

Mõiste "diakoonia" on Uues Testamendis üldine mõiste, kuna seda ka
tatakse mitmes eri tähenduses. Seetõttu ei vasta UT-s kirjeldatud teeni
tingimata tänapäeva diakooniatööle ega mõiste hilisemale kasutamisele. K
antagu tänapäeva. diakooniatööle milline tahes kiriklik tähendus, nimeta
armuandide loetelud UT-s mitmeid tähtsaid ülesandeid, mis on lähedalt s
tud hilisema diakooniatööga. Diakooniatööle olulist katehheetilist ülesan
toonitatakse armuandide seas "õpetaja annina". Kirjas roomlastele rõhe

[18] Palvelijoiksi vihityt 2002, 128-133; Lazareth 1991, 10-18.
[19] The Letter from the Mekane Yesus Church 1973, 187-192.

Püha koguduse ülesehitamisel julgustamise andi, annetaja ja ohverdaja ülesan
vaeste aitamist ja diakoonilist teenimisülesannet. Kõiki neid armuande
hõlmab ka tänapäeva diakoonia. Armuandide loetelud UT-s viitavad sellele,
kristlikul diakoonial on oluline koht koguduse ülesehitamisel, sest Pauluse
ei kasutab Püha Vaim oma töös paljusid diakoonia valdkonda kuuluvaid
armuande.

Diakoonia ameti tähendust rõhutab omal viisil ka Efesose kirjas (4:12)
esitatud eesmärk, millega amet on antud "et pühi inimesi valmistada abis-
tamistööle". Armuande on antud kõigile kristlastele. Selleks, et jumalarahva
need leiaksid laia kasutust, on diakoonia ameti eriliseks ülesandeks varusta-
da ja koolitada koguduse liikmeid, et nad oma ande jumalariigitöös võiksid
rakendada. Selline diakoonia ameti arendamine ei vii ametikandjate positsioo-
nide tugevdamisele ilmikute arvel, vaid koguduseliikmete toetamisele ja kooli-
tamisele nende endi kutsumuses ning keskkonnas.

Kiriku misjon ja diakoonia Jumala riigi tunnusmärgina

Eelkirjeldatud diakoonia ameti kristoloogilised, eklesioloogilised, Sõna-teo-
loogilised ja pneumatoloogilised põhjendused juhivad kirikuelu keskme ning
põhiolemuse juurde. Nad panevad põhjalikumalt järele mõtlema ka kiriku
misjoni ja teenimise ühtekuuluvuse ning omavahelise suhte üle. Misjon ja
diakoonia haakuvad tihedasti teineteisega. Põhimõtteliselt võib neid kiriku
põhiolemuse kirjeldamisel kasutada mõneti teineteist asendavate sünonüüm-
sete mõistetena. Siiski on misjon diakooniast laiem mõiste, kirjeldades kõi-
gehaaravalt Kristuse kirikule antud misjoniülesannet. Üldiselt mõistetakse
diakooniat misjoni olemusliku ja vältimatu osana.

Diakoonia on tundmatu mõiste paljudele Aasia, Aafrika ja Ladina-Amee-
rika kirikutele, kes kõnelevad selle asemel meelsamini misjonist kui inimeste
aitamisest igasuguste rõhumisstruktuuride alt, vaestega võrdsustumisest,
inimväärikate kaitsmisest ja inimõigustest. Selliste eesmärkide kõrval
peetakse diakooniline teenimine neile tihti liiga tagasihoidlikuna ja olukorda
leevendavana, kus võimustruktuure ei puudutata. Kuna kristluse raskus-
punkt on siirdumas nende kirikute piirkonda, on diakoonial oht – juhul
kui ei nähta diakoonia keskset tähendust kirikule ja kristlasena elamisele –
jääda pelgalt mõnede kirikute valitud ülesandeks. Nimelt sisaldab diakoo-
nia mitmeid põhjapanevaid elemente, mis on kõikidele kirikutele, sõltumata
nende keskkonnast, eluliselt tähtsad. Diakoonia on apostlite ajast alates ku-
jundanud koguduse olemust ja tegutsemisviisi maailmas. Diakoonia eriline
tugevus seisneb selles, et samal ajal koguduse ühtsuse tugevdamisega toetab

see ka iga üksikut inimest. Kedagi ei taheta unustada. Siiski eristub diakoo selgelt sellisest individualismist, kus kõik keskendub ainult üksikinimese tamisele. Diakoonia eesmärk on ühtekuuluvuse loomine ja tugevdamine.

Emilio Castro on tuletanud meelde, et oikumeenilistel kõnelustel on suurte projektide varjus sageli alahinnatud diakoonilise elu uuendavat mõ Võrreldes suurprojektidega on diakoonia tugevus just selles, et see suu motiveerida inimesi võtma vastutust oma elu eest. Kui suured arengupro tid loovad tihti majandusliku sõltuvuse annetajatest ja unustavad üksikinime se, siis diakoonia taotluseks on tugevdada inimese eneseusaldust, tema u tulevikku. Diakoonia jõud peitub just üksikinimese hindamises ja tem arvestamises. Castro arvates loob kõikjal rohujuuretasandilt alguse saav koonia tähelepanuväärsed eeldused ühiskonna muutumisele.[20]

Teisest küljest, kui diakooniat ei käsitleta koos kogu kiriku misjoniga, ja tal midagi olemuslikku puudu. Misjon seab diakoonia osaks Jumala misj laiemast võrgustikust, milles Kolmainus Jumal uuendab kogu loodu ja pä tab inimese. Diakoonia kujunemisele on ääretult tähtis, et see liitub lahutam tult Püha Vaimu uueksloova tegevusega kirikus ja sellest väljaspool. Pal diakooniale olulised ülesanded, nagu vaeste, haigete, vigaste ja kõrvaletõ tute aitamine, saavad oma sügavaima tähenduse sellest eshatoloogilisest p sessist, mis hõlmab Jumala riigi sissemurdmist käesolevasse aega ning s tulevast tõekssaamist. Eshatoloogia liidab loomise ja Jumala riigi. Sama viisil avanevad ka nn prohvetlik tunnistus ühiskonnas ja vastutus ökolo ning muu keskkonnakaitse eest sügavaimalt Jumala riigi ootuse kaudu, s kõik kord saab uueks loodud. Paulus osutab Rooma kirja kaheksandas p tükis selgelt, kuidas Püha Vaimu töö inimeses ja kogu loodu uuekssaami kokku kuuluvad. Nimelt kõneleb Paulus samas seoses nii loodu kannatus ja Jumala riigi tuleku ootusest kui ka Püha Vaimu abist ning juhatusest uk ku elus. Inimese palve Pühas Vaimus ja kogu loodu ägamine on teatud mõ sama loodu igatsus, vastus ja sirutumine elava Jumala poole, keś Kristuses k kõik kõiges (Kl 3:11).

Misjoni, diakoonia ja Jumala riigi lahutamatu ühtsus selgitab, miks ki on olemas. Tunnistades sõnade ja tegudega Kristusest ning teenides ligim on kirik Jumala riigi märk ja instrument. See on eelmaitse tulevast, sest and kristlastele jõudu Tema järel käimiseks, elab Kristus Sõna kaudu kirikus. Se les tõelisuses teeb diakoonia oma tegevusega nähtavaks, mis on suurim ni viimselt võimsaim ses maailmas – armastuse. See on ennastohverdav arm tus, teisele toeks olemine, kohalolek ja kuulamine, hoolimine, teise inimes

[20] Castro 1992, 57-63.

ning kurbuse jagamine. Diakoonia amet on kutsutud tugevdama neid kirikut, mis kõnelevad Jumala riigi ligiolekust.

Diakoonia näitab kogu kiriku misjonis, mida tähendab terviklikkus konkreetselt iga üksiku inimese elus, kuidas ta võib saada osaks tervikust ning leida sellest oma koha. Diakoonia amet ning karisma on antud selleks, et koguduse diakoonia saaks konkreetse kuju ja koguduseliikmed leiaksid oma armuandele vastava teenimisülesande. Diakoonia amet ei asenda muid vaimulikku eeteid ega tee seda teised ka diakoonia ametiga. Paindliku ning muutumisvõimelisena on diakoonia amet otsekui loodud kirikule, kus püütakse uuesti leida oma tegevuse prioriteedid kiiresti muutuvas maailmas.

Diakonaat kirikliku ameti osana

Viimasel ajal on paljudes kirikutes püütud diakoonia ametit ümber hinnata kiriku alustest lähtudes. Diakooniat ning selle ametit ei ole tahetud käsitleda enast tervikust eraldiseisvana, vaid seda on vaadeldud kiriku usu ja missiooni valguses. Vältimatult on tulnud uurida, kuidas diakoonia amet suhestub preestri- ja piiskopiametiga. Selline ameti tervikuna käsitlemine tuleb hästi esile Soome Evangeelse Luterliku Kiriku vaimuliku ameti struktuurikomisjoni 2002. aasta augustis avalikustatud raportist, kuhu on kokku kogutud viiesaastakümnete rahvusvahelise diakonaadi-arutelu tulemused ning püüdnud selgitada aluseid, millest lähtudes on tegelikult võimalik diakoonia ametit käsitleda.

Vaimuliku ameti struktuurikomisjoni raporti eriline tugevus seisneb selles, et see näitab diakonaadi tulenemist kiriku olemusest ja vaimse elu alusest ning et diakoonia amet ei ole mitte ainult vajalik, vaid ka vältimatu.

Raport põhineb suures osas kirikuajaloo ja luterlike usutunnistuskirjade tõlgendusel, et kiriku ühte ametit võib mõista selliselt kolmeosalisena, et diakoonia amet moodustab piiskopi- ja preestriameti kõrval ühe osa kiriku ametist. Diakoonia ametil on tugevad kristoloogilised, pneumatoloogilised ning eklesioloogilised põhjendused. Kui Jumala Sõnas liituvad sõna ja tegu lahutamatult üheks, ei saa evangeeliumi taandada ainult verbaalseks sõnumiks, vaid siin on küsimus laiemast, Jumala päästvast ja uut loovast tõotusest ning tõelisusest. Evangeelium on kõikehaarav, vabastades inimese tervikuna sünnist, kohtu alt ja kõigist elu orjastavatest vägedest. Inimene tervikuna oma puudustе ja puuetega on Jumala tervendava mõju all. Sellelt aluselt võib ka diakoonia ametit käsitleda laiemas mõttes Sõna ametina ja ühe osana kiriku ametlikust ametist.[21]

[21] Taivalojoiksi vihityt 2002, 115-118.

Raport kogub diakonaadi-nimetaja alla kokku diakoonia ameti, ka[illegible] ja kirikliku kasvatusetöö (lektori, noortejuhi, lastetööjuhi, misjonisek[illegible] ametid, küsimata kõigi nende ametite eriülesannetest või nõutavast ko[illegible] sest. Diakonaati kuuluvatel inimestel peaks raporti järgi olema õigus ju[illegible] tada jumalateenistustel, aidata kaasa armulaua jagamisel ning pidada e[illegible] juhul sõnajumalateenistusi. Samas peaks neil olema õigus laulatada ja m[illegible] Abielu registreerimine jääks endiselt kirikuõpetaja ülesandeks. Juhtimis[illegible] test õigustest soovitab raport diakonaadile oma esindust kirikukogus, [illegible] moodustuks kirikuõpetajate kvoodist (võrdselt kirikuõpetajatega).[22]

Ametisse nimetamine eeldab raportis piiskopi läbiviidavat ametisse õn[illegible] tamist. "Kiriku ametisse õnnistamine sisaldab preestrikspühitsemise, pii[illegible] piametisse pühitsemise ja diakonaati kuuluvatesse ametitesse pühitsemi[illegible] Kuigi ametisseõnnistamise korrad on sarnased, on ameti eri vormide ja[illegible] vaja agendasse "kõigi kolme ameti ametisseõnnistamise korda eraldi".[23]

Ülalpool kirjeldatud diakonaadi uuendamisprotsessi eesmärgiks ei ole [illegible] nud teha kirikliku ameti kolmanda osa töötegijatest mingisuguseid minipr[illegible] reid, kes teeksid kirikuõpetajatega sama tööd. Eesmärk on olnud tugevda[illegible] arendada iseseisvat diakonaati viisil, et sellel oleksid loomulikud sidem[illegible] koguduse jumalateenistuse ja muu vaimuliku eluga kui ka koguduse juh[illegible] se ning otsustamiskorraldusega. Sellest lähtuvalt võiksid diakonaati kuulu[illegible] töötegijad ilma pingeta ja paremini kui varem keskenduda nendele ülesan[illegible] tele, milleks neid asjatundjatena on kutsutud.

Üldkokkuvõttena võib öelda, et diakonaat kasvab loomulikuna välja k[illegible] ku pikaajalisest pärandist. See on kahetuhande aasta jooksul võtnud mi[illegible] suguseid kujusid, kuid säilitanud kõigis neis midagi diakonaadile erio[illegible] Kristuse ennastohverdav armastus on pannud Tema järel käijaid läbi aeg[illegible] küsima, mida nad võiksid teha oma kannatava ligimese heaks. Diakoonia[illegible] selle ametil on ees väljakutset esitav tulevik. Paindlikuna on see otsekui [illegible] dud globaliseeruva maailma ja suurlinnade slummide muutuvate olukor[illegible] jaoks. Diakoonia on läbi aegade näidanud, et jäigad reeglid ja struktuur[illegible] takista armastust väljendamast, kui inimene on haaratud Kristuse armast[illegible] Kohmakaid struktuure võib alati muuta, sest inimene on struktuuridest t[illegible] sam.

Tõlkinud Tiit Pä[illegible]

[22] Palvelijoiksi vihityt 2002, 161-168.
[23] Palvelijoiksi vihityt 2002, 140.
[24] Palvelijoiksi vihityt 2002, 139-140.

Ahonen, Risto A.
1991 Diakonaatin uudistus. Diakonian viran kehittäminen Suomen evankelis-luterilaisessa kirikossa ja muissa luterilaisissa kirkoissa. Kirkon tutkimuskeskus sarja A N:o 56. Jyväskylä.
2000 Lähetys uudella vuosituhannella. Maailmanlähetyksen teologiset perusteet. Helsinki.

BEM
1982 Baptism, Eucharist and Ministry. Faith and Order Paper N:o 111. Geneva.

Brodd, Sven-Erik.
1992 Diakonatet från ecklesiologi till pastoral praxis. Uppsala.
1999 Diaconia Through Church History. Five Ecclesiological models. Teoksessa The Theology of Diaconia. Sven-Erik Brodd - Per Eckerdal - Vivi-Ann Grönqvist - Birgitta Laghé - Lars G. Lindström. Uppsala.
2002 Caritas and Diakonia as Perspectives on the Diaconate. The Ministry of the Deacon. Ecclesiological Explorations. Ed.by Gunnel Borgegård, Olav Fanuelson, Christine Hall. Uppsala.

Castro, Emilio.
1992 A Passion for Unity. Essays on Ecumenical Hopes and Challenges. Geneva.

Collins, John.
1990 Diakonia. Re-interpreting the Ancient Sources. New York - Oxford.

Johannessen, Kai Ingolf.
1980 Diakoniens teologiske og kirkelige forankring. En Bok om kirkens diakoni. Redigert av Alf B. Oftestad. Oslo.

Järveläinen, Matti.
1977 Miltä usko näytää? Diakonia – uskon demonstraatio. Kuopio.

Lazareth, William H.
1991 Two Forms of Ordained Ministry. A Proposal for Mission in the Light of the Augsburg Confession. Minneapolis.

The Letter from the Mekane Yesus Church. Lutheran World. Vol IX 1973.

Mannermaa, Tuomo.
1983 Kaksi rakkautta. Johtatus Lutherin uskonmaailmaan. Juva.

Meyer, Harding.
1999 That All May Be One. Perceptions and Models of Ecumeni
Grand Rapids.

Nürnberger, Klaus.
1997 Word of God. Dictionary of Mission. New York.

Palvelijoiksi vihityt.
2002 Palvelijoiksi vihityt. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon vuo
2000 asettaman virka-komitean mietintö. Helsinki.

Philippi, Paul.
1975 Christozentrische Diakonie. Ein theologischer Entwurf. Stuttga

Schreiter, Robert J.
1999 Reconciliation. Dictionary of Mission. Editors Karl Müller, Th
Sundermeier, Stephen Bevans, Richard H. Bliese. New York.

Wolf, Martin.
2001 Esitelmä Stuttgartissa pidetyssä diakoniakonsultaatios
4.5.2001.

Østnor, Lars.
1974 Kirkens tjenster med sarlig hemblikk på diakonitjenesten. Oslo

DIAKONAAT - DIAKONI VAIMULIK AMET EESTI EVANGEELSES LUTERLIKUS KIRIKUS

Tiit Pädam

Vaimulik amet tänapäeva Eesti Evangeelses Luterlikus Kirikus ei ole saanud oma praegust kuju viimaste arengute tõttu kirikus, vaid kannab endas meie kirikuõpetuse mitmete ajajärkude ajaloolisi, eklesioloogilisi ja kirikuõiguslikke jooni. See on pika arenguprotsessi tulemus, milles viimane sõna ei ole kindlasti veel öeldud. Seetõttu on EELK vaimulik amet ning selle nüüdiskuju mitmed iseloomulikud jooned alles välja kujunemas või sõnastamisel.

Eriliselt on EELK vaimuliku ameti tänase mudeli analüüsimisel ja järelemõtlemisel oluline arvestada asjaoluga, et EELK ei ela enam isolatsioonis ning suhtlemine ja dialoog nii luterlike kui ka teistsuguse usutunnistusega kirikutega on üha enam kujundamas EELK tänapäevast nägu ning arusaama. Sellele on eelmisel sajandil Eesti riikliku iseseisvuse kaotamisele järgnenud kiriku pärsitud areng jätnud oma märgatava jälje ka EELK vaimuliku ameti tajumisele.

Diakoni amet vaimuliku ameti osana EELK-s on olnud kasutusel suhteliselt lühikest aega. Pärast EELK uue, Teise maailmasõja järgse põhikirja vastuvõtmist 1949. aastal otsustas EELK Konsistooriumi täiskogu sama aasta detsembris paluda Usuteaduse Kõrgemal Katsekomisjonil välja töötada diakoni ametivande tekst ja diakoni jumalateenistuse kord.[1] Esitatud kavad kiideti heaks 1950. aasta jaanuaris ning sama kuu lõpul tehtud otsusega sätestati diakoni läkitamise, vabastamise, vannutamise, ametiriietuse ja õnnistamise kord.[2] Lisaks seati sisse ka vanusepiirang: mitte ordineerida üle 70 aasta vanuseid.

Tähelepanuväärne on protokollides kajastuv kandidaatide hulk. Kuigi nõukogude võimu vaenulikku ideoloogiat kõigi vahenditega viljelev tollane ühiskond oli kirikuvastaselt meelestatud ja vaenas ka kiriku elus aktiivselt osalejaid, on diakoniordinatsiooni taotlejaid 1950. aasta alguses 21. Kirikuvalitsus kõiki neilgi ei rahuldanud.[3] Samas on see tunnistus, et ka kirikule ja rahvale raskel ajal oli diakonitel oma kiriklik kutsumus ja ülesanne.

[1] Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku Konsistooriumi arhiiv (EELKKA) EELK Konsistooriumi täiskogu koosoleku protokoll nr 11 p 11; 23. nov 1949.
[2] EELKKA EELK Konsistooriumi presiidiumi koosoleku protokoll nr 2 p 4; 31. jaan 1950.
[3] EELKKA EELK Konsistooriumi presiidiumi koosoleku protokoll nr 2 p 6; 31. jaan 1950.

Käesolev artikkel kirjeldab lühidalt kiriku ning selle ameti kujunemist. Seejärel kirjeldatakse viit aspekti, mille sisu ja omavaheline tasakaal loovad aluse EELK diakonaadile ja kujundavad seda. Lõpuks kirjeldatakse EELK diakoni ameti dogmaatilist, kirikuõiguslikku ja liturgilist teostumist.

Kiriku ja selle ameti kujunemine ning areng

Kristliku kiriku kujunemise põhialuseks oli arusaam Jumala rahvaks olemisest. Jumal kutsus inimesi olema „valitud sugu, kuninglik preesterkond, pühad rahvas, omandrahvas, et te kuulutaksite tema kiidetavust" (1Pt 2:9). Jumala rahva hulgas vaimulike ja ilmikute eristamine ei olnud algselt oluline. Kiriku kusse kuulumise aluseks sai ristimine. Ristimisel saadud Püha Vaimu and teenisid paljudel eri viisidel kogu Jumala rahvast ega olnud hierarhiliselt organiseeritud. Alati kui kristlased kogunesid, kuulutati Sõna ning kõik ristitud said osa tänusöömaajast.[4] Seeläbi saadi osa lepitajast Kristusest, kes oli nõnda ise kiriku ühtsuse aluseks. Selle iseloomustamiseks kasutab Paulus võrdlust „Kristuse ihu" (1Kr 12:12-27).

Kui kirik 4. sajandil võttis ilmaliku ühiskonna eeskujul ja mõjutusel omaks hierarhilise struktuuri, ei muutnud see kiriku olemust Jumala rahvana. Palve ja käte peale panemisega anti koguduses erilisi ülesandeid (Ap 6; 1Tm 4:14). Neid, kellele Uues Testamendis kirjeldatud algristikoguduse teenimisülesanded anti, iseloomustab kaks joont. Saatmine (*apostellein)* ja teenimine *(diakonein)*. Jeesus saatis välja kaksteist apostlit, andes neile meelevalla ja ülesande kuulutada taevariigi lähedalolu ning teenida kaasinimesi oma antud andidega (Mt 10:5-8). Seda ülesannet täidab kiriku vaimulik amet ka tänapäeval.

EELK diakoni ameti alused

EELK ei saa diakonaadi mõistmisel ja teostamisel tugineda otseselt algristliku koguduse diakonaadile. Seda mitmel põhjusel. Esiteks ei ole kuigi palju teada algse diakonaadi olemuse, ülesannete (peaaegu puudub nende kirjeldused) ja seesmiste suhete jne kohta. Teiseks võib see, mida me algsest diakonaadist teame, olla küll inspiratsiooni allikaks ja motiiviks, kuid meie tänapäevane olukord, kiriku ja ühiskonna suhted-vajadused erinevad tuntavalt ajast, mil Uue Testamendi tunnistused kirja pandi. Kolmandaks ei tohi kirik vaadelda UT ja kirikuisade kirjutisi ühe või teise ameti kohta hilisema kiriku struktuurimudeli alusel. Kiriklikud struktuurid kujunesid nii algsete institutsioonide kui ka karismaatiliste otsustusprotsesside kaudu. Institutsionaliseerimine viis

[4] Ernst Käsemann, Esseys on the New Testament Themes. Studies in the Biblical Theology 41. London SCM Press, lk-d 63-87.

ristikogudust edasi, kuid sel ajal ei eristatud veel avalikku ordineerimist ja individuaalset karismat.[5] Nende eristamine tähendas olulist muutust kogu kiriku struktuuri kujunemisel.

Need tähelepanekud ei tähenda aga, et EELK oleks täielikult vaba looma oma käsitlust vaimulikust ametist ja diakonaadist. Vajalikud on nii järjepidevus ja ustavus apostellikule traditsioonile kui ka erinevate kiriklike arusaamade ja mõjurite tasakaal. Seda tasakaalu saab kirjeldada mitme kirikule olulise aspekti kaudu.

Diakoonia amet Uues Testamendis

EELK-s on diakonite ametisse õnnistamisel ja ka diakoonia ameti piibelliku ning varakirikliku aluse põhjendamisel kasutatud Apostlite tegude 6. peatükis kirjeldatut, kus algristikogudus seab palve ja käte peale panemisega ametisse seitse töötegijat. Neid seitset, kes hakkavad tegelema koguduse hoolekandega, on tavaliselt nimetatud kiriku esimesteks diakoniteks ning sündmust algset kirikliku diakonaadi rajamiseks. Selle kirjalõigu kasutamine on põhjendatud ja samas ka problemaatiline. Problemaatiline seetõttu, et ei selles tekstikohas ega kogu Apostlite tegude raamatus ei nimetata neid valitud töötegijaid kordagi diakoniteks. Ja sama raamatu järgmistes peatükkides kirjeldatakse kahe väljavalitu, nimelt Stefanose ja Filippuse edasist tegevust pigem algselt apostlite omaga: Sõna kuulutamise ja imetegudega, misjoneeriva ja katehheetilisena. Alles kirikuisa Ireneus (u 185 pKr) nimetab neid seitset diakoniteks ning Stefanost esimeseks apostlite valitud diakoniks.[6]

Samas on eelnimetatud kirjakoha kasutamine ordineeritud diakonaadiga teatud mitmel põhjusel õigustatud. Esiteks, hoolimata sellest et nimetatud seitse ei ole otseselt diakonid, kirjeldab Ap 6 algristikoguduses abivajajate eest hoolitsemist ning sellele tööle väljavalituid. Teiseks antakse siin teada esitatavad nõudmised: kõigepealt hea reputatsioon, aga nad olgu ka täis Vaimu ja tarkust. Ühtlasi kirjeldatakse valitute üht ülesannet: igapäevast hoolitsemist toiduabi vajajate eest. Kolmandaks on väga oluline näha nimetatud kirjakoha kogu Apostlite tegude raamatu kontekstis. Raamatut läbiv teema on Jumala sõna levimine apostlite kuulutuse kaudu Jeruusalemmas ja üle maailma. Ap 1:17 kirjeldab Peetrus seda kui diakooniat. Sarnase väljendiga kirjeldab oma missiooni ka Paulus Ap 20:24 ning Ap 21:19. Seega iseloo-

[5] Robert S. M. Brockmann, Ordained to Serve: A Theology of Permanent Diaconate. Smithtown, NY, Exposition Press, 1976, 5.

[6] Irenaeus Against Heresies, 3.12.10, The Apostolic Fathers with Justin Martyr and Ireneus, teoses The Ante-Nicene Fathers: Translation of the Writings of the Fathers Down to A.D. 325, ed. Alexander Roberts and James Donaldson. Grand Rapids: Eerdmans, 1956 1: 434.

mustab apostlite tegude raamatu autor kogu apostellikku evangelisatsi
jutlustamist ja koguduse ülesehitamist mõistega *diakonia*.[7]

Teine nimetatud kontekstis laialt kasutatud Uue Testamendi kirjako
Fl 1:1: "Paulus ja Timoteus, Kristuse Jeesuse sulased, – kõigile Filippis
vatele pühadele Kristuses Jeesuses, ning ülevaatajaile ja abilistele" (alg
"piiskoppidele ning diakonitele"). Niisiis algselt nimetati siin kahte kir
ku ametit, samas kumbagi täpsustamata. Iga sotsiaalne rühmitus vajab
tegevuseks pikemas perspektiivis mingit korralduslikku struktuuri. Kirj
hast järeldub, et Filippi kogudusel olid kirja kirjutamise ajal need funkt
nid-ametid olemas ning kirjutajale juba tuntud. Ja et kirjutaja ei pöördu
koguduse kui terviku või pühade poole nagu muudes Piibli kaanonisse
gutud pastoraalsetes kirjades, vaid eristab kaks funktsionaalset gruppi
koni ametit nimetatakse siin esmakordselt ning selle pöördumise põhja
diakonid otseselt seotud piiskoppidega/ülevaatajatega. See side on kirikl
oluline ka tänapäeval EELK-s.

1Tm 3:8-13 kirjeldab Uues Testamendis kõige üksikasjalikumalt diak
abilise ametit ja sellele esitatavaid nõudeid. Need nõuded ei ole ilmselt
kristliku päritoluga, vaid hellenistlikud nõuded, mida algkristikogudus
õigeks rakendada ka oma koguduse töötegijatele.[8] Diakonile esitatavad
ded on isegi kõrgemad kui mõned salmid eespool loetletud nõuded pii
pile. Põhjuseks on ilmselt olnud diakonitele iseloomulik tihe suhtlemi
töö lisaks kogudusele ka sellest väljaspool, ühiskonnas, kus nendele koo
ümberolijate teravam tähelepanu.

Uues Testamendis esindatud kirikliku ameti kirjeldused ei ole ühem
liselt tõlgendatavad ega ülekantavad tänasesse päeva. Esiteks seetõttu, e
praegune kaanon ise kujunes välja juba ühes kindlas, kuid samas dünaa
selt kujunevas eklesioloogilises traditsioonis. Teiseks, Uus Testament ei
ainult ühte ametimudelit. Mitmete ametite ja ülesannete kõrval on siin
eristatavad juuda-kristlik presbüteraalne ning pauliinlik episkopaal-dia
naalne mudel. Ja sellele lisaks ka nende kahe kirikliku korraldusliku mu
omavaheline kokkusulamine. Kolmandaks, ameti mõistmine ja tõlgenda
Uues Testamendis on alati olnud mõjutatud kiriku enesemõistmisest ja sel
kuidas Uut Testamenti parajasti tõlgendati. Selle tõsiasja ilmekaks näite
dialoog ja diakoonia ameti arusaama muutumine, eriti protestantlikes ki

[7] J. Collins, Are All Christians Ministers? Newtown, New South Wales; E.J.Dwyer,
36.

[8] Martin Dibelius, Hans Conzelmann, The Pastoral Epistles. Trans. by P. Buttolph, A.Y
ed. Helmut Koester. Philadelphia, Fortress Press, 1972, 51.

pärast Austraalia teoloogi John Collinsi uurimust[9], kus autor analüüsis
iblise *diakoonia* kujunemist ning kasutamist Uues Testamendis ja kirikuisa-
kirjutistes. Tema analüüsi tulemus kirjeldab diakoonia ametit hoopis teisiti
kui ali Euroopa kirikutes valitsenud saksa õdedekodu-mõtteviis, kus ideaaliks
tunnistati kuulekas karitatiivne ligimeseteenimine ja diakoonia teostus hoo-
kkandeasutuste kaudu. Uues Testamendis kajastatud algkristikoguduse diakon
ei ole Collinsi tõlgendusest lähtuvalt enesest loobunud ja allaheitlik teenija,
vaid eelkõige Sõna kuulutaja oma erilises kontekstis ja ainuomaste kiriklike
ülesannetega. Diakonil olid kindlad ülesanded koguduse jumalateenistusli-
kus elus, eriti armulaual, samuti hoolekande korraldamisel kaaskristlaste eest.
Sellele vastab ka EELK tänapäevane praktika.

Diakon Jeesus Kristus

EELK-s on mitmetel aruteludel ja paljudes kirjutistes tõstatatud küsimus: kes
on diakon. Tavaliselt on vastuseks olnud tõdemus diakoni positsioonist ordi-
neerituid vaimulike hulgas ning sellest, mida diakon teeb. Tihti on arutelu kes-
kendunud ka diakonaadi kujunemisele algkristikoguduses, sooviga leida sealt
tuginist esitatud küsimustele. Selle ameti teoloogiline alus on olnud paljudele
arusaamisest mõistetav ja jäänud seetõttu kõrvalisemaks.

Uues Testamendis on enamikul juhtudel kasutatud mõisteid *diakonos,*
diakonia ja *diākonéō* teenimisega seoses. Nimisõna *diakonos* kasutatakse
Uues Testamendis kolmekümnel korral, kusjuures tähendus varieerub kõi-
ge madalamast teenimisest (Mk 9:35) kuni kogu Jumala loodu teenimiseni
(Kl 1:23).[10] Varakristlikus hümnis Kristusele (Fl 2:5-11) kirjeldatakse Jees-
ust, kes, loobudes oma jumalikkusest (s 6), võtab orja kuju. Orjad, õigusteta
grupp ühiskonnas, teenivad teisi ilma selle eest tasu saamata.

Jeesus kasutab mõistet *diākonéō* enda kohta: "Mina olen teie seas nõnda
nagu see, kes teenib". (Lk 22:27) Vastates jüngritele, kes soovisid ülemat
kohta Jumala riigis, vastandas Jeesus enese ning maailma hoiakute erinevuse:
"Te teate, et need, keda peetakse rahvaste valitsejateks, peremehetsevad nen-
de üle ja nende suured meelevallatsevad nende kallal. Nõnda ärgu olgu teie
seas, vaid kes iganes teie seas tahab saada suureks, olgu teie teenija, ning kes
iganes teie seas tahab olla esimene, olgu kõigi sulane, sest ka Inimese Poeg ei
ole tulnud, et lasta ennast teenida, vaid et ise teenida *(diākonéō)* ja anda oma

J. Collins, Diakonia. Re-interpreting the Ancient Sources. New York, Oxford Univer-
Press, 1990.

James M. Barnett, The Diaconate, A Full and Equal Order. Rev.ed. Valley Forge, Trinity
Press International, 1995, 19.

elu lunaks paljude eest!" (Mk 10:42-45) Siin tuleb ilmsiks Jeesuse e
tavalisest alandlikust teenijast. Ta ei lähtu lihtsalt inimestest ja nende
dest hoolimisest, vaid palju kaugemale minevalt tunnistusest, mille Ta
Jumala armastusest, ohverdades end teiste eest. Jumala riik tuuakse in
juurde Sõna ja tegudega, sarnaselt sellele, kuidas lihaks saanud Sõna, J
tuli inimeste keskele. Diakoonia ei ole siis enam usu vili, midagi, mis
usust, st evangeeliumi kuulmisest ja vastu võtmisest väljapoole ja on
lahutatav, vaid diakoonia kuulub usu olemusse – evangeeliumi kuulm
vastuvõtmise protsessi. Martin Lutheri sõnu kasutades on usk "tegus as

Johannese evangeelium kirjeldab Jeesuse viimast õhtut koos jüngr
(Jh 13:1-20). Enne ühist söömaaega pesi Jeesus oma jüngrite jalgu. Se
ühelt poolt suure külalislahkuse väljendus, kuid teiselt poolt enesele v
orja ülesanne. "Te hüüate mind "Õpetaja" ja "Issand", ja seda te ütlete õ
sest see ma olen. Kui nüüd mina, Issand ja Õpetaja, teie jalgu olen pe
siis tuleb teilgi pesta üksteise jalgu, sest ma olen teile andnud eeskuju, et
gi teeksite nõnda, nagu mina olen teile teinud" (Jh 13:13-15). Nendes sõn
võib näha diakonaadi alust.[12] Ja Jeesus on kuulutanud end ise diakoniks

Lihaks saanud Sõna, diakon Jeesus, ei ilmuta meile Isa tahet mitte
oma kiriku kaudu, vaid kogu loodu kaudu. Kõik loodu on saanud algus
mala armastusest ning Jeesus on selle isikustatud väljendus. "Kes on nä
mind, see on näinud Isa" (Jh 14:9). Jumala armastus on seega osaks
kõigele loodule ja sama kehtib ka Jeesuse järgijate teenimisülesande k
nende tööpõld on kogu Jumala loodud maailm.

Jeesuse järgijana annab diakon oma tegevusega Püha Vaimu juha
tunnistust Jumala diakonaalsest olemusest. Nõnda on ta nii diakon Je
se ikoon kui ka kutse inimestele elada diakon Jeesuse sarnaselt.[13] Kõik
kutsutud olema teiste ennastohverdavad teenijad. Ja igaühele on antud a
kaasinimese teenimiseks, et valmistada inimesi Kristuse ihu ülesehitamis
Püha Vaim juhatab ja aitab inimest "saada uueks oma mõttelaadilt ja riie
uue inimesega, kes on loodud Jumala poolt elama tõe õiguses ja vagadu
(Ef 4:23-24).

[11] Konkordiavormel, BSLK 941, rida 11 - 942,4; 941, rida 19j.
[12] Walter Kasper, The Deacon Offers an Ecclesiological View of the Present Day Challe
in the Church and Society. Paper presented at the International Diaconate Center Study Co
ference, Brixen, Italy. October 1997, 10. www.deacons.net
[13] Owen F. Cummings, Deacons and the Church, NewYork, Paulist Press, 1994, 28.

kolm tunnusjoont ja diakoonia âmet

vaimuliku ameti või selle osade iseloomustamisel tuleb lähtuda kiri-
sest, sest vaimulik amet saab mõtte ainult kiriku kontekstis. Kirik on
osaduskond, mis järgib Jeesust nii Sõnas kui tegudes. Samaaegselt
osaduskonda luues, inimesi sinna kutsudes ja kinnitades Jumala va-
kohaloleku väljenduseks, mis ilmutab end Sõnas ja sakramentides.
tunnistab elava Jumala, Jeesuse Kristuse kohalolekust Sõnaga (*marty-*
palvete ja jumalateenistusliku eluga (*leitourgia*) ning inimeste ja kogu
teenimisega (*diakonia*).[14] *Martyria, leitourgia* ja *diakonia* on kolm ki-
iseloomustavat suurust. Kui kas või üks neist dimensioonidest puudub,
enam tegemist kristliku kirikuga. Kuigi kõik kolm nimetatud aspekti
lised nii kiriku missioonile maailmas kui ka vaimulikule ametile, on
sadi kujunemisel eriline roll olnud diakoonial ja selle ametil.

Kirklikul diakoonial ja ka diakoonia ametil on kahesugune olemus. Dia-
ei ole kogu kiriku ligimesi teenivate tegevuste kogusumma, vaid Jees-
Kristuse kui diakoni esindamine. Seetõttu on kirikliku teenimise kõige
mulikumaks jooneks tõsiasi, et kuigi see lähtub Kristuse armastusest
sele vastu, on see samal ajal ka teenimine, mille Tema on andnud üles-
oma jüngritele. Jeesus nõuab armastuses teenimist ja annab ühtlasi
stuse, mis võimaldab seda kutsumist ja ülesannet täita. Armastustegude
Jeesuse meelevallaga antud ülesande vahel on kogu kiriklikku diakooniat
omustav seesmine side. See väljendub selgeimalt ülesandes, mille Jees-
Kristus andis oma kirikule ning erilises teenimise ametis, millesse mõned
tased on kutsutud.

esugune kahesus on iseloomulik ka kiriklikule teenimisametile.[15] Sõnas
sakramentides on Kristus elavalt kohal ja annab end Püha Vaimu kaudu
tele tunda kui nende isiklik Päästja ja Lunastaja. Kõik on selles saa-
ks. Kuid lahutamatu osa sellest on inimeste vastus Sõnale, mis väljen-
kaasinimeste teenimise kaudu. Just teenimise kaudu, jagades jumalikku
kogu inimkonnale, saavad inimestest Kristuse kaasteenijad. Diakonid
teenimistööl otsekui tunnistuseks inimestele Kristuse tõotusest olla ise ko-
kõikides armastustegudes ligimeste heaks. Diakoonia ametis täiendavad
kaks dimensiooni – ande ja ülesande mõõde – teineteist lahutamatult.

Erik Brodd, Diakonatet från ecklesiologi till pastoral praxis. Tro&Tanke 1992:10,

Thomas F. Torrance, Service in Jesus Christ teoses Theological Foundations for Ministry,
ed. by Ray S. Anderson; T&T Clark, 1979, 728.

Kui need kaks lahutada teineteisest või jagada need kiriklike ametite vahel, kaotab evangeelium inimeste igapäevaelus oma tähenduse.

Kiriku ja diakoonia tõeline olemus saab nähtavaks, kui inimesed koguneb armulauale.[16] Armulaualiturgia kaudu saab ka kiriku diakoonia oma tähenduse ja Jeesuse kohaloleku kaudu armulauas kujuneb kiriku diakoonia mudel. Sest armulauas on omal moel kohal kogu loodud maailm, mille Jumal Jeesuse Kristuse kaudu on enesega lepitanud: leivas ja veinis armulauale kogunenud usklikes ning palvetes kogu inimkonna eest. Diakoonia loob silla armulaual vastuvõetava leiva ja veini – inimeste eest ohverdatud Kristuse ihu ja vere – ning inimestele andidena antava igapäevase leiva vahel. Diakonaadis on liturgilised ja karitatiivsed ülesanded omavahel lahutamatult ühendatud.

Oikumeenia

EELK on viimastel aastakümnetel aktiivselt osalenud nii kirikutevahelises rahvusvahelises koostöös kui ka oikumeenilistes läbirääkimistes. Need kontaktid on mõjutanud nii otseselt kui kaudselt vaimuliku ameti käsitust meie kirikus.

Suured muudatused rooma-katoliku kirikus seoses permanentse diakonaadi loomisega[17] pärast teist Vatikani kirikukogu, mis kajastub dokumendis *Lumen Gentium*[18], on kogu maailmas mõjutanud oikumeenilist arutelu diakonaadi teemal. Lähedased suhted Eesti suuruselt teise kirikliku traditsiooniga apostelliku õigeusuga, kus diakonaadil on aastasadu olnud tähtis liturgiline ka administratiivne roll, on olnud elavaks eeskujuks diakonaadi võimaluste kirikus. Sisuliselt on kirikliku diakonaadi teadvustamist toetanud ka Eesti vaatleja-staatus Soome Evengeelse Luterliku Kiriku ja Vene Õigeusu Kiriku teoloogilistel läbirääkimistel.

Oikumeenilisest perspektiivist on EELK vaimuliku ametiga ühendatud oluline ka Kirikute Maailmanõukogu eestvõtmisel toimunud ülemaailmse teoloogiline diskussioon, milles oma seisukohad esitas ka EELK. Selle arutelu dokument *Baptism, Eucharist and Ministry*[19] tegeleb nende kolme kiriku

[16] The Diaconate as Ecumenical Opportunity. The Hannover Report of the Anglican-Lutheran International Commission. Anglican Communion Publication. London 1996, 12.

[17] Karl Rahner, The Teaching of the Second Vatican Council on the Diaconate teoses Foundations for the Renewal of the Permanent Diaconate, Washington DC, United States Conference of Bishops, 1984.

[18] Walter M. Abbott, S.J., ed. The Documents of Vatican II. New York, Herder and Herder 1996, 52-53.

[19] Baptism, Eucharist and Ministry. Faith and Order Paper No 111. WCC, Geneva, 1982.

valdkonnaga. Kõige keerulisemaks ja kirikute vastastikuse tunnustamise seisukohalt kõige olulisemas osas, mis puudutab vaimulikku ametit, on dokumendis esitatud kolmeosaline ametimudel. Raskuspunkt selles mudelis piiskopi ja preestri ametil, mis on üksmeele saavutamise ning kirikliku vastastikuse tunnustamise võtmeküsimus. Diakoniameti puhul nähtub, kirikute arusaamad ei lahkne üksteisest sel määral, et sellest kujuneks kirikuid lahutav probleem. Diakonaadi puhul tõstetakse dokumendis esile selle teise olulisust kiriku kuulutuses ja maailma teenivas missioonis. Diakonaat loob silla jumalateenistuse ja kaasinimeste teenimise vahel maailmas. Selle teenimetena nimetatakse liturgilisi, katehheetilisi, karitatiivseid ja administratiivseid ülesandeid. Dokument julgustab kirikuid, kus see amet nähtaval kujul puudub, kujundama see oma kirikliku ameti üheks püsivaks osaks. Dokumendis selles teoloogiliselt põhjendatud ja oikumeeniliselt laiapõhjalises diskussioonis on mõjutanud märgatavalt ka EELK vaimuliku ameti arusaamu ning kujunemist eelmise sajandi viimastel kümnenditel.

Luterliku Maailmaliidu teoloogia ja uurimistöö osakond algatas 2004. aastal uurimisprojekti, et kaardistada luterlike kirikute kogemused üle maailma kirikliku diakoonia ameti kujundamisel. Eesmärgiks oli motiveerida luterlikke kirikud teadlikult tegelema diakoonia ametiga ning toetama neid teoloogilise põhjenduse loomisega selle ameti kujundamisel piibellik-luterlikust traditsioonist ja kirikute ees seisvatest ülesannetest lähtuvalt. See uurimisprojekt kasutab 2002. aastal alustatud kirikliku diakoonia olemusega tegelenud projekti ja konsultatsiooni *Prophetic Diaconia – For the Healing of the World* tulemusi ning on otseselt mõjutanud EELK-s sel teemal toimunud arutelusid.

Vaieldamatult on teoloogiliselt kõige enam mõjutanud EELK vaimulikku praksist, eriti arusaamu diakoonia ametist ja selle kujundamisest, oikumeenilised läbirääkimised nüüdseks Porvoo osaduskonda kuuluvate kirikutega ja Leuenbergi kirikliku osaduskonnaga.[20] Esimesena mainitud läbirääkimised kestsid ajale, mil EELK tegeles oma rolli ja ülesannete määratlemisega ühiskonnas ja uuendas oma põhikirja. Kuigi Porvoo ühisavaldusega tunnustasid sellega liitunud kirikud üksteise ordineeritud ametit nende eri vormides, jäi allkirjastatud deklaratsiooni üheks suureks väljakutseks "töötada diakoonia osas ühise mõistmise suunas".[21] Selle ülesandega on Porvoo kirikud, nende hulgas ka EELK, tegelenud nii oma teoloogilise ametimõistmise sõnastamisel kui ka sellest tuleneva põhikirja ja kirikuseadustiku uuendamisel. Selles prot-

[20] Alates Leuenberg Church Fellowship (LCF). Alates 31. oktoobrist 2003: Community of Protestant Churches in Europe (CPCE).

[21] Porvoo Common Statement par 58.b.vii.

sessis on oluline roll olnud EELK suhetel Soome Evangeelse Luterliku K rikuga, kes, korraldanud Porvoo protsessi raames oma kiriku sees diako ameti teoloogilise arutelu, on igal tasandil bilateraalste suhete kaudu toet EELK teoloogilist arengut.

Ka Leuenbergi kirikliku osaduskonnaga seotud teoloogilised läbirääk sed on tegelenud kiriku ordineeritud ametiga. Leuenbergi konkordia eeld ühtne arusaamine evangeeliumist loob eri usutunnistusega kirikutele alus teise tunnustamiseks kirikutena[22] ning kohustab neid teoloogilises uurimis ja läbirääkimistel tegelema ka kiriku vaimuliku ameti ja ordinatsiooni küs tega. Selle tulemuslikuks näiteks on mitmed teoloogilised seisukohavõt dokumendid.[23] Kõige kaalukam ning seni põhjalikum dokument selles v on 4. täiskogul 1994. aastal Viinis vastu võetud *Die Kirche Jesu Christi*. 2006. aastal toimunud Leuenbergi kirikliku osaduskonna (CPCE) 6. täisk otsustas alustada õpetuskõnelusi kirikliku ameti üle teemal "Amet, ordinats episkopaat". Osalemine Leuenbergi kirikliku osaduskonna töös ja teoloogil õpetuskõnelustel on süvendanud arusaamist kirikust ja selle vaimulikust a tist ning rikastanud EELK teoloogilist enesemõistmist.

Tegeledes oma teoloogiliste arusaamade kujundamisega vaimul ametist, on EELK pidanud läbirääkimisi ja konsultatsioone Läti Evange Luterliku Kiriku, Leedu Evangeelse Luterliku Kiriku, ELCRAS-i ning I Luterliku Kirikuga. Kõik need suhted ja mõjutused kajastuvad nii EELK hikirjas ja kirikuseadustikus kui ka vaimuliku ameti korralduses ja ameti des. Diakoonia amet on selles seoses olnud viimastel aastatel erilisel k sest EELK enesemõistmine niisamuti kui ühiskonna vajadused ja väljak on sundinud kirikut teadlikult tegelema selle ameti kujundamisega.

[22] LC sissejuhatus refereerib Confessio Augustana (CA VII), ja kinnitab: "In the view o Reformation it follows that agreement in the right teaching of the Gospel and in the righ ministration of the sacraments is the necessary and sufficient prerequisite for the true uni the Church" (LC 2). The "common understanding of the Gospel" is founded on the Me of Justification as the "message of the free grace of God" (LC 7-12) and interpreted reference to preaching, baptism and the Lord's Supper" (LC 13-16).

[23] "Amt–Ämter–Dienste–Ordination (Neuendettelsau-Theses) Thesen zur Übereinstim in der Frage „Amt und Ordination" zwischen den an der Leuenberger Konkordie beteil Kirchen" (1982/1986), mille LKG 3. täiskogu 23. märtsil 1987 Strasbourgis vastu Samuti samas vastu võetud "Thesen zur Amtsdiskussion heute" (Tampere-Theses, 1986) Beitrag der Leuenberger Kirchen für das ökumenische Gespräch zur Amtsdiskussion Verlag Otto Lembeck. Frankfurt am Main, 1996.

[24] The Church of Jesus Christ, Verlag Otto Lembeck. Frankfurt am Main, 1996.

[25] 6th General Assembly of the CPCE. 12-18 September 2006 Raday Colleg, Budapest, gari.

Kiriku vastutus ja ühiskonna sotsiaal-poliitiline olukord

Ühiskonna sotsiaal-poliitiline ülesehitus mõjutab otseselt kõigi ühiskonnas organiseeritud institutsioonide ja organisatsioonide rolli. See tõdemus kehtib ka religioossete kui ilmalike organisatsioonide kohta. Iga ühiskond vajab kõi- ühiskonnaliikmete ja nende ühenduste abi ja toetust. Vajadus abi järele tekib alati kõige selgemalt sotsiaalsfääris. Kirikut või selle kogudusi on püütud taandada abiorganisatsiooniks, kes tuleb kristlikku ligimesear- nimel appi ühiskonnas raskustesse sattunud inimestele. Erandiks oli nõukogude okupatsiooni aeg, mil kirikutel oli sotsiaaltöö täiesti keelatud. püüti vältida kristlikul ligimesearmastusel rajaneva kirikliku misjo- levimist. Kuigi kiriku sotsiaaltöö oli seadusega keelatud, aidati kõikides kogudustes abivajajaid ja hoolitseti üksteise eest. Formaalselt oli diakonaat olemas, kuid diakoneid oli vähe. Seda mitmel põhjusel. Esiteks valitses ki- vaimulike nappus. Kogudused vajasid töötegijaid, kes lähtuvalt kiriku vaimuliku ameti mõistmisest saaksid koguduse vaimulikku tööd iseseisvalt juhtida. Seetõttu hakati ordineerima lõpetamata kõrgema teoloogilise hari- tegevusega teoloogе ametinimetusega abiõpetaja. Sellest institutsioonist kujunes hiljem diakonõpetaja ning seejärel diakon. Enne uue põhikirja vastuvõtmise 1994. aastal püüti diakoni nimetust reserveerida karitatiivsetele ilmiktöötegijate- le. Kuid paljude arutelude tulemusel kujunes diakoni institutsioon siiski kiriku vaimuliku ameti osaks.

Teiseks põhjuseks oli, et kirikul puudus töötegijate diakoonia-alane kooli- tus. Organiseeritud diakonite ettevalmistust oli raske korraldada, sest võimatu oli nende tööle rakendamine. Seega kujunes kiriku karitatiivne töö vaimuli- kõrval vabatahtlike üheks tähtsamaks ülesandeks, sest ühiskonna vajadus spetsiifiliste töötegijate järele oli suur. Kui hakkas välja kujunema diakoni amet, siis olid selle ülesanded EELK-s kolmetised. Esiteks liturgilised ülesanded: sõ- numalateenistuste pidamine, Pühakirja lugemine, korjanduse kogumine, armulaua jagamisel ning vajaduse korral ka ristimisel assisteerimine. Teiseks õpetlikud ja pastoraalsed ülesanded, nagu abivajajate külastamine ja ai- tamine. Kolmandaks administratiivsed kohustused koguduste juhtimisel ja kiriku ressursside haldamisel.

Et kirik teadvustas oma sotsiaalset vastutust ning sellest lähtuvat mis- soni, seda kinnitavad 1980ndate aastate lõpul EELK Diakooniaühenduse loomine ja üle-eestilise diakoonia-võrgustiku arendamine, diakoonia kooli loomine ning koguduste karitatiivsete töötegijate laialdase koolitamisega alustamine. See tegevus algas juba enne Eesti iseseisvumist ning oli vabariigi taasiseseisvumise algaastatel kirikule üheks oluliseks väljundiks ühiskonda. Sel ajal

oli ühiskonnas vajadus väljastpoolt tuleva sotsiaalabi järele kõige suurem [illegible] ei olnud iseseisvas Eestis veel välja kujunenud oma administratiivset sotsiaa[illegible] töö võrgustikku. Ühiskonna arenedes on vajadus sotsiaalse abi järele endi[illegible] suur, kuid vajaduste iseloom on muutunud. See kajastub ka kiriku muutu[illegible] sotsiaaltöös.

EELK vaimulik amet ja diakonaat

EELK tunnistab oma usu õpetuslikuks aluseks ja enda jaoks siduvaks reg[illegible] matsiooniga seotud luterlike usutunnistuskirjade kõrval nii Uut ja Vana Tes[illegible] menti kui ka kiriku tavapäraseid usutunnistusi. Nende kaudu seob EELK end [illegible] ühest küljest teadlikult algristikogudusest pärineva apostelliku traditsiooni[illegible] Samas võtab EELK endale sellega kohustuse järgida oma otsustes aastat[illegible] handete jooksul kristlikus kirikus väljakujunenud põhimõtteid ja ajalo[illegible] pärandit. Valikute tegemisel paljude suundumuste vahel on EELK arvestan[illegible] oma naaberkirikute, teiste luterlike kirikute, aga ka oma kuuluvusega [illegible] meenilistesse ühendustesse.

EELK kirikukogu poolt 2004. aastal vastu võetud uus põhikiri, 2005. aa[illegible] tal heaks kiidetud kirikuseadustik ja 1995 heaks kiidetud diakoni ametiv[illegible] tekst koos agenda ordinatsioonikorraga annavad diakoonia ametile kiriku[illegible] gusliku ja teoloogilise põhjenduse ning reguleerivad ametiga seotud rak[illegible] duslikud küsimused.

EELK kirikuseadustik[26] ütleb vaimuliku ameti kohta: "Vaimulik amet o[illegible] Kristuse seatud karjase-, kuulutamis- ja teenimisamet ühe, püha, üleilma[illegible] apostliku kiriku teenistuses, mis rajaneb kõigi kristlaste osalemisel Kristu[illegible] kuninglikus preestriametis (Mt 28:19-20; Jh 20:21, 21:15-17; Ap 20:28; [illegible] 2:9; Ilm 1:6; Augsburgi usutunnistus, art. V ja XIV)."[27] "EELK tunnus[illegible] vaimuliku ametina piiskopi, preestri ja diakoni ametit."[28] Diakonaadi koh[illegible] sätestab kirikuseadustik, et "Diakoni amet seisneb kuulutamises ja ligim[illegible] se teenimises (Ap 6:1-6; 1Tm 3:8)."[29] Diakonil on ametist tulenevalt sõ[illegible] jumalateenistuse pidamise õigus. Talituse toimetamiseks, mis ei ole diako[illegible] pädevuses, annab loa peapiiskop või piiskop diakoni otsese vaimuliku ülem[illegible] taotlusel.[30] Diakonilt nõutakse, et ta peab olema jumalakartlik kirikuliige, k[illegible] oma isikuomaduste ning füüsiliste ja tervislike eelduste poolest on võimel[illegible] seda ametit pidama ning et tema konfirmatsioonist on möödunud vähem[illegible]

[26] EELK kirikuseadustiku võttis kirikukogu vastu 18.10.2005.
[27] EELK kirikuseadustik 4. osa 1. ptk.§ 49 (1).
[28] EELK kirikuseadustik 4. osa 1. ptk.§ 49 (2). Vrd EELK põhikiri 4. ptk § 10 (1).
[29] EELK kirikuseadustik 4. osa 1. ptk. § 49 (6).
[30] EELK kirikuseadustik 4. osa 2. ptk. § 51 (5).

[illegible] aastat.[31] Haridusnõudeks on asjakohane ettevalmistus koos nõutavate [illegible] sooritamisega ja asjaolu, et peapiiskop on tunnistanud ordineeritava [illegible] ameti väärilisek. Diakoniameti taotlejale esitatavad haridus- ja kutse[illegible] nõuded ning eksamineerimise korra kinnitab peapiiskopi ettepanekul piis[illegible] kopi nõukogu.[32]

Vastavalt põhikirjale juhib peapiiskop kõrgeima vaimuliku juhina tervet [illegible] E.[33] Vaimulikke ordineerib peapiiskop või peapiiskopi korraldusel piis[illegible] kop[34] ning EELK-s tohib vaimulikku ametit pidada üksnes piiskopi poolt or[illegible] deeritud vaimulik. Diakon töötab peapiiskopi, piiskopi, praosti või õpetaja [illegible] ettepanekul ja vastutusel.[35] Peapiiskopil või piiskopil on kirikuseaduses ettenäh[illegible] tud juhtudel õigus tähtajaliselt peatada vaimuliku volitused. Konsistooriumil [illegible] on kirikuseaduses ettenähtud juhtudel õigus tagandada diakon vaimulikust [illegible] ametist.[36] Koguduse diakon täidab koguduse õpetajalt saadud ülesandeid.[37]

Diakoni ametisse määramise ja ametist vabastamise kohta ütleb kiriku[illegible] seadustik, et diakoni määrab ametisse koguduse õpetaja ettepanekul ja ko[illegible] guduse nõukogu kirjalikul nõusolekul peapiiskop. Diakoni vabastab ametist [illegible] peapiiskop kas seoses diakoni asumisega teisele ametikohale; tema isikliku [illegible] taotluse alusel; koguduse õpetaja kirjalikult põhjendatud ettepanekul, [illegible] millele lisatakse koguduse nõukogu arvamus, või reservi arvamise, ametist [illegible] tagandamise ja vaimulike nimekirjast kustutamise korral.[38]

EELK-s kehtiv agenda ei erista vaimuliku ameti kolme astet. Ordinat[illegible] sioonitalituse korrale eelnev sissejuhatav tekst nimetab kõiki ordineeritavaid [illegible] vaimulikke "sõnasulasteks".[39] Vaimulik amet on EELK-s seega *ministerium verbi divini*, mille ülesanneteks on evangeeliumi kuulutamine, meeleparanda[illegible] mise äratamine ja igavesele õndsusele juhatamine.[40]

Ordinatsiooni kord on agendas antud üksnes õpetaja ametisse õnnistami[illegible] seks.[41] Vaimuliku ameti kohta kasutatakse seal väljendit "kallis ja kõrge le[illegible] guse kuulutamise amet, mille meie Issand Jeesus Kristus ise on seadnud ja

[illegible] kirikuseadustik 4. osa 3. ptk § 56 (2).
[illegible] kirikuseadustik 4. osa 3. ptk § 57 (3); (4).
[illegible] põhikiri 4. ptk § 12.
[illegible] kirikuseadustik 4. osa 3. ptk § 60.
[illegible] põhikiri 4. ptk § 20.
[illegible] põhikiri 4. ptk § 21 (1); (2).
[illegible] kirikuseadustik 4. osa 6. ptk § 70 (2).
[illegible] kirikuseadustik 4.osa 9. ptk § 85 (1); (2).
[illegible] Agenda, 1956, 281.
[illegible] Thomas A. Põder, Ordineeritud amet Eesti Evangeelses Luterlikus Kirikus. (Käsikiri) Tal[illegible] 2001, märkus 8.
[illegible] Agenda, 1956, 281-285.

oma Kirikule päriseks kinnitanud".[42] See sõnastus väljendab otseselt kir
arusaama EELK vaimuliku ameti päritolust: see on Jumala poolt seatud
pituse kuulutamise amet. Talituse lõpus iseloomustatakse ordineeritud
kandjat kui "Issanda sulast". Siin väljendub arusaam ordineeritud ametist
Jeesuse Kristuse, meie eest ristil surnud ja ülestõusnud Issanda seatud
misest, elava Issanda erilaadses teenistuses olemisest.[43] Ordinatsioonivo
järgi, mida EELK-s viimasel ajal on kasutatud ning mis seostub põhi
sõnastatuga, antakse ordineeritavale diakonile "Jumala sõna kuulutamise
ligimese teenimise püha amet".[44] Seda jumalikku päritolu ülesannet
diakon koos teiste kiriku ordineeritud vaimulikega.

Vaimuliku ametisse ordineeritav diakon annab peapiiskopi ja assistent
ees ametivande. Kirikukogu[45] poolt 1995. aastal vastu võetud diakoni
tivande tekst sarnaneb oma ülesehituselt õpetaja/preestri ametivandele,
on muudetud ordineeritava ametist lähtuvalt. Ordineeritav diakon
ja tõotab "kuulutada ja levitada ainult seda õpetust, mille aluseks on
ja Uus Testament, Apostlik, Nikaia ja Athanasiose usutunnistus, Augsb
muutmata usutunnistus ja teised usutunnistuskirjad, mis on kogutud
Concordiae'sse".[46] Sellele järgnevad tõotused, mis täpsustavad vaimu
ameti eetilisi nõudmisi.

Hoolimata asjaolust, et diakonaat vaimuliku ameti osana taastati pra
selt alles 1990ndate aastate alguses, on diakonaat saanud nii teoloogiliselt
ka kirikuõiguslikult argumenteeritud põhjenduse EELK usku, õpetust
sellest lähtuvat tegevust reguleerivates dokumentides. Kuna vajadus mi
sugusteks ülesanneteks ette valmistatud vaimulike järele on olnud suur,
diakonaat leidnud loomuliku rakenduse paljudes EELK kogudustes.

Kokkuvõte

EELK vaimulik amet kannab endal pikaajalise arengu pitserit, seda nii
kui halvemas mõttes. Kiriku pärsitud areng eelmise sajandi teisel poolel
paigalseis on ühelt poolt säästnud kirikut mõnedest kiriklikest ja teolo
listest moevooludest, kuid vähendanud samas ka kiriku eneseteadvust
vastutust oma missiooni täitmisel ühiskonnas. Seetõttu ei saanud ka

[42] Agenda, 1956, 281.
[43] Thomas A. Põder, Ordineeritud amet Eesti Evangeelses Luterlikus Kirikus. (Käsikiri)
linn 2001, 2.
[44] Siin on kasutatud agendas antud ordinatsioonikorra modifitseeritud varianti vastavalt
neeritava vaimuliku ameti ordinatsiooniastmele. Agenda, 1956, 284.
[45] 25.04.1995 (Kiriku Teataja 1995, 4, 73).
[46] Kiriku Teataja 1995, 4, 73.

ametiga seotud teoloogilised küsimused piisavat kiriklikku tähelepanu.
vaimulikku ametit puudutavad otsused tehti kiriku hetkelistest prakti-
võimalustest ja vajadustest lähtudes. Kuigi hulk küsimusi jäeti seejuu-
vastamata, oli see põhjendatud taktika, mis aitas EELK-l säilitada oma
kiriklikku struktuuri ja täita missiooni ühiskonnas.

Viimasel aastakümnel on EELK-s palju arutatud vaimuliku ameti mõist-
tema rolli ja praktilise korralduse üle. Tänu sellele on ka areng ses val-
olnud teadlik ja märgatav. See kajastub nii diakonaadi teadlikus taastami-
kui ka seda reguleerivates dogmaatilistes, kirikuõiguslikes ja liturgilistes
tingides. Diakonaadist on saanud EELK vaimuliku ameti loomulik, lahuta-
osa.

V. DIAKOONIA JA MISJONITÖÖ KIRIKU USU VÄLJUNDITENA

DIAKOONIA JA MISJON - KIRIKU USU VÄLJENDUSED

Risto A. Ahonen

Misjoni- ja diakooniavastutuse leidmine

Kristliku diakoonia ja misjonitöö keskne tähendus leiti uuesti luterlikus kirikus alles 20. sajandil. Algkirikus olid mõlemad koguduse põhiülesanded, aga hiljem minetasid need suures osas oma algse sisu ja jõu. Misjonitöö närkimine on väga hästi jälgitav kiriku ajaloos. Teise suure misjoniajajärgu (u 900-1100) ajal levis kristlus praeguse Kesk- ja Ida-Euroopa aladele ja lõpuks ka Skandinaaviasse. Järgnevatel sajanditel kristluse levik siiski peatus. Mingeid märkimisväärseid uusi territooriume kristlusele ei võidetud. Samal ajal aga tungis islam peale nii lõunast kui ka idast. Selle tagajärjel muutus näiteks Põhja-Aafrika kristlus peaaegu olematuks.[1]

Usupuhastuses vabanes küll suur hulk vaimseid ressursse, aga see rebis kiriku ka hajali ja hiljem põhimõtte *cuius regio, eius religio* (kelle maa, selle ka) kehtestudes tarretas see kirikud oma kindlatesse territoriaalsetesse piiridesse. Sellest hoolimata õnnestus rooma-katoliku kirikul 16. ja 17. sajandil alustada eduka misjonitööga Kaug-Idas ning Põhja- ja Ladina-Ameerikas. Mõmed tuntud misjonärid nagu Francis Xavier (1506-1552), Robert de Nobili (1577-1656) ja Matteo Ricci (1552-1610) tegid edukat misjonitööd Indias, Hiinas ja Jaapanis.[2]

Luterlik kirik aga tardus 16. sajandi lõpul ja järgmise alguses oma kaitsepositsioonidele ning eitas misjonit kui ebapiibellikku. Ainult üksikud protestandid (nt Philipp Nicolai) oskasid väärtustada misjonit. Pietism oma rõ-

---

[1] Ernst B. Westman, Harald von Sicard, Den kristna missionens historia. Stockholm 1960, [illegible]

[2] Jochen Christensen ja Sven Göransson, Kirkkohistoria 2. Helsinki 1974, 191-192; 261-

huasetusega kõikide kristlaste ühisvastutusest kogu maailma ees murdis luterlikus kirikus senise misjonivastasuse. Esimene luterlik misjonitöö käivitus Indias Trankebaris, kui 1705. aastal saadeti Taanist Lõuna-Indiasse esimesed luterlased. Trankebari misjonile panid aluse Halle pietistid ja Taani kuningas Frederik IV, kes oli huvitatud sealsest kolooniast. Ametlik riigikirik suhtus sellesse ettevõtmisse ettevaatlikult ja vastumeelselt. Misjonitöö pooldajate ja kiriku juhtkonna vahelised suhted kummaski riigis ei olnud sugugi soojad. Pietismi ja misjonitöö ühtepõimumine lisas ainult eelarvamusi.[3]

Vastutus misjonitöö eest jäi kauaks ajaks pietistlikele misjoniseltsidele. Alles 20. sajandil pärast II maailmasõda muutus misjon kiriku jaoks olulise küsimuseks. Ka diakooniatöös toimus keskajal märgatav irdumine algkristlikust diakooniast ja selle praktikast. Karl Suure aegadest alates vaadati diakooniat kui riigi ja vürstide valitsus- ja võimupiiri jäävale. Feodaalse ühiskonnakorra moodustumine takistas tasakaalukat arengut ja tõi kaasa väärastunud ühiskondlikud struktuurid. Diakoonia ameti kadudes selle algses tähenduses on kogudusediakoonia sisuks kõikjal vaid almuste andmine.[4]

Kristliku diakoonia väärtustamine jäi keskajal kloostritele. Näiteks hellenistliku diktiini reeglistik sisaldas vaeste ja palveränduri te kostitamist. Kloostrid toetasid näljaseid ja vastutasid hospitalide, vanadekodude ja võõrastemajade eest. Sellest hoolimata ei leidnud diakoonia keskajal oma kohta koguduseelus.[5]

Usupuhastus pani palju rõhku diakooniale kui kristlikule ligimesearmastusele, aga ei suutnud ellu äratada vana diakoonset ametit kirikus. Alles pietism andis arvestatava tõuke avaramaks diakooniavisiooniks. Diakoonia rajaja Wilhelm Löhe esindas muidugi tugevat kiriklikult orienteeritud diakooniat ja mõistis ning seletas seda jumalateenistusliku elu kaudu.[6] Diakoonia tegelikud reformid saabusid alles koos 19. sajandi pietistliku seltsiliikumisega, mistõttu oli loogiline, et ka need ei olnud kirikuga integreeritud.[7]

Misjoni ja diakoonia kui kiriku jaoks kesksete ülesannete taipamisel oli veel pikk areng. Kuni II maailmasõjani peeti neid üksikharrastajate ja spetsiifiliste asutuste asjaks. Sõjakoledused sundisid aga kirikuid uuesti läbi vaatama ja hindama oma seniseid hoiakuid misjonisse ja diakooniasse. Terve

[3] Pentti Taipale, Halle ja Trankebar. Helsinki 1970, 113-121; Risto Ahonen, Kenen vastuu lähetys? Helsinki 1989, 14-20.

[4] Wilhelm Maurer, Die Christliche Diakonie im Mittelalter. Das diakonische Amt der Kirche hrsg von Herbert Krimm. Zweite überarbeitete Auflage. Stuttgart 1965, 134-135.

[5] Maurer 1965, 136-149.

[6] Matti Sihvonen, Jumalan kaunein kukka. Wilhelm Löhen kirkkokäsitys. Helsinki 1988, 76-82.

[7] Matti Järveläinen, Rakkaudessa elävä yhteisö. Paul Philippin käsitys diakoniasta kirkon uskon ja elämän ilmauksena. Helsinki 1988, 11-13, 136-139.

kristlikus maailmas otsiti vastust küsimustele, mis on kiriku olemus ja milles ta on üldse olemas. Kuni jõuti arusaamiseni, et kirik on maailmas olemas maailma jaoks, et sellele kuulutada ja selles teenida.

Diakoonia ja misjon kiriku usu väljendustena

Pärast II maailmasõda otsiti saksa keeleruumis vastust küsimusele, milline koht on diakoonial kiriku usus. Diakoonia liideti lähedalt kiriku tunnusmärkidega, milleks on sõna, sakramendid ja piht. Nii võis osutada, et diakoonia saab otse õigeksmõistmisest. Diakoonia avaldub ligimesearmastusena ja on selle nähtav külg. Diakooniat mõisteti kui kristlase tava elada selles maailmas.[8]

Ka misjoni kirikliku loomuse adumiseni jõuti. Suured Edinburghi (1910) ja Jeruusalemma (1928) misjonikonverentsid olid veel misjoniseltside koguvõimised, kuid otsustav muutus toimus Tambarami misjonikonverentsil Indias 1938, kui rõhutati esimest korda kiriku ja misjoni kokkukuuluvuse põhimõtet. Tambaramis kinnitati, et "Jumal on andnud kirikule ülesande kuulutada evangeeliumi maailmas. See on kiriku olemus. Kirik ja ainult kirik võib anda põlvkonnalt põlvkonnale edasi evangeeliumi ja kuulutada seda kogu loodusele."[9]

Luterliku Maailmaliidu 1957. aasta Minneapolise täiskogu deklaratsioonis öeldakse: "Kiriku elu on misjon. Kirik ei või olla olemas ilma misjonita ja misjon ilma kirikuta. Suur Issanda antud evangeeliumi kuulutamise ülesanne on ülesanne, mis ei puuduta ainult üksikisikute gruppe ega ka mingit kindlaks määratud aega, vaid see puudutab kirikut selle terviklikkuses, ja see kehtib, kuni ta tuleb tagasi."[10]

Need tsiteeringud ilmestavad hästi arusaamade muutust. Vahe vana misjoniseltsikeskse mõtteviisiga on suur. Kirik ei ole enam kriitiline kõrvaltvaatleja, vaid vastutuse kandja.

Kogudus – usu, lootuse ja armastuse sootsium

Ühelemad, nii diakoonia kui ka misjon, eeldavad kristlaste ühtsust ja kooskäimist. On tähelepandav, et privatiseerunud religioossus ei otsi kontakti teiste ega ega teenimisega, vaid sulgub iseendasse. Kristlikku usku iseloomustab

[8] Järveläinen 1988, 96-101.

[9] Tambaram Series. Following the Meeting of International Missionary Council at Tambaram, Madras, 1938. Oxford-London 1939. V 595, VII 28-39, I 193, III 133.

[10] The Proceedings of the Third Assembly of The Lutheran World Federation. Minneapolis 1957, 109.

tugev igatsus osaduskonna järele ja avatud olek teiste suhtes. Luterlik kris on sellise osaduse kogemise võimalusist rääkinud väga ettevaatlikult. O argielust saadud pettumused ja vastuolud paljastanud meile need piirid, tulevad ette selliste kontaktide loomisel. Inimestevahelisi osadusi võib s da mitmel viisil. Osaduse kogemine teiste inimestega eeldab tavaliselt s paatsete omaduste olemasolu meis ja teistes. Selline osadus on valiv. U ne osadus erineb oluliselt kogu muust inimestevahelisest sõprusest sell osaduse lähtekoht on väljaspool inimest, Kristuses. See osadus on iselo kõiki rassilisi, keelelisi, kultuurilisi ja geograafilisi piire ületav. Jumala ko dus on armulauaosaduskond, mis on kutsutud ühisele armastussöömaaja ja sellest võtavad osa juba pärale jõudnud pühad koos teel olevate usklik Kristlaste osaduse jõuallikas on armulaud ja jumalateenistus.

Usu osadus Kristusega tähendab seda, et Kristuse iseennast ohverdav mastus mõjub ka meis ja meie kaudu. Kristuse armastus viib teenimisele ligimese armastamisele. Tõsi, inimene võib ka eemale lükata Jumala arm tuse mõju oma elus. Seepärast Jeesus hoiatabki: "Kui sa nüüd oma ohvri altarile tood ja sulle tuleb meelde, et su vennal on midagi sinu vastu, siis j oma and altari ette ja mine lepi esmalt ära oma vennaga ja alles siis tule ja oma and!" (Mt 5:23-24). Armu saanuna ei või olla armutu teiste vastu.

Luterlikus kristluses on traditsiooniliselt rõhutatud, et head teod ja mastus on usu viljad. Viimase aja Lutheri-uurimuses on endisest selgem mõistetud seda keskset tõde: armastus ja diakoonia ei järgne usule, vaid on osa sellest, kuna Kristus elab usu kaudu inimeses. Ligimesearmastust ju kuldne reegel: armasta oma ligimest nii nagu iseennast. Selle abil võib k lane võtta empaatselt osa teise olukorrast ja mõelda, kuidas ta saaks aida rõõmustada muid.[11]

Just selles ülesandes loob diakoonia väga tõhusalt osadust, õpetades mesi jagama üksteise rõõme ja kurbust ning julgustades tugevaid kand nõrgemate koormat.

Diakoonia ja misjoni ühisjooned

Misjonitöö ja diakoonia teoloogilised põhjendused meenutavad paljudes mentides üksteist. Nii on räägitud näiteks töö terviklikust iseloomust ja bimispõhimõttest, millega mõeldakse seda, et misjonil ja diakoonial tul läbida kogu muu koguduslik tegevus ja sisalduda ühel või teisel viisil ter koguduslikus elus. Eesmärgiks on asetatud "diakooniakogudus", "misjo

[11] Tuomo Mannermaa, Diakonian hengellinen perusta. Diakonia tänään. Pieksamäki 1 12-17.

kogudus" või siis neid mõlemaid ühendav "elav kogudus". Selle järgi tu kogudusel olla iseloomult nii diakoonne kui ka misjonaarne.[12]

Diakoonia ja misjon sarnanevad teineteisele ka selles, et arvestatav osa tööst tõuseb spontaansusest. Diakoonia on kõige ehedam just siis, kui vasak käsi ei tea, mida parem teeb". Jeesuse võrdpildi järgi "hea puu kasva häid vilju".

Loomulikult vajab ligimesearmastus oma toeks ja innustuseks teiste elu tuatsioone ja maailma häda tundmist, aastakümnete pikkust truudust oma ale, aga suuremalt osalt on see parimal juhul just teenimine, mille väärtust tähendust lähemalt ei küsita. Armastus, mis johtub spontaansest usust, pa nõ rattad käima.

Ka misjon sisaldab paraja annuse spontaansust. Kiriku tegevust on mis sioloogias kirjeldatud tsentripetaalsena ja ühtlasi ka tsentrifugaalsena. Kiriku elus mõjub niisiis kaks jõudu. Üks tõmbab pidevalt Jumala rahvast kku keskuse, jumalateenistuse suunas. Teine aga lükkab nad tagasi maail Kirikuajalugu jutustab valusasti sellest, kuidas kirik on vajunud aeg-ajalt tsentripetaalsesse ja getostunud.[13]

Kirikut on oikumeenilises diskussioonis iseloomustatud loosungiga "kirik on misjon", "kirik on diakoonia". Misjoni ja diakoonia samastamine kirikuga viib siiski äärmustesse, eriti siis, kui neid loosungeid tõlgendatakse funkt sionaalselt. Kirikut määratletakse tegevuse ja inimeste kaudu. Olulisemaks kriteeriumiks saab sel juhul inimeste aktiivsus.[14]

Tuntud misjoniteoloog Stephen Neill on hoiatanud misjoni ja kogu kiriku tegevust samastamast: "Kui kõik on misjon, sel juhul miski ei ole misjon."[15] Neilli arvates kaotab misjon oma tegeliku tähenduse, kui seda mõista liig laialt.

Vastust probleemile on missioloogias üritanud otsida Hans-Werner Gen chen ja Lesslie Newbigin, lahutades teineteisest misjonitöö dimensiooni e tuse ja intentsiooni e eesmärgi. Nii võime lihtsustatult öelda, et kogu kiri tegevusel on oma missionaarne dimensioon, aga mitte intentsiooni. Kiri sel on muidki ülesandeid.[16]

Pekka Kansanaho, Kirkon diakoniatyön arviointia ja haasteita. Diakonian vuosikirja 1984. Jyväskylä 1984, 73-74; Report of the Ad Hoc Advisory Committee on Mission and Evange sm. The Lutheran World Federation. Geneva 1988, 2-10.

Gensichen, 45, 244-249.

James E. Sherer ... that the Gospel may be sincerely preached throughout the world. A Lutheran Perspective on Mission and Evangelism in the 20th Century. LWF Report. Geneva 1988, 66-71.

"When everything is mission, nothing is mission."

Gensichen, 45, 244-249.

Ilmselt saab vastavat laadi mõistete lahutamisega iseloomustada ka di
kooniatöö positsioone. Diakoonia all tuleb laias laastus mõista, et sellel
oma dimensioon, mis praktikas võib paremini ilmneda kristlaste tavas el
kristlastena ja kogudusena. Aga siiski on diakoonia spetsiifilised ülesan
sõnastatavad ka eraldi ja täpsemalt.

Diakoonia ja misjoni erinevad rõhuasetused

Diakooniale ja misjonile on ühine see, et need ammutavad oma jõu evang
liumist ja lähevad liikvele altarilt. Paul Althaus eraldab kuulutuse "kõnel
sõna" *(das redende Wort der Verkündigung)* ja diakoonia "vaikiva sõna" *(d
schweigende Wort der Diakonie)* teineteisest. Althausi arvates on mõle
ühe ja sama Sõna väljendused, aga neil on eri ülesanne.[17] Niisugune mõist
lahutamine võib olla aldis väärtõlgendustele, aga selle järgi võib diakoon
pidada "vaikivaks sõnaks" selles mõttes, et selle tegelik ülesanne on si
teenimine ja maailma kannatusele otsa vaatamine. Diakoonia kõneleb n
gude keelt. Hingehoidlik vestlus, materiaalse abi andmine ja kannatavate i
külgne toetamine on diakoonia. Misjoni peaülesanne on evangeeliumi kuu
tamine nii, et iga inimene võiks seda kuulda oma keeles, millega austata
iga inimese iseseisvust.

Diakoonias tegutsetakse plaanipäraselt ja suunatakse ressursse täpse
aga diakoonia eesmärgiks ei ole tingimata uue koguduse rajamine. Diakoo
eesmärgi kohaselt leitakse Kristus ligimeses. Misjon ilmneb peaasjalikult k
riku väljapoolesuunatud tööna. "Väljapoolesuunatust" on peetud misjoni s
nonüümiks.[18] Misjoni lõplikuks eesmärgiks on Kristuse teine tulemine. Se
taotledes otsib misjon kõikjal uusi teid inimeste juurde.[19]

Diakoonia avardub rahvusvahelise abina, sarnaselt misjonile, maailm
piirideni. Teda iseloomustab eshatoloogiline mõõde, sest viimsel kohtupäe
küsitakse inimestelt, mida nad on teinud oma ligimesele või jätnud tegem
ta.[20]

---

[17] Paul Althaus, Der theologische Ort der Diakonie. Zeitschrift für systematische Theolog
23. Jg., 289-290.

[18] Together in God's Mission. An LWF Contribution to the Understanding of Mission. Ge
va 1988, 22-23; James A. Bergqvist, Our Lutheran Heritage and a Theology of Evangeli
LWF Interregional Consultation on Mission and Evangelism Stavanger 1982. Geneva 19
12-15.

[19] Misjoni ja eshatoloogia suhtest vt Ludwig Wiedenmann, Mission und Eschatologie. Pa
erborn 1965, 131-155; 187-194.

[20] Roald Flemestad, Kirkens kjærlighetstjeneste i lys av treenighetlæren. En Bok on Kirk
Diakoni, red av Alf B. Oftestad. Oslo 1980, 319-328.

Sõna ja tegu kuuluvad kokku

Ökumeenilises misjoniteoloogias on pärast II maailmasõda rõhutatud väga
sagedasti, et "sõna ja tegu" (*word and deed*) kuuluvad ühte. Misjoniteoloogias
on see on suundutud inimese aitamisele holistlikult, terviklikult, mida iseloo-
mustab tabavalt Mexico Citys 1963. aastal sõnastatu: "Misjon on kogu kiriku
ülene tunnistus, evangeeliumi kuulutamine maailmale."[21]

Jeesus ise osutas klassikalises evangeeliumi kuulutamist puudutavas kohas
Lk 4:17-19, et evangeeliumi kuulutus on sõnalisest kuulutusest laiem mõiste.
Selles on küsimus inimese terviklikust aitamisest ja päästmisest uuele elule.

Luterlikku maailma raputas 1970. aastate alguses Etioopia Mekane Yesus-
kiriku Luterlikule Maailmaliidule saadetud kiri, milles kritiseeriti lääne kiri-
kute misjonitöö ja arenguabi iseloomu. Kriitika teravik suundus misjonitöö
ja arenguabi teineteisest lahutamise vastu, mida aafriklastel oli raske mõis-
tagi. Mekane Yesuskirik esitas lääne kirikutele soovi, et "loobutaks praegu-
sest kunstlikust vahetegemisest vaimulike ja materiaalsete vajaduste vahel."
Eesmärgiks seati inimese igakülgne arendamine: "Ja selles me ei või näha
mingeid vahesid kogudusetöö ja arenguabiprojektide vahel. Neil tuleb püsida
lahutamatuina, kuna Looja lõi inimese terviklikuks, kellel on nii vaimulikke
kui ka materiaalseid vajadusi."[22]

Mekane Yesuskiriku kiri mõjutas seda, et Luterlik Maailmaliit kutsus
kokku luterlikke kirikuid osalema aastatel 1973-1977 nn identiteediprojektis.
Kirikutel paluti välja selgitada, millised on nende põletavamad probleemid
praegu ja lähitulevikus ning milliseid meetodeid rakendades võiks probleeme
lahendada. Üks keskne, selgitamist vajav küsimus puudutas just inimese ter-
vikliku aitamist ja kirikute rolli ühiskonna uuendajana.[23] Lõppkokkuvõttes
said projekti tulemused kesiseks, kuid aastaid kestnud protsess aitas välja tuua
hulga raskeid ja keerulisi küsimusi.

Mekane Yesuskiriku kiri kinnitas tähelepanu ühepoolsele arenguabi jaga-
misele. Kirjas küsiti, miks kiiresti kasvava kiriku regulaarset kogudusetööd ja
evangelisatsiooni ei võida toetada samal määral nagu arenguabi. Praktikas oli
misjonitöö olnud suuremalt osalt alati diakooniline, kuid läänes kujutati ette,
et see on sõnaline – kuulutus.[24]

---

[21] Uppsala, 71-77.

[22] Mekane Yesuskiriku kiri on publitseeritud teoses Ylitse kaikkien rajojen. Toim. Seppo Syr-
jänen. Helsinki 1979, 312-322.

[23] The Identity of the Church and its Service to the Whole Human Being I-III. LWF. Geneva
1977. Identiteediprojektist vt I, 1-15.

[24] Syrjänen, 317-320.

20. sajandi alguses kirjeldati misjoniteoloogias ühiskondlikke uuend ja arenguabi kui misjonitöö "kõrvalprodukte" *(Nebenprodukt; by-produ* Neid ei osatud veel näha ühe ja sama protsessi tulemustena. Selline mõtte tuleb hästi esile näiteks James S. Dennise tuntud teoses *Christian Mis and Social Progress I-III* (1896-1906). Seal esitatakse statistiliste kokku tetega ja paljude näidetega, kuidas misjonitöö on saanud kõikjal tulemu tähelepanuväärse ühiskonnauuenemise.[25]

Eespool juba tõdeti, et diakoonia ei kuuluta nii nagu misjon. See ei täh da, et diakoonia oleks usuliselt või ideoloogiliselt neutraalne. See saab ... jõu evangeeliumist. Paulus kirjeldab üsna värvikalt armastustöö mõjusid: "I saate kõigiti rikkaks igasuguse siira headuse poolest, mis meie läbi valmis tänu Jumalale, sest selle teenistuse kaudu antud abi mitte ainult ei leevend pühade puudust, vaid muudab ka rikkalikuks Jumalale antud rohke tänu kä du. Selle abistamise ehtsuse tõttu te ülistate Jumalat oma kuulekuses Kristu evangeeliumi tunnistamisel ja oma osaduse siiruses nende ja kõikidega. Ot palvetes teie eest nad igatsevad teie järele Jumala võrratu armu tõttu, mis te peal on" (2Kr 9:11-14).

Diakoonia ei ole instrumentaalne, mingile kasule orienteeritud. See räägi armastusest ja usu uuendavast jõust. Jeesus õhutas inimesi järgima, mida n kuulevad ja näevad (Mt 11:2-5). Armetuse ja puuduse keskel jutustab diako nia uue elu väest. Nii võime kokkuvõtvalt tõdeda, et praktikas on teenim ja kuulutust, diakooniat ja misjonit võimatu täielikult teineteisest lahutada Järsu vahe tegemine nende vahele on kunstlik. Rahvusvahelises arenguab on üha enam aru saadud, et ühiskondlike olude parandamises on inimes motiveeritusel ning üritamisel ja õppimisel otsustav koht.

Tõlkinud Riho Saa

[25] James S. Dennis, Christian Missions and Social Progress I-III. New York 1897-1906.

VI. DIAKOONIA KIRIKUS JA ÜHISKONNAS

DIAKOONIA JA KODANIKUÜHISKOND: STRATEEGIAD OSALUSEKS JA TÖÖKS INIMESTEGA

Kjell Nordstokke

Sissejuhatus

Kui ma oleksin seda artiklit pidanud 50 aastat tagasi kirjutama, oleks selle sisu tõenäoliselt olnud "Diakoonia ja heaoluriik – koostööstrateegiad". See tähendab, juhul kui see artikkel oleks ilmunud vabas maailmas. Teisel pool rauda eesriiet oleks juhtmõte olnud loomulikult teistsugune. See oleks olnud realistlikum ja vähem entusiastlik meie tänase ühiskonna tuleviku suhtes.

Sellest ajast on Euroopa kogenud sügavaid muutusi. Nõukogude impeerium ning selle majanduslik ja sotsiaalne kord on kokku varisenud. Nüüd toetab Euroopa Liit olevat projekt, mis tõotab poliitilist, majanduslikku ja sotsiaalset korda. Tugeva rahvusriigi roll paistab olevat aegunud.

Selline areng näitab, et viimaste aastakümnete jooksul on leidnud aset sügavad ideoloogilised muutused. Samuti paljastab see olemusliku suhte ülestõusmise ja turule orienteeritud ideoloogia vahel. Modernse ühiskonna tõrfused vahetatakse välja postmodernistlike poolt.

Kas heaoluriigi idee suudab need muutused üle elada? Kas selle eesmärgid on saavutatavad vaatamata uutele ideoloogilistele suundadele? Modernsel ajastul vastutas tugev riik hoolekande ülesehitamise eest. Kas kodanikuühiskond kui uus poliitiline kontseptsioon suudab teha võimalikuks jätkuvuse heaoluühiskonna kujul? Ja saavutada seda viisil, mis avab uued strateegiad osaluseks ja tööks inimestega?

Kodanikuühiskond kui uus võimalus sotsiaalhoolekandeks

On vähemalt kaks põhjust oodata, et paljud meist näevad kodanikuühiskonna uut poliitilist kontseptsiooni.

Esimene põhjus seisneb selles, et see esitab indiviidi aktiivse isiku suhete võrgustikus. See seisab vastu kalduvustele taandada inimest kõige passiivseks abi vastuvõtjaks. Nõnda kinnitab see kristlikku antropoloogia ja viimase nägemust inimesest kui suhestatud olendist. Mitte keegi ei saa elada tähendusrikast elu eraldatuses. Olles teistega seotud, me teame, kes me oleme, mida suudame, mida igatseme ning mis teeb elu ilusaks ja tähendusrikkaks.

Meie ootuse teine põhjus kodanikuühiskonna puhul on see, et ta kirjeldab ühiskonda viisil, mis teeb ruumi väga paljudele toimijatele, kellest igaüks annaks oma erilise näo ja eriomaste tingimustega panuse ühiskonna ülesehitamisse. See seisab vastu totalitarismi suundumustele, nii sellisele, mis annab ühiskonnas kõrgeima võimu riigile, kui ka vastupidisele, neoliberaalsele positsioonile, mis annab valitseva rolli turule.

Sellise kodanikuühiskonna nägemuse kohaselt peab olema ruumi rahvaalgatustele, organisatsioonidele ja liikumistele, tavapärastele gruppidele nii kohalikele ja rahvaühendustele. Selle aluseks on austus erinevuse vastu ja suhtlemisele pühendumine (*commitment*), seda eelkõige osapoolte vahel, kes erinevad.

Heaoluriigist heaoluühiskonnaks

Heaoluriik, vähemalt nagu me seda tunneme Põhja-Euroopas, ei ole mitte alati käsitlenud neid väärtusi sama positiivsel moel. See on ka üks põhjustest, miks heaoluriik on viimastel aastakümnetel kogenud survet.

Kui me nüüd vaatleme klassikalist heaoluriigi mudelit, nagu see II maailmasõja järelmina kujunes, tuleb selles näha tänapäeva üht kõige ambitsioonikamat projekti. Põhjamaades ehitati see projekt kolmele peamisele põhimõtetele. Esiteks. Universaalsuse põhimõte. See tähendab, et toetus peaks olema kättesaadav igale kodanikule ja mitte üksnes kõige vaesematele. Teiseks. Ümberjaotuse põhimõte. Toetuste rahastamine peaks tuginema maksudele, mitte kindlustusmaksetele, et vältida seeläbi õiguste eristamist. Kolmandaks. Avaliku vastutuse põhimõte. Valitsus peaks korraldama sotsiaalhoolekannet, lähtudes oma kodanike huvidest.

Need põhimõtted rajanevad veendumusel, et üksnes avalikud teenused, mis on vabad almusejagamise ja vahetegemise hoiakutest, suudavad tagada iga kodaniku võrdse õiguse. Lisaks on nad seisukohal, et objektiivne ja erapooletu professionaalsus on sotsiaalse kliendi huvides. Seetõttu ei ole mitteametlikud toimijad – olgu siis religioossed (diakoonilised) või idealistlikud – sedavõrd usaldusväärsed. Neid küll tuleks sallida, niivõrd kui neid

[illegible], kuid kavatsus oli, et need tuleks võtta üle või asendada riiklike ametkondadega.

Nagu teada, arenes Saksamaa heaolumudel teisiti. Siin on diakoonia- ja teenistusorganisatsioonidel keskne roll hoolekande korraldamisel (subsidiaarsusprintsiip e lähimuspõhimõte). Teistsugune on ka rahastamissüsteem (kindlustusprintsiip).

Tänaseks on see heaoluriigi mudel sattunud surve alla paljudel põhjustel. Ka meie kontekstis on see surve seotud ideoloogiliste muutustega ja tõsiasjaga, et väljaarendatud ametkondade säilitamiskulud kasvavad kiiremini, kui mõnik poliitikuid ja valijaid on valmis tunnistama. Siinkohal ei ole piisavalt aga süveneda kõikidesse selle kriisi eri tahkudesse. On oluline mõista, et paljud neist on esile kutsutud postmodernismi ideede poolt, mis näitab suuremat usaldust turu kui riigi vastu, rohkem individuaalsete kui kollektiivsete lahenduste vastu, enam *ad hoc* algatuste kui laiaulatuslikult planeeritud tegevuse vastu.

Kuid on olemas ka teatud väsimus süsteemi suhtes, mida liiga sageli kogetakse üleoleva ja kõikvõimsana, ilma seda laadi tundlikkusest, mis kutsub esile ja soodustab osalust ning avatust ühiskonna ülesehitamisel. Paljud on kahanud seetõttu heaoluriigi asemel kõnelema heaoluühiskonnast, samal ajal kaitstes peamisi süsteemi hüvesid, kuid olles ka avatud alternatiivsetele võimalustele seda korraldada.

Diakooniatöö ja heaoluriik

Hoolimata valitsuse poolt kuulutatud soovist kehtestada riigi monopoli hoolekande arendamiseks, on paljud diakoonia asutused etendanud olulist rolli heaoluriigi tervise- ja sotsiaalhoolekande moderniseerimisprotsessis. Riigi ja diakoonia vahel on olnud lähedane koostöö. Suurel määral on diakooniatöötajad olnud esmaavastajad aladel, mida nüüd mõistetakse professionaalse osana. Näiteks Norras olid diakoonia institutsioonid esimesed, kes alustasid õdede ja sotsiaaltöötajate kutsealase koolitusega.

Ühest küljest on põhjust tunda uhkust sellise mineviku üle. Ühiskondlikku ellu toodi põhjapanevad väärtused ja niisugused teenused, millele andis tähtsuse heaoluriik. Isegi kui mõned teoloogid on kirjeldanud seda arengut äraelikustumisena – sest kirik on paljudel juhtudel kaotanud oma otsese vastutuse sotsiaalhoolekande eest –, tuleb ka tunnistada vastupidist seisukohta, et heaoluriik esindab ühiskondlikku korda, mida iseloomustavad kristlikud põhimõtted ja väärtused. See võib olla ka põhjus, miks diakooniatöötajad on nageli heaoluriigi väsimatud eestkõnelejad.

Teisest küljest on sellisel minevikul ka mõned negatiivsed tagajärjed. Side riigiga on tekitanud mitmesuguseid sõltuvuse vorme. Kõige ilmsem on sõltuvus riigi rahast ja hoolekande planeerimisest. Kuid samavõrd oluline on sõltuvus heaoluriigi modernistlikust loogikast, selle arusaamast kutsealase töö kohta, sellest, mis on norm ja milliseid sekkumisi tuleks selle saavutamiseks ette võtta. Tulemuseks on, et sageli pole võimalik vahet teha tavapärase (*ordinary*) riikliku organisatsiooni ja diakoonia organisatsiooni vahel. See tõstatab küsimuse, kas diakooniatööl on midagi lisada riiklikule hoolekandele. Kui see nii pole, siis miks tuleb seda korraldada eraldi riiklikust hoolekandest?

See ei ole lihtsalt küsimus, kuidas tuleks hoolekannet korraldada. Pigem tõstatab see küsimuse, kas on olemas ainult üks viis ametialaselt tegutsedes. Kas me täheldame sel juhul teatud ideoloogilist sõltuvust arusaamas, et diakooniatöö pole midagi muud kui modernismi ja selle veendumuse toetamine, et on võimalik ehitada täiuslik ühiskond? Kas seda ei võiks tõlgendada selle laadi totalitaarse lähenemisena, mis välistab igaühe, kes ei ole ühel meelel modernismiga ja selle vaadetega inimesele, ühiskonnale ja ajaloole?

Seda küsimust tuleks käsitleda koos tähelepanekuga, et diakooniatöö on enamasti vähe, kui üldse mingeid aktiivseid sidemeid kirikuga. On saanud tavaks kõnelda kirikust ja diakooniast kui kahest eraldiseisvast sotsiaalsest realiteedist. Sel on minu meelest negatiivsed kaastähendused kirikule, mis suures määral on ilma jäänud oma diakoonilisest mandaadist. Kuid sellel arengul on olnud negatiivsed tagajärjed ka diakooniatööle. On olnud vähem impulsse teoloogiast ja kiriku elust, kui oleks võinud olla, ning tulemuseks on, et diakoonia organisatsioonid ei ole alati olnud võimelised silmas pidama nende endi eriomast identiteeti ja rolli meie tänases ühiskonnas.

Turuideoloogia kui alternatiiv?

Nagu ülal mainitud, ei ole postmodernistlikul ühiskonnal samasugust tõmmet heaoluriigi poole. Kasvamas on skeptilisus valitsuse monopoli ja bürokraatliku võimu suhtes. Vabadus valida alternatiivide vahel on paljudele suur väärtus. Selles kajastub individualiseerumisprotsess, mis iseloomustab neoliberaalset ideoloogiat. See kuulub kokku tugeva usuga turgu ja lahendusse viisidesse, mida turg inimeste hüvanguks tõotab.

Siinkohal on oluline märkida, et ideoloogiline nihe ei tähenda või ei ole tingimata veel vähenenud avaliku toetusega sotsiaalhoolekandele üldiselt. Paljudel juhtudel on väljavaated rahva toetuseks suuremad kui kunagi varem. Siiski arvavad inimesed, et riiklikud institutsioonid ei ole küllalt tõhusad ega kvaliteedile orienteeritud. Erasektor saab seega alternatiiviks või täiendiks

Poliitikutele paistab see samuti alternatiivina, mis võib tähendada hindade tõstatud alanemist.

See kõik sobib kokku riigi uue ja vähem jõulise rolliga üleilmastunud maailmas. Kõige tähtsamaid otsuseid ei langeta enam riikide valitsused, vaid finantsmaaklerid, meediagurud ja loodetavasti ka rahvusvahelised poliitilised organisatsioonid. Francis Fukuyama poleemiline järeldus, et ajalugu on jõudnud oma lõpule, välistab võimaluse mis tahes muuks poliitiliseks valikuks peale selle, mida teeb turule-orienteeritud liberalism.

Diakooniatöö ja üleminek erasektorisse

Esmapilgul näib erakätesse minemise tendents kinnitavat diakoonia organisatsioonide rolli. Tegelikkus aga näitab, et see pole nii. Selle kohta võiks öelda palju, siin tehakse üksnes mõned tähelepanekud.

Esimene tähelepanek seisneb selles, et enamik diakoonia ühinguid organiseeritakse heaoluriigi varjus. Nad ei ole üles ehitatud turustamist ja kasumlikkust silmas pidades. Tavaliselt ei ole nad võimelised võistlema pealetungivate ja kaubanduslike terviseorganisatsioonidega, eriti korralduses ja jõudluses.

Sellele tähelepanekule tuleks lisada teine: enamik diakooniatöötajaid on postmodernismi ideoloogia suhtes negatiivsel arvamusel. Nende ametialast maailmapilti kujundas modernism ja selle usk heaoluriiki. Seetõttu saavad nad sageli minevikusüsteemide kaitsjad, nad on kriitilised üleilmastumise ja individualiseerumise protsesside suhtes (isegi kui nad naudivad võimalusi, mida need muutused pakuvad), ning neil on oht olla pigem reaktiivsed kui proaktiivsed tänase ühiskonna vormi suhtes.

Kas see, et diakoonia organisatsioonid on sedavõrd sõltuvad valitsuse struktuurist, rahast ja loogikast, teeb nad võimetuks nägema teisi võimalusi?

Diakoonia olemus

Siiani oleme viidanud diakoonia organisatsioonidele, algatustele või töötajatele, aga diakooniale tervikuna. Ma olen teinud seda meelega, sest on olemas tendents mõista diakooniat nii, nagu oleks diakoonia see, millena diakoonia organisatsioonid esinevad ja mida nad tegelikkuses teevad. Selline mõistekasutus on üksnes kirjeldav. Sel puuduvad normatiivsed kõrvaltähendused.

Kuid teisest küljest on mõistel "diakoonia" kreeka algupära, ja selle kasutus Uues Testamendis annab mõningaid olulisi suunanäite selle sõna kasutuse vähemalt teoloogilises kontekstis.[1] Siin on diakoonial selged kristo-

[1] Ma olen mujal arutlenud diakoonia kui teooria ja kui praktika suhte üle, vt Theoretical fra-

loogilised ja eklesioloogilised tunnused. Sellest perspektiivist lähtudes ei ole diakoonia eelkõige see, mida kirik või mõned selle organisatsioonid teevad. Diakoonia on see, mis kirik on. See tähendab, et diakooniat ei tohiks kunagi näha millenagi väljaspool kirikut, tegevusena, mida võib sõltuvalt väljast oludest korraldada või mitte. Diakoonia on kiriku olemuse nähtav väljendus, mis kehastub kiriku kujul. Kuid see on alati väljendatud aktiivse tegevusena hädasolijate ja eriti nende hüvanguks, kes viibivad inimliku eksistentsi piiril.

Samast perspektiivist vaadatuna on diakoonia Jeesuse, tema sõnade ja tegude pidev meenutamine. "Sest ka Inimese Poeg ei ole tulnud, et lasta end teenida, vaid et ise teenida ja anda oma elu lunaks paljude eest!" (Mk 10:45). See diakoonia kristoloogiline dimensioon on lähedalt seotud eklesioloogiaga, nagu seda selgelt väljendavad Jeesuse sõnad: "Nõnda nagu Isa on läkitanud minu, nõnda saadan ka mina teid" (Jh 20:21).

Jeesuse diakoonia ei olnud alandlik ja tasane teenimine, nagu diakoonia liikumise traditsioon on sageli õpetanud. Jeesus tegutses meelevallaga (*exousia*) viisil, mis kutsus esile üldsuse huvi ja vastuseisu. Tema diakoonia kuulutas väärikust seal, kus tugev nägi kõigest armetust, usku seal, kus religioossed autoriteedid nägid ainult väärtusetust, lootust seal, kus kaitstud nägid üksnes lootusetust, ja armastust seal, kus moraali üle otsustajad nägid vaid patust. Me kõik mäletame lugusid Uuest Testamendist, mis kujutavad Jeesust ja tema diakooniat sellisel moel.

Seetõttu tuleb meil muutuste ja diakooniatööle esitatavate uute väljakutsete ajal arvesse võtta Jeesuse ja tema diakoonia provokatiivset mälestust, pidades meeles tema sõnu: "Nõnda nagu Isa on läkitanud minu, nõnda saadan ka mina teid." See osutab diakooniale, mis teostub inimeste tegelikes eludes, Jeesust tunti ühe inimesena teiste seas, isegi inimesena ääremaalt. Samal ajal oli ta sõnumitooja uute aegade saabumisest, kes oma sõnas ja teos kuulutas Jumala riigi ligiolekut, tuues häid sõnumeid inimestele, eelkõige vaestele, haigetele ja rõhututele.

Strateegiad osaluseks ja tööks inimestega kui praktika

Millised tagajärjed peavad sellisel diakoonia mõistmisel olema meile, meie kirikutele ja diakoonia algatustele, mida me ette võtame? Siin on mõned olulised lähtepunktid:

---

mework of the science of diakonia. Riikka Ryökäs ja Klaus Kiessling (toim.): Spiritus – L – Caritas. International Congress in Diakony, Lahti, Finland, 23.-27.5.1998. Lahti 1999, p. 33-46.

- Töö peab teostuma inimeste eludes.
- On tarvis suurel määral tundlikkust, selleks et mõista, mis tegelikult sünnib, et kuulda vaigistatute häält ja tunda ohvrite valu.
- Julgust tegutseda meelevallaga, mis ei tugine üksnes sellele autoriteedile, mida saadakse valitsusvõimudelt, vaid meelevallale, mida Jumal annab oma rahvale vaeste prohvetlikuks kaitseks.

Üks selle strateegia põhielemente on leida võimalusi kodanikuõiguste ülesehitamiseks. See hõlmab meetodeid, mis annaksid jõudu väetile ja vääristaksid vaigistatut. Teiseks põhielemendiks on olla partner kodanikuühiskonna ülesehitamisel. Tõeline osalus tunnistab teise õigust olla erinev, enamgi veel: olla teatud oluline partner – mis konstitueerib ja milles seisneb mis tahes kogukonna sidusus. Nõnda seisab see vastu elitarismile ja püüdlustele monopoliseerida ainuõigust tehtust ja sellest, mida tuleks teha. Selle asemel otsib osalus alati aktiivseid teid partnerluseks (*parceria*), algatusteks, mis pakuvad erinevatele osalejatele osa kodanikuühiskonna ülesehitamisel, igale vastavalt tema eripärasid, laiendades ühiskonna mitmekülgsust ja rajades selle terviklikkust.

See hõlmab nii hukkamõistja kui vastuseisja rolli ühiskonnas leiduvatele ärajätumehhanismidele, aga ka endale kohustuse võtmist teha kindlaks ja luua taastamismehhanisme. Kõige selle juures ei tohi tähelepanuta jätta kristlikku inimelulist realismi. Kurjus on olemas ja seda kogetakse iga päev, eriti kannatajate poolel. Ei poliitilised muutused ega ühiskonna pingutused suuda välja juurida tõsiasja, et kurjus on olemas ja sel on võim inimelu üle. Kuid kurjusele tuleb vastu seista, eelkõige head tehes!

See tähendab ka seda, et iialgi ei saa olema täiuslikku ühiskonda. On õige taotleda õiglase ja jätkusuutliku ühiskonna eest. Kuid tuleb meeles pidada, et jätkusuutlikkus võib samuti muutuda müüdiks ja pettekujutluseks. Tõsielu peaks meile meelde tuletama teatud piire, millega meil tuleb leppida – olgu need inimlikud, rahalised või ühiskondlikud.

Selline realism ei peaks siiski juhtima ükskõiksusse, vaid pigem lootustväljendavasse tegevusse. Diakooniatöö eeldab alati, et teatud laadi muutus on võimalik ning et hädasolevate inimeste heaks ja nendega koos tegutsemine on mõttekas. Seda seisukohta väljendab kõige enam see, mida diakoonia teeb konkreetse tegevuse kaudu, kuid ka sõnades, mõistes hukka ebaõigluse ja kuulutades, et ajalugu ei ole jõudnud oma lõpule. Selle koht on kindlalt armuses Elu Jumala heasoovlikes kätes.

Tõlkinud Külli Vallimäe-Tubeng

DIAKOONIA MÕJUTEGURID – SOTSIAALHOOLEKANDESÜSTEEMI ÜHISKONDLIK, KULTUURILINE JA POLIITILINE KESKKOND 21. SAJANDI EESTIS

Vaike Salveste

Sotsiaalhoolekande ajaloolised arengujooned Eestis 20. sajandil

Omariikluseelse aja hoolekanne tugines ühest küljest Vene üleriiklikele sa-
dustele ja institutsioonidele, teisest küljest Balti erikorrast tulenevatele kü-
likele normidele ja asutustele.[1] Hoolekanne ja tervishoid olid läbi põimunud,
haiglad täitsid sageli hoolekandeasutuste (varjupaiga) funktsioone. Kogukon-
natasandil tuleb märkida hoolekande ja eestkoste läbipõimumist – kogukon-
tagas eestkoste lesknaistele, vaeslastele ja nõdrameelsetele ning kontrol-
enda määratud eestkostjat. Olulisim hoolekandealane õigusakt oli ühiskon-
liku hoolekande seadus (ÜHS), mis jagas hoolekande korraldamise mitme-
sandi vahel. Nii linna- kui talurahvakogukonnad tegelesid oma liikmete hoo-
lekandega. Ülalpidamisvõimeliste omasteta vanade ja vigaste, samuti orbude
eest hoolitsemist käsitles ÜHS talurahvakogukonnal lasuva avalik-õigusliku
koormatisena. Linnakogukonna ülesanded nii ranged ei olnud. Hoolekande
korraldamisega tegelesid ka maakonna ja kubermangu semstvo-omavalit-
sused, riiklikul tasandil kubermanguvõimud. Tavaliselt oli selleks eriorgan
– kubermangu üldhoolekande kolleegium (eesti keeles vahel nimetatud ka
ühiskondliku hoolekande ja seltskondliku hoolekande kolleegiumiks). Va-
jaspool neid tasandeid korraldati aadli- ja vaimulikuseisusest isikute hoole-
kannet. Kõik territoriaaltasandid võisid ülal pidada oma hoolekandeasutusi
ning toetada eraisikute ja ühingute asutusi.

1917. aasta Veebruarirevolutsiooni järel anti rüütelkondade mitteseisu-
likud funktsioonid üle kubermangu omavalitsustele (maavalitsusele).[2] Li-
videeriti üldhoolekande kolleegium, priihospital võeti kubermanguhaigla
maavalitsuse ülalpidamisele. Kubermangu, hiljem riigi ülalpidamisele võe-
ka muid spetsiifilisi asutusi, sh Seewaldi närvi- ja vaimuhaigla. Vene sea-
voasutuse seaduse laienemine 1917. aastal Baltimaadele tähendas maak-

[1] V. Peep, Eesti sotsiaalpoliitilise õigusloome arengujooned 1. omariiklusajal. Tallinn 20
71-74.
[2] Peep, 2005.

omavalitsuste rajamist. Maakonnaomavalitsused loodi Eesti alal tühjale
kohale ning algaastail oli nende osa hoolekande korraldamises tagasihoidlik.
Linnas hääbusid tsaariaja lõpuni vahetasandi omavalitsusena toiminud kihel-
konnad; maareformi järel kuivas kokku kiriklik heategevus.

Sotsiaalhoolekande probleeme tuli Eesti Ajutisel Valitsusel lahendada
olukorras, kus sõdade-revolutsioonide järel oli kasvanud invaliidide, vaes-
laste ja lesknaiste arv ning inflatsioon ja võimuvahetused olid söönud ära
suure osa elanikkonna paberrahas hoitud säästudest. Riigiaparaati alles loodi,
riigikassa oli tühi ja suurem osa ressursse tuli suunata iseseisvuse kaitseks.
Sellest tulenevalt jättis Eesti Ajutine Valitsus hoolekandesüsteemi põhiraskus
kohalikele omavalitsustele.

Omariikluse periood

Omariikluse algaastail võttis riigivõim kanda uusi ülesandeid. Näiteks võeti rii-
gi kanda iseseisvuse eest võidelnutega seotud kulud, üle võeti rüütelkonna ja
linnaliste ülalpidamisel olnud hooldusasutused, riik andis toetust omavalitsus-
tele ja heategevusele. Uudse nähtusena hakkas riik alates 1921. aastast vahetult
tegelema üldhoolekandega, riigivõimu kõrvale lisandus maakonnatasand.

Sotsiaalhoolekande seaduse eelnõu esitati Riigikogule 28.10.1924. Eel-
nõu lähtus järgmistest printsiipidest:

- hoolekanne pole armuand, isikul on õigus hoolekannet nõuda;
- riik ja omavalitsused on kohustatud seadusega ettenähtud hoolekande-
  toiminguid eelarves tagama;
- omavalitsus või riik tasub hoolekande kulud vaid siis, kui abivajaja
  ega ülalpidamiskohustuslikud omaksed neid ise hüvitada ei suuda;
- rahalisele abistamisele eelistatakse ülalpidamise võimaldamist elatis-
  vahendite näol ning töö võimaldamist;
- abiandmise otsustab kollegiaalorgan;
- kerjamine keelatakse;
- seaduses ettenähtud hoolekandeasutused asutatakse ajavahemikus
  01.01.1926-01.01.1931, riik eraldab igal aastal omavalitsustele vähe-
  malt 25 mln marka hoolekandeasutuste ellukutsumiseks;
- suuremaid hoolekandeasutusi eelistakse väiksematele (mitmed funkt-
  sioonid anti valdadelt üle maakondadele).

Kõige põhjalikumat kriitikat selle seaduseelnõu kohta tegi Karl Tamm Põllu-
majanduskogudest, kes leidis, et eelnõu oli hoolimatu omavalitsuste suhtes, kel-
le taheti panna kohustusi, küsimata, kuidas nende kandejõud neid täita võ-
taldab. Teiseks oli seadusega liiga detailselt omavalitsustele ette kirjutatud,

kui palju ja kuidas hoolekandelist abi osutada ning liiga suur oli eritüübiliste hoolekandeasutuste arv. Tegemist oli jõukamate riikide pealt mahakirjutatud eelnõuga, mis ei sobinud Eesti oludesse.

Vaatamata kriitikale võeti hoolekande seadus 1925. aastal vastu (RT 1925, 120/121, 80; RT 1926, 33, 55). Seaduse järgi pidid üldhoolekande tagama omavalitsused (riik võis osaliselt toetada), riigi vastutada jäi erihoolekanne. Pärast seaduse vastuvõtmist kuni majanduskriisini ei tekitanud hoolekanne valdkond suuri poliitilisi vaidlusi. Suhtumine hoolekandesüsteemi muutus 1930. aastate alguses, suure majanduskriisi ajal.[3] Suurim rahaliste vahendite vähenemine toimus 1932/33. a riigieelarves. Karl Einbundi valitsus (19.07.1932–01.11.1932) alustas hoolekandeseaduse revideerimisega. 03.05.1935 kinnitati sotsiaalhoolekande seaduses läbiviidavad muudatused ja täiendused, mille abil võideldi hoolekande väärkasutamise vastu, karmistati põhimõtet, et hoolekandeline abi tuleb võimalusel hoolekandealuste või ülalpidamiskohustuslike isikute varast hüvitada. Loobuti nõudest luua seadusest tulenevad hoolekandeasutused hiljemalt 01.01.1936. Hoolekandenõukogust sai nõuandev organ. Ta minetas hoolekandenormide kehtestamise õiguse ja edaspidi kehtestas neid ministeerium omavalitsuste ettepanekute alusel.

Iga hoolekandealune sai hoolekanderaamatu, kuhu märgiti andmed osutatud abi ja toetuste kohta, mis olid saadud riiklikult, munitsipaal- või ka heatahtlikult tegevuslikult hoolekandelt. Selgesti sätestati hoolekandeasutusse paigutatud hoolekandealuse kohustus teha seal oma jõu ja võimete kohaseid töid. Lisaks nimetatud muudatustele algas hoolekandealuse õiguste kitsendamine. 1937. aastal vastuvõetud põhiseadus jättis valimisõigusest ilma sundhooldamisele võetud isikud ja lubas valimisseadusega võtta valikuliselt hääleõiguse kas hoolekande korras alaliselt ülalpidamist saavatelt isikutelt. Üks piirang oli seotud isiku omavalitsusliku kuuluvuse valiku kitsendamisega. 1938. aastal dekreediga antud linnaseadus (RT 1938, 43, 404) sätestas §-s 7 linnakodanike kohta: "Linnaomavalitsusel on õigus keelduda hoolekandelist abi vajavate isikute kandmisest linna kodanikkude nimekirja."

Konservatiivse lähenemisega seostus ka karmim suhtumine hulkurluse kerjamisse ja ülalpidamiskohustuste täitmata jätmisse. 12.07.1938 kehtestas valitsus dekreedi korras tööpõlgurite töölaagrite seaduse (RT 1938, 14, 94). Töölaagreisse võis tööpõlgurina paigutada hulkureid ja kerjuseid ning perekonnaliikmete ülalpidamiskohustustest kõrvalehoidjaid. Esimene Härku tööpõlgurite laager alustas tööd 1. augustil 1938. Järgmisel aastal muudeti seadus karmimaks, mh kaotati ihunuhtlus. Sundhooldamise kõrval seadustati autoritaar-

[3] Peep, 2005.

ral perioodil ka sundsteriliseerimine.[4] Steriliseerimisasjade lahendamiseks moodustati kaks arstlikku komisjoni. Komisjoni otsuse kinnitas Sotsiaalministeeriumi tervishoiu- ja hoolekandevalitsuse direktor, otsuse peale võis kaevata Riigikohtule. Seadus jõustus 01.04.1937. aastal. Esimene sotsiaalhoolekandeseadus hõlmas ka emade- ja lastekaitset. 1939. aastal oli kavas astu võtta eraldi emade- ja lastekaitse seadus, mis aga jäi seoses nõukogude okupatsiooni algamisega tegemata.

Nõukogude perioodi mõju sotsiaalhoolekande arengule

Nõukogude Liidus ei eksisteerinud ametlikult sotsiaaltööd, kuid sotsiaalhoolekande avaldusvormideks olid hooldekodud vanuritele ja invaliididele, mitut sorti lastekodud ning invaühingud. Olemas oli laialdane lasteaedade võrgustik. Riigi omandil ja plaanimajandusel põhineva riigi sotsiaalkaitsesüsteem eristas tunduvalt läänemaailma riikide süsteemist, sest sellist riiki iseloomustasid täielik rahvastiku hõive ja tööjaotus, palkade riiklik reguleerimine, hindade subsideerimine, laste ja noorte ning ka tööliste üldine riiklik organiseerumine (suvelaagrid, rehabilitatsioon, sanatooriumid, mille eest maksid riik või ametiühingud jne), puhkemajandused parteiliikmetele, soodustused ühistranspordis, sides ja elektrimajanduses ning sõjaveteranide, puudega inimeste ja paljulapseliste perede soodustused. Riigiettevõtted või riigi organiseeritud ametiühingud vastutasid töötajate ja nende perekondade eluaseme eest, korraldati töötajate vaba aja veetmist ja puhkusereise, muretseti lasteaiakohti ning tasuti nende eest.

Tööjaotus ja universaalsed hooldussüsteemid tegid võimalikuks mõlema vanema töötamise ning enamikus peredes oli seetõttu kaks palgateenijat. Reegliks aluseks oli töö, mida tegid avaliku sektori palgatöötajad ja teenistujad. Palgaerinevused olid küll väga väikesed, kuid mida parem oli isiku kvalifikatsioon, seda suuremad olid tema võimalused rahuldada oma ametikoha kaudu ka isiklikke vajadusi. Avaliku võimu kasutamine isiklikes huvides, mis läänemaailmas tähendab korruptsiooni, oli tavaline praktika. Sotsiaalkaitse oli seotud töötamisega. Süsteemi loodud täistööhõive kattis põhimõtteliselt kogu elanikkonna. Kõik see tagas töötajaile ja nende perekondadele suhteliselt stabiilse ja kindla sissetuleku olukorras, kus hinnad olid tsentraalselt reguleeritud ning baaskaupade hinnad madalad (see kehtis ka eluasemekulude ja energia kohta). Seega puudus vajadus selliste sularahaliste toetuste järele nagu töötu abiraha, sotsiaalpensionid, eluasemetoetus või regulaarne toimetulekutoetus. Sotsiaalhoolekandesüsteemi kesksed institutsioonid olid lastekodud, mis pakkusid hooldust lastele, vanuritele ja puudega inimes-

[4] Peep, 2005.

tele ning püsihooldust orbudele, vanuritele, invaliididele ja vaimse puudega inimestele.[5]

Kõigele vaatamata on sotsiaalse kaitse tunnusjooned olnud võtmekohtades mustes ühesugused nii Euroopa ida- kui lääneosas. Siia kuulusid järgmised elemendid: töökeskne töökindlustus, peretoetused vähemalt paljulapselistele või üksikhooldajaga peredele, samuti kogu elanikkonda teenindav tervishoiu süsteem.

Üleminekuaastate sotsiaalse kaitse reformid

Sotsiaalne kaitse tähendab sotsiaalpoliitilistele otsustele ja abinõudele tuginevat süsteemi, mille eesmärk on tagada inimeste toimetulek sotsiaalsete riskide olukorras nii rahalise abi kui sotsiaalteenuste toel. Sotsiaalne kaitse hõlmab kahte valdkonda: sotsiaalkindlustust ja sotsiaalhoolekannet.

Pärast 1989. aasta muutusi mõjutas endise sotsialismimaailma sotsiaalsüsteemi kohe inflatsioon, mis vähendas suurel määral nii palkade kui sotsiaaltoetuste väärtust. See tekitas enamikule suuri probleeme ning tõi Kesk- ja Ida-Euroopa riikidele kaasa tugeva poliitilise surve. Teiseks muutusid tööjaotus, tööhõivepoliitika, reguleeritud palgad ja hinnad. Kaotati mitte ainult nomenklatuuri, vaid ka suurte perede, veteranide ja puudega inimeste toetused. Peale nende halvenes teistegi elanike olukord ning suurenes lõhe eri ühiskonnarühmade vahel. Sellest lähtudes tegid lääne eksperdid ühese ettepaneku muudatustega kiirustada ning viivitamatult uued süsteemid luua. Sotsiaalkaitse osad, mis ei sobinud kokku turumajandusega, asendati fikseeritud suurusega sularahatoetusega või elatusvahendite hindamisel põhinevate sotsiaalhüvitistega.

Üleminekuaastatel loobuti Lääne-Euroopa riikide eeskujul aegamööda täieliku tööhõive, hinnasubsiidiumide ja eesõiguste mõttest ning loodi baaspensionite, eluasemetoetuste ja regulaarselt makstavate sotsiaaltoetuste süsteem. Üleminekuperioodi teises faasis oli peamiseks kõneaineks integratsioon.[6] Sotsiaalpoliitika vallas oli siinkohal esimeseks sammuks Euroopa Sotsiaalharta ratifitseerimine, teiseks Euroopa Liidu liikmeks saamine ning täielik harmoneerimine Euroopa Liidu seadustega.

Eestis seati Phare programmilt tuleva abi eesmärgiks liitumisläbirääkimiste edendamine ja need sotsiaalpoliitilised küsimused, mis on Euroopa Liidu liikmekssaamise seisukohalt esmatähtsad: töökaitse ja töötervishoid, meeste ja naiste võrdõiguslikkus tööturul, töötajate osalemine otsuste langetamises

[5] M. Malvet, M. Mikkola, Sotsiaalhoolekanne. Tallinn 1998.
[6] Malvet, Mikkola, 1998.

töökeskkond. Muud valdkonnad, nagu näiteks sotsiaalhoolekanne ja tervishoid ning ka sotsiaalkindlustuse arendamine, kus ühiseid standardeid on vähem, jäid EL vaatevinklist teisejärguliseks.

M. Mikkola[7] eksperthinnangu järgi olid suurimad probleemid järgmistes küsimustes:

- pikaajalisel hooldusel viibivate klientide põhilised inimõigused ja vähemusrahvuste õigused;
- sotsiaalhoolekande ja tervishoiu teenuste struktuur;
- töötervishoid ja turvalisus tööl ja väljaspool tööd;
- tänapäevased tööturuteenused ja võitlus töötusega.

Riigikeskuse asemel hakati liikuma kodanikukeskuse poole, millega loodi ühtlasi ka kodanike isiklikku aktiivsust. Hästi korraldatud hoolekanne kaasab kodanike eest moodustab tähtsa osa inimese osalemisest ühiskonnas ja toetab tõhusat demokraatiat. Sotsiaalhoolekande teiseks keskseks ülesandeks on vähendada inimeste vaesumist ja sattumist tõrjutute hulka ning tagada igaühele vähemalt minimaalne võimalus elust osa saada. Ka see on oluline uue ühiskonna ülesehitamisel.

Sotsiaalhoolekanne kui põhiõigus

Põhiõiguse tagamisest rääkides on üldlevinud põhimõte, et kõigil avaliku võimu teostajatel on teatud kohustused, mis on ka Eesti põhiseaduse paragrahvi 14 mõte.[8] Keskvõimul on vähemalt kahte liiki kohustused. Esiteks on keskvõimul otsesed hoolekandekohustused. Teiseks on keskvõimul kohustus taalustada vabatahtlikku ja omavalitsuse hoolekannet (PS § 28 lg 3). Põhiseaduse kohaselt on ka omavalitsusel hoolekandekohustus. Omavalitsuse hoolekannet ei saa võrdsustada vabatahtliku hoolekandega, sest omavalitsus on avaliku võimu osa. Kohaliku omavalitsuse täidetavad ülesanded jaotatakse kohaliku elu ülesanneteks ja riiklikes ülesanneteks. Riiklike ülesannete puhul on riigil kohustus katta kulud riigieelarvest (§ 154 lg 2). Kohaliku elu küsimuste lahendamisel riigil selline kohustus puudub.[9]

Kohaliku elu küsimused jaotatakse omakorda kaheks: kohustuslikeks ja vabatahtlikeks kohaliku elu küsimusteks. Esimeste puhul on kohalik omavalitsus kohustatud ülesannet täitma, viimaste puhul selline otsene kohustus puudub. Tüüpilised ja praegusel hetkel ettenähtud kohustuslikud kohaliku elu ülesanded on näiteks korraldada vanurite hoolekannet, noorsootööd, elamu-

[7] M. Mikkola, Eesti sotsiaalhoolekande arendamine. Sotsiaaltöö 2/1997.
[8] I. Annus, B. Aaviksoo, Sotsiaalhoolekanne kui põhiõigus. Tartu: Juridica 2002.
[9] Annus, Aaviksoo, 2002.

ja kommunaalmajandust, veevarustust ja kanalisatsiooni ning territoriaalp
neerimist. Kohaliku omavalitsuse korralduse seaduse kohaselt on praegu
siaalabi ja teenuste korraldamine kohaliku omavalitsuse ülesandeks (§ 1
1). Vabatahtlikud kohaliku elu ülesanded on näiteks mänguväljakute rajes
ne, kultuuriasutuste loomine jms.[10]

Kas tegu on kohaliku elu või riikliku elu küsimusega, saab hinnata
tuvalt ülesande traditsioonilisest kuuluvusest, lähimuspõhimõttest ning ül
ande seotusest kohaliku kogukonnaga. Ülesande traditsioonilise kuuluv
määramisel vaadeldakse, milline üksus on ülesande eest traditsiooniliselt
tutanud. Sotsiaalhoolekande ajalooline areng viitab pigem sellele, et sotsiaa
hoolekannet käsitletakse kohaliku elu küsimusena. Tavaliselt on just vall
need, kes oma abivajavate liikmete eest on pidanud hoolt kandma.

Traditsioonilise pädevusjaotuse põhimõttest levinum on kasutada üles
de kuuluvuse hindamisel lähimuspõhimõtet. Euroopa kohaliku omavalits
harta artikli 4 lõikes 3 on see põhimõte sõnastatud järgmiselt: "Avalikke
hustusi täidavad üldjuhul eelistavalt kodanikule kõige lähemal seisvad
muorganid. Kohustuste määramisel mõnele teisele võimuorganile peaks ka
luma ülesande ulatust ja iseloomu ning tõhususe ja säästlikkuse nõudeid."

Sotsiaalhoolekande valdkonnas nähakse peamise vastutajana kohalik
omavalitsust. Eriti on see märgatav sotsiaalteenustega seonduvate küsim
te lahendamisel. Kohalike omavalitsuste ülesanded sotsiaalhoolekande k
raldamisel oli määratud juba 1995. aastal vastu võetud sotsiaalhoolekand
seadusega.[11] Seaduse järgi on kohalike omavalitsuste vastutusel sotsiaalabi
vanurite, puuetega inimeste ning teiste abivajajate hoolekande (sh avaho
duse) korraldamine ning vanadekodude, turvakodude ja teiste sotsiaalhoo
kande asutuste ülalpidamise korraldamine. Kohaliku omavalitsuse kanda
antud toimetulekutoetuste maksmine valla- või linnaeelarvesse riigieelarv
laekunud rahast. Lisaks määrab ja maksab kohalik omavalitsus teisi sotsiaa
toetusi, korraldab vältimatu abi andmist ning sotsiaalteenuseid vastavalt ha
dusterritooriumi elanikkonna vajadusele. Kohaliku omavalitsuse ülesanne
hulka kuulub ka eestkosteasutuse töö korraldamine.

Eesti sotsiaalhoolekandesüsteemi arendamine

Põhiseadus tagab küll üldisel tasemel õiguse abile, kuid jätab abi liigid, ul
tuse ja tingimused seadusandja otsustada. Seega saab väita, et täidesaatv
võimu saab kohustada õigussüsteemi (kohtu) kaudu andma sotsiaalabi, ka

[10] Annus, Aaviksoo, 2002.
[11] Sotsiaalhoolekande seadus. Riigi Teataja I 1995, 21, 323.

ei ole suuteline muul moel oma õigust kaitsma. Seega kui inimene leiab, et talle ei ole tagatud õigus sotsiaalhoolekandele, kuigi põhiseaduse (või ka muude seaduste) kohaselt oleks tal selleks õigus, on tal kohtus reaalsed õigusteostusevõimalused.[12]

Eesti sotsiaalabi süsteemi korrastamisel on suur tähtsus 1995. aasta veebruaris vastu võetud sotsiaalhoolekande seadusel, millega pandi paika ka toimetulekutoetuste määramise ja maksmise põhimõtted. Võttes aluseks sotsiaalhoolekande seaduse § 22 lg 3 ja § 23 p 2, kehtestas Vabariigi Valitsus oma 23. detsembri 1996. a määrusega nr 318 riiklike sotsiaaltoetuste maksmise tingimused ja korra, mis jõustus 1. jaanuaril 1997 ning nägi ette eluaseme- ja toimetulekutoetuse maksmist ühtse toimetulekutoetusena.

Tunduvalt muutus olukord 1997. aastal, kui Eesti riik Euroopa Liidu Phare projekti abil kaasas arendustegevusse väliseksperdid. Sotsiaalhoolekande ümberkorraldamisel lähtuti kahest peamisest lahendusteest: perede ja peresisese hoolduse toetamine ja koduvälise hoolekande korraldamine maakondade, mittetulundusühingute, ettevõtjate ja ettevõtete osutatavate teenuste abil. Ühtlasi võeti suund Euroopa sotsiaalsete standardite saavutamisele.

2001. aastal võeti vastu sotsiaalhoolekande seaduse muutmise seadus. Selle eesmärgiks ei olnud muuta toimetulekutoetuste maksmise senist süsteemi, mis toimis 1997. aastast ja on praktikas järele proovitud. Muudatuste tegemise tingis vajadus täita täpselt põhiseaduse nõudeid ning sätestada seaduses eelkõige elamumajanduslikud aspektid, mida seni toimetulekutoetuse määramist ja maksmist reguleerinud valitsuse määrus ei käsitlenud.

Mittetulundusliku organisatsioonide tähtsus sotsiaalhoolekandesüsteemis

1990ndatel aastatel toimunud riikliku osakaalu vähenemine sotsiaalhoolekandes ja paljude ühiskonnaliikmete kiire vaesumine tõid kaasa ulatusliku mitmesuguse abi- ja heategevusorganisatsioonide tekke. Ateistliku propaganda lõpetamisele järgnes usuelu elavnemine. Kiriku initsiatiivina avardus diakooniatöö puudustkannatavate ja hooldust vajavate isikute seas.

Sotsiaalvaldkonna mittetulundusühingud tekkisid peamiselt kas Soome või Rootsi, vähesel määral Saksa sotsiaaltöö eeskujul rahvusvaheliste organisatsioonide osakondadena või vajadusest lahendada üleminekuajal tekkinud sotsiaalprobleeme, mis olid riiklikult korraldamata (nt avahooldus, puuetega inimeste probleemid). Sageli oli mittetulundusühingu loomise põhjuseks see,

[12] Annus, Aaviksoo, 2002.

et riiklik või kohaliku omavalitsuse hoolekanne ei vastanud abivajaja [illegible] tele.[13]

Aastateks 2001-2002 oli Eestis loodud tuhandeid mittetulundusühing[illegible] Seda aega iseloomustavad ministeeriumide avalikud üleskutsed mittetulundusühingutele, kes võiksid nende arvates osutada paljusid avalikke teenuseid, eeskätt sotsiaalhoolekandega seotud teenuseid. Sellekohaseid näiteid [illegible] alates Taanist ja lõpetades Saksamaaga. Kuid tegelikkuses ei olnud mittetulundusühingutel sel ajal piisavalt ressursse nende ootuste täitmiseks.

Perioodil 1998-2002[14] tegutsenud sotsiaalvaldkonna kodanikeühendus[illegible] teeneks tuleb lugeda, et aastate jooksul toodi avalikkuse ette kaasinimes[illegible] tuge vajavate inimeste eluolu, nende sotsiaalset turvalisust, toimetulek[illegible] haridusteed ja tööd puudutavad probleemid ning suudeti mõnevõrra mõ[illegible] ühiskondlikku arvamust abivajajate kasuks. Kohalikke ja riiklikke võim[illegible] ganeid informeeriti sotsiaalvaldkonnas valitsevast olukorrast ning inimes[illegible] probleemide lahendamiseks seadusandlikul teel püüti üles näidata alter[illegible] tulevat initsiatiivi.

Ligikaudu pooltes kodanikeühendustes olid töökohad, mis andsid inime[illegible] tele sissetulekut ja olid alternatiiviks ametlikult tunnustatud avaliku- ja äri[illegible] tori töökohtadele. 71% aastal 2001 uuringu küsimustele vastanud ühendus[illegible] kasutas oma tegevuses vabatahtlike abi. Hinnanguliselt 40% mittetulundu[illegible] ühingutes olid abivajajatele teenust osutavad inimesed ilma vastava hari[illegible] seta ning enamik neist ei suutnud ise (erialasesse) haridusse investeerida. Järjest rohkem olid mittetulundusühingute sissetulekud sõltuvuses maakon[illegible] või omavalitsuse prioriteetidest. Vähemalt 60% mittetulundusühinguid elab vaid projektist projektini.

Sotsiaalhoolekande sotsiaal-majanduslik keskkond pärast liitumist Euroopa Liiduga

Euroopa Komisjoni analüüside põhjal eristab Eestit teistest Euroopa Liidu sama suurusjärgu regioonidest mitu iseloomulikku tunnusjoont:

- Geograafiliselt asub Eesti kaugel Euroopa tuumikregioonidest, omades viimastega suhteliselt tagasihoidlikke ühendusvõimalusi. Eesti on võrreldes teiste Euroopa regioonidega hõredalt asustatud (u 4 korda vähem inimesi ruutkilomeetri kohta kui Euroopa Liidus keskmiselt), kõige kiiremini väheneva rahvastiku ja tööjõuressursiga liikmesriik.

[13] V. Salveste, Sotsiaalvaldkonna mittetulundusühingute tegevuse, ressursside ja rolli analüüs aastatel 1998-2001 teostatud uuringute põhjal. Magistritöö. Tartu 2003.
14 Salveste; 2003.

- Eesti piirkondlikud arenguerinevused on sama suurusjärku regioonide kontekstis märkimisväärsed.
- Eesti majandus on võrreldes teiste Euroopa Liidu regioonidega väikese mastaabiga ja vähe arenenud (SKT elaniku kohta u 40% EL keskmisest), tööhõive määr on suhteliselt madal. Lisaks süveneb Eestis innovatsiooni ja oskustööjõu taseme mahajäämus Euroopa Liidu kiiremini arenevatest regioonidest.
- Praegu veel on (kõrg)haritud tööjõud Eesti suhteliseks konkurentsieeliseks, kuid pikemas perspektiivis see tõenäoliselt kaob. Konkurentsieeliseid, mis enamikus teistes regioonides puuduvad, säilivad Eestis tõenäoliselt ka lähiaastail ulatuslik puutumata looduskeskkond, äritegevuseks soodne makromajanduslik keskkond ning täiendavaid ärivõimalusi pakkuv suurte avanevate turgude lähedus.

Euroopa Liidu poliitika mõjutab Eesti üldist regionaalpoliitilist arengut:

- Euroopa Liidu ühtses majandusruumis toimuv kaupade, teenuste, inimeste ja kapitali vaba liikumine mõjutab edaspidi ka Eestis toimuvaid arenguid, sh regionaalset arengut, soosides pigem siinsete kasvupiirkondade kui hajaasustuslike piirkondade arengut, mis kapitali ja inimeste peamistest liikumisteedest kõrvale jäävad.
- Piirkondlikud erinevused on Eestis vaatamata väikesele territooriumile rahvusvahelisega võrreldes märkimisväärsed. Iseloomulik on elatustaseme ja konkurentsivõime suur erinevus Tallinna linnapiirkonna (mingil määral ka Tartu linnapiirkonna) ja teiste Eesti regioonide vahel. Regionaalsed erinevused on pigem kasvanud ning probleempiirkonnad on jäänud endiseks (Kirde- ja Kagu-Eesti).[15]

Eestis on piirkondlikud erinevused elatustasemes väga suured. Leibkonnaliikme keskmise sissetuleku erinevused on maakonniti ligi kahekordsed. Viimaste aastatega on piirkondlikud erinevused sissetulekute kasvutempos stabiliseerumas. Kahes maakonnas (Ida-Virumaa ja Jõgevamaa) on leibkonnaliikme keskmine sissetulek madalam kui 75% Eesti keskmisest.

2004. aastal oli leibkonnaliikme kuu keskmine väljaminek 2799 krooni ja netosissetulek 3029 krooni, teatas Statistikaamet. Aastaga oli väljaminek suurenenud 10% ja sissetulek 9%. 2004. aastal oli miinimumpalk 2480 krooni. Poole miinimumpalgani ei ulatunud kuu keskmine netosissetulek 9%-l leibkondadest ning 40%-l oli sissetulek pool kuni üks miinimumpalk. 37%-l

[15] Eesti regionaalarengu strateegia 2005-2015.

leibkondadest oli sissetulek üks kuni kaks miinimumpalka, 9%l kaks kuni kolm ja 5%-l üle kolme miinimumpalga.

30 päeva arvestuslik elatusmiinimum oli 2004. aastal 1489 krooni, mille toidukorv maksis 696 krooni. Aastaga suurenes arvestuslik elatusmiinimum 6%, sealhulgas toidukorvi maksumus samuti 6%. Natuke alla veerandi Eesti leibkondadest pidi kuus tulema toime leibkonnaliikme kohta kulutusega, mis oli arvestuslikust elatusmiinimumist väiksem. Neist kolmandikus kasvas alla 16aastane laps. Võrreldes 2003. aastaga selliste leibkondade osatähtsus ei ole nud muutunud.[16]

2005. aastal oli leibkonna kuu keskmine sissetulek 3475 krooni. Tallinnas oli leibkonnaliikme keskmine sissetulek 4080 krooni, Jõgeva maakonnas samal ajal 3043 krooni. Sotsiaalse tõrjutuse Laekeni indikaatorite järgi elas 2005. aastal näiteks Kesk-Eestis 23,9% inimesi, kelle ekvivalentnetosissetulek on suhtelise vaesuse piirist madalam, Kirde-Eestis on selliste inimeste arv 25,2% maakonna elanike arvust. Juunis 2006 avaldatud Eurostati uuringu järgi on Eesti ostujõud Euroopa Liidu keskmisest 57%.[17]

Kohalike omavalitsuste tulud-kulud

Eesti territoorium jaguneb maakondadeks, valdadeks ja linnadeks. Eestis on 15 maakonda ja 227 kohaliku omavalitsuse üksust: 33 linna ja 194 valda. Maavanem on riigi esindaja maakonnas. Vallad ja linnad on omavalitsuslikud kogukondlikkuse printsiibil põhinevad haldusüksused, mis moodustavad avaliku halduse süsteemi esmase tasandi. Iga omavalitsusüksus kuulub maakonna koosseisu, ühtlasi võib ta olla maakondliku ja üleriigilise omavalitsusliidu liikmeks. Eestis kehtib alates 1993. aastast ühetasandiline omavalitsussüsteem.

Kohalike omavalitsuste tulud kasvasid 2005. aastal kokku 14,1% ehk 1,4 miljardit krooni.[18] Tulumaksu hea laekumine moodustas nimetatud kasvust 0,8 miljardit krooni, oluliselt kasvasid ka riigipoolsed sihipärased eraldised tasandusfondist (0,5 miljardit krooni). Üheks põhjuseks on seejuures riigieelarves haridusinvesteeringuteks ette nähtud vahendite lülitamine tasandusfondi hariduskulude hulka pearahapõhiseks jaotamiseks. Seetõttu on 2005. aastal vähenenud riiklike investeeringutoetuste maht 20%. Suur kasv on toimunud varade müügist laekunud tuludes (36%) ning eraldiste osas fondidelt ja sihtasutustelt (45%).

[16] D. Kutsar, Ettekanne rahvusvahelisel konverentsil "80 aastat organiseeritud hoolekannet Eestis – minevikukogemused ja tulevikuootused". Tallinn 2005.
[17] Eesti Statistikaamet 2004; Eesti Statistikaamet 2005.
[18] Kohalike omavalitsuste eelarvete tulude ja kulude analüüsid 2001-2005.

Tabel 1. Põhivabatulud elaniku kohta enne ja pärast tasandamist[19]

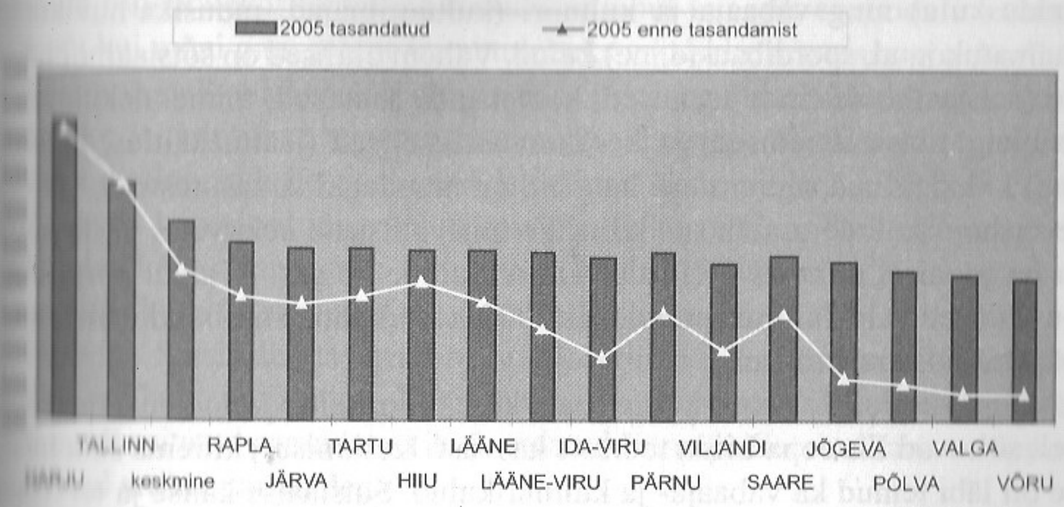

Kohalike omavalitsuste 2005. aasta kulude struktuur tegevusalade järgi

Eesti kohalikel omavalitsustel on oma kogukonna elu korraldamisel laialdane pädevus. Mitmetes ühiskonnaelu korraldamise valdkondades, nagu haridus (alates eelne, põhi-, gümnaasiumi- ja huvialaharidus) ja majandus (kommunaal- ja elamumajandus, ühistransport), on suurem osa avaliku sektori kanda olevatest tegevustest antud kohaliku omavalitsuse vastutada.

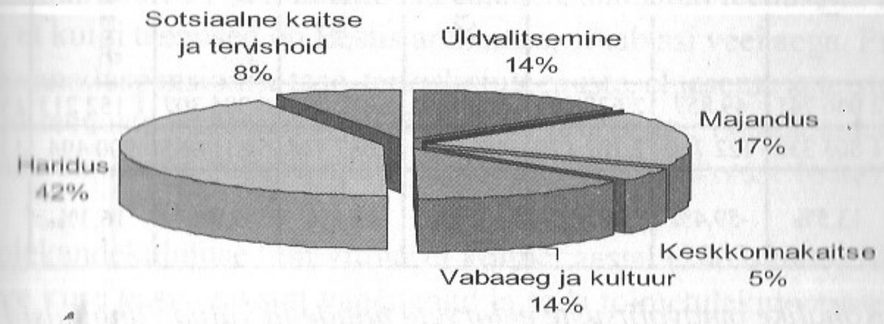

Joonis 1. Kohalike omavalitsuste kulude struktuur tegevusalati 2005. aasta eelarvete täitmise alusel (Allikas: Kohalike omavalitsuste eelarvete tulude ja kulude analüüsid 2001-2005)

[19] Kohalike omavalitsuste eelarvete tulude ja kulude analüüsid 2001-2005.

Kohalike omavalitsuste olulisimateks kuluvaldkondadeks on haridus (lasteaiad, koolid), majandus (kommunaalmajandus, elamumajandus, ühistransport, teede korrashoid jne), üldvalitsemine (valitsus, volikogu ja valdkondade halduskulu) ning vabaaja ja kultuuri (kultuurimajad, muusika-huvikoolid, raamatukogud, spordibaasid jne) kulud. Vähem olulised on sotsiaalhoolekande (sotsiaalhoolekande teenused, hoolekande asutused, toimetulekutoetused ja muud sotsiaaltoetused) ja keskkonnakaitselised (jäätmekäitlus, hajaasustus jne) kulud. Kuna suurem osa haiglaid on muudetud sihtasutusteks, vähenes tervishoiu kulude osatähtsus kohalike omavalitsuste eelarvetes aasta-aastalt ja on joonisel esitatud sotsiaalse kaitse kulude hulgas. Avaliku korra kulud on olulised vaid Tallinna puhul, kes 2004. aastal täitis ka riiklikke ülesandeid päästeabi korraldamisel.

Tegevusalati kasvasid kõige enam keskkonnakaitse kulud, mis on peamiselt sõltuvad Euroopa Liidu toetuste kasvust. Keskmisest kiirema suurenemise on läbi teinud ka vabaaja- ja kultuurikulud. Sotsiaalse kaitse ja tervishoiu bloki kulude kasv on tingitud puuetega inimeste hooldamise funktsiooni ja selle funktsiooni täitmiseks vajalike vahendite üleandmisest omavalitsustele tulubaasi.

Tabel 2. Kulude muutus tegevusalati 2005. a

Kulude muutus tegevusalati	Üldvalitsemine	Avalik kord	Majandus	Keskkonnakaitse	Vabaaeg ja kutuur	Haridus	Sotsiaalne kaitse ja tervishoid	[illegible]
2005	2 046 741	49 857	2 628 451	683 160	2 072 199	6 386 307	1 152 213	15 01[illegible]
2004	1 803 335	122 710	2 182 129	480 803	1 687 716	5 811 965	990 494	13 07[illegible]
Muutus 2005	13,5%	-59,4%	20,5%	42,1%	22,8%	9,9%	16,3%	14,8%

Allikas: Kohalike omavalitsuste eelarvete tulude ja kulude analüüsid 2001-2005

Sotsiaalhoolekande arengu peamised trendid

2007. aastal on Eestis kehtivate arusaamade järgi sotsiaalhoolekanne toimiv gute süsteem, mis soodustab inimese toimetulekut. Toiminguteks võivad olla nii sotsiaalabi (sh sotsiaaltoetused) kui ka sotsiaalteenused. Sotsiaalhoolekande

subjektiks on üksikisik või perekond. Hoolekande eesmärkideks on tõsta [illegible] elukvaliteeti ja toetada toimetulekut; pakkuda teenuseid ja toetusi, mis suurendavad heaolu ning soodustavad arengut ja sotsiaalset kohanemist; pakkuda toimetulekut toetavaid ressursse, juhul kui isik ei suuda ise toime tulla või kui mõni muu sektor toimetulekuks vajalikke ressursse ei paku.[20]

Eesti sotsiaalhoolekande süsteemi edasine areng oleneb ühiskondlike, majanduslike ja poliitiliste tegurite koosmõjust. Euroopa Komisjoni regionaalpoliitika direktoraadi Eesti, Soome ja Iirimaa üksuse juht A. Roggeri esitab [illegible]. aastal koostatud raporti kokkuvõttes kolm riski, mida komisjon peab Eesti puhul kõige tõsisemaks. Need on süvenev tööjõupuudus, jäik immigratsioonipoliitika ja liiga suured regionaalsed erinevused.

Euroopa Sotsiaalharta artiklite ratifitseerimine on Eesti sotsiaal-majanduslikku edukuse indikaator. 2005. a tutvusid Euroopa Nõukogu eksperdid Eesti poolt esitatud parandatud ja täiendatud Euroopa Sotsiaalharta mitteratifitseeritud artiklite aruandega.[21]

Olulisemaks artikliks, mis kajastab riigi tegelikku vastavust Euroopa standarditele, on artikli 4 lõige 1. Selle järgi ei tohi õiglane palk langeda alla 60% riigi keskmisest palgast. Igal juhul peab palk ületama riigis kehtestatud vaesuspiiri. Kuigi miinimumpalk on Eestis aastatel 2000–2004 märkimisväärselt tõusnud (50%), moodustas see ligikaudsete arvestuste järgi 2004. a keskmisest palgast vaid 42%. Komitee arvestas ka sotsiaaltoetusi ja kuigi Eestis on [illegible]ivne perepoliitika, ei jätku sotsiaaltoetustest miinimumpalga tõstmiseks [illegible]% ni keskmisest palgast. Niisiis ei vasta Eesti olukord artikli 4 lõike 1 [illegible]ele.

Artikli 23 lõiked 1 ja 3 käsitlevad eakatele suunatud teenuseid. Komisjon märkis, et kuigi teenused on Eestis arenemas, võtab asi veel aega. Probleemiks on vanaduspensionite tase, tervishoiuteenuste, eluaseme ja teiste eakatele suunatud teenuste kättesaadavus. Sageli on probleeme hoolekandeasutustes. Eriliselt on Eestis rakendamata eluaseme kättesaadavust toetavad meetmed.

Hoolekandekulutused on viimasel kolmel aastal (2003-2005) SKT ja riigieelarve kiire kasvu taustal vähenenud ja seda toimetulekutoetusteks makstavate summade arvel. Hoolekandeteenuste finantseerimisel on tunduvalt suurenenud isiku omaosalus ja langenud rahastamine riigieelarvest. Kohalike omavalitsusüksuste osalus ei ole mainimisväärselt muutunud.[22]

[illegible]sisäalministeerium 2006.

[illegible]. Pääk, Eesti võiks ratifitseerida mitu uut Euroopa Sotsiaalharta punkti. Sotsiaaltöö [illegible].

[illegible]sotsiaalhoolekande kontseptsiooni eelnõu 2004.

Sotsiaalministeeriumi arengukava 2007-2010 jälgib Euroopa majan
ja sotsiaalpoliitika tähtsamaid arengusuundi, mistõttu sotsiaalhoolek
kui terviksüsteemi arendamist eraldi ei käsitleta. Mainitakse sotsiaalteen
arendamist kohalike omavalitsuste ülesandena, kuid süsteemi tugevda
meetmeid ette ei nähta.

Mitme aasta jooksul on toimunud üldise tööealiste inimeste tõmbe
kustesse liikumise kõrval ka vastupidine liikumine – sisemigratsioon: pen
närid on ostnud endale eluaseme nn odavatesse piirkondadesse ja muu
seeläbi uues kohas sotsiaalteenuste tarbijaiks. Sellistes omavalitsustes
tööturul mitteaktiivsete inimeste osakaal elanikkonnast ulatuda kuni 80%

Täiesti uueks nähtuseks Eestis on nn Jaapani külade tekkimine. Te
mist on jaapanlaste ideega asutada Eestisse oma külad, kus nad saaksid e
kolm-neli kuud aastas. Seni on algatatud kahe küla rajamine: üks tuleb L
ne-Virumaale ja teine Läänemaale.

Sotsiaalhoolekande korraldus kohalikes omavalitsustes

Nagu eespool juba öeldud, on põhiseaduse kohaselt omavalitsusel hoolek
delised kohustused. Omavalitsuse hoolekannet ei saa võrdsustada vabata
liku hoolekandega, sest omavalitsus on avaliku võimu osa. Kohalike oma
litsuste ülesanneteks on korraldada sotsiaalteenuste, vältimatu abi ja mu
andmine ning sotsiaaltoetuste määramine ja maksmine. Kohalikud omava
sused peavad omama informatsiooni abivajajate kohta, samuti on abis
kõige mugavam just kohaliku omavalitsusega suhelda.

Kohalike omavalitsuste sotsiaalteenuste korralduse üldine probleem
teada juba aastaid – inimeste igapäevast toimetulekut toetavaid sotsiaal
nuseid kohalikud omavalitsused ei korralda.[23] Enamasti on kohalikes oma
litsustes olemas sotsiaalnõustamine kui sotsiaalteenus ning paljud kohali
omavalitsused toetavad oma elanikeregistris olevatele eakatele või hoo
mist vajavatele inimestele hooldekodude kohamaksumust. Ülejäänud
siaalteenuste spekter on enamasti välja arendamata.[24]

Kohalikes omavalitsustes töötavate sotsiaaltöötajate ja hooldajate h
dustase ning erialane ettevalmistus on väga erinev. 2000. aasta andmetel
enamik sotsiaaltöötajaid keskeri- või keskharidusega, järgnesid akadeemi
kõrgharidusega töötajad, kuid lisaks neile oli ka põhiharidusega ning

[23] M. Medar, Ida-Virumaa ja Pärnumaa eakate toimetulek: sotsiaalteenuste vajadus, k
mine ja korraldus. Tallinn 2004; V.Salveste 2003-2005 juhendatud tudengite lõputööd
[24] Lääne-Viru sotsiaalhoolekande arengukava 2006-2015.

sid teaduskraadiga töötajad.[25] Olukord ei ole 2007. aastaks kuigivõrd muu
nud.[26]

Eesti on mõningate määratluste järgi väljunud siirdeühiskonna staatusest,
sed ühiskonna- ja poliitikateadlased on eri arvamustel Eesti tänase posit
mi määratlemises. Kas õige on heaoluühiskond, kodanikuühiskond või on
Eesti siirderiigi positsioonilt kohe sattunud globaliseerunud ühiskonda?

Kokkuvõtteks tuleb tunnistada, et kuigi räägitakse palju Eesti majandus
dust edust ja pööratakse tähelepanu Euroopa sotsiaalpoliitikast tulenevate
nete täitmisele, on selle taustal jäänud sotsiaalhoolekande terviksüsteemi
mamise vajadus märkamata.

sotsiaalhoolekande kontseptsiooni eelnõu 2004.
Lääne-Viru sotsiaalhoolekande arengukava 2006-2015.

VII. DIAKOONIA EELK-s JA EESTI ÜHISKONNAS

LUTERLIKUST HOOLEKANDE JA DIAKOONIA AJALOOST EESTIS REFORMATSIOONIST II MAAILMASÕJANI

Riho Saard

Heategevus, kui seda meil väheviljeldud mentaliteediajaloo seisukohalt vaadata, on üldse huvitav nähtus ... Meie hiljutises ühiskonnas, kus riik jättis mulje, et ta korraldab kõik ise, katkes just isiku vastutus oma ligimese eest, just individuaalne abistamine nagu igasugune individualism tundus võimule kahtlane. Selle hoiaku tõttu on meil ka hoolekandeasutuste ajalugu üldistavalt varimata. Proletaarsele klassiteadvusele polnud vastuvõetav, et heategija on mõisnik, ning usukindla ateisti arvates tegeles kiriklik hoolekandeasutus aimult usuoopiumi levitamisega," tõdeb Sirje Annist.[1] Käesolev artikkel püüab olla Eesti kirikliku hoolekande ajaloo uurimises omamoodi teedrajav. Luterlik diakoonia ja hoolekande juuri otsides tuleb paratamatult minna tagasi kaugesse minevikku ja alustada keskaegsest hoolekandest.

Sissejuhatus

Keskaegses linnas toimis vaeste hoolekanne peamiselt seekide ja lauagildide vahendusel. Tallinnas kuulus vastava episkopaalõiguse alusel kogu hoolekandeala linna magistraadile, v.a dominiiklaste ja tsistertslaste kloostrite juures tegutsenud hospitalid, mis kuulusid ainult kloostrite alluvusse. Hoolekandeasutusi ja hospitale valitsesid raehärrade hulgast valitud seegieestseisjad. Vanimaks Tallinna hoolekandeasutuseks on olnud 1237. aastal mainitud leprosorium, hilisem *St Johannis-Hospital* e Püha Johannese (Jaani) seek, mida kuni 1570. aastani kasutati peamiselt pidalitõbiste eraldusmajana. 14. sajandi

[1] Sirje Annist, Väikelaste Hoiuasutus – Tallinna esimene lasteaed? – Vana Tallinn X (XIV) 2000, 109.

lõpupoole, 1390. aastaks ehitati Pühavaimu kiriku seeki uus hospiits peavi
juta haigete ja vaeste jaoks. Dokumentides 1333.-1334. aastal esimest ko
da sõnaselgelt (mõningatel andmetel juba 1319. aastal) mainitud Pühavaim
seegi ja kiriku juures jagas Tallinna Suurgildi 1363. aastal asutatud Lauag
teatud päevadel almust.[2] Pühavaimu seek lõpetas oma tegevuse 1620. a
tal. Lühemat aega, umbes aastatel 1490-1550 asus Nunnavärava juures ve
üks haigla. 1522. aastal mainitakse allikates ka suguhaiguste ja pidalitõbi
maja *Pockenhaus*, mis asus Suure Rannavärava juures ja hävis 1570/71. aas
piiramise ajal. Aastatel 1525-1531 kasutati haiglaks ka endise dominiiklas
kloostri ruume. Nendest hospitalidest jäid püsima ainult eeslinnas paikne
Jaani haigla e Jaani seek, mille juures töötas 18. sajandi lõpul ja 19. sajand
algul oma rahvakool, kus vaeste linnakodanike lastele andis tasuta algõp
tust seegi köster. Teise asutusena jäi püsima 1525. aastal usulise vaimustu
ja kristliku meelsuse viljana 1474. aastast tegutsenud Püha Rochuse maja
Punase kloostri, st bordelli[3] naabrusesse asutatud Uus seek, mis oli ette näh
tud linnakodanike mõlemast soost hoolealustele. Esijoones oli tegemist sie
vanade- ja vaestekoduga.[4]

Jumalalaegas

Valdavalt domineerib arusaam, et reformatsioon purustas kirikliku heateg
vuse ja põhjustas ilmaliku hoolekande arengu kiirendamist. Nagu juba Saks
diakoonia ajaloo uurija Hans Martin Müller eespool osundas, kaotas refo
matsioon just sellise tõlgenduse aluseks olnud vahetegemise kirikliku ja ilm
liku hoolekande vahel ära. Koolisüsteemiga sarnaselt sai ka vaestehoolekann
reformeeritud kristliku kodanikuühiskonna või kristliku ülemkihi ülesandeks
Seejuures ei tehtud vahet kristlaste ja kodanike kogukonna vahel. Juhtuslaj
pidi nõudma heategude tegemist ja ülemkihte manitsema, et need vajalikk
abinõusid rakendaksid. Nii tekkis üsna pea vajadus institutsioonide järele
mis haldaksid ilmaliku võimu valdusse läinud endiste katoliku kirikute ja
kloostrite vara, teostades ühtlasi ka neid majanduslikke ülesandeid haridus
ja hoolekande alal, mis senini kuulusid peamiselt kiriku tegevuspiirkonda.

[2] Tiina Kala, Johan Kullert, seegieestseisja. – Tiina Kala, Juhan Kreem, Anu Mänd, Küll
keskaegset tallinlast. Tallinn 2006, 211, 213, 217, 218; Tallinna Linnaarhiiv (TLA) f 23
1.

[3] Vt lähemalt: Rasmus Kangropool, Punasest kloostrist ja Püha Rochuse haiglast. – Va
Tallinn X (XIV) 2000, 17-24.

[4] Vt lähemalt: Inna Põltsam, Vaestehoolekanne Tallinnas (1346-1561). – Vana Tallinn Me
vivendi XIII (XVII). Tallinn 2002, 174-188.

Nendeks institutsioonideks olid nn jumalalaekad (*gotteskastens*), mis loo-
ti Saksamaa Leisingi linna 1523. aasta kirikumääruse eeskujul, millele oli
essjuhatuse kirjutanud Martin Luther ise, kuid sellest ilmselt veelgi olulise-
m oli Riia eeskuju. Tuntud luterlikud jutlustajad J. Lange, H. Marsow ja
. Hasse esitasid 1524. aasta augustis Tallinna raele kiriku valitsemise krist-
ku korra eelnõu *Ein Entwurf christlicher Ordnung im kirchlichen Regiment
aufgesetzt und vereinbart durch die drei evangelischen Prediger zu Reval*,
illes teise peakorraldusena soovitasid asutada vaeste heaks laeka Niguliste
a Oleviste koguduse juurde. Vahepeal aset leidnud sündmused, ordumeister
Plettenbergi kiri ja kirikute rüüstamine 14. septembril, võimaldasid rael alles
17.-19. septembri paiku nende ettepanekute suhtes oma seisukohta võtta. Ot-
sustamine jumalalaegas asutada jäi mitmeks kuuks üksnes paberile.

Et eelmise otsusega vaimulike palgaolusid ei korraldatud, siis otsustas
ead superintendent J. Lange ettepanekute alusel 19. mail 1525 kirikute tu-
allikaist, mis alguses olid vaeste hoolekandeks määratud, maksta ära ka
aimulike palgad. Nii lisandusid hoolekandele ka vaimulike ülalpidamisku-
sed. Laekad ise olid aga ikka veel loomata. Linnakodanike initsiatiivil ilmus
8. augustil 1525 raekotta kolme gildi esindajate saatkond, kes palus välja
uiada määruse, mis lahendaks "varem preestritele ja munkadele kuulunud"
esetuleku küsimuse. Raad tegi põhimõttelise otsuse, et "kõik, mis kunagi
aimalale on antud, nii peab ka jääma". 9. septembril 1525 avaldas raad Suu-
re Gildis kogunenud linna kogukonna esindajatele määruse laeka varade ja
nde kasutamise kohta pastorite, kirikuteenrite ja vaeste heaks (*to notroftiger
upholdinghe und vorsorgingne der erweleden evangelisschen pastoren
unpt der kercken denere und den schamelen armen*). Need, alguses üks-
sist eraldiseisvad laekad ühendati kas 1530. või 1534. aastal ühislaekaks
(*gemeiner Kasten*). Siiski arvestati ja hallati Niguliste koguduse ja Oleviste
guduse sissetulekuid eraldi. Alles 1621. aasta jumalalaeka põhikorra alusel
imus kõigi tulude täielik ühendamine.

Ühislaeka asutamisel kindlaksmääratud põhimõtted vajasid varsti täpsus-
mist. Algatus selleks tuli 1543. aastal linnakonsistooriumi superintendent
einrich (Henricus) Bockilt, kes koos Hermann Gronauga ilmus raekotta ja
esitas neljast punktist koosneva märgukirja, milles palus, et testamentides ki-
kutele ja seekidele määratud annetusi ei vähendataks, hoolsamini valvataks
aimulikele määratud varade kasutamise üle, talle määratud stipendium alles
etaks ning vaimulike leskede ja laste eest hoolitsetaks. Raad oli nõus ja
innitas 4.11.1550 kaheksast punktist koosneva ühislaeka määruse *Gemei-
er Kasten ordingen*, mis sisaldas korraldusi vaimulikele tasu maksmise kor-

ra, ladinakooli ülalpidamise, laeka hooldaja tööjaotuse ja ametikestuse ning koguduste omavahelise vahekorra kohta. Mõlemad kogudused (Niguliste ja Oleviste) olid kohustatud tasuma mittesaksa e eestlaste ja rootslaste jutlustajate ning Pühavaimu kirikuteenrite palgad. Tsistertslaste Mihkli nunnakloostri luterlikule jutlustajale tasuti laekast ainult pool tema palgast, samuti hoolitsti vaimulike eluhoonete, pastorite leskede ja alaealiste laste eest. 1550. aasta ühislaeka määrus ei lahendanud vaeste õpilaste toetamise küsimust, mistõttu tekkis vajadus rakendada linna ladinakoolis toetuste andmise põhimõte. Kuna ühislaegas ei suutnud linna vajadusi sel alal enam rahuldada, otsustati uue protestantliku hoolekandeasutusena Tallinnas 1552. aasta veebruaris asutada vaeste koolipoiste institutsioon[5]. 1554. aasta 19. oktoobril täiendati 1550. aasta ühislaeka korraldust veelgi, ülesanded jaotati nelja hooldaja vahel sel viisil, et igaüks neist valitses kolme aasta kestel kas hoolekandesummade, vaimulike ja koolide ülalpidamise, kirikuhoonete korraldamise või stipendiumide üle, olles seega kaksteist aastat ametis.

Raad koondas enda kätte kogu valitsemisvõimu kirikute majandusala üle, jättes vaimulikkonna kõrvale, kuigi just nende poolt olid lähtunud laegastu asutamise ja nende otstarbekama korraldamise ettepanekud. Liivi sõda peatas jastas aga uuesti mitmeid väärnähtusi ja jälle olid vaimulikud need, kes 1561 ja 1569. aastal esitasid nii suulisi kui ka kirjalikke ettepanekuid, paludes, et kiriku heaks määratud varasid ei kasutataks muul otstarbel ja et vaimulikonna palgaolusid parandataks. Viimaste korratus oli nii suur, et asjast hakati rääkima avalikult isegi pühapäevastes jutlustes. 1599. aasta uus jumalalaeka põhimäärus oli seepärast palju ulatuslikum ja üksikasjalikum, kuid sellegagi ei olnud kuigi pikk. 1621. aastal järgnes uus põhimäärus *Der gemeinen Gottes-Kasten Ordnungen*. Uutena esinevad selles hoolekandeala detailsed korraldused, nagu õigetest vaestest, kes almust väärivad; õigetest kodustest vaestest (*Haus-Armen*); seekide kodukorrast; stipendiaatidest. Stipendiaatide arv määrati kolmele, keda toetati nende õpingute kestel kodu- ja välismaal. Kuus poissi, kes valdasid mittesaksa ja rootsi keelt, said väiksemat toetust ja andekamad nende seast edutati stipendiaatideks. Protestantlik hoolekanne püüdis vaestehoolekande toimimise tõhusust suurendada sellega, et vaestas täpselt üle need, kellele toetust ja abi pakkuda. Annetusi püüti teha mitte lihtsalt heateona, vaid pigem sihtotstarbeliselt, et annetuste saajaid kuidagi distsiplineerida. See aga tõi endaga paratamatult kaasa vaeste eristamise väärivateks ja mitteväärivateks.

[5] Vt lähemalt: Kaja Altof, Vaesed koolipoisid Tallinnas XVI sajandi teisel poolel. – Religioni ja ateismi ajaloost Eestis. Artiklite kogumik III. Tallinn 1987, 57-85.

Määrusega laiendati jumalalaeka mõjupiirkonda kogu moraali ja korravalve alale, sest võitlusega vaesust põhjustavate nähetega loodeti piirata hoolekandet vajavate isikute arvu. Vastavate asutuste rajamine oli sellega ka seotud ning need viidi jumalalaeka kompetentsi. 1697. aastal kaalus magistraat naisvangla ketrusmaja asutamist, mis 1699. aastal valmiski Uue seegi juures, kuid kuni 1770. aasta tulekahjus ja hiljem ei suudetud seda rahapuudusel taastada. Vaestele asutati parandus- ja töömaja (*Zucht- und Arbeitshaus*) 1749. aastal, et karistada ja ümber kasvatada kurjategijaid, hulkureid ja tööpõlgureid. Linna paigutasid mõisnikud ka talupoegadest pärisorje. Parandusmaja valvekonsistoorium koosnes linna kompanii sõduritest.

1621. aasta määrusega võeti esimest korda tarvitusele jumalalaeka nimetus, mis jäi kasutusse kuni 1878. aastani, sest 1609. aastal oli asutatud ka eraldi linnakassa (*gemeiner weltlicher Kasten*). Jumalalaeka valitsemine jäi aga linnamagistraadile. Vaimulikel lubati 1656. aastast alates olla jumalalaeka aastaarvete koostamise ja seekide revideerimise juures, kuid mingeid muid õigusi neile ei antud, mis ajas linnakonsistooriumi ja magistraadi suhted väga pingevaks.[6]

Esimesed protestantlikud katsed vaeste hoolekandes kiriku- ja kogudusetasandil olid Rootsi-aegsed ülemkirikueestseisja ametid, kelle vastutusele määrati 1650. aastal vaestemajade ehitamine koguduste poolt ja vaeste ning hoolekande korraldamine. "Vaeste-korras", mis hakkas Rootsis kehtima 1642. aastal ning Liivi- ja Eestimaal 1698. aastal, oli ette nähtud töömajade asutamine vaestele ja kerjustele. Vigaste ja vaeslaste jaoks tuli aga rajada eraldi varjupaigad, lastekodud ja vaestekoolid[7]. Varasid selleks tuli koguda eriliste annetustega, kusjuures nt pärandusest läks 1/8 osa vaestele. Testamendi puhul läks vaestele pool ööri.

Pietismi asutused

Pietism lisas protestantlikule vaestehoolekandele kristliku rahvakasvatuse. Halle pietismi ja sealse orbudekodu eeskujul rajati 1717. aastal Albus vaeskool nii eesti kui ka saksa orbudele. Kool tegutses 1740. aastani. Hallelise pietismi esindajaks oli ka Tallinna Toomkiriku ülemõpetaja ja Eestimaa provintsiaalkonsistooriumi assessor Christoph Friedrich Mickwitz, kes asutas hiljem Toomvaestemaja, kus 1843. aastaks oli kasvatust ja õpetust saanud

[6] A f 234 n 1.

Vt lähemalt: Aivar Põldvee, Talurahvakoolid Eesti- ja Liivimaal 17. sajandi viimasel veerandil. – Läänemere provintside arenguperspektiivid Rootsi suurriigis 16./17. sajandil I. Eesti Ajalooarhiivi toimetised. Tartu 2002.

1193 last.[8] Protestantism lõi eeldused kristlikuks kodanikuühiskonnaks, ka hoolekanne oli ülemkihtide ülesanne, mis juurutas eriti maal mõisnike paternalismi. Mõisnik oli talurahvale mitte ainult nagu isa, vaid ka kui eestseisja kasvataja ja seaduseandja, kellest sõltus talupoja eksistents, eriti häda ja puduse ajal. Vaestehoolekanne ja talurahva garanteeritud toimetulek käisid nende kohustuste hulka. Ometi vaesus osa talurahvast ka normaalsetel, mitte ainult ikaldusaastatel. Maa-aadel püüdis seda aga seletada niimoodi, et ei ole ju mõisnike parematel soovide korral tahta, et igaühel oleks alati rikkalikult süüa. Eriti kevadeti, kui talupoegadel oli käes tõsine leivapuudus, said mõisatest just nii palju abi, et nad nälga ei sureks.[9] Ka Tallinna linn suutis ainult teataval määral normaalsete olude juures avaliku hoolekande ülesandeid täita. Suuremate hädade ja õnnetuste korral, nagu viljaikaldused ja epideemiad, on ka linn osutunud võimetuks abistama, sest sel puhul voolas maalinna tavaliselt hulgaliselt abivajajaid. Näiteks 1697. aasta magistraadi korraldusel pidid linna väravavahid eriti valvsad olema, et keegi abiotsijaist linna ei pääseks.[10] Linn täitis hoolekandekohustusi ainult linnaelanike ja kodanike suhtes, erandjuhtumitel võeti vastava tasu eest seekidesse ka teisi.

Paternalistlik mentaliteet ja patriarhaalsed süsteemid olid sunnitud hea tegevus, mis ei suutnud vahendada ligimesearmastust. Mõisat ei saanud sundida kohustuslikus korras armastama. Seetõttu otsis talurahvas mitte alati mõisast sõltumatut, vaid ka väljastpoolt kirikut vennastekogudusest endale sotsiaalset turvasüsteemi, mis oli rajatud vabatahtlikule omaalgatuslikule heategevusele. Niisugused piiratud hoolekandestruktuurid ei suutnud aga 18. sajandil toimunud majanduse industrialiseerimisega kaasneva massilise vaesuse leevendamisega enam toime tulla. Tekkis vajadus organiseerituma tegevuse ja spetsiaalsete asutuste järele. Tallinna hoolekandeasutuste vilets seisukord ärritas 19. sajandi alguses ka valitsusvõimude tähelepanu. Kubermanguprokurör Baron J. Bellingshausen andis 1802. aastal üsna hävitava hinnangu linna hoolekandekorraldusele, leides, et peapõhjus ei peitunud materiaalsete ressursside puudumises, vaid halvas ja hooletus valitsemisviisis. Seekidekonvendile heideti ette, et see mõnikord 3-4 kuu jooksul kordagi ei kogunenud ega teostanud ka seekide inspekteerimist. Bellingshausen nõudis seekidekonvendi allutamist kubermanguvalitsusele. 1805. aastal asutas magistraat raehärradest ja gildide esindajatest koosneva komisjoni linna hoolekandeasutuste ja vaesuse seisukorra parandamiseks. Järgnevatel aastatel võitles linn järjest kasvava

[8] Richard Koolmeister, Karitatiivsest tegevusest Eestis XIX sajandil. – Eesti Kirik nov. dets. 1979, 198.

[9] Marten Seppel, Paternalistliku pärisorjuse idee Baltikumis. – Tuna 3/2006, 31-31.

[10] TLA f 234 n 1.

majanduslike raskustega, mistõttu 1818. aastal tuli hakata piirama vaeste hooldekulusid. Seekidekonvendi tegevus Tallinnas jätkus kuni raehalduslikuna lõpuni ja 1878. aastal läksid selle funktsioonid üle linnavalitsuse juures asuvale seekidekomisjonile.[11]

Luterliku sisemisjoni töö algust Tallinnas võib hakata arvestama 1817. aastast, kui Tallinna Linnakonsistooriumi president, bürgermeister ja sündik Carl Johann Salemann rajas 19. oktoobril Martin Lutheri nimelise vaestemaja lastele (*Das Dr. Martin Luther-Waisenhaus in Reval*). 1830. aastate alguseks suudeti mõned lapsed juba perekondadesse paigutada. Kogu see asutus muutus elujõuliseks alles pärast seda, kui Tallinna Linnakonsistooriumi superintendent Christoph Gottlob Mayer pärandas asutusele 1848. aastal 55 000 rubla. 12. märtsil 1819 rajati Tallinnas Eestimaa Abistamisselts (*Estländische Hilfsverein*), mis seadis oma ülesandeks aidata abivajavaid perekondi ja üksikisikuid, kas igakuiste või ühekordsete rahaliste toetustega, elatusvahendite jagamisega, töövõimaluste pakkumisega ja vaeslaste koolituse eest hoolitsemisega. Näiteks 1842. aastal õnnestus tööd leida juba 65 isikule, igakuist toetust jagati 61 isikule ja ühekordset toetust 15 abivajajale; 73 perekonnale jagati iga kuu leiba ning 6 lapsele anti õppevahendeid ning kaeti kooli kulud. Peale nende said abistamisseltsi soovitusega haiged kohalikelt arstidelt tasuta ravi ning apteekide omanikud kulutasid raviks 250 rubla. Väljaspool Tallinna asutati 1822. aasta 8. detsembril Tartus parun Otto Ungern-Sternbergi eestvõttel Tartu Heategev Selts.[12]

Ka Vene uus kirikuseadus 1832. aastast sätestas korra, et koguduse pastor pidi käima oma koguduse piiresse jäävate vaeste ja haigete juures (kaasõdeemiate korral). Kirikuõpetaja vastutada oli, et tema koguduse piirides ei toimuks kerjamist. Linna toomkirikute ja maakoguduste juurde tuli rajada hospitale, sest iga kogudus e kohturingkond pidi ise oma vaeseid aitama. Kirikuõpetaja abilisteks pidid olema aadlikest kirikueestseisjad ja talupoegadest kirikuvöörmündrid. Sotsiaalsete hädade leevendamisega tegelesid ka seltsid, nagu 1831. aastal asutatud Vene Piibliseltsi Eesti osakond, mille ülesandeks oli piiblite levitamine. Mitmed selle osakonnad loodi ka üksikkoguduste juurde. 1836. aastal asutas Elise Svanberg Tõnismäele vaestelastemaja, mis 1843. aastal muudeti päästemajaks (*Rettungshaus*) ja oli mõeldud raskestikasvatatavatele lastele. Saksa sisemisjoni rajaja Johann Hinrich Wicherni (1808-1881) soovitusel kutsuti päästemaja majaisaks tema kasvandik Peter Franz

[11] TLA f 234 n 1.

[12] Koolmeister, 1979, 197-198.

Bauer, kes töötas Tallinnas 1878. aastani. Ühtlasi hakati seal ette valmista ka sisemisjoni töötajaid.[13]

Tallinna evangeelsel luterlikul Oleviste kogudusel oli olemas oma p ja ka tütarlaste vaestekool (*Armenschule für Mädchen in Reval*), mis te ses aastatel 1835-1891. Tallinna linnakogudustel olid oma vaestehoolek komiteed (seltsid); näiteks Kaarlis tegutses see juba 1864. aastal.[14] Esim kurttummade kool kümne lapsega avati 1866. aastal Vändras kohaliku pa Ernst Sokolowsky poolt. 1893. aastal avati samalaadne ka Saaremaal P koguduse juures ja 1897. aastal Võru praostkonna pastorite initsiatiivil F vas.[15]

1867. aastal asutati Tallinnas Diakonissideasutus, mille ajaloost lähem allpool. Eestimaa kindralsuperintendendi Woldemar Schultzi eestvõttel 18 aastal asutati aga Tallinna Evangeeliumi Selts (*Der Evangelische Verein Pflege und Förderung des religiösen und sittlichen Lebens der Ev. Lut. meinde-genossen in Reval*). Seltsi ülesandeks oli evangeeliumi kuulutam ja kristliku hoolekandetöö tegemine "evangeeliumi luteriusu kiriku mõt eesmärgiga hoida ja edendada usulis-kõlbelist elu tööliste hulgas. Selleks selts vajaduse korral pidada vanadekodusid, varjupaiku, öömaju, joodi kodusid, töömaju, lastevarjupaiku, lugemistubasid, raamatukogusid, asu mees- ja naiskutsetööliste väljaõpetamiseks. Hiljem juhtis seltsi Tallinna O viste kiriku pastor Traugott Hahn. Evangeeliumi Seltsil oli kaks öömaja m meeste ja naiste töömajad, kus töötud leidsid tööd. Toidukulud kaeti h aluste tööst saadud sissetulekust.

Evangeeliumi Selts pidas ülal ka Magdaleeniumi, mis rajati 1887. a tal samuti kindralsuperintendent Schultzi eestvõttel ja oli ette nähtud p tituutide tagasijuhtimiseks korralikumate eluviiside juurde. 1898. aastal asutus Magdaleeniumi ja Naisjoomarite Varjupaiga nime (*Magdalenium Trinklerinnen Asyl*). Pesupesemise ja triikimisega püüti neid õpetada ela ausat elu. Vähene vaba aeg kulus peamiselt palvetamisele. Selle asutuse kujuks oli Theodor Fliedneri (1800-1864) poolt Saksamaal Kaiserswer rajatud diakonissideasutus, kus vangist vabanenud naisi koolitati vaeste hoolitsejaiks ja haigepõetajaiks. Õdedekodu sisekord oli patriarhaalselt ka Naistele oli ette nähtud vaid hädapärane taskuraha. Neil oli keelatud v välimust kaunistada, nende riietus pidi vastama abielus kodanikupro

[13] Riho Saard, Euroopa üldine kiriku ajalugu selle algusest kuni tänapäevani. Tallinn 366.

[14] Jukko Nooni, Tallinna Kaarli kirik ja kogudus Eesti Vabariigis 1918-1940. Tallinna P googikaülikooli Kultuuriteaduskonna bakalaureusetöö. Tallinn 2002, 70.

[15] TLA f 35 n 1 K. Altof, Eessõna, november 1986.

sale, et keegi neid endale naiseks ei ihaldaks. Välja arvatud Piibel ja harakirjandus, oli naistel keelatud igasuguse muu, ka ilukirjanduse lugemine. Neile, kes olid ennast Magdaleeniumis kaks aastat korralikult ülal pidanud, pakuti töökohad, enamikus majateenijatena. Schultzi eestvõttel loodi ka Tallinna Saksa Noorte Tütarlaste Selts ja Noorte Meeste Selts ning neid juhtis Tallinna Oleviste kiriku pastor Hermann Hesse.[16]

Kõiki neid õilsaid ja vähemõilsaid üritusi alustasid ja viisid edasi üksikud sotsiaalküsimustele ja diakooniale pühendunud vaimulikud. Kirik ise kui kirikorganisatsioon ei seisnud kunagi niisuguse tegevuse eesotsas, ei organiseerinud ega juhtinud seda. Kuigi heategevusasutus ei olnud rajatud kiriku poolt, kutsuti selle juhatusse või komiteesse sagedasti ka kiriku esindajaid. Nende esindajate kaudu osales kirik selliselt ka nö riiklikus sotsiaaltöös. Näiteks Eestimaa Asutus Pimedate Laste Kasvatamiseks Tallinnas (*Estländische Verein zur Erziehung blinder Kinder in Reval*) asutati 1882. aastal ja oli keisrinna Maria Aleksandrovna nimelise ülevenemaalise pimedate hooldamise protektooriumi kohalik osakond. Selle asutuse 12-liikmelisse komiteesse kuulus asepresidendina ka Eestimaa kindralsuperintendent Ernst Wilhelm Woldemar Schultz, kellele järgnesid 1888. aasta aprillist Magnus Heinrich Ferdinand Leopold Hörschelmann ja 1904. aasta märtsist Daniel Burchard von Lemm jt.[17] 1883. aastal avatigi siis Tallinnas oma pimedate kool. Haruseltsid pimedatele avati Pärnus ja Viljandis. Langetõbistele avati 1897. aastal oma maja Viljandi lähedal. Pidalitõbiste majad asutati maavalitsuste toel Tartu lähedal, Mustvees, Tarvastus ja Kundas.

1889. aastal alustas tööd Tallinna Linnamisjon (Tartu Linnamisjon oli asutatud juba 1876. aastal), mida juhtis Tallinna Oleviste kiriku teise pihtkonna pastor Karl Hermann Benjamin Hesse. Linnamisjon tegeles prostituutide ja joodikute päästmisega ning majanduslikult raskes olukorras olevate üksikinimeste ja perekondade aitamisega. Maalt linna tulnud üksikuid tütarlapsi ja noormehi viidi kontakti kohalike linnakoguduste pastorite ja kogudustega ning püüti neile leida kortereid ustavate koguduseliikmete ja korralike inimeste juurest. 1889. aastal asutati Tallinnas Lasnamäel ka Eestimaa Jooma- ja Auta Ülust Päästmise Selts, mille eesmärgiks oli joodikuid mehi parandusmajas alkoholitarvitamisest võõrutada evangeeliumi, täieliku karskuse ja töö abil. Seltsi aktivistideks olid paremast seltskonnast pärit daamid. Hoolealused pidid töötama kolmeks aastaks kaineks jääda. Isemajandav süsteem nõudis tööd nii põllul kui ka varjupaiga töökodades. Mitmed mehed kasutasid aga

Saard, 2005, 366.

TLA f 281 n 1 L. Siimo, Ajalooline õiend, 1949.

varjupaika lihtsalt talve üleelamiseks. Mida enam kevade poole, seda v
maks jäi hoolealuseid. Seltsi 25-aastase tegevuse jooksul oli 470 hoolealu
loobunud alkoholist ainult viisteist meest.[18]

Sisemisjoni töö ühtlustamiseks ja töötajate väljaõpetamiseks Balti
asutati 1907. aastal Riias eriline Balti Sisemisjoni Ühing.[19] Ühing alustas k
nitatud põhikirjaga tegevust 10.11.1908 Püha Johannese Seltsi (*St. Johan
Verein für Innere Mission*) nime all ja seda juhtis Oleviste õpetaja Tra
Hahn. Seltsil olid osakonnad Tallinnas ja Tartus. Tallinnas rajati 1909. a
diakonite õppeasutus e vendademaja, mille õppetööd juhtis õp Fr. Rechli
See 12 õpilasega õppeasutus likvideeriti koos kõigi teiste saksa seltsid
1915. aastal. Vendademajaga oli ühendatud Tallinnas 1843. aastal asuta
kõlbeliselt rikutud laste kasvatusasutus e päästemaja, mis pärast vendade
tegevuse lõppemist allus Niguliste koguduse päästeseltsile. 1919. aastal re
vireeris Tallinna Linnavalitsuse rahvahariduse osakond päästemaja ja a
Tuvi tänaval asunud hoone Jaan Poska nimelisele lastekodule.[20]

Neis kristluse ja kristliku moraali kaitseks ning ühiskonna ideoloogilis
"päästmiseks" mõeldud seltsides võib tagantjärele hinnates näha tärkava
danikuühiskonna esimesi algeid.

Tallinna Diakonissideasutus

Asutamine ja töö organiseerimine

19. ja 20. sajandi diakoonia ajalugu on suurelt osalt just diakonisside väl
koolitamise ja töö ajalugu ning on selliselt osa naisajaloo uurimisest. Tule
tõdeda, et paljudes varasemates uurimustes ei ole diakonissidele (naiste
antud piisavalt väärilist kohta, mis neile tegelikkuses kuuluks.

Uusaegse evangeelse luterliku diakoonia juured on pietismi ja valgu
tusaja aatelises sünkretismis, mille heaks näiteks oli saksa vaimulik Johan
Friedrich Oberlin (1740-1826), kelle hingehoidliku tegevusega liitus filan
roopne praktilisus ja hariduse levitamise tahe. Evangeelne sisemisjon[21] sünd
Saksamaal Hamburgis, kus Johann Hinrich Wichern rajas 1833. aastal vä

[18] Saard, 2005, 367.
[19] Die Evangelisch-Lutherischen Gemeinden in Russland. II Band. St. Petersburg 1911, 52.
[20] TLA f 35 n 1 K. Altof, Eessõna, november 1986.
[21] Üldisesse kasutusse tuli sisemisjoni (Innere Mission või Inländische Mission) mõiste 184
aastal, kuid kahes eri tähenduses. Saksa teoloog Friedrich Lücke tähistas sellega evangeel
sete kirikute hoolitsust vaesemates oludes elavate väikeste diasporaakirikute ja koguduse
eest. Johann H. Wichern kasutas seda aga kristliku ligimesearmastuse organiseeritud v
tähenduses. Wicherni käsitlus muutus domineerivaks.

ja distsiplineerimatute poiste kasvatusasutuse *Rauhes Haus*, kus nendest
1839. aastast alates koolitama kogudustele diakoneid. Wicherni kas
asutuse ja diakonitekooli kõrval sai Reinimaal tuntuks pastor Theodor
neri (1800-1864) poolt 1836. aastal Kaiserswerthis asutatud esimene
konissideasutus, mille eesmärgiks oli diakonisside ettevalmistamine. Si
isjoni varasem misjonilaadne iseloom hakkas sealt peale muutuma järjest
ratiivsemaks ja sotsiaalsemaks.[22]

Alanud tööstusrevolutsioon, elanikkonna kasv, linnastumine, poliitilised
majanduslikud vapustused raputasid rängalt kogu kristlikku elulaadi ja
väärtuste säilimist ühiskonnas. Saksa sisemisjoni rajaja Wicherni esitatud
isjoni programm toetus teatavale misjoniteoloogiale, mille eesmärgiks
proletariaadi tagasitoomine kirikusse. Wichern rõhutas, et usust loobumi
johtus ühiskondlikest hädadest ja sotsiaalsest viletsusest. Sisemisjonis oli
malik eristada kolme peajoont: misjonilaadset, mis tegeles kõlbelis-mo
sete kahjustuste tõrjumisega; karitatiivset, mis tegeles sotsiaalsest vilet
sest ja puudusest tulenenud tagajärgede leevendamise ja kõrvaldamisega
sikinimese elus; sotsiaalset, mis tegeles vaesuse ja viletsuse ühiskondlike
juste kõrvaldamisega. Kõik kolm sisemisjoni vormi olid tegelikus elus
vahel tihedalt põimunud.[23]

Skandinaavia vanim, Stockholmi diakonissideasutus rajati 1849. aastal ja
tas tööd 1851. aastal. Kopenhaageni diakonissideasutus rajati 1863. aas
Helsingi diakonissideasutus 1867. aastal ja Oslo diakonissideasutus 1868.
stal.[24] Nii Helsingi kui ka Tallinna Diakonissideasutus on asutatud ühel ja
mal aastal ning kindlasti oli mõlema jaoks omamoodi teedrajav Tallinna
leviste koguduse abipastori Nikolaus (Nikolai) Karl Gustav Bruno von Stac
lbergi kirjutatud Saksa sisemisjonitööd ja naisdiakooniat tutvustav raamat
Om die weibliche Diakonie (Reval 1867). See 72-leheküljeline taskufor
saadis raamat *Om qwinlig diakoni, jemte uppmaning till deltagande i den
samma*, mis täna paikneb Helsingi ülikooli haruldaste raamatute kogus, pandi
Heimbürgeri poolt rootsi keelde ja trükiti Helsingis Soome kirjandusseltsi
kikojas 1867. aastal. Raamatu motoks oli Mt 25:40 ja see sisaldas kümme
peatükki[25]. Raamatu müügitulud pidid minema sisemisjonitöö toetuseks. Kõi-

Erkki Kansanaho, Sisälähetys ja diakonia Suomen kirkossa 1800-luvulla. Pieksamäki
1960, 14, 15, 24.
Saard, 2005, 366.
Kansanaho, 1960, 28, 29; Hannu Mustakallio, Emansipaatiota, diakoniaa ja filantropiaa.
Pohjalaiset naiset diakoniaa ja hyväntekeväisyyttä edistämässä 1900-luvun alkupuo
sakka. – Teologinen Aikakauskirja 1/1999, 94.
Den första Diakonissanstalten i Kaiserswerth; Diakonissanstalten i Nya Dettelsau; Dia-

ge lõpuks esitas Stackelberg lühiülevaate ka sisemisjonitööst Venemaal. Esimesed diakonissideasutused olid selleks ajaks juba avatud Riias (1860), Miitavis (1865) ja Peterburis (1859).[26] Soome diakonissideasutuse sõbrad tõlkisutasidki seda raamatut just naisdiakoonia tutvustamiseks Soomes.[27]

26. veebruaril 1867. aastal teatati avalikult kavatsusest asutada ka Tallinnas oma diakonisside maja, mis sai reaalsuseks 23. mail. Esialgu üüriti väikesed ruumid Toompea agulist Luise tänavalt, kus avati väike haigla ainult naispatsientidele, samuti lastekodu. Arvestades ravi- ja lasteasutuse kokkuhoidmatust, üüriti juba 1. juulil 1867 kindralilese Vogdti suvemõisa hoone Pirnu maantee äärest.[28] Eesti diakoonia ajaloo uurija Tiit Sepa väitel loodi Tallinna Diakonissideasutus Neuendettelsau mudeli järgi, aga mitte fliedneri mudeli järgi, mille valis endale Helsingi diakonissideasutus.[29] Tõepoolest, Riia ja Miitavi diakonissideasutus sündisid Dresdenist saadud mõjutuste kaudu, siis 1867. aastal tulid diakonissidena Neuendettelsaust Tallinna esimene ülemõde Maria de Dobbeler ja diakonissid Louise Olsdotter ning Wilhelmine Schwartz.[30] Kuid sellegipoolest olid Tallinna Diakonissideasutuse sisestruktuur ja põhimõtted siiski täiesti fliednerlikud ning 1929. aastal on tollane juhtkond tutvustanud asutust kui kaiserswerthlikku.[31]

Diakonissideasutust juhtis rektorina selle algusest peale Oleviste pastor Nikolaus (Nikolai) von Stackelberg ja 1890. aastast juba Toomkiriku pastor Hermann Hesse. 1897. aastast alates juhtis asutust pastor Konrad Bergwitz ja 1909. aastast uuesti pastor Hermann Hesse, et 1910. aastal anda juhtimine

konisswäsendets yttre wälsignelse; Barmhertighetens höga betydelse för Guds rike; Barmhertighetens tjenarinnor; Den qwinliga diakonins werksamhetssält; Barmhertighetstjenarinnana till skilnad från ljeda sjuksköterskor och guwernanter; Bildningsanstalter för diakonissor; Diakoniss-föreningarne i deras förhållande till moderhuset och till hwarandra; De ewangeliska diakonissornas systerskap i förhållande till romersk-katholiska barmhertighetssystrarnes orden.

[26] Nikolaus von Stackelberg, Om qwinlig diakoni, jemte uppmaning till deltagande i denna. Helsinki 1867, 67-72.

[27] Kansanaho, 1960, 99.

[28] H. Gustavson, Meditsiin Tallinnas XIX sajandist kuni 1917. a. Tallinn 1979, 125. Tallinna Diakonissideasutuse hoonestuse kujunemisest vt lähemalt Karin Hallas-Murula, Tallinna Diakonisside Asutise hoonestuse kujunemisest. – Vana Tallinn XII (XVI). Tallinn 2002, lk 94.

[29] Tiit Sepp, Diakoniatoimintaa Viron luterilaisessa kirkossa. – Anno Domini 2003 Diakoniatieteen vuosikirja. Toim. M. Lahtinen & T. Toikkanen. Vammala 2003, 221.

[30] A. Soosaar, Rõõmus teenimine. Diakonissidest ja Tallinna Diakonissideasutusest. Tallinn 1940, 14; Gustavson 1979, 126.

[31] "Our Deaconess Home in Reval, which belongs to the federation of Kaiserswerth, was founded 62 years ago." TLA f 1378 n 1 s 21 – To the Rockefeller Foundation 11.09.1929.

Hilda von Ungern-Sternberg

ja juba pastor Paul Walterile. 1925. aastal juhtis asutust pastor Oskar Meder ja 1930. aastast alates praost Konrad von zur Mühlen. 1938. aastast kuni aga Tartu Ülikooli usuteaduskonna professori O. Seesemanni poeg, Rapla pastor Wolfgang Seesemann. Ülemõena (*Oberin Schwester*) alustas 1867. aastal tööd Maria de Dobbeler. 1872. aastal sai ülemõeks Therese von Mohrenschildt ja 1893. aastal oli sellel kohal juba diakoniss Hilda von Ungern-Sternberg. 1906. aastast alates täitis ülemõe kohustusi diakoniss Kitty von Grünewaldt, kes suri 1917. aasta jaanuaris, ning edasi on allikatest teada, et 1920. aastal oli ülemõeks Elisabeth Haller. 1930. aastal oli ülemõeks K. von Gernet ja 1931. aastal Ida Berlauck ning juba samal aastal kohe ka õde Erwi von Rosen. 1939. aasta novembrist kuni 1940. aastani oli ülemõe kohusetäitjaks Wilhelmine Westrin.[32]

Diakonissideasutusel oli oma logo, mis on õnneks säilinud ühel 1921. aastal asutuse koguduse õpetaja Paul Walteri poolt konsistooriumile saadetud kirja külge kleebituna. Logo keskel on Kolmainsuse sümbol, kus Poega sümboliseeriva kibuvitsakrooni keskel paikneb põlev õlilamp kui Püha Vaimu sümbol ja nende kohal kõrgub Jumal-Isa sümbolina kõikenägev avatud silm. Kõige all aga tekstita moto Mt 5:7, mis kõlaks: "Õndsad on halastajad, sest nende peale halastatakse."[33]

1868. aastal oli Tallinna Diakonissideasutusel olemas juba oma diakonissikool (*Diakonissen-Schule*); teenijatüdrukute kasvatuskool (*Mägde-Bildungs-Schule*); algkool (*Elementar-Schule*); väikelaste kool (*Kleinkinder-Schule*) ja juudi tütarlaste kool, kus õpetati usuõpetuse tundides ainult Vana Testamenti; vaimuhaigete ja põdurate põetus (*Pflege der Gemüthskranken und Schwachen*); ägedaid haigusi põdevate haigete põetus (*Pflege der acuten Kranken*) ning kodupõetus linnas ja selle ümbruses (*Pflege in Privathäusern in Stadt*

[32] TLA f 1378 n 1 s 11. Diakonissideasutuse trükitud tegevusaruanded algavad Tallinna Linnahoivis 1868. a. "Zweite Bericht über die Wirksamkeit der Diakonissen-Anstalt in Reval" (1869).

[33] Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku Konsistooriumi arhiiv (EELKKA) EELK Tallinna Diakonissi kogudus.

und Umgegend). Asutuse tööjõud koosnes ühest ülemdiakonissist (*Diako… sin als Oberin*), ühest diakonissist ägedate haigete põetamiseks (*Diako… zur Pflege der acuten Kranken*), ühest diakonissist väikelaste kooli juhata… seks (*Diakonissin zur Leitung der Kleinkinder-Schule*), ühest prooviõest h… gete põetamiseks kodus (*Probeschwester zur Pflege in Privathäusern*), … prooviõest köögis ja majapidamises toimetamiseks (*Probeschwester zur … orgung der Küche und des Haushalts*), ühest vabatahtlikust aitajast algk… juhatamisel (*freiwillige Helferin zur Leitung der Elementar-Schule*), … diakonissiõpilasest vaimuhaigete ja põdurate põetamiseks (*Diakonissen-S… hülerin zur Pflege der Gemüthskranken und Siechen*), ühest diakonissiõp… sest ägedate haigete abistajana (*Diakonissen-Schülerin als Gehülfin bei … acuten Kranken*), ühest abilisest koolis (*Gehülfin in den Schulen*) ning … abilisest, kes teenindas diakonissikodu üksikhaigeid (*Gehülfin zur Bedie… für einzelne Kranke im Diakonissen-Hause*). Kokku niisiis kümme inim… Ägedate haigete osakonnas viibis 1868. aastal juba 54 haiget.

Diakonissideasutuse haiglasse võeti usutunnistusele vaatamata kõiki … abi ja ravi vajasid. Asutuse haigla ja koguduse pastorite vahel valitses … gi mõnetine koostöö. Pastorid on aidanud korraldada oma koguduste … semate koguduseliikmete ravile saatmist Tallinna. Sagedasti on olnud … nägemishäiretega inimestega. Nii näiteks on Hans Jüri poeg Tamfeld te… oma kapitalist 12 500-rublase annetuse Tallinna Diakonissideasutusele … hikapitaliks, mille iga-aastastest intressidest kaeti Rapla ja Juuru kihelk… talurahva silmahaigustega vaeste ravikulud, kes ise ega oma sugulaste … ei olnud suutelised ravi eest tasuma. Sõidukulud tuli siiski omal katta. … tuli võtta Tallinnasse ravile suunduvatel inimestel kirjalik tunnistus kihel… na arstilt ja Rapla või Juuru koguduse pastorilt selle kohta, et nad kuul… kogudusse ja on maksujõuetud. Pärast ravilt naasmist tuli jällegi ennast … koguduse õpetaja juures registreerida, et õpetaja teaks, kui palju läks … maksma ning kas aastasest intressist veel nii palju kasutamata jäi, et õp… võiks veel mõne oma koguduseliikme ravile saata. Muidugi ei olnud see … hendamine tasuta. Koguduse õpetajatele oli selle eest määratud kogu aas… 20 rubla suurune vaevatasu.[34]

Diakonissiõpilasi astus 1868. aastal Tallinna Diakonissideasutusse … nende religiooniõpetuse eest vastutas pastor von Stackelberg ja diakonis… ülesandeid ning praktilist põetusõpetust andis asutuse ülemõde. Esimene … lane tuli 22. mail asutusse kui prooviõde, kaks ülejäänut, esimene 1. … ja teine 1. mail, asusid seda ametit õppima suurest armastusest diako…

[34] TLA f 1378 n 1 s 21 – Hans Jüri poja Tamfeldi testament, daatumita.

…nise vastu. 1867. aastast alates oli asutuse koolis 14 last, kes õppisid …mist ja kirjutamist. Aruandes tõdeti, et erilist huvi äratasid lastes piibli… …d ja neile õpetatud laulud valmistasid palju rõõmu. Suuremad tütarlapsed …sid, kudusid ja õmblesid ning kitkusid koos väiksemate poistega kaltsu… …kestest ebemeid. "Me ei või muud öelda, kui et see töö väikelastega toi… …sõbralikult ja tänumeeles, olgugi et eestlaste suur räpasus ja vastik hais, …ga ikka jätkuvalt võidelda tuleks, väljakutsuvalt ebameeldiv on, kuid …st hoolimata ripuvad lapsed armastusega oma õpetaja küljes ja tulevad …sasti kooli," öeldakse aruandes. Kuid majanduslikult jäädi juba esimesel …usaastal miinustesse ja võlga oli kokku 10 720 rubla. Annetajaliikmeid …asutusel 53.[35]

1876. aasta novembris asutati Tallinna Diakonissideasutuse juurde oma …misside kogudus, mis kinnitati 17. novembril seaduslikult Tallinna Lin… …sistooriumi poolt Oleviste kiriku abikoguduseks.[36] Saksamaalt tulnud …misid pöördusid 1871. aastal tagasi Saksamaale ja tööd jätkasid nende …kohalikud sakslased.[37] Asutus säilitas oma saksapärasuse kuni …. aastani. Õdede koolitus toimus saksa keeles. Esimesed eesti rahvusest …lapsed tulid Tallinna Diakonissideasutusse prooviõdedena meditsiiniaja… …Heino Gustavsoni andmetel õppima 1912. aastal.[38] Kindlasti töötas …köögis ja pesutoas juba varasematel aastatel eestlasi ning prooviõdede …diakonissidena võis asutuses olla ka saksastunud perekondadest pärit eesti …lapsi, nagu näiteks 1899. aastal prooviõeks vastuvõetud Lisa Warres.[39] …aastal 1937. aastal koosnes Tallinna Diakonissideasutuse teenijaskond ai… …eestlastest: Adele Mäetaga, Elisabeth Leht, Anette Põld, Amalie Unt, Lis… …Seppmann, Adele Lanberg, Liisa Onapuu (Õunapuu), Marie Magnusson, …Aamisepp, Liisa Baumeister. Asutuse köögis töötasid Lilli Tammejuur …Jakobson ning pesupesijatena Ida Priimann, Selma Hermann, Lydia …, Hilda Westerstein ja Ingrid Jõulu. Operatsioonisaali ja palati õde… …tulgas võis kohata ainult üksikuid eestlasi, nagu Johanna Püi, Alide Soo, …Kokke, Ellen Trolla, Armilda Kask, Juulie Rääbus, Gerda Sirp, Leeni …[40]

…A f 1378 n 1 s 11.
…EKA EELK Tallinna Diakonissi kogudus 1939-1947 – O. Meder Siseministeeriumile …1936.
…aar, 1940, 14.
…avson, 1979, 133.
…A f 1378 n 1 s 161.
…A f 1378 n 1 s 19.

Saksapärane diakooniapedagoogika tõi siinsesse ühiskonda uuelaadse elumudeli, mis osaliselt muutis ka senist naise positsiooni. Tallinnas, nagu ka Viiburis ja Helsingis, oli diakonissideasutusel nn õdedekodu eesteem. Õpilasteks võeti füüsiliselt ja vaimselt terveid, eeskujuliku käitumisega, vajalike üldhariduslike teadmistega usklikke ja ennastohverdavaks teenimiseks valmisolevaid neidusid. Enne õpilaseks saamist tuli sooritada emamaja paarikuine katseaeg, mille ajal pidi selguma, kas diakonissikutse taotlejal on selleks sobiv iseloom. Diakonissiõpilase ja sellele järgneval prooviõe ajal, mis kestis kokku vähemalt viis aastat, sai ta oma ametiks vajaliku praktilise ja teoreetilise ettevalmistuse. Teoreetiline koolitus koosnes sissejuhatusest ajalukku, kirjandusest, kirikuajaloost, diakooniast ja sisemisjonist. Asutuse peaarst andis sissejuhatust anatoomiasse ja kirurgiasse. Lisaks olid veel ette nähtud loengud sisehaigustest ja haigepõetusest.

Kui asutuse juhatus ja teised diakonissiõed olid veendunud, et õpilane oli diakonissikutse vääriline, siis toimus diakonissiks õnnistamine, mida nimetati ka tanutamiseks. Sealt alates oli ta asutuse "omand" ning asus töötama nendes kohtades, kuhu ta määrati. Ühes kirjas öeldakse, et "põhikirja järgi on diakonissid-õed alluvad täiesti meie asutuse juhatusele ega tegutse mitte kui iseseisvad ravitsejad õed, vaid nemad on kohustatud sinna minema ja seda töötama, kus asutuse juhatus neile tööd määrab". Ka hilisemad Eesti Vabariigi aegsed Töö- ja Hoolekandeministeeriumi ringkirjad tuli õdedele saata Diakonissideasutuse juhatuse kaudu.[41]

1875. aasta aruandes kirjutatakse: *"Das Diakonissenhaus ist ein Kloster, das ist unter den missliebigen Urtheilsäusserungen über die Anstalt vielleicht eine der gangbarsten. Zu dieser Anschauung hat offenbar die Anstaltskleidung, namentlich die übliche Haube, mit einen Anlass gegeben, die eine jede Schwester trägt. Denn dass hier auf Ordnung und Unterordnung gehalten wird, kann das Anstosserregende nicht sein. Hat die Anstalt doch diese Elemente mit so vielen anderen Körperschaften gemein, die man mit dem Namen "Kloster" nicht belegt.*[42] Diakonissideasutuse sisekord ja põhimõtted nägid diakonisside riietus andsid niisiis juba 1875. aastal põhjust nimetada asutust millekski kloostritaoliseks. Diakonissi ametiriietust võisid nii mõnedki pastorid pidada "katoliiklikuks" või isegi "variserlikuks". Selliseid hoiakuid esines vähemkonservatiivses Skandinaaviaski.[43] Siiski ei või vandetõotuse andnud õdesid nimetada nunnadeks, sest tõotust ei antud eluaegselt ja igal õel

[41] TLA f 1378 n 1 s 19 – O. Meder Töö- ja Hoolekandeministeeriumi tervishoiu osakonna juhatajale 17.6.1927.
[42] TLA f 1378 n 1 s 11.
[43] Mustakallio, 1999, 99.

Õde Elfriede Laurfeldt diakonissi õeriietuses

õigus ka pärast seda oma diakonissiriietusest loobuda, mida tehti küll väga harva, sest juba katseaja pikkus oli piisav, et eneses otsusele jõuda. Oma töö eest sai diakoniss igakuise taskuraha, mis oli kõikidel õdedel ühesuurune. Mujal hoolekandeasutustes või koguduseõdedena töötamise eest maksti õe palk otse Diakonissideasutusele. Diakonissidel oli keelatud vastu võtta kingitusi ja toetusi. Pensionile jäänud või haigestunud õdede eest kandis hoolt Diakonissideasutus.[44]

Naine oli veel 19. sajandi teisel poolel juriidiliselt, majanduslikult ja sotsiaalselt sõltuv mehest. Tema elu valikuteks olid kas sugulastele toetumine, abielu sõlmimine, teenijannatöö või kooliõpetaja karjäär. Töö diakonissina muutus veel üheks alternatiivseks võimaluseks. 1877. aastal astusid esimesed viis endist prooviõde: Johanna Jürgens, Lina Jürgens, Ida Matthiesen, Constance von Forestier ja Lucie Voss diakonissi ametisse.[45] Olgu võrdluseks mainitud, et esimene diakonissiks õnnistamine oli Viiburi diakonissideasutuses toimunud juba 1872. ja Helsingi diakonissideasutuses 1873. aastal.[46]

Diakonissid koguduseõdedena

Uueks väljundiks sai diakonissidele töötada koguduste juures koguduseõdedena (*Gemeindepflege*), nn koguduseõdedena, eriti pärast seda, kui Tallinna Diakonissideasutus hakkas looma avatumaid kontakte Tallinna linnakogudustega. Esimene diakoniss Ida Matthiesen asus koguduseõena 1879. aastal tööle Tallinna Niguliste koguduses. Diakoniss Amalie Rannes alustas 18. veebruaril 1880 tööd koguduseõena Jaani koguduses. Need koguduseõed külastasid peamiselt koguduse haigeid. Ida tegi juba esimesel aastal 42 perekonna juurde 1450 külastust, millest 21 olid öövalved raskete haigete juures. Koguduseõena võttis ta osa 15 surnu viimsele teekonnale saatmisest. Amalie tegi Jaani koguduses esimese tööaasta jooksul 77 perekonna juurde 1764 haigevisiiti, pidas raskete haigete juures 11 öövalvet ja võttis osa 27

Sõnumar, 1940, 6-9.
[45] TLA f 1378 n 1 s 12.
[46] Mustakallio, 1999, 96.

koguduseliikme matustest.[47] Umbes kümne aastaga kasvasid koguduseõdede visiidid perekondadesse mitmekordseks. 1888. aastal tegi Toomkoguduse ja Niguliste koguduse õde Ida 73 perekonna juurde 1635 visiiti. Jaani ja Pühavaimu koguduseõde Cäcilie Berg tegi 162 perekonna juurde 1893 visiiti ning tema abiga sai kooli 20 last. Koguduseõde Anna Maurer oli Olevistes ja Kaarlis, kus ta tegi 105 perekonna juurde 1044 visiiti koos 19 raskete haigete juures teostatud öövalve ja nende toiduga varustamisega. Kaks vaimuhaiget naist saadeti tema abiga Tartusse, neli last leidsid koha päästeasutuses ja kolm said koha koolis.[48]

1890. aastal asus Haapsalus koguduseõena tööle Lina Jürgens. 1891. aastal asus Tallinna Pühavaimu koguduses tööle Sophie Renning, kes tegi seal juba esimesel aastal 736 koduvisiiti haigete juurde. 1893. aastal sai Pühavaimu koguduseõeks Johanna Hesse ning Olevistes ja Kaarlis alustas tööd Paula Heinrichsohn. Kõik Tallinna linnakoguduste neli (Ida Matthiesen oli endiselt Nigulistes ja Amalie Rannes Jaanis) koguduseõde tegid kokku 486 perekonna juurde 6921 koduvisiiti. 1895. aastal vahetus koguduseõde Pühavaimu koguduses. Johanna Hesse siirdus Oleviste ja Kaarli koguduseõeks ja tema asemele tuli Elisabeth Rosemann. Sel aastal oli ajutiselt Tõrva haiglas esimest korda abiks diakoniss Anna Maurer ja uue tööpõlluna avanes Tallinna Diakonissideasutusele Kadrina, kuhu novembris siirdus õde Paula Heinrichsohn.[49]

1896. aastal rajati kirikueestseisja Friedrich Baron Huene-Lechtsi initsiatiivil Amblas haigetekodu ehk nn Agnese hospital (*Agneshospital*).[50] 1897. aasta 18. juulist alates asus sinna tööle õde Johanna Jürgens, kel oli abiks ka üks eestlannast haigepõetaja, kes tegi saja kahel päeval aastas koduvisiite. Lisaks hospitalitööle tegeles Johanna regulaarselt pühapäeviti 10-17 saksa lapsega, kellele ta õpetas laulmist, joonistamist, kirjutamist, arvutamist, mängimist ning andis ka usuõpetust. Kadrina koguduse juures tegi samalaadset lastetööd koguduseõde Paula, kes pidas lastele oma pühapäevakooli ja tõi neid 15-17 versta kauguselt korrapäraselt jumalateenistustele. Tema eeskujust innustatuna olid kaks noort tüdrukut saanud kutsumuse ja läinud Tallinna ennast diakonissideks ette valmistama.

1898. aastal asus Tallinna Pühavaimu koguduses tööle õde Olga Tunderberg, kes tegi juba esimesel aastal 210 perekonnale kokku 1800 visiiti. Koguduseõde vahetus ka Oleviste ja Kaarli koguduse juures, kus töö võttis üle

[47] TLA f 1378 n 1 s 12.
[48] TLA f 1378 n 1 s 14.
[49] TLA f 1378 n 1 s 14.
[50] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond. Kirjavahetus Järva maavalitsuse, Albu ja Ambla vallavalitsusega Ambla haigla toetamisest. – B. Ederma Albu vallavalitsusele 2.6.1938.

õde Hanna Hesse, kes tegi esimesel aastal 264 perekonna juurde 2984 visiiti. Kadrina pastor Luther kirjutas 1898. aastal Tallinna Diakonissideasutusele õde Paula töödest, kes jätkas Kadrinas sama andunult ja pidas aastas 200 lapsele lastejumalateenistusi koos katehheesiga. Lisaks sellele tegi ta haigete juurde 379 koduvisiiti. Talveõhtutel oli Paula hakanud Kadrinas korraldama naismisjonikoosolekuid (*Frauenmissionsverein*), kus 1899. aastal käis koos 18 naist. Samasuguseid õhtuid, millest võttis osa 15-20 naist ja tütarlast, oli Amblas hakanud 1898. aastal läbi viima koguduseõde Johanna Jürgens.

1900. aastal asus Viljandis koguduseõena ametisse õde Emilie Kallmann. 1902. aasta augustis siirdus Olga Tunderberg Tartusse pastor Wittrocki juurde, kus tal tuli lisaks koguduse haigete eest hoolitsemisele teha tööd ka prostituutidega. Olga Tunderbergi asendas suvel Jaanis ja Pühavaimus õde Rosalie Rosmann, kelle sügisest vahetas välja õde Olga Murald. 1902. aastal seadis Kaarli kogudus endale esimese kogudusena sisse kogudusediakonissi (*Gemeindediakonisse*) ameti, milles jätkas endine koguduseõde Hanna Hesse. 1902. aasta jaanuaris alustas diakoniss Natalie Martinson kogudusediakonissina tööd Märjamaal pastor Gotthard Halleri juures ning tegi aastas umbes 150 koduvisiiti. 1902. aasta aprillis alustas õde Anna Maurer tööd Lihulas pastor Wilhelm Pezoldi juures, tehes seal aastas 600 visiiti ja aidates igal teisel nädalal läbi viia saksakeelseid lastejumalateenistusi, aga eestikeelsetel lastejumalateenistustel ta ei osalenud, neid viisid läbi pastor ja köster.[51]

Töö lastega nõudis diakonissidelt ja koguduseõdedelt kindlasti mingit eriväljaõpet. Diakonissideasutuse aastaaruannetes ei ole täpselt märgitud, millal asutuse juures hakati korraldama lastega töötamise e lasteaednike kursusi, kuid 1903/1904 olid lasteaedniku kursused läbinud diakonissid Anna-Marie Liiv ja Lilli-Rosalie Tammejuur.[52] 1907/1908 oli lasteadniku kursused läbinud Anna-Marie Liiv.[53]

1905. aastal emeriteerusid esimesed diakonissid Constance von Forestier, kes sai 66 aasta vanuses, ja 35 aastat asutuses töötanud Mary von Wrangell. Pärast mitmeaastast tööd Tallinna Jaani ja Pühavaimu koguduses haigestus 1906. aastal õde Amalie Rannes, kellel täitus järgmisel aastal 39 aastat diakonissipühitsusest. 1907. aastal jäi esimest korda Tallinna linnakogudustesse ainult kolm koguduseõde. Nigulistes ja Toomkoguduses töötas koguduseõena õde Matthiesen. Jaani ja Pühavaimu koguduses oli koguduseõeks Emilie Kallmann. Kaarli koguduses töötas kogudusediakonissina Hanna Hesse. 1909. aastal haigestus Niguliste ja Toomkoguduse haigeid teeninud õde Ida ja tema

[51] EAA f 1398 n 1.
[52] EELKA f 1378 n 1 s 19 – O. Mederi kiri 18.7.1927.
[53] EELKA f 1378 n 1 s 19 – O. Mederi kiri 4.8.1927.

tööd jätkas õde Elise Dopka, kes järgmisel aastal tegi nendes kogudustes perekonna juurde 1086 visiiti. 1910. aasta oktoobrist alates hakkas Ambla tööle õde Julie Jagoschmidt. 1911. aastal emeriteerus õde Lucie Voss, kes asutuses töötanud 1872. aastast alates. Üks õde alustas tööd Narva-Jõesuus kus tal tuli 1912. aastal teha 260 perekonna juurde 1780 visiiti. Lisaks ra ta Narva-Jõesuusse pühapäevakooli 25-30 vaeslapsele, kellele õpetas usuõp tust, lugemist ja kirjutamist. Kolm prooviõde töötasid 1912. aasta detsem ris Viljandi lähedal Maarjamõisas (Marienhof) nõdrameelsete ja epileptik varjupaigas (*Asyl Blöde und Epileptische*) ja üks õde septembrist alates Ta linnas tuberkuloosihaigete kodus (*Heim für Tuberkulöse*).

1913. aastal tuli Elise Dopka asemele Niguliste ja Toomkoguduse juur tööd jätkama õde Netty Lõun (Laun). Paula Heinrichsohni tööd jätkas Kad rinas õde Juliane Gärtner. Tallinnas tuberkuloosihaigete kodus töötas jä kaks õde ja kaks õde (üks tõenäoliselt Anna-Marie Lind) töötasid Vihterpal kõlbeliselt ohustatud tütarlaste kodus (*das Heim für sittlich gefährdete M dchen*).[54] 1915. aastast alates tabas Diakonissideasutust jaanuarisurmade se ria. 1915. aasta jaanuaris surid õde Emma Knoch ja diakonissiõpilane Ju Pawer, 1916. aasta jaanuaris õde Paula Heinrichsohn ja 1917. aasta jaanuar ülemõde Kitty von Grünewaldt ning 1919. aasta jaanuaris prooviõde Ing Andresen.

Diakonissideasutus Eesti Vabariigi päevil

Eesti Vabariigi väljakuulutamisega algas Tallinna Diakonissideasutuse aja loos uus etapp. Asutus registreeriti Tallinna-Haapsalu Rahukohtus 12.12.191 Evangeliumi-Luteruse usu Diakonisside Seltsi nime all (siinses töös on sel sist rääkides kasutatud ka edaspidi nimetusi Diakonissideasutus / asutus). Eesmärgiks oli ette valmistada diakonisse haigete, laste ja muude hädalis eest hoolitsemiseks. Selleks oli olemas oma haigla, laste varjupaik ja nõdra meelsete hooldekodu. Asutus kandis "sisseõnnistatud õdede" eest hoolt pära nende tööjõuetuks jäämist. Sissetulekuallikateks olid liikmemaks, kingitused ravi eest saadav tasu ja intressidest saadav tulu.[55] Diakonissideasutuse töö pärssis siiski tugevasti see, kui Eesti Vabariigi Töö- ja Hoolekandeminister rium rekvireeris 24.3.1920 asutuse maja (Magdaleeni t 4) Vabadussõja inva liidide tarvis.[56]

[54] TLA f 1378 n 1 sisaldab Tallinna Diakonissideasutuse trükitud tegevusaruandeid Tallinn Linnaarhiivis alates 1868. aastast: "Jahresbericht über die Wirksamkeit der Diakonissen Anstalt in Reval" ja "Flugblatt des evang.-luth. Diakonissenhauses zu Reval".
[55] TLA f 137 n 1 s 161 Evangeliumi-Luteruse usu Diakonisside Seltsi Põhjuskiri.
[56] Eesti Riigiarhiiv (ERA) f 2000 n 1 s 520.

Hoonete tagasisaamise protsessi alustati 1922. aastal pärast seda, kui oli kindlaks tehtud lootus, et riik ajutiselt rekvireeritud hooned ise tagastaks. Diakonissideasutuse voliniku vannutatud advokaadi abi Hermann Nottbeck pöördus 1922. aasta mais EV Töö- ja Hoolekandeministeeriumi poole ja palus rekvireeritud maja Diakonissideasutusele tagastada, sest sõjast oli möödunud juba kaks aastat ja asutus vajas haigetele ruume.[57] Kuid ministeerium keeldus maja vabastamast, sest invaliide ei olnud võimalik kuhugi paigutada.[58] Diakonissideasutuse kuratoorium andis asja 16.5.1922 kohtusse. Ministeerium lasi 24. mail ära hinnata maja, mille eest hakkas maksma 5820 marka kuus ja viljapuuaia eest 15 000 marka aastas. Diakonissideasutuse voliniku vannutatud advokaat Hermann Koch esitas 14.6.1922 kaebuse Riigi Kohtusse, tuues aluseks uuesti selle, et sõda oli juba kaks aastat tagasi lõppenud ja Diakonissideasutus vajas hädasti ruume krooniliste haigete jaoks.[59] Riigi Kohus otsustas 26.1.1923 toimunud kohtuistungil aga jätta Magdaleeni t 4 maja koos aiaga rekvisitsiooni alt vabastamata.[60] Diakonissideasutuse jaoks positiivne lahendus tuli alles pärast seda, kui Eesti Vabariigi Siseministeeriumi peakomisjoni rekvireerimise ja sõjakahjude hindamise komisjon oma otsusega 17.5.1924 sätestas, et Magdaleeni t 4 maja tuli tagastada 5.6.1924. Kuid sõjainvaliididele uute ruumide valmimine venis ja maja anti tegelikult tagasi alles 6.9.1924.[61]

1920. aastate alguses oli Diakonissideasutus kaotanud surma läbi veel mitu diakonissi ja koguduseõde. 1919. aasta detsembris hukkus 31-aastane prooviõde Julie Pass. 1921. aasta 24. juunil suri kõigest 36-aastasena diakoniss ja Kuusalu koguduseõde Eleonora (Eleonoore) Susanne Melldorff, kellele sai saatuslikuks üks 1920. aastal suures eneseohverduses ja alandluses läbi viidud vaestele annetuste korjamise aktsioon, kus ta terve päeva söömatajoomata liikus hobusel perest peresse ja kogus annetusi.[62] Kauaaegne Ambla koguduseõde Johanna Jür-

Eleonora Melldorff

[57] ERA f 2000 n 1 s 520 Hermann Nottbecki kiri 3.5.1922.
[58] ERA f 2000 n 1 s 520 ministeeriumi kiri 13.5.1922.
[59] ERA f 2000 n 1 s 520 Hermann Kochi kiri 14.6.1922.
[60] ERA f 2000 n 1 s 520.
[61] ERA f 2000 n 1 s 520.
[62] Magda Agurai, Nekroloogе. – Kümme aastat rännakut sihi poole 1918-1928. Tallinna Siioni Eesti Seltsi 10. aastapäeva juubelialbum. Tallinn 1928, 44.

gens suri 72-aastasena 12. aprillil 1922. aastal. Diakonissideasutuse ap[e]
töötanud Aline Hepner suri 47-aastasena 12. jaanuaril 1923. aastal. 24. ap[r]
1923 suri Alice Grünwald.

1924. aasta lõpul oli Diakonissideasutuses 33 diakonissi, 8 prooviõde ja
diakonissiõpilast. Asutusel oli olemas haigla, varjupaik eakatele naistele, va
jupaik lastele, varjupaik emeriteerunud diakonissidele, majanduskomp[l]
(heinamaa, aed, loomakasvatus ja hobusepidamine). Enne Eesti Vaba[ri]
loomist oli Diakonissideasutusel toetajaliikmeid 27-31, kes olid liikmem[a]
maksnud keskmiselt 10 rubla liikme kohta. Toetajaliikmete hulgas on o[l]
tegevvaimulikest näiteks Alexander Carl Woldemar Assmuth, Arvid [L]
pold Brasche, Alfred Bidder, Artur Friedrich Hoffmann, Magnus Heim[r]
Ferdinand Leopold Hörschelmann, Ralf Johannes Ferdinand Luther, Kon[r]
von zur Mühlen, Oskar Gerhard Meder, Martin Nurm, Paul Wilhelm [L]
Plath, Victor Woldemar Theodor Speer, Adolf Oskar Undritz, Eric Fried[r]
Carl Walter ja Paul Ferdinand Walter. Tallinna Linnaarhiivis on säilinud [k]
1925/1926. aasta toetajaliikmete nimekiri. 216 liikme hulgas oli ainult [n]
üksik eestlane, tavaliselt asutuse enda õde, ning keskmiselt oli liikmemak[s]
makstud 100 marka liikme kohta.[63]

Majanduslikult oli Diakonissideasutus endiselt väga sõltuv Saksamaa
asuvatest organisatsioonidest. Rahalise toetuse saamiseks kirjutas asutu[se]
juht pastor Oskar Meder 1926. aasta oktoobris Saksa Sisemisjoni Keskk[o]
miteele, et asutuse aasta defitsiit oli hinnanguliselt umbes 5000 kuldmark[i]
(*Goldmark*) (500 000 Eesti marka). Meder kirjutas: *Unser Diakonissenhaus
ist ein deutsch-evangelisches Haus, von Deutschen gegründet und erhalten.
Die Leitung der Anstalt, ebenso die Unterrichts und Umgangssprache der
Schwestern ist deutsch. Es will aber dem ganzen Lande dienen abgesehen
von der Nationalität. Es ist aber eben der zahlenmässig stark zusammen
geschmolzenen und sehr veramten deutschen Bevölkerung unseres Landes
schwer dieses Haus aus eigenen Mitteln weiter zu erhalten und ihm so den
deutsch-evangelischen Charakter zu bewahren... Das veranlasst mich, ehe
es zu spät wird, unsere Notlage unseren evangelischen Glaubensgenossen in
Deutschland darzulegen.*[64] Niisiis tõi Meder esile ja rõhutas Diakonissidea[s]
tuse saksapärasust ja selle saksa-evangeelset iseloomu.

Diakonissideasutuse toetajateks ongi olnud põhiliselt Saksa Evangeel[i]
Kirikukomitee (*Deutscher evangelische Kirchenausschuss*), Gustav Adolf
Ühing (*Gustav-Adolf Verein*) ja Saksa Sisemisjoni Keskkomitee (*Zentralau[s]*

[63] TLA f 1378 n 1 s 16.

[64] TLA f 1378 n 1 s 21 – Oskar Meder an den Zentralauschuss für Innere Mission zu Hände des Herren Pastor Lic. Steinweg 10.10.1926.

schuss d. Innern Mission in Deutschland). Eesti kogudustest olid asutust seni toetanud Tallinna Niguliste, Oleviste, Rootsi-Mihkli, Peeteli, Diakonisside kirik (*Diakonissenkirche*), Tartu Jaani, Tartu Ülikooli, Pärnu Eliisabeti, Paide, Anbla, Paldiski, Halliste, Karksi, Karuse, Risti, Hageri, Maarja-Magdaleena, Harju-Jaani, Väike-Maarja, Martna, Viru-Jakobi, Vormsi, Naissaare, Keila (*Caweleht*), Juuru, Heimtali Peetri, Vändra, Märjamaa, Lüganuse, Kuusalu, Järva-Jaani, Järva-Peetri ja Keila kogudus. Kõik loetletud annetajad olid alnud regulaarsed annetajad. Tallinna Diakonissideasutus sai 1927. aastal oma 60 aasta juubeli puhul rahalisi annetusi Saksamaa diakonissideasutustelt, aga ka Gustav Adolfi Ühingult 600 marka ja Saksa Sisemisjoni Keskkomiteelt 500 marka. Annetusi tuli ka Eesti saksa kogudustelt. 1927. aastal oli eraannetajaid kokku 241 isikut, kes annetasid kokku 46 284 marka.[65] Torkab silma, et Tallinna Jaani, Pühavaimu ja Kaarli kogudus ei teinud Diakonissideasutusele mingeid rahalisi annetusi, kuigi selle asutuse diakonissid olid neid kogudusi pastakümneid ennastohverdavalt teeninud.

1926. ja 1927. aastal tekkisid Diakonissideasutusel mõned uued tööväljad. 1926. aasta jaanuaris oli kavandatud, et Tallinna Kaarli koguduses asiab üks õde uuesti tööd koguduseõena.[66] 1928. aastal oli see õde (aruan-es ei mainita enam nimesid) Kaarli koguduses teinud 260 perekonna juur-s 1389 visiiti. Pärnumaa tiisikuse vastu võitlemise selts pöördus 28.10.1926 iakonissideasutuse poole, et nad saadaksid Pärnusse ühe õe tingimusel, et e oleks rahvuselt eestlane, sest ta peaks põhiliselt eestlaste hulgas töötama.[67] Pärnusse saadeti õde Ellen Porga, kes aga ei olnud rahvuselt eestlane, aga meie oleme kindlad, et ta eestlastele saab eestlane olema. Kui teie seltsi juhatus leiab tarviliku olevat, tulevikus teist õde asemele nõuda, kes täielikult selle punktile vastaks, siis diak. maja juhatus on valmis teile teie teadasaamise päevast saadik kahe nädala jooksul teist õde asemele andmas, kes rahvuse poolest eestlane on".[68]

Niisiis oli asutusel siiski ka eesti rahvusest õdesid olemas. Kuigi jah, 1927. aasta 28. mail Diakonissideasutuse halastajaõdedele Eesti Vabariigi Sise- ja Hoolekandeministeeriumi Tervishoiu ja Hoolekande Valitsuse saadetud salajaste kirjade adressaatide järgi on raske otsustada: Aline Brümmer; J. Ehren; M. Lauberg; Helene Laun; Olga Klein; Julie Anton; Rosalie Zobel; E. Winterfeld; G. Winterfeld; Julie Marie Luur; Helene Hamburg; M. Martenson; Olga Muralt; Maria Mülbach; Mathilde Nerling; Marie Pertel; M. Pöhl;

[65] TLA f 1378 n 1 s 19; f 1378 n 1 s 21.

[66] TLA f 1378 n 1 s 19.

[67] TLA f 1378 n 1 s 20 kiri Diakonisside Asutise juhatajale 28.10.1926.

[68] TLA f 1378 n 1 s 20 kiri tiisikuse vastu võitlemise seltsile 9.11.1926.

Johanna Püi; E. Reuss; O. Tiismann; A. Traufmann.[69] Järgmistel aastatel [illegible] laste osakaal igatahes kasvas. 1927. aastal on palunud Viljandist pärit Jen[illegible] Siirak ennast vastu võtta diakonissiõpilaseks.[70] Või näiteks Alice Konsa, k[illegible] pöördus oma kirjas asutuse poole, kirjutadès, et kevadel oli ta palunud enn[illegible] vastu võtta "jäädavaks kasvandikuks". Palve oli lükanud asutuse juhatus [illegible] gitel "ettetoodud põhjustel" tagasi, kuid nüüd, kus oli möödunud pikk [illegible] lemõtlemise aeg, oli Konsa jõudnud veendumusele, et ta ei suuda enam [illegible] eemal asutusest, mis oli temas äratanud pühamad tunded. "Tahan alandlik[illegible] – palves täita kõiki säälseid kohustusi."[71]

1927. aastal sõlmiti Tallinna Diakonissideasutuse ja Eesti Sisemis[illegible] ni Seltsi vahel 1. oktoobril leping, mille kohaselt Diakonissideasutus saa[illegible] Vihterpalu tütarlaste varjupaika kaks diakonissi järgmistel tingimustel: a) õed töötavad Vihterpalus Sisemisjoni Seltsi eeskirjade järgi; b) õdesid [illegible] välja vahetada, kui Diakonissideasutus seda vajalikuks pidas; c) Sisemis[illegible] ni Selts garanteeris õdedele tasuta korteri koos kütte ja elektriga ning [illegible] marka kuus, d) Sisemisjoni Selts maksis Diakonissideasutusele õdede e[illegible] igas kuus 3000 marka, kuid asutuse ülesandeks jäi õdede haiguse ja vanadu[illegible] puhul nende eest hoolt kanda.[72] Analoogsed lepingud sõlmis Tallinna Diakonissideasutus ka kogudustega, kuhu koguduseõdesid tööle kinnitati. 1928. aastal oli Kodavere kogudus endale koguduseõe saanud, kes tegi seal aasta jooksul 252 koduvisiiti ja tegeles 27 haigega ambulatoorselt. Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku 1928. aasta aruande järgi oli kogudus-te juures ametis 8 koguduseõde.[73] Ka tiisiku-se vastu võitlemise selts Saaremaal pöördus 1929. aastal Diakonissideasutuse poole abi-palvega, et see saadaks 60-kroonise kuutasu eest sinna tööle ühe halastajaõe.[74] 1929. aasta septembri lõpul alustas Diakonissideasutus läbirääkimisi Tartu Peetri koguduse II piht-konna juhatusega, mis viis ka vastava lepingu

Õde Rosalie Zobel

[69] TLA f 1378 n 1 s 19.
[70] TLA f 1378 n 1 s 19 – An die Direktion der Diakonissenanstalt in Reval 15.7.1927.
[71] TLA f 1378 n 1 s 19 – Alice Konsa juhatusele 28.5.1927.
[72] TLA f 1378 n 1 s 20.
[73] EELKKA XI Kirikupäeva protokoll 1929 – Kiriku aruanne 1928. aasta kohta.
[74] TLA f 1378 n 1 s 26 – dr A. Kõiv Diakonissi haigemaja juhatajale 30.10.1929.

[illegible]nimiseni 1.11.1929. Diakoniss sai koguduselt tasuta korteri kütte ja elekt-[illegible]ga ning 50 krooni kuus. Diakonissideasutusele maksis kogudus aga õe eest [illegible] krooni kuus. Tartusse saadeti õde Rosalie Zobel.[75]

1927. aastal olid Diakonissideasutusel tekkinud oma diakoniss-õdedega [illegible] probleemid. Eesti Vabariigi Tervishoiu Peavalitsuse juures tekkisid tõr-[illegible]nende registreerimisel halastajaõdedeks. Viimaseks tervishoiu peavalitsu-[illegible] juures registreeritud õeks oli jäänud aprillis 1927 registreeritud õde Martha [illegible]sabeth Saving. Sellega seoses tuli asutuse juhil O. Mederil pöörduda 1927. [illegible] novembris tervishoiu peavalitsuse juhataja poole. Meder põhjendab, et [illegible]se põhikirja kohaselt oli neil õigus diakonisse ette valmistada ja senini ei [illegible] riigi valitsus selleks takistusi teinud, kuid õdede registreerimata jätmi-[illegible] muudaks nende edaspidise koolitamise võimatuks. Ta teavitas tervishoiu [illegible]valitsust, et lisaks meditsiinilistele teadmistele anti õdedele teadmisi ka [illegible]hariduses. Meder palus endale teatada registreerimisest keeldumise põh-[illegible]est.[76] Tervishoiu peavalitsuse vastust ei ole aga kahjuks säilinud.

Diakonissideasutuse direktoorium otsustas 1928. aasta jaanuaris uuesti [illegible]duda tervishoiu peavalitsuse juhataja poole, et saada luba halastajaõdede [illegible]li asutamiseks ning kooli põhikirja ja õppekava kinnitamiseks. Põhiki-[illegible] koosnes 15 punktist. Kooli eesmärgiks oli halastajaõdede teoreetiline ja [illegible]aktiline ettevalmistamine. Kool asus Tallinna Diakonissideasutuses ja seda [illegible]hatas peaarst. Kooli võeti vastu naisi eluaastates 18-40. Sisseastumisdoku-[illegible]entidena nõuti 1) ristimistunnistust, 2) tervisetõendit, 3) vähemalt 8-klas-[illegible]list haridust kinnitavat tunnistust. Õppeaeg pidi kestma vähemalt kaks aas-[illegible]. Kool lõpetati komisjoni ees sooritatud eksamiga. Uus õppekava koosnes [illegible]anatoomiast ja füsioloogiast, haigusõppest, nakkushaiguste tutvustusest, [illegible]ldisest haigeravist, dieteetikast, kirurgilisest ravist, sidumisõpetusest, laste-[illegible]ravist, avalikust tervishoiust, rasedate ja imikute ravist, farmakoloogia ja tok-[illegible]sioloogia õppest, tervishoiust ja praktikumist.[77] Samasugune erakool asutati [illegible] Tartusse Mellini kliiniku juurde.[78] Kooli põhikiri ja õppekava saadeti 24. [illegible]jaanuaril 1928 EV Tervishoiu Peavalitsuse juhatajale.[79]

EV Tervishoiu ja Hoolekande Valitsus vastas, et seoses rahva tervishoiu [illegible]ldamise uue seaduse (Riigi Teataja 1928 nr 2) kehtima hakkamisega [illegible]nõuab meditsiinipersonali kutsehariduse nõuete määramine EV Tervishoiu

[illegible] TLA f 1378 n 1 s 20 kiri õp Treumannile 26.9.1929 ja Treumann Tallinna Diakonisside [illegible]usele 14.10.1929.
[illegible] TLA f 1378 n1 s 19 – O. Meder EV Tervishoiu Peavalitsusele 25.11.1927.
[illegible] TLA f 1378 n 1 s 2 – protokoll nr 100, 11.01.1928.
[illegible] TLA f 1378 n 1 s 19.
[illegible] TLA f 1378 n 1 s 19.

Nõukogu pädevusse ja enne, kui nõukogu ei ole halastajaõdede kutsehariduse põhialuseid kindlaks määranud, ei saa nad ka Tallinna Diakonissideasutuse halastajaõdede kooli asutamist kinnitada.[80] 1928. aasta aprillis pöördus Meder EV Tervishoiu ja Hoolekande Valitsuse poole palvega registreerida erandkorras kolm uut halastajaõde, kes olid Diakonissideasutuses oma õpinguid alustanud usus, et neid pärast õpinguid takistamatult registreeritakse nii nagu seda 60 aasta jooksul oli tehtud. Need õed olid Emmy Treuer Friedrich, kes oli õppima asunud 1922. aasta oktoobris; Ursula Hoffmann, kes oli õppima asunud 1925. aasta mais, ja Alma Maiblum, kes oli õppima asunud 1925. aasta juunis. Ühtlasi selgub sellest kirjast, et EV Tervishoiu Valitsus oli olnud pidanud Diakonissideasutuse halastajaõdede kooli põhikirja ja õppekava kinnitamist soovitavaks, mistõttu õdede registreerimine muutus vägagi küsitavaks.[81] Need õed siiski registreeriti, kuid kuna halastajaõdede kool oli ikka veel kinnitamata, siis 1929. aastal paluti erandkorras registreerida ka õde Meta Friedemann, kes oli õppima asunud 1926. aastal.[82] 1929. aasta lõpus teatas EV Tervishoiu- ja Hoolekandevalitsus, et juba kaks aastat tagasi teatas Diakonissideasutusele, et seal kutsehariduse saanud õdesid tulevikus enam registreerida ei saa. Kuna õed Mariette Leinemann, Imma Tomberg ja Margarete Haller olid kursust alustanud enne selle otsuse teatavaks tegemist, siis registreeriti ka nemad halastajaõdedena siiski veel ära.[83]

Diakonissideasutuse töö ja inventar koosnes 1920. aastate lõpul 1) 75 voodikohaga haiglast; 2) 14-kohalisest vanadekodust (1936. aastaks oli see tusel juba 6-kohaline I klassi vanadekodu, mida juhatas õde Hella Hamberg ja 1937. a diakoniss Maria Mühlbach ning 12-kohaline III klassi vanadekodu, mille meesosakonda juhatas õde Imma Tomberg ja naisosakonda õde Erika Reuss[84]; 3) 10-12-kohalisest laste varjupaigast. Personali moodustasid ülemarst e peadoktor dr Hugo Hoffmann, siseosakonna ordinaator dr E. Thomson, kirurgiaosakonna ordinaator dr Hugo Hoffmann, naistehaiguste ordinaator dr L. Willingen, silmahaiguste ordinaator dr Hugo Hoffmann ja röntgenikabinetti juhataja dr E. Hasenjäger, kes kõik töötasid ilma palgata. Palka said ja olid osalt ka asutuse ülalpeetavad: rektor õp O. Meder, asutuse inspektor A. Mickwitz, laboratooriumi juhataja dr H. Lemm, assistendid dr W. Plath ja dr

[80] TLA f 1378 n 1 s 19 – EV Töö- ja Hoolekandeministeeriumi Tervishoiu ja Hoolekande Valitsus Tallinna Diakonisside Asutisele 4.2.1928.
[81] TLA f 1378 n 1 s 19 – O. Meder EV Tervishoiu ja Hoolekande Valitsusele 20.4.1928.
[82] TLA f 1378 n 1 s 19 – Diakonisside Asutise rektor Tallinna Linna Tervishoiu osakonnale 9.7.1929.
[83] ERA f 50 n 1 s 116 teade Tallinna linnaarstile 10.12.1929.
[84] TLA f 1378 n1 s 161, lk 21 pööre, 29, 44.

Dessien, kaks sanitari August Karu ja Roman Riiomees, ämmaemand õde Mathey, 29 diplomeeritud diakonissi, 13 diakoniss-õpilast ja 30 köögi- ja pesutüdrukut. Vanadekodus oli 1929. aasta alguses 13 hoolealust. Laste varjupaigas, mida juhatas gümnaasiumiharidusega preili Marie Nerling, oli 1928. aasta lõpul 6 last.[85]

Olgugi et osa personali sai oma palga mujalt, vajas Diakonissideasutuse sihtsbaas endiselt eraannetusi ja välismaiseid sponsoreid. 1928. aastal oli annetajaid rekordiliselt – 327. Kuid markade vahetumine Eesti kroonideks ei kaasa tohutu muutuse summades. Keskmiselt anti üks kroon ja üldse kokku 606 krooni. 1929. aasta septembris pöördus Tallinna Diakonissideasutuse nõukond oma võlgade pärast New Yorgi Rockefelleri Sihtasutuse poole: *The generous help of your foundation to so many Institutions and Organisations working to serve humanity has inspired us with courage to write to you about our own needs. Our Deaconess Home in Reval, which belongs to the federation of Kaiserswerth, was founded 62 years ago. It is the only Deaconess Home in the Baltic States, which has been able to keep in existence after the war. The other homes have gone out of existence. We believe that it is our duty to make every possible effort to maintain the institution. Our own financial strength, however, has not proved sufficient and we have gradually sunk into debt to the extent of $ 13 500. How is this financial debt to be explained? Before the war our Deaconess Home was regularly supported by contributions from the landlords, the township of Reval, The lutheran evangelical fund of the church in Russia ($ 2700 annually) and by many great givers. After the war we lost all this support and our small German population of 20 000 persons has not been able to carry the load. Many of our patients are too poor to make full payments and we find it impossible to increase the income from charges for service. The confederation of Kaiserswerth intends to help us, but has not sufficient means to pay our debt. Therefore we beg you not to refuse your help for the payment of our debt.*

Abipalvele lisati juurde ka statistikat. Diakonissideasutuse haiglas oli viibinud 1382 haiget. Üldkirurgilisi operatsioone oli tehtud 444, kõrva-, nina- ja kurguoperatsioone 574, günekoloogilisi operatsioone 111, silmaoperatsioone 111. Haiglas oli vastu võetud 22 sünnitust. Diakonissideasutuse hospitalil oli oma apteek, laboratoorium ja kaks röntgenikabinetti. Asutuse haiglas oli Tallinna ainus patoloogialabor.[86] Palutud abi baptistlikult Rockefelleri Sihtasutuselt aga ei saadud. 1936. aastal koostatud revideerimisakti järgi oli Tallinna

[85] TLA f 1378 n 1 s 161, lk 4 O. Meder EV Töö- ja Hoolekandeministeeriumi Tervishoiu ja Hoolekande Valitsusele 9.7.1929.
[86] TLA f 1378 n 1 s 21 – To the Rockefeller Foundation 11.09.1929.

Diakonissideasutusel oma eesmärkide saavutamiseks olemas haigla, vanade kodud ja abiandmiskassa. Kinnisvara Pärnu mnt 102/104 hõlmas 10 800 ruutmeetrise krundi, millest 8-9 ha oli heinamaad, *ca* 1,5 ha aiamaad, *ca* 0,3 ha hoone ja park. Asutusel oli 10-12 lehma, 2 hobust ja aastas tapeti 10-15 sga. Diakonissideasutus suutis müüa heina, piima, sealiha ja aiasaadusi.[87]

1931. aastal oli Diakonissideasutuses tööl 34 diakonissi ja asutusega liitus veel 9 noort tüdrukut. Tallinna Oleviste koguduses töötas õde Anna Malm, Nigulistes ja Toomkoguduses õde Netty Lõun (Laun), Kaarli koguduse vanadekodus töötas Wilhelmine Westholm, Tartu Peetris töötas Rosalie Zobel, Amblas oli Rosalie Rossmann, Pärnu Tuberkuloosihaiglas õde Ella Porga, kes võttis osa ka Pärnu eesti koguduse tööst. Tallinna Raudteejaama misjonis töötas prooviõde Amalie Hold, Vihterpalus Lilli Tammejuur ja Anna Marie (Mary) Lind. Tallinna linna eestlaste lasteaias töötas õde Julie Lang.

Kuigi õhus oli tunda juba uue sõja puhkemise ärevust, sõitis Diakonissideasutuse rektor Wolfgang Joachim Viktor Seesemann koos kahe prooviõe Frieda Speeri ja Martha Kopetzkyga 7. mail 1939 Königsbergi diakonissideasutusse ning Ida-Preisimaa sisemisjoni ja diakonissideasutuste tööga tutvuma.[89] Diakooniale pühendumise südamekutse sai nendel keerulistel aegadel Kodavere koguduse pastori Johannes Walteri juures leeris käinud tütarlaps Elli Paliale. Walter soovitas Ellil diakonissiks õppida. "Mul oli ju enam-vähem kõik teada. Ja teadsin, et sinna võetakse need, kes on usklikud ... Lootsin et ükskord Jumal mind ikka nii kaugele aitab, et ma võin minna ja hädalisi aidata ... Ja mina teadsin, et sääl majas elab Jumala sõna ja sellepärast tahan mina ka end pühendada selle kalli sõna juure. Kõige tähtsamaks eesmärgiks oli see, et saaksin elada Jumala sõna alusel ja võiksin aidata neid, keda ma aga suudan," kirjutas Elli.[90] Kuid juba käis sakslaste lahkumine ja see puudutas saatuslikult nii Tallinna Diakonissideasutust kui ka Tallinna Diakonissi saksa kogudust.

Diakonissideasutuse likvideerimine

Aprillis 1939 määrati Tallinna Diakonissideasutuse nõukogu koosolekul kindlaks komisjon, kelle ülesandeks jäi asutuse kirikuhoone kasutamistingimuste Tallinna Peetri (Peetruse) kogudusele kindlaks määrata.[91] Kuid juba just

[87] TLA f 1378 n 1 s 161.
[88] TLA f 1378 n 1 s 161, lk-d 28-33.
[89] EELKKA EELK Tallinna Diakonissi kogudus 1939-1947 – V. Seesemann EELK Konsistooriumile 27.4.1939.
[90] TLA f 1378 n 1 s 19 – Elli Paliale Diakonisside Asutisele 2.11.1939.
[91] EELKKA Diakonisside seltsi protokolliraamat 1935-1940 – protokoll 1.4.1939.

selgus, et Tallinna Peetri kogudus ei soovi enam sellist lepingut sõlmida, sest tervava kogudusena plaanis endale lähiajal ehitada hoopis uue ja suurema kiriku.[92]

Oktoobris 1939 tõusis päevakorrale ka Diakonissideasutuse hooldamine. Diakonissideasutuse e täpsemini Diakonisside Seltsi Nõukogu otsusega (18.10.1939) oli seltsi hooldamine antud EELK Konsistooriumile. Seltsi peakoosolek oli planeeritud 25. oktoobrile. "Haiglas on E.[esti] P.[unase] R.[isti] [illegible] arste asendatakse selles järjekorras, kuidas praegused lahkuvad."[93] Päevalehe andmetel otsustasid Saksamaale ümber asuda kõik sada baltisaksa arsti. Majandusministeerium tegi otsuse mitte lasta ilma loata välja viia [illegible]kabinettide ja haiglate laboratooriumide aparatuuri ja instrumente. Võimalikult ladusaks ümberkorralduste läbiviimiseks moodustati Saksa valitsuse poolt Saksa Konsulaadi juures Tallinnas nn Saksa Usaldusvalitsus (*Treuhänderverwaltung*), mille eesmärgiks oli võtta hallata, likvideerida ja lõplikult hooldada kogu ümberasujate deklareeritud, mahajääv ja ülekandmiseks määratud varandus.[94]

18 eesti rahvusest diakonissi on seoses sakslaste (12 saksa rahvusest diakonissi ja 4 prooviõde) ümberasumisega koostanud pöördumise, mille adressaat ei selgu. "Meie, allakirjutanud diakonissid, oleme oma elu pühendanud kristlikule armastuse tööle. Vastavalt diakonissideasutuste põhimõtetele oleme töötanud ennastsalgavalt ainult ülalpidamise eest... Diakonissiõed on siiski olnud tunnustatud tööjõud oma alal. Vabadussõja päevil on hulk haavatud vabadusvõitlejaid leidnud meie asutuses südamliku hoolitsemise ja ravi." Diakonissid palusid asutus alles jätta.[95] Samad diakonissid pöördusid oma [illegible]naduspensioni ja matuste asjus, mis muidu olid Diakonissideasutuse kanda veel kellegi poole, keda aga pole võimalik kindlaks teha, sest säilinud on ainult kirja mustand koos diakonisside nimekirjaga, mis pakub olulist informatsiooni nende tööloo kohta.[96]

Seoses sakslaste lahkumisega jätkus ka saksa koguduste likvideerimine, milleks loodi spetsiaalsed likvideerimiskomisjonid. Tallinna praostkonna praost tegi 30.11.1939 ettepaneku likvideerida Tallinna Diakonissi saksa kogudus, sest kogudusel ei olnud enam oma õpetajat, juhatust ega nõukogu. Sama ettepanekuga liitus 19.12.1939 ka Diakonissideasutuse juhataja kt pas-

[92] EELKKA Diakonisside seltsi protokolliraamat 1935-1940 – protokoll 3.7.1939.
[93] TLA f 1378 n 1 s 161, lk 58.
[94] Kadri Raudkivi, 1939. aasta Umsiedlung ja selle kajastus Eestis. Tallinna Ülikooli Kunstiteaduskonna bakalaureusetöö. Tallinn 2006.
[95] TLA f 1378 n 1 s 19.
[96] TLA f 1378 n 1 s 3 ja s 19.

tor Albert Soosaar.[97] Ta kirjutas EELK Konsistooriumi peasekretärile, et p
rast asutuse rektori Paul Walteri lahkumist oli hakatud kogudust likvideeri
Diakonissidel oli soovitatud astuda teiste koguduste liikmeteks, mida suure
osa oli ka juba teinud. 17-st diakonissist veel ainult 4 olid vana kogudu
liikmed. Kuna aga kogudus vastas diakonisside emamaja iseloomule ja
omakorda moodustas iseseisva koguduse, siis pidas Soosaar loomulikuks,
asutatakse uus EELK Tallinna Diakonisside kogudus, mille liikmeteks o
sid diakonissid ja kõik need, kes töötavad Diakonissideasutuses või on sel
ga kuidagi ühendatud.[98]

Koguduse likvideerimisotsus kinnitati 5. veebruaril 1940.[99] Tallinna Di
konissi saksa kogudus kustutati kirikute, usuühingute ja nende liitude regi
rist 20. veebruaril 1940.[100] Pärast seda määras EELK Konsistoorium 8.4.19
kõigi likvideeritud saksa koguduste asjaajamise likvideerimise lõpulevii
tähtajaks 1.6.1940.[101] Tallinna praostkonna praosti esildise (26.4.1940) al
sel määrati likvideeritud EELK Tallinna Diakonissi koguduse tegevuse li
videerimiskomisjoni koosseis, kuhu kuulusid Hans Kubu, Gottfried Redi
Herman Rivis.[102] Likvideerimiskomisjoni tegevus algas 17. mail 1940 ja
juuliks oli likvideerimiskomisjon oma töö lõpetanud ning kõik materjal
EELK Konsistooriumile saatnud. Likvideerimiskomisjoni tegevus tuli lõp
tada 20.7.1940. Koguduse varad ja arhiiv tuli võtta konsistooriumi halduse
ja esineda Saksa Usaldusvalitsuse ees võlgade tasumise nõudega. Kogudu
raamatukogu tuli üle anda K.[iriku]Õ.[petajate] R.[aamatukogu]-le.[103]

Diakonissideasutuse likvideerimisega ei läinud nii kiiresti. Pärast sakslas
te lahkumist asendati asutuse juhatus uute liikmetega. Juhatuse moodustasid
piiskop Johan Kõpp, dr Friedrich Akel, praost Jaak Varik, pastor Albert Soo
saar ja nõukogu liikmeteks said kõik eelnimetatud pluss diakoniss Wilhel

[97] EELKKA EELK Tallinna Diakonissi kogudus 1939-1947 – väljavõte EELK Konsistoo
riumi 5.2.1940 osalise koosoleku protokollist nr 3/1.
[98] EELKKA EELK Tallinna Diakonissi kogudus 1939-1947 – A. Soosaar EELK Konsistoo
riumile 19.12.1939.
[99] EELKKA EELK Tallinna Diakonissi kogudus 1939-1947 – väljavõte EELK Konsistoo
riumi 5.2.1940 osalise koosoleku protokollist nr 3/1.
[100] EELKKA EELK Tallinna Diakonissi kogudus 1939-1947 – Eesti Vabariigi Siseminis
riumi üldosakond 23.2.1940.
[101] EELKKA EELK Tallinna Diakonissi koguduse likvideerimiskomisjoni protokolliraam
17.5.19.7.1940 – Johan Kõpp praost H. Kubule EELK Tallinna Diakonissi koguduse li
videerimiskomisjoni ülesannetes 22.4.1940.
[102] EELKKA EELK Tallinna Diakonissi kogudus 1939-1947 – Johan Kõpp Tallinna Di
konissi koguduse likvideerimiskomisjonile 10.5.1940.
[103] EELKKA EELK Tallinna Diakonissi koguduse likvideerimiskomisjoni protokolliraam
17.5.19.7.1940 – EELK Konsistooriumi protokoll nr 23/17.7.1940.

ane Westholm.[104] Viimane Diakonissideasutuse nõukogu koosolek toimus
13.4.1940, kus nõukogu esimeheks valiti Johan Kõpp ja tehti ettepanek tõsta
nõukogu liikmete arv kümneni. Kümnenda liikme koht määrati asutuse pea-
saitile, keda antud hetkel asutusel polnud. Otsustati 22. aprilliks 1940 kutsuda
kokku erakorraline peakoosolek.[105] Viimane Diakonissideasutuse e Diakonis-
side Seltsi juhatuse koosolek toimus 15. aprillil Pärnu mnt 104 ruumides. Koos
olid A. Soosaar, E. Rosen ja W. Westholm. Koosolek avati palve ja tekstiga
Ps 15:1-5. Otsustati heaks kiita erakorralise peakoosoleku kokkukutsumine.
Ühe sisulise punktina oli arutluse all esineda tulevasel peakoosolekul ettepa-
nekuga, et Tallinna Diakonissideasutuse varanduste küsimuse lahendamine ei
ole Saksa Usaldusvalitsusele ja seetõttu tuleb tühistada Diakonissideasutuse
peakoosoleku 24.10.1939 otsus kui ekslik, sest sellega oli asutuse varanduste
küsimuse lahendamine antud Saksa Usaldusvalitsusele. Ühtlasi tulnuks pea-
koosolekul konstateerida, et kuna kõik asutuse organid olid olemas ja funkt-
sioneerisid seaduspäraselt ning asutuse vara küsimus ei vaja lahendamist, siis
oli langenud ära vajadus järgida 13.10.1939 sõlmitud lepingut, millega Dia-
konissideasutus anti EELK hallata. Peakoosolek avaldaks EELK valitsusele
soovi, et see võttis Diakonissideasutuse nii erakorralisel ajal oma hoole alla.
Otsustati ka, et kõik haigla ja asutuse teenistuses olevad isikud, kes töötavad
asukohaga ega saa mujalt tasuta arstiabi, võivad tasuta arstiabi, ravi ja ravi-
mid saada asutuse haiglas. Kontoriteenijad saavad arstiabi samadel alustel
ametnikupalgaliste riigiteenijatega.[106] Peakoosoleku kogunemisest ei ole säilinud
ega mingeid märkmeid ega protokolle ja võib arvata, et seda ei toimunudki.

Teise maailmasõja ajal allusid kindralkomissari poolt 13.8.1942 antud
Eesti Rahva Ühisabi määruse põhjal kõik tegevusloa saanud vabahoolduslii-
kumised ühingud ja liidud sotsiaaltöö alal Eesti Rahva Ühisabile kui juhtorgani-
satsioonile. Ka EELK kogudused tegid vabahooldusliku sotsiaaltööd. 1942.
aastal kulutati kogudustes vanurite, üksiklaste, haigete ja vaeste abistamiseks
ca 29 670 Saksa riigimarka. Abi sai 2210 vanurit, vaest ja haiget, 133 ilma
hoolitsuseta last ning 56 muud abivajajat – kokku 2399 isikut.[107] EELK võttis
ka rindel olevatele eestlastele tervituspakkide valmistamisest, Eesti Rahva
Ühisabi rahvustervikluse nädalast (20.-27. juuni) ja jaanipäeva ning jõulude
ajal "jaanikorjanduse" ja "jõulukorjanduse" annetuste kogumisest "enam-
laste terrori ja sõja läbi raskustesse sattunud rahvuskaaslaste abistamiseks".

[104] EELKKA Diakonisside Seltsi protokolliraamat 1935-1940 – protokoll 19.2.1940.
[105] EELKKA Diakonisside Seltsi protokolliraamat 1935-1940 – protokoll 12.4.1940.
[106] RAT 1378 n.l. s 3 – protokoll nr 1, 15.04.1940.
[107] EELKKA Kirjavahetus Eesti Rahva Ühisabiga sotsiaaltöö küsimustes. – Ülevaade EELK
koguduste vabahoolduslikku sotsiaaltöö kohta 1942. a.

Eesti Rahva Ühisabi andmebaasides oli registreeritud venelaste poolt Eestist ära viidud 60 000 eestlast, *ca* 10 000 eestlase asukoht ja olukord ning enam-vähem kindlad andmed *ca* 2100 eestlase surma kohta Nõukogude Liidus. Sõjavangidena oli 1943. aasta suveks Eestisse tagasi toodud üle 5200 eestlase.[108] 1943. aasta detsembris otsustas EELK Konsistooriumi 17 töötajast-teenistujast 15 – Johan Kõpp, Johannes-Oskar Lauri, Arved Roomet, Gottfried Redi, Evald Saag, Alide Remann, Helene Kepp, Hermann Jänes, August Siiak, Erika Annuk, Leida Aunver, Arnold Hallik, Johannes Rebas, Hans Imme ja Aleksander Kesa – annetada kuni 1944. aasta esimese detsembrini oma igakuisest palgast 10% Eesti Rahva Ühisabi kaudu Eesti rahva hüvanguks.[109]

EELK Diakoonilise komisjoni püüd ellu äratada Diakonissideasutust

1942. aastal pööras kirik uuesti tähelepanu ka Diakonissideasutusele. Selleks et elustada kirikus diakooniat, pidades silmas eriti Tallinna Diakonissideasutust ja Sisemisjoni Seltsi muid asutusi, tegi Albert Soosaar 5. juunil ettepaneku moodustada spetsiaalne EELK Diakooniline komisjon. Seda ettepanekut tehes toetus Soosaar piiskop Johan Kõpuga peetud eelnevatele läbirääkimistele. Uue komisjoni koosseisu oleksid pidanud kuuluma piiskop Johan Kõpp, diakoniss Wilhelmine Westholm, pastor Albert Soosaar, endine EELK Sisemisjoni Seltsi juhatuse liige diakon Hugo Valme, endine Tallinna Linnamissioni Seltsi juhatuse esimees pastor Artur Soomre ja Kodumajanduse Instituudi juhataja preili Dagmar Jürgenson.[110]

Selleks et "kasutada praegu avanevaid võimalusi omal ajal seismapandud kirikliku diakoonilise töö elustamiseks" otsustas EELK Konsistoorium 11. juunil moodustada EELK Diakoonilise komisjoni.[111] Komisjon kutsus konsistooriumi kokku 22. juuniks. Piiskopi ajutise äraoleku tõttu Tallinnast paluti tema asemel sellest koosolekust osa võtma piiskopi asetäitja praost Aleksander Täheväli.[112] Komisjoni avakoosolekul olid arutuse all: 1) naisdiakoonia-diakonisside küsimus seoses Tallinna Diakonissideasutusega, 2) endiste suuremate sisemisjoni organisatsioonide vara rakendamine kirikutöös, 3) Diakoonilisele komisjonile esimehe valimine. Esimeses punktis otsustati

[108] EELKKA Kirjavahetus Eesti Rahva Ühisabiga sotsiaaltöö küsimustes. – Eesti Rahva Ühisabi peajuht (Otto Leesment) EELK piiskopile 5.6.1943.
[109] EELKKA Kirjavahetus Eesti Rahva Ühisabiga sotsiaaltöö küsimustes, lk 189.
[110] EELKKA EELK Diakooniline komisjon – A. Soosaar EELK Konsistooriumile 5.6.1942 väljavõte EELK Konsistooriumi 11.6.1942 osalise koosoleku protokollist.
[111] EELKKA EELK Diakooniline komisjon – Johan Kõpp 16.6.1942.
[112] EELKKA EELK Diakooniline komisjon – A. Soomre A. Tähevälile 20.6.1942.

Tallinna Diakonissideasutuse juures nii pea kui võimalik uuesti alustada naisdiakoonia tööga. Sellega volitati tegelema diakoniss-ülemõde W. Westholm ja pastor A. Soosaar. Nende ülesandeks jäi välja selgitada juriidilised alused Tallinna Diakonissideasutuse vara ja pärandi kirikule või vastavale kirikliule organisatsioonile tagasisaamiseks. Teiseks tuli neil kohe leida võimalus naisdiakoonia töö uuesti alustamiseks Diakonissideasutuse juures ja uute diakonisside väljakoolitamiseks, kasutades selleks ära kõiki võimalusi. Kolmandaks paluti, et Soosaar leiaks isiklikult võimalusi rakendada ennast diakoonia ülestõusmiseks ja edasiviimiseks. EELK Diakoonilise komisjoni esimeheks valiti Albert Soosaar ja aseesimeheks Artur Soomre.[113]

Pole säilinud mingeid arhiividokumente, mis kinnitaksid, et diakonisside koolitus ja töö oleksid Diakonissideasutuses käivitunud. Viimast korda ilmub Diakonissideasutus arhiividokumentidesse juba pärast sõda, kui 21. oktoobril 1946 pöördus piiskopi asetäitja August Pähn Tallinna TSN Täitevkomitee esimehe poole palvega aidata kaasa, et Tallinna I Sisehaiguste Haigla ruumides leiduv diakonisside kiriku inventar antaks üle konsistooriumile, kes suunaks need oma vara sõjas kaotanud kogudustele.[114] Tallinna Linna Täitevkomitee ja haigla majandusala juhataja läbirääkimiste käigus selgub, et endise diakonisside kiriku inventari on sisehaiguste haiglale 1940. aastal üle andnud ENSV Siseministeeriumi korraldusel moodustatud likvideerimiskomisjon, mistõttu täitevkomitee soovitab pöörduda Ministrite Nõukogu poole, teatades ühtlasi, et haigla ei tee takistusi altarimaali, altari, harmooniumi, kiriku pinkide ja kantsli üleandmiseks.[115] Ja ikkagi tuli 1947. aasta veebruaris August Pähnal uuesti pöörduda Tallinna Linna Täitevkomitee poole, et see teeks haigla juhatajale dr Tuisule korralduse kogu puhtkiriklik inventar kirikule üle anda.[116] Üleandmist ei toimunud ja 1947. aasta aprillis pöördus Pähn juba kolmandat korda Tallinna Linna Täitevkomitee poole abipalvega, et omal ajal Tallinna Linna Sisehaiguste Haigla poolt Toompea Raviasutuste Valitsusele üle antud diakonisside kiriku kooril seisnud harmoonium saaks tagastatud konsistooriumile. Paluti abi ka endises diakonisside palvesaalis seisva kahe raamatukapi tagasisaamiseks, mis olid täitnud seal varem usulise sisuga raamatute

[113] EELKKA EELK Diakooniline komisjon – Diakoonilise komisjoni 22.6.1942 avakoosoleku protokoll.
[114] EELKKA EELK Tallinna Diakonissi kogudus 1939-1947.
[115] EELKKA EELK Tallinna Diakonissi kogudus 1939-1947 – täitevkomitee konsistooriumile 15.11.1946.
[116] EELKKA EELK Tallinna Diakonissi kogudus 1939-1947.

hoidmise funktsiooni.[117] Arhiividokumentatsiooni katkemise tõttu siinkohal pole teada, kuidas inventari tagastamine toimus või kas üldse toimus.

EELK koguduslik ja üldkiriklik diakooniа enne II maailmasõda

Kiriklik hoolekanne

1920. aastal olid koguduste kulul töötavate hoolekandeasutustena Eestis ärivõrgus Tallinna Jaani koguduse vaestemaja 18 hoolealusega (Heeringa t 8) ja teine Jaani koguduse vaestemaja (Veerenni t 24), Tallinna Oleviste koguduse vaestemaja ja 25 hoolealusega Kaarli koguduse vaestemaja ning 89 hoolealusega Niguliste koguduse vaestemaja. Tallinnas oli ka Evangeeliumi Seltsi ööma ja. Narvas tegutsesid 26 hoolealusega Narva koguduste kasvatusmaja ja 14 hoolealusega Narva eesti koguduste vaestemaja ning 8 hoolealusega saksa koguduste vaestemaja. Paides tegutses katoliku kiriku kulul 16 hoolealusega Kiriku vaestemaja.[118]

Kõige suurem ja mahukam hoolekandetöö oli EELK-l. Seda tööd koordineeris Tallinna-Haapsalu Rahukogu juures 12.3.1920 registreeritud EELK Sisemisjoni Selts *(Verein für Innere Mission der estländischen ev.-luth. Kirche)*. Seltsi tegevust juhtisid peakoosolek, 12-liikmeline nõukogu ja 5-liikmeline juhatus. Seltsi liikmeks võis saada iga EELK täisealine liige, kelle nõukogu vastu võttis. Seltsi alatiseks liikmeks võis saada isik, kes sajakordse aastamaksu korraga ära maksis.[119] Sisemisjoni Seltsi eesmärgiks oli olla kodu- ja välismaal "vabatahtliku tööorganina evangeeliumi kuulutajaks ja tõsise usu elu äratajaks eriti neis ringkondades, kus ev. lut. kirikul oma sõnakuulutamise ameti kaudu on selle ülesande täitmine raskendatud, päästa ja aidata halastuse armastuse läbi kirikust võõrdunud ja patu tagajärjel mitmesugusesse viletsusse sattunud ihuliste ja hingeliste hädade all kannatavaid inimesi, mõjutada ristiusule ja kirikule ebasõbralikku või vaenulikku avalikku arvamist ja kultuurelu evangeelses suunas...".[120]

Sisemisjoni Selts esindas Eesti sotsiaaltöös vaadet, kus sotsiaalseid probleeme tõlgendati kui patu tagajärgi. See aga tähendas põhimõtteliselt sotsiaalsete probleemide religioonistamist e Eesti kontekstis nende kristianiseerimist, ristiusustamist, millele lahendeid oleks võinud leida ainult kristlikust religioonist enesest. Seltsi põhikirjast võiski lugeda, et nende eesmärkide

[117] EELKKA EELK Tallinna Diakonissi kogudus 1939-1947.
[118] ERA f 2000 n 1 s 490.
[119] TLA f 1417 n 1 Merle Urm, Ajalooline õiend, 16.1.2001
[120] EELKKA EELK Sotsiaaltöö Toimkond – väljavõte EELK Sisemisjoni Seltsi põhikirjast.

saavutamiseks selts "hoiab elava ja trükitud sõna, jumalateenistuste, palve- ja piiblitundide abil EELK liikmeid külmaksjäämise ja äralangemise eest, püüab leitusust ja kirikust eemalejääjaid ja eemalseisjaid elavale usule ja kirikule tagasi võita, korraldab kõne- ja selgituskoosolekuid põlevate usuliste ja päevaküsimuste üle..., paneb ametisse evangelisaatoreid..., kutsub ellu asutusi, mille abil on võimalik EELK liikmeid hoida usulise ja kõlbla langemise eest, nagu kristlikud lastevarjupaigad, kristlikud lasteaiad, kristlikud kodud, merelaste majad, asutab kurttummade, pidalitõbiste, nõrgamõistuslike ja teiste muuliste hädade ja puuduste all kannatajate jaoks kristlikke koole ja varjupaiku, asutab ja peab ülal öömaju, varjupaiku, töökodasid ja parandusasutusi joodikute, langenud naisterahvaste ja teiste kõlblalt langenud inimeste tarvis ja edendab igasugust kristlik-sotsiaalset tegevust".[121]

Diakoonia ja sotsiaaleetika eesti teoloogide huviorbiidis

Esimest korda tegelesid eesti usuteadlased diakoonia ja sotsiaaleetika teemaga 1922. aasta usuteadlaste jaanuarikonverentsil, kus professor Hugo Bernhard Rahamägi pidas sel teemal ühe esimestest pikematest ettekannetest "Lutherlise kristlase osast ja seisukohast ühiskonna sotsiaalse kujundamise juures". Rahamägi küsis: "Kas on Lutheruse kirik praeguse aja kultuurprobleemide keskel suutnud seisukohta võtta? Iseäranis suuremate ja tähtsamate probleemide, nimelt sotsiaalsete probleemide keskel? Kas üleüldse makstab lutherlaselę kätt külge panna, et sotsiaalset elu parandada?" Rahamägi heitles mõned saksa teoloogid, nagu R. Paulus, H. Schubert, E. Möhring, P. Rohrbach ja Paul Wernle, kes vastasid esitatud küsimustele pessimistlikult. Oma ettekande esimeses pooles tegi Rahamägi pika tagasivaate luterlikku sotsiaaleetikasse, alustades Martin Lutherist, kes oli rõhutanud armastustöö ohtsust ligimeste jaoks, kuid hoidunud ühiskonna sotsiaalseid struktuure e tsaime muutmast. Luterlik sotsiaalhoolekanne jäeti unarusse ja luterlik vaeshoolekanne (Elberfeldi oma) tekkis tänu sellele, et tuli hakata konkureerima teiste konfessioonide hoolekandega. "Lutherlased on individualistid, ja meie peame oma iseäraldusi arendama... Meie oleme silmast ära lasknud, et paljud inimesed praegu ei taha enam halastust ja armu, vaid oma õigusi. Kui lutheri kirik oma mõju kaotada ei taha, peab ta sotsiaalses elus seisukohta võtma, muidu öeldakse: "kirik ei taha meie õiguste eest seista, sellepärast astume ise välja!"" Ja Rahamägi tegi järelduse, et kristlane ei saa sotsiaalküsimuste suhtes olla passiivne – "Jeesus tuleb välja tuua mammonismi vastu". Ta ei pidanud õigeks, et kirik ühte või teist laadi sotsiaalse häda leevendamiseks

[121] EELKKA EELK Sotsiaaltöö Toimkond – väljavõte EELK Sisemisjoni Seltsi põhikirjast.

seltse asutas. Eesmärgiks pidi olema häda tekitavate põhjuste kõrvaldamine. Ta kutsus üles osalema sotsiaalseadusandluses, levitama Mäejutluse sotsiaalseid sõnumit jutlustes ja leeris.[122]

Professor Konrad Grassi hinnanguil oli Rahamägi teiste eesti teoloogidega hulgas pea ainus sotsiaaleetik, kes rõhutas: "Ristiusk, mis sotsiaalset ei näha ei taha ja sotsiaalsete olude parandamise poole ei püüa, on temale surnud ristiusk." Grass jätkab: "Kristlase üheks eetiliseks ülemkohuseks on kaasa töötada sotsiaalsete ja kultuuraliste küsimuste lahendamiseks. Muidugi ei saa siin vahet teha sotsiaalse küsimuse majandusliku ja vaimuliku külje vahel. Majandusliku poole osas tuleb teha koostööd ja majanduslikult tuleb teist rahvast aidata, mitte ainult selle üksikuid kihte. "Üksikud rahva osad peavad vastastikuse andmise ja võtmise õigetes suhetes olema. Ristiusk peab üldse teenima ja seda iseäranis sellega, et ta üksikute kihtide vahelisi teravusi lahendab ja nõnda seda sidet esitab, mis tõsisele sisemisele ühendusele viib. Alles kui sisemine ühendusside olemas, võib heade tagajärgedega välised halbade seisukordade likvideerimiseks töötada." Grassi hinnangul ei saanud Rahamäge kristlike sotsialistide (nt P. Tillich) hulka lugeda, sest tema jaoks oli ristiusk üksikute majandustüüpide suhtes neutraalne.[123]

Tol usuteadlaste konverentsil esines ka professor Johan Kõpp, kes ütles, et "Jumala riik ei ole sõna, vaid tegu" ning lisas, et "ei ole tähtis, kas Marxi ja Engelsit tunneme, vaid kui meie häda tunneme... Unustagem ühes ajaks ära, et meil mõnesugused õpetused on, ja teadkem, et meil elu on." Professorite Rahamäe ja Kõpu käsitlustega harmoneerus ka professor Olaf Sild, kes võrdles luterlikku kirikut Maarjaga ning reformeeritud ja katoliku kirikut Martaga. Praost Beermann nõudis, et usuteaduskond hakkaks oma üliõpilasi valgustama ka sotsiaalsetes küsimustes. Praost Bernhard Steinberg palus, et professorid korraldaksid kiriku vaimulikkonnale täiendkoolitusliku kursuse sotsiaalküsimustes. Dotsent Eduard Tennmann hoiatas läänest tõusvate "kõuepilvede" eest ja kutsus üles tegema tööd, et töölisringides "demagoogid valitsema ei saaks". Väga teravalt võttis sõna assessor Jaan Lattik, kes teatas, et "meil on liig vähe revolutsiooni olnud". Ta mainib, et õpetajatel, kes elavad mugavates korterites ja kellel on mõni "regulatiivi kana", on olnud mugav hea ennast haritlaste hulgas tunda, kuid "rahvas on meie käest ära läinud. "Meie peame kirikust välja minema, kui keegi enam kirikusse ei tule... Ei ole

[122] EELKKA III kirikupäeva protokoll 13.-15. juuni 1922 – 25.-27. jaanuarini 1922 Tartus peetud usuteadlaste konverentsi protokoll.

[123] EELKKA s 479 sari 11 Hugo B. Rahamägi – Professor Konrad Grass iseloomustab (iseloomustus antud H. B. Rahamäe professoriks kandideerimisel) oma ettekandes "H. B. Rahamägi akadeemilise õppetegevuse kirjeldus tema loengute põhjal".

jumalat kuulutama, kes üksnes Mamre tammikus oli, vaid ka seda Jumalat, kes elab meie sepikodadeski jne... Meie sotsiaaldemokraadid on Saksamaade kõrval tõesti nagu tallekesed lõvide kõrval. Kirik on meie inimesi eksikkunud..., aga inimesed ei olegi nii halvad, pakkuge neile aga evangeeliumi... Ajakirjandus ei ole meil ka sugugi mitte halb: kodanlised ajalehed on meile alati lahti olnud. Ei olegi meil vajadust oma kristliku ajalehe järele," leidis Lattik. Praost Konstantin Thomson palus, et poliitikas (Kristlik Rahvaerakond) kaasalöövad õpetajad annaksid teistele sotsiaalsetes küsimustes orienteerumiseks juhiseid. Thomson tahtis ennast kurssi viia näiteks sotsialismiga. Jaan Treumann tunnistas siiralt, et tal oli lõhestatud ja konfliktne südametunnistus, sest ta oli põllumajandusega tegelev pastor, keda vaevas töölise ja peremehe suhe. "Võhikuna olen sotsiaalsete küsimuste poolest ülikoolist siia tulnud," tunnistas Treumann. Piiskop Jakob Kukk kutsuski siis koosolijaid üles ennast sotsiaalsetes küsimustes kurssi viima.[124]

Nagu selgus, ei õpetatud Tartu Ülikooli usuteaduskonnas tulevastele õpetajatele ja pastoritele sotsiaaleetikat. 1920. aastatel oli Tartu Ülikoolis kavatsetud pidama küll loenguid sisemisjoni ja välismisjoni ajaloost ning võib oletada, et see on olnud kirikuajaloo professori Olaf Silla teene. Tartus Tähe 4 püüdi igatahes tudengitele neil aastatel ka usuteaduse loengukonspektide "Kodumaa kirikulugu", "Sümboolika", "Homileetika", "Küberneetika", "Katehheetika", "Kultuse õpetus", "Hingehoid", "Sisemisjon", "Ev. lut. kiriku ametid ja ametikandjad". EELK Konsistooriumi arhiivis leidub nendest loengukonspektidest ümberkirjutatud 65-leheküljeline "Sisemisjoni" konspekt, milles on peatükk ka heategevuse ajaloost Eestis. Kellegi tundmatuks jäänud (kahjuks ei ole tuvastatav) autori koostatud kirjalik 21-leheküljeline töö sisemisjoni ajaloost lõppeb aga sõnadega: "Milles seisab Wicherni tähtsus? Tema vastussõna oli: astugem moodsa elu sisse. Wicherni töö ei ole ammugi veel lõppenud. Igaüks peab elava koguduse üles ehitamiseks kaasa aitama. Meie teeme sisemisjoni tööd, et kirikust tõsist rahva kirikut luua. Meie evangeeliumi kirik peab ja võib rahvakirikuks saada, kui rahvas uuel viisil ja uues väes evangeeliumi läbi uuendatud saab. Sisemisjoni tähtsus on see, et ta koguduste elu tõstab ja edendab, sest kogudus, mis sisemisjoni enesesse vastu võtab, peab misjoni koguduseks saama, ennast seks pidama ja ennast ka niisugusena üles näitama."[125]

Pärast 1922. aastat ei käsitletud diakoonia ja sotsiaaleetikaga seotud teoloogilisi teemasid enam mitte ühelgi usuteadlaste jaanuarikonverentsil. Selle

[124] EELKKA III kirikupäeva protokoll 13.-15. juuni 1922 – 25.-27. jaanuarini 1922 Tartus peetud usuteadlaste konverentsi protokoll.

[125] EELKKA Sisemisjon (Wicherni elutöö ja ta tähtsus praeguse aja kohta) 1.III.1922.

vaikuse lõpetas usuteadlaste konverentsi juhatus alles 10.12.1930 toimunud koosolekul, kui otsustati, et 1931. aasta jaanuarikonverentsil on ühe teadusliku ettekandena "Võhikute rakendamine kristlikule tööle" (H. S. Gott).[126] Kahjuks pole ettekande teksti ennast ega märkmeid sellest arhiivides säilinud.

Küsimus köster-diakonite seminari asutamisest

Suurte ja üllaste eesmärkide saavutamiseks puudus EELK-l oma väljakujunenud litatud tööjõud. Seepärast tuli juba 1923. aasta IV kirikupäeval arutluse alla spetsiaalse köstrite ja diakonite seminari asutamine. Ralf Luther esitas kirikupäevale otsustamiseks, kas kirikupäev tahaks asutada seminari ning selleks on 700 000 marka eraldada, et seejärel võiks kohustada konsistooriumi seminari asutamiseks vajalikke samme astuma. Otsustamisele pidi tulema seminaride sisseastumise tingimused ja eeldused ning kursuste kestus. Joosep Lilje ettepanekul otsustati enne läbirääkimisi ja hääletamist ära kuulata praostkonna sinodite otsused seminari asutamise kohta. Selgus, et suurem osa praostkondadest ei pidanud seminari asutamist sellisena üldse võimalikuks, seminari asemel pooldati köstritele ettevalmistuskursuste korraldamist. Alexander Kapp toetas aga seminari asutamist. Köster Riomar nõudis omakorda, et enne seminari asutamist määrataks kindlaks köstrite kohustused ja õigused. Köster Kasemets teatas, et köstrite koosolekul toetati hariduse tõstmise ideed ja kuni seminari asutamiseni võiks avada kaheaastased kursused. Kirikupäeva saadik Neumann kartis, et seminariga tõstetakse köstrite haridus "liiga kõrgeks", nii et pärast lõpetamist võis tekkida oht, et suur osa siirduks jätkama oma õpinguid ülikooli usuteaduskonda, et ennast seal juba pastoriks koolitada. Ralf Luther püüdis aga viidata köstriametile ja köstritele kui "vaimuliku ameti abimeestele" ning toetas kindlalt siiski seminari asutamist. Lõpuks hääletati kirikupäeval kahe ettepaneku vahel. Köstrite ja diakonite seminari asutamise poolt hääletas 97 saadikut. Saadik Neumanni ettepaneku poolt avada köstrite ja diakonite ettevalmistamiskursused hääletas 140 saadikut. Luther tegi seepeale ettepaneku konsistooriumil köstriameti kandidaatide eksamineerimise kava välja töötada, milleks moodustati 5-liikmeline komisjon, kuhu valiti pastorid A. Kapp ja A. Treufeldt, köstrid Riomar ja Kasemets ning saadik Neumann. Komisjonile anti kava koostamiseks aega 1923. aasta lõpuni.[127]

Olemasolevad arhiiviallikad ei võimalda kinnitada, kas komisjon üldse oma tööd tegelikkuses ka alustas ja köstriameti kandidaatide eksamineerimise

[126] EELKKA Usuteadlaste konverentsi juhatuse koosolekute protokolli raamat alates 1928 – protokoll nr 3, 10.12.1930.

[127] EELKKA IV kirikupäeva protokoll 12.-14. juuni 1923.

tavani reaalselt jõudis. Igatahes ei räägitud EELK järgmistel kirikupäevadel ega usuteadlaste jaanuarikonverentsidel nelja aasta jooksul diakooniast, sisemisjonist ega köster-diakonitest mitte midagi. Selle vaikimise lõpetas 1927. aasta usuteadlaste jaanuarikonverentsil EELK Sisemisjoni Seltsi sekretär, Viisi pastor Roderich Bidder ettekandega "Eesti Sisemisjoni Seltsi tegevus ja ülesanded", milles ta peatus pikemalt alaealiste tütarlaste Vihterpalu varjupaiga[128] ja nõdrameelsete laste varjupaiga Nain[129] teemadel ja palus neid soovitusi kirikul toetada. Usuteadlaste konverents palus Bidderil suvisel EELK kirikupäeval sisemisjonitööst pikemalt rääkida, mida Bidder ka tegi, teatades, et rahapuudusel ei saanud Vihterpalu rohkem lapsi vastu võtta kui 9, aga ruumi oleks 40 lapsele ja soovijaid "on küllalt". Läänemaa praost Gustav Halleri arvutuste kohaselt maksis ühe lapse aastane ülalpidamine Vihterpalus 24 000 marka. Lääne praostkond oli juba võtnud ühe lapse ülalpidamise oma hoole alla ja Haller kutsus ka teisi praostkondi nii toimima. Ettepanek lubati praostkondade sinoditel läbi arutada.[130] Kirikupäev võttis ühtlasi vastu Bidderi esitatud EELK sisemisjonitöösse puutuvad ettepanekud, mis avaldati ka Kiriku Teatajas nr 5/1927. Ettepanekud olid järgmised: kõige tõsisemat tähelepanu tuli juhtida noorsoo hoolekandele ja selle organiseerimisele; soovitati kaaluda alkoholi müügi keeldu pühapäeval ja pühadel; soovitati kiriklikul sisemisjoni seltsil otsida koostööd riikliku hoolekandega sel eesmärgil, et sisemisjoni teenistele antaks võimalus riiklikes hoolekandeasutustes kaasa töötada ja hingehoiutöö eest vastutada.[131]

Kirikul puudub ühtne arusaam kiriklikust hoolekandest

Sellise haardega hoolekandest hoolimata tuli 1928. aastal EELK IX kirikupäeval 1927. aasta kohta siiski tõdeda, et "üleüldist hoolekande korraldust

[128] Gustav von Knorringi nimeline kõlbeliselt ohustatud tütarlaste varjupaik, mille peamaja oli lasknud ehitada Vihterpalu mõisnik Gustav von Knorring 1830. aastal. Pärast II maailmasõda olid hoones sõjaväelased ja 1951. aastal anti see üle Vihterpalu metskonnale. (Info Eesti Muinsuskaitse Ametilt veebr 2006) Pastor R. Bidder asutas sinna 1914. aastal Sisemisjoni Seltsi lastekodu. EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond. – B. Ederma piiskop Johan Kõpule 15.6.1940.

[129] Nõdrameelsete laste kasvatusasutus NAIN Pärnu-Jaagupis, mis oli asutatud 1897. aastal pastor W. Schultzi poolt kirikumõisa maadele ja mida hooldas praost W. Schultz. Kõige vanemad kasvandikud olid 20-30-aastased, kes tegelesid jõudumööda põllutööde ja käsitööga. Asutusel oli 24 ha suurune talu. 1936. aastal oli lastekodus 22 poissi ja 22 tüdrukut. EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond. – B. Ederma piiskop Johan Kõpule 15.6.1940.

[130] EELKKA VIII kirikupäeva protokoll 14.-16. juuni 1927 – Usuteadlaste konverentsi 19.-21. jaanuari 1927. a protokolli §-id 35, 36.

[131] EELKKA VIII kirikupäeva protokoll 14.-16. juuni 1927 – protokolli §-id 13 ja 16.

langenute ja vaeste jaoks meie kirikul ei ole, ka praostkondadel puudu-
nad. On hoolekande korraldusi üksikutes kogudustes, need piirduvad vae-
eest hoolitsemise tööga. Peale selle käivad linnakoguduste õpetajad vangi-
le kuulutamas". Tallinna praostkonnas tegid hoolekandetööd 110 hoolealu-
ga Jaani vanadekodu (asut 9.12.1923) ja 26 hoolealusega Kaarli vaestemaja.
Jaani vanadekodus andis kogudus osale vaestest ülalpidamise, teine osa sai
riigi ja Tallinna linnavalitsuse käest oma ülalpidamise. Kaarli kogudus kan-
vaestemaja kütte ja elektri ning pakkus ka väikest rahalist toetust. Iseäran-
suur oli Kaarlis nende hulk, kes igakuist rahalist toetust said. Jaani vanade-
du ülevalpidamine läks aastas maksma 15 988.42 krooni, millest kogudus
korjati 7695.74 krooni. Väljaspool vaestekodu jagas Jaani kogudus toetus
55 vaesele ja vaeslapsele, mistõttu Jaani koguduse vaestehoolekanne oli üle-
kiriku "lugupidamise ära teeninud". Kaarlis oli vaestele annetatud 3758.41
krooni. Võru praostkonna Kanepi kogudus võis teistele eeskuju näidata oma
17 hoolealuse vaestemajaga.[132]

Jutt järgmise aasta EELK X kirikupäeval 1928. aasta kirikliku hoolekande
kohta oli peaaegu äravahetamiseni sarnane 1927. aasta hoolekande kriitikaga
nimelt et "hoolekande töö on organiseerimata". Hoolekandetöö lasus oma-
valitsustel. Üksikkogudustest toodi uuesti esile Tallinna Jaani vanadekodu,
mille aasta käive oli 17 383 krooni, ja Tallinna Kaarli, kus oli kogutud 10
000 krooni, et korralik vanadekodu ehitada. Endiselt tegutses Kanepi kogu-
duse vaestemaja oma 17 hoolealusega. Saksa praostkonna igal kogudusel oli
see-eest olemas oma vaestemaja. Tartu Jaani koguduses oli 1928. aastal tööd
alustanud asutus *Heimarbeit*.[133]

Tallinna Jaani koguduse vaestehoolekande seltsi (asut 3.2.1920) kui nai-
disseltsi 1928. aasta tegevust kajastati pikalt ja põhjalikult ajalehes Eesti Ki-
rik. Eraldi tänati lehe veergudel härra Lembergi, kes kinkis Jaani vanadeko-
dule raadio, et vanadekodu elanikud saaksid kuulata raadiost jumalateenis-
si. 1928. aasta alguses oli vanadekodus 5 meest, 104 naist ja üllatuslikult isegi
üks laps. Jaani koguduse vaestehoolekande selts suutis nendest üleval pidada
43 hoolealust. Väljaspool vanadekodu anti seltsi kaudu 1872 krooni ulatuses
toetust 60 abivajajale. Jõuluks korraldati vaeslaste jõulupuu 98 lapsele, kel-
lele jagati suhkrut, riisi, rõivaid, pesuriiet, saapaid, kirjandust ja maiustusi.
Selts sai toetusi riigilt ja omavalitsusasutustelt kokku 5000 krooni eest ning
koguduseliikmetelt 8723.61 krooni.[134]

[132] EELKKA IX kirikupäeva protokoll 19.-21. juuni 1928 – Kiriku aruanne 1927. a kohta.
[133] Eesti Kirik 29/18.7.1929 – Kiriku aruanne 1928. a kohta.
[134] Eesti Kirik 8/21.2.1929 – Tallinna Jaani koguduse vaestehoolekande seltsi tegevusest 1928. aastal.

1934. aastal oli EELK Sisemisjoni Seltsil kolm hoolekandeasutust: a) vaimuhaigete laste kasvatusasutus Nain, mida juhatas Villem Liiv. 1937. aastal oli seal 48 kasvandikku ja asutuse juures töötas 4-klassiline eriõppekava-järgne algkool, kus õppis 31 last. Õppetöö kõrval pandi erilist rõhku käsitöö-le, nagu õmblemine, kudumine ja harjapunumine. Usuõpetuse ja kasvatuse eest hoolitses pühapäevakool ja osa vanemaid kasvandikke käis ka kirikus; b) Kosejõe tütarlaste kodu (endine kõlbeliselt ohustatud tütarlaste varjupaik Vihterpalus) (Kose-Uuemõisa), mida juhatas Cäcilie Kilmi. 1930. aastal ren-dis Sisemisjoni Selts Põllutööministeeriumilt Kose-Uuemõisa krundi (36 ha), kuhu asutati nais-töökoda (naistöömaja), mis andis varjupaika ja tööd kuri-tegelikule või liiderlikule teele sattunud naistele alates 16. eluaastast. Varju-paika võisid naised tulla ja sealt minna vabatahtlikult. Suviti toimusid seal ka laste suvelaagrid. Hiljem loodi selle asemele Kosejõe lastekodu, kus 1934. aastal oli juba 15 kasvandikku, kellest enamiku moodustasid endise Vihter-palu tütarlaste varjupaiga lapsed. Osa asutuse kasvandikke oli omavalitsuse ülalpidamisel ja teised koguduse kulul. 1937. aastal hakkas selle asutuse juu-res tööle ka eraalgkool, kus oli 10 kasvandikku; c) Kosejõe hoolekande talu, mida juhatas diakon August Kilmi.[135]

Peale selle kuulusid EELK Sisemisjoni Seltsile: a) Raudteejaamamisjoni keskus (Tallinn, Voorimehe 1), üldsekretär Helene Pander. Seal töötas üks jaamamisjoni õde, kes öistel rongidel vastas käis ning abivajajaid aitas; b) Eesti Noorte Neidude Sõbrataride Ühing (Tallinn, Vismari 3), mis oli rah-vusvahelise *Amicarum Foederatio* liige, esinaine M. Sievers; c) Tallinna Lin-namisjoni Selts (Kentmanni 6), mille esimeheks oli pastor Artur Sommer. Seltsi kutsetöölised olid linnamisjoni õpetaja Kurt Steinberg ja linnamisjonär Tõnis Saar. Tallinna Linnamisjoni Seltsi juures töötasid segakoor, noortekoor, mängukoor ja käsitööring; d) Tartu Linnamisjon (Puiestee 72), mille esimees oli praost Gustav Rutopõld; e) Lutheri Ühingu Sisemisjoni toimkond (Tal-linn, Rüütli 5), mille juhataja oli pastor Leonhard Brunovsky. Lutheri Ühingu esimees oli praost Konrad von zur Mühlen. Sisemisjoni toimkonna asutused olid: 1) Tallinna Diakonissideasutus; 2) Tallinna Evangeeliumi Selts (Kent-manni 6a), mille juhatajaks oli pastor Robert Walter. Seltsi tööharudeks olid vanadekodud (Liivalaia 4, Magdaleena 4), Kiriklik Sinine Rist (Nunne 8), Saksa Meremeeste Misjon (lugemistuba – Hollandi põik 4) ning evangee-liumi kuulutamine vanglates, vanadekodudes ja haiglates; 3) Saksa Kristlik Noorte Meeste Selts (Tallinn, Falgi tee 4), mida juhatas Hans Rauchardt; 4)

[135] Hugo Valma kirjutas selle asutise tegevusest ajaleht Eesti Kirik (nr 30/31.7.1930, nr 33/21.8.1930, nr 2/7.1.1932); TLAT 1417 n 1 Merle Urm, Ajalooline õiend, 16.1.2001.

Evangeelne Saksa Noorte Neidude Ühing (Tallinn, Rüütli 5), mida juhatas Margarethe Hörschelmann; 5) Tartu Evangeelse Luteri Usu Kiriklik Sisemisjoni Selts (Õpetaja 11), mida juhatas pastor Leonhard Brunovsky. Seltsil on kodututе kodu (Kristlik Kodu), mida juhatas Herbert Hohlfeldt. Tartu Sisemisjoni Selts oli mõeldud Eestis tegutsevatele saksa kogudustele[136].

Kõigele eelnevale lisaks suutis EELK Sisemisjoni Seltsi kirjastus välja anda trükiseid "Kodukalender" ja "Püha kohus", (mida Elmar Salumaa on hiljem iseloomustanud sõnadega: "Ebaselge tiitel võis aidata võhikul seda mõista "kohtuna" ja mitte "kohustusena").[137] Ettevalmistamisel oli brošüüride seeria "Päevaküsimusi ristiusu tõe valguses". 1938. aastal avati Pärnu mnt 32 oma raamatukauplus Sõnum.[138] EELK Sisemisjoni Selts oli Rahvusvahelise Sisemisjoni ja Diakoonia Liidu liige (juhatuse asukoht Amsterdam)[139]. EELK Sisemisjoni Seltsi sissetulekud olid rajatud põhiliselt annetustele, korjandustele, toetustele ja liikmemaksudele, samuti seltsi kirjastatud trükistest ning põllu- ja majapidamistest Nainis ja Kosejõel saadud tulule. Kogu selle seltside kirjususele ja paljususele vaatamata ei suudetud midagi arvestusväärset diakoonias ja kiriklikus hoolekandes siiski korda saata ja 1930. aastate keskel kerkis EELK-s põletavaks küsimuseks diakonisside e koguduseõdede ettevalmistamine.

Koguduseõdede ettevalmistamise küsimus

Tallinna Rootsi-Soome Mihkli koguduse pastor Karl Nilsson oli täitnud 1936. aastal kahelehekülgelise küsimustiku koguduseõdede kohta. Arhiivis on säilinud ainult üks selline aruandeküsimustik. Nilsson teatas, et nende kogudustes koguduseõde ametis ei olnud, kuid teda oleks kindlasti vaja. Küsimusele, missugust tasu võite maksta koguduseõele, vastab: praegu mitte midagi. Küsimusele, missuguseid ülesandeid tuleks koguduseõel täita, vastab: töötada haigete ja vaeste seas ja üldises kogudusetöös.[140]

"Meie kogudustes on tõsiselt küsimuse alla tõstetud koguduse õdede, diakonissade ettevalmistamine. Kas ei oleks minul võimalik teada, kuidas ja mis tingimustel see toimuda võiks Diakonissideasutuses Tallinnas," küsis piiskop

[136] Seltsi materjalid paiknevad ERA f 2687.
[137] Elmar Salumaa, Kirik kodanliku iseseisvuse lõppjärgul. Käsikiri.
[138] TLA f 1417 n 1.
[139] Eesti evangeeliumi luteri usu kiriku ametikandjad ja tema organite isiklik koosseis. Toimkonna esimees Kurt Steinberg. Tallinn 1934, 150-158.
[140] EELKKA EELK Sotsiaaltöö Toimkond. Koeru kihelkonna sotsiaalõe ülesanded ja Järva maakonna sotsiaalasutuste nimestik ning sotsiaalosakonna protokollid. – K. Nilsson Sotsiaaltöö Toimkonnale 28.9.1936.

Hugo B. Rahamägi saksa praostkonna praostilt Konrad von zur Mühlenilt 1935. aasta novembris.[141] Millest võis see küsimus täpselt ajendatud olla, seda allikad otseselt ei paljasta. Kuid 23.-25. juulil 1935 oli toimunud Eesti-Soome kirikuõpetajate konverents, kus esines ka Soome kiriku peapiiskop Ekki Kaila. Erinevalt piiskop Rahamäest rääkis Kaila oma ettekandes päris palju diakooniast. "Kirikutöö rahva seas on palju täienenud ja süvenenud. 1918. aastal võeti armastustöö kiriku seadustesse, mille järgi kirikuõpetajate ametikohustuseks sai diakonite ja eriti diakonissade hankimine kogudusele. Diakonisse on üldse 315 koguduses. Koguduseõdede ettevalmistuse eest hoolitsevad Helsingi, Viiburi, Sortavala ja Oulu diakonissideasutused," rääkis Kaila.[142]

Konrad von zur Mühlen vastas piiskop Rahamäele 1936. aasta veebruaris oma pika kirjaga, milles ta tegi tagasivaate Tallinna Diakonissideasutuse ajalukku. Kuni 1927. aastani oli asutusel suhteliselt lihtne käsitleda õdede kooshäämist, sest asutuse arstide väljaantud tunnistused lõpetatud hariduse kohta tunnistas Eesti Vabariigi Tervishoiu Valitsus õigeks ja nende alusel registreeris õed halastajaõdedeks. 1927. aastast alates ei tunnistanud tervishoiu valitsus enam Diakonissideasutuse arstide tunnistusi ning diakonisse hakati kooshäämama ainult asutuse enda kulul selleks kinnitatud riigi õppeasutustes. "Kuna meie aga tahame koolitada omal kulul ainult neid neidusid, kes sisemiselt kuuluvad meie juurde, st kristlikult mõtlevad, ja mitte ainult haigete põetamiseks, vaid ka diakonissideks õppida tahavad, siis ei ole meie midagi muutnud õppekavas, mis ulatub kahele aastale." Nagu ennegi koolitati õpilasi piiblitundmises, diakoonias, sisemisjonis, anatoomias ja muudes meditsiinilistes ainetes kirikuõpetaja, ülemõe ja arstide käe all. Pärast koolitamist astusid õed läbi mingisuguse eesõiguseta mõnda riiklikult akrediteeritud õppeasutusse ja õpetasid seal kursuse, mis andis neile kutseõiguse. 1928. aasta jaanuaris tehti katse saavutada Diakonissideasutuse õdedekoolile riiklikud õigused, kuid sellele vastati eitavalt ja teatati, et küsimuse võib lahendada ainult pärast uue tervishoiuseaduse kehtima hakkamist. Kuid pärast selle seaduse jõustumist ei astunud Diakonissideasutus enam uusi samme oma õdedekoolile riikliku tunnustuse saamiseks, sest suusõnaliselt anti mõista, et kahest medtöötajate väljakoolitamise õppeasutusest Eestile jätkub ja kolmandale ei ole võimalik riiklikku tunnustust hankida. "Sel põhjusel ei või meie ka koolitada õdesid, kes mitte ei õpi diakonissideks, vaid ainult tulevad meie asutusse halasta-

[141] EELKKA Kirjavahetus saksa praostkonnaga diakonisside ja õdede ettevalmistamisest. H. B. Rahamägi Konrad von zur Mühlenile 18.11.1935.
[142] EELKKA Usuteadlaste konverents 23. jaan 1935 kuni 27. jaan 1937 – Eesti-Soome kirikuõpetajate konverents 23.-25. juuli 1935, lk-d 11-12.

ja-õdedeks õppimise ja kutseõiguse saamiseks, nagu see enne sagedasti juhtus. Õppekeeleks on saksa keel. Õed on rahvuse poolest nii sakslased kui ka eestlased. Rahvuslikke lahkhelisid asutuses ette ei tule, sellepärast et asutuse kristlik vaim korraldab vahekorda õdede elus," kirjutas von zur Mühlen.[143]

1937. aasta jaanuarikonverentsil pidi ettekandega esinema Sisemisjoni Seltsi juhataja Albert Soosaar teemal "Diakonia ameti elustamisest meie kirikus ja kogudustes".[144] Ettekanne oli lülitatud kaheksanda teemana esimese päeva kavasse. Kuigi Soosaar selle ettekandega esines, ei ole ettekande tekstust säilinud mingeid märkmeid 1937. aasta jaanuarikonverentsi protokollis. Tavaliselt lisati protokollile juurde ettekandetekstid, teesid või esines mõni märkusi. 1937. aastal pöördus ka Eesti Sisemisjoni Selts Tallinna Diakonissideasutuse poole küsimusega, kas ja millisel määral võiks asutus kogudustele õdesid ette valmistada.[145] Toimusid eelläbirääkimised, kus selgus, et mõlemad osapooled olid huvitatud diakonisside ettevalmistamisest. Seepärast otsustati, et esialgu võiks alustada 4-5 diakonissiõpilase eestikeelse õpetusega. Kuid enne, kui sellega saanuks üldse alustada, tuli diakonisside haiglale anda hädapõetajate-õdede kooli õigused.[146] Niisiis takerdus kõik jällegi riigi tunnustuse puudumise taha.

EELK Sotsiaaltöö Toimkond

Juba 1936. aastal oli suurt tähelepanu pälvinud küsimus kiriklikust ja riiklikust hoolekandest. Kirik püüdis ühendada kogu luterliku sisemisjoni mingi ühise juhtimise alla, mis tähendas, et ka saksa koguduste sisemisjoni ühingud koondati EELK Sisemisjoni Seltsi ja selle juhi Albert Soosaare juhtimise alla. Samal aastal ilmus Hugo B. Rahamäe 50. sünnipäeva kogumikus Eesti Sisemisjoni Keskseltsi peasekretäri Soosaare artikkel "Riiklik hoolekanne ja sisemisjon", milles ta arutles küsimuse üle, kas "ei oleks õigem, kui kirik ja sisemisjon loobuksid hoolekande tööst ja jätaksid selle riigi ja omavalitsuste asjaks". Küsimus oli tingitud esiteks sellest, et kirikul ei oleks arukas võistelda riikliku hoolekandega, mis oli paremini organiseeritud, ning vabanenud ressursside arvelt oleks võidud keskenduda evangeeliumi kuulutamisele.

[143] EELKKA Kirjavahetus saksa praostkonnaga diakonisside ja õdede ettevalmistamisest – Konrad von zur Mühlen Rahamäele 1.2.1936.

[144] EELKKA Usuteadlaste konverentsi juhatuse koosolekute protokolli raamat alates 1933 – protokoll nr 25, 10.12.1936.

[145] EELKKA Diakonisside Seltsi protokolliraamat 1935-1940 – nõukogu koosoleku protokoll 30.1.1937; EELK Usuteadlaste Konverents 1938 – Aruanne konverentsi tööst 1937. aastal.

[146] EELKKA Diakonisside Seltsi protokolliraamat 1935-1940 – nõukogu koosoleku protokoll 22.3.1937.

seda rada oli mindud Taanis, Norras ja Saksamaal. Riiklik hoolekanne püüdis välja jõuda sotsiaalsete hädade põhjuste likvideerimiseni, uskudes, et "hädadele vastu vaadates jõuab kord selle päevani, kus hoolekannet enam vaja ei ole". Mitmetes riikides, nagu Taanis, Saksamaal, USA 28 osariigis ja Šveitsi ühes kantonis oli selleks kiirlahenduseks kasutusele võetud steriliseerimine ja abort. Rumeenias, Lätis ja Islandis oli abort lubatud ka juhul, kui oli karta, et lapse ülalpidamine ja kasvatamine valmistab vanematele ülepääsmatuid raskusi. Uue meetodina oli hakatud Saksamaal, Inglismaal ja Ameerikas kõrvalema eutanaasiast. Soosaar ei lasku nende meetodite hindamisele kristlikelt alustelt, vaid tõdeb, et riiklik hoolekanne areneb ja kogub suuremate ressursside tõttu jõudu. Eestis oli 81 riigi ja omavalitsuse hoolekandeasutust, neist 12 vanadekodu ja 27 lastekodu. "Kirikul ega sisemisjonil ei ole praegu midagi nimetamisväärset selle vastu seada," tõdes Soosaar. Milleks siis ikkagi kiriklik hoolekanne? Soosaar ei leia muud põhjendust kirikliku hoolekande säilimisele, kui selle, et riiklik hoolekanne, mis on olnud varasematel aastatel vaesakpoolse maailmavaatega isikute korraldada ja juhtida, ei pea oluliseks hingehoidlikku tööd ja kristlikku kasvatust. Soosaar kurdab, et lastekodude kasvandikud olid jäänud ristimata. Ta ei poolda kirikliku hoolekandetöö ülesandmist riigile, vaid loodab, et kiriku abil ja toetusel võib see töö edasi kesta, pakkudes riiklikule hoolekandele täiendust.[147]

Kuid 1937. aasta esimesel oktoobril alustas tööd ka EELK Sotsiaaltöö Toimkond. Selle juht Bruno Ederma andis juba 16. oktoobril Päevalehele intervjuu, milles tunnistas, et "innukamad sotsiaaltöö tegijad ja vaeste eest hoolitsejad on meil sakslased. Nad teevad seda ka rahvuslikkudel motiividel. Saksa vähemusel on näiteks 5 asutust vanade ja vaeste heaks, meie sisemisjonil aga 3. Meie kirik kulutab sotsiaaltööle aastas *ca* 400 000 krooni".[148] Tõepoolest olid saksa kogudused väga aktiivsed sisemisjoni alal. Sisemisjonit juhtis 1887. aastal asutatud Evangeelne Ühing Religioosse ja Kõlbelise Elu Edendamiseks (*Evangelische Verein zur Pflege und Förderung religios-sittlichen Leben*), hiljem, 1929. aastast – Sisemisjoni töörühm (*Arbeitsgemeinschaft für Innere Mission*) eesotsas Robert Walteriga. Tartus taasasutas 1920. aastal Werner Gruehn Kirikliku Sisemisjoni Ühingu (*Kirchliche Verein für Innere Mission*), mida ta juhatas 1925. aastani.[149]

[147] Hugo Bernhard Rahamägi. Eesti Evangeeliumi Luteri Usu kiriku piiskop. Tallinn 1936, lk 92-93.

[148] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond. Väljalõikeid ajalehtedest. – Tänane intervjuu. Uus sotsiaaltöö juht ametis. Päevaleht 16.10.1937.

[149] Kaido Lauris, Baltisaksa vähemusrahvuse kiriklikust elust Eesti Vabariigis enne II maailmasõda. – Eesti Kirik 13/14, 29.3.2006.

Esimene EELK Sotsiaaltöö Toimkonna koosolek toimus 29.11.1937 algusega kell 17 Tallinnas Lai t 20. Kohal olid piiskop Rahamägi, praost Hans Kubu, EELK Sisemisjoni Seltsi peasekretär Albert Soosaar ja EELK Sotsiaaltöö Toimkonna juhataja Bruno Ederma. Peeti vajalikuks asutada supikööt ning vaimuliku kirjanduse müügikeskus Tallinna; avada diakonite ja koguduseõdede kool või kursus 1938. aasta alguses; organiseerida ja elustada koguduste hoolekandetööd; välja selgitada võimalused koostööks sotsiaalasutustega ja töölistele jumalasõna kuulutamiseks.[150] Toimkonna koosseisuks määrati piiskopi poolt 2.2.1938 Tartu Peetri koguduse I pihtkonna pastor, Tartu Ülikooli usuteaduskonna sotsiaal-eetilise toimkonna juhataja Jaak Taul. Tallinna praostkonna praosti poolt määrati 10.2.1938 toimkonna koosseisu praostkonna esindajana Tallinna Pühavaimu koguduse nõukogu esimees Oskar Järvemets.[151] Sotsiaaltöö toimkonna üldised ülesanded koosnesid viiest suuremast teemaderingist: I. Hoolekandetöö, II. Lastekaitse, III. Kirik ja käitised (tööliste), IV. Kuritegevuse vastu võitlemine, V. Töömuretsemisküsimus.[152]

Diakonite ja sotsiaalõdede kiireks ettevalmistamiseks otsustas EELK Sotsiaaltöö Toimkond juba oma kolmandal koosolekul 1938. aasta aprillis anda EELK Sisemisjoni Seltsile krediiti, et selts töötaks välja vajalikud kavad ja kalkulatsioonid diakonite kooli jaoks.[153] Ederma pöördus septembris 1938 diakonisside haigla rektori Seesemanni poole, et esimest korda üldse tutvuda Tallinna Diakonissideasutusega ning pidada läbirääkimisi "kirikliku sotsiaaltöötajate" väljakoolitamise küsimustes.[154] Ederma soovis diakonissede ettevalmistusega seotud probleemide kiiret lahendamist juba eeloleva talve jooksul. Ta palus Seesemannil pidada asutuse juhatusega nõu, kas asutus soovib üldse mingeid läbirääkimisi EELK Sotsiaaltöö Toimkonnaga diakonisside töö ulatuse laiendamise üle, millest sõltunuks siis juba omakorda ka kõik edaspidised läbirääkimised.[155] Seesemann pidas paralleelselt läbirääkimisi koguduseõdede väljaõpetamise asjus ka EELK Sisemisjoni Seltsi pea-

[150] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkonna protokolliraamat, alustatud 1937 – protokoll nr 1, 29.11.1937.

[151] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkonna protokolliraamat, alustatud 1937 – protokoll nr 1, 28.2.1938.

[152] EELKKA Kirjavahetus sihtasutusega Eesti Lastekaitse lastekaitse ühingust – EELK Sotsiaaltöö Toimkonna töökava 1938. a kohta.

[153] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkonna protokolliraamat, alustatud 1937 – protokoll nr 1, 11.4.1938.

[154] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond. Kirjavahetus piiskopi, õpetajate ja teistega kirikliku sotsiaaltööjõudude ettevalmistamise asjus – B. Ederma V. Seesemannile 25.9.1938.

[155] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond. Kirjavahetus piiskopi, õpetajate ja teistega kirikliku sotsiaaltööjõudude ettevalmistamise asjus – B. Ederma V. Seesemannile 2.11.1938.

sekretäri Soosaarega. 1938. aasta novembri lõpul palus Seesemann, et EELK Sotsiaaltöö Toimkond esitaks oma ettepanekud ka selles küsimuses seisukoha võtmiseks.[156] Kahjuks ei ole õnnestunud EELK Sotsiaaltöö Toimkonna vastust arhiividokumentidest leida.

1938. aasta suvel tegutses aga vähemalt 5 kiriklikku lastekaitseasutust kokku 142 lapsega. Need asusid Tallinnas Paljassaares, Kärdlas, Kambjas, Kanepis ja Kose-Uuemõisas. Kavandati lastepäevakodu asutamist Narvas. EELK Sisemisjoni Selts kavatses aga Haapsallu oma lastepäevakodu rajada. Aasta ringi tegutses Leebiku lasteaed. Diakonite ja sotsiaaltööjõu ettevalmistamine otsustati jätta Sisemisjoni Seltsi hooleks, kes kavatses lähiaegadel Kose-Uuemõisas sellekohaste eeltöödega alustada. "Sotsiaalõdede ja halastajaõdede e diakonisside põhjalikuks ettevalmistamiseks puuduvad praegu kirikul igasugused majanduslikud võimalused" ja seepärast tuli läbirääkimisi alustada vastavate riiklike asutustega, et saaks seal väljakoolitatud tööjõudu mõne erilise lisakorralduse läbi ette valmistada kiriklikuks tööks." Otsustati moodustada fond diakonitekooli heaks ja 1938. aasta eelarvest määrati selleks fondi 1000 krooni.[157]

Ederma külastas aktiivselt ka omavalitsuste sotsiaalasutusi Tallinnas, Tartus, Rakveres, Paides, Võrus, Petseris, Tapal, Narvas, Viljandis ja Kärdlas. Kiriklikule sotsiaaltööle õnnestus kaasa tõmmata Tartu Vaestehoolekande Selts ja Saroni Selts Narvas. Sotsiaaltööd tehti 1938. aastal juba 168 koguduses ja ainult kuues koguduses oli sotsiaaltöö alustamata. Eriti elav oli sotsiaaltöö 12 koguduses, rahuldav 131 koguduses, puudulik 15 koguduses. Kogudustele annetatud summad vanade ja vaeste hoolekande toetamiseks ulatusid 75 000 kroonini. Peeti läbirääkimisi EELK Tallinna Toompea Kaarli koguduse vanadekodu laiendamiseks. Kogudused kulutasid vanadekodude ülalpidamiseks 48 000 krooni. Ederma tutvus käitiste tööga Kiviõlis, Kärdlas, Sindis ja Järvakandis. Asutati Kiviõli kogudus, mille avateenistus peeti 27.3.1938. Korda seati J. Hendriksoni poolt EELK-le kingitud hoone Valgamaal Leebikus, mis oli mõeldud puhkekoduks majanduslikku toetust vajavatele vanemale kiriku-ametikandjatele. Ederma kirjutas ajalehes Eesti Kirik 17 artiklit sotsiaalelu teemadel, jutlustas ja kõneles sotsiaalküsimustest kogudustes ja ühingutes 59 korda ning esines kirikliku sotsiaaltöö ühtlustamise ja propageerimise teemadel 1938. aasta usuteadlaste jaanuarikonverentsil; usuõpetajate konverentsil; Ida-Harju, Järvamaa ja Saarte-Lääne praostkondade sinoditel

[156] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond. Kirjavahetus piiskopi, õpetajate ja teistega kirikliku sotsiaaltööjõudude ettevalmistamise asjus – V. Seesemann B. Edermale 24.11.1938.

[157] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkonna protokolliraamat, alustatud 1937 – protokoll nr 4, 10.10.1938.

ning Võru praostkonna õpetajate konverentsil; Tallinna Linnamisjoni Seltsi aastapäeval; EELK Sisemisjoni Seltsi aastapäeval ja seltsi suvepäeval Kose-Uuemõisas; samuti oktoobris toimunud kirikukogul. Detsembri lõpus asutati aga Järvamaal Koeru kihelkonna sotsiaaltöö toimkond, mis koosnes Järva maavalitsuse abiesimehest, Koeru koguduse õpetajast ning Rakke ja Väinjärve valla ühisest esindajast.[158]

Niisiis oli EELK Sotsiaaltöö Toimkond 1938. aasta detsembris alustanud hoolekandetöö organiseerimist vähemalt ühe maakonna piirides Järvamaal. Ederma oli pidanud Järva maavalitsuse ja Järva praostkonnaga läbirääkimisi ühise hoolekandetöö kava teostamiseks. "On avaldatud põhimõttelist nõusolekut ühistööks, kava on lõplikul kujul vastu võtmata, kuid ühistöö esimese tulemusena on ette näha koguduse sotsiaal-assistendi ametisse panemine EELK Koeru koguduses, maavalitsuse ja praostkonna ühisel jõul. Hoolekandetöö koordineerimise kava teostumise korral ja kogemuste saamisel järg maakonnas osutub võimalikuks sama kava kehtimapanek teistes maakondades, praostkondades. Seoses nimetatud kavaga kerkib esile vastavate sotsiaaltööjõudude ettevalmistamise küsimus, mille lahendamiseks Sotsiaaltöö Toimkonna juhataja soovitab pöörduda ettepanekutega Sotsiaalkooli poole. kirjutas Ederma. Leping Järva maavalitsusega sõlmiti 28. detsembril 1938 ja Koeru koguduse sotsiaalõde Helmi Pert, kes oli lõpetanud Tallinna Sotsiaalkooli asus 3.1.1939 pastor August Pähna juhatuse all Koeru koguduse ametisse.[159] Sotsiaalõe palgast jäi umbes kolmandik kiriku, st Koeru koguduse ja Järva praostkonna kanda, kuid esimesed kolm kuud maksis EELK Sotsiaaltöö Toimkond kokku 240 krooni. Hiljem pidi palga maksmisel osalema ka Järva maavalitsus.[160] Konsistooriumil aga paluti astuda samme, et Tallinna

[158] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond – B. Ederma EELK piiskopile "Ülevaade EELK Sotsiaaltöö Toimkonna tööst 1938" 9.2.1939.

[159] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond. Koeru kihelkonna sotsiaalõe ülesanded... – protokoll nr 4, 9.3.1939; B. Ederma EELK piiskopile 24.1.1939 Koeru kihelkonna sotsiaalõe ülesanded... teks maal olid: 1) lastekaitse, mis koosnes imikute kontrollist nende surevuse vähendamiseks koostöös kohaliku arsti ja ämmaemandaga. Vastsündinud laste, lasterikaste perekondade ja vallaslaste külastamine, samuti eelkooliealiste hoolekanne, kus võis organiseerida suvised lasteaedu; 2) sotsiaaltöö perekonnas, lasterikaste perekondade külastamine, eriti "hukkumisohus, kas majanduslikult või kõlbeliselt" olevaid perekondi. Samuti noorte kontroll, kus ei tähtsal kohal kutsevaliku nõustamine, et "noored valiksid õiget elukutset, mis vastab nende huvidele ja võimetele, millel on ka töö ja teenimise väljavaateid. Tuleb vältida kergemeelset maalt linnadesse rändamist, mis võib olla sagedasti eriti tütarlastele hädaohtlik, kui puudub vad kindel töö ja teenistus"; 3) defektsete isikute hoolekanne; 4) vanurite ja haigete hoolekanne. EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond. Koeru kihelkonna sotsiaalõe ülesanded... – Koeru kihelkonna sotsiaalõe ülesanded [1939].

160 EELKKA Kirjavahetus Sotsiaaltöö Toimkonnaga. – B. Ederma EELK piiskopile

siaalkoolis saaks juba eeloleval semestril korraldada kiriklikke kursusi kogduste sotsiaalõdede ettevalmistamiseks.[161]

Sotsiaalõdede ametissevõtmise asjus peeti läbirääkimisi 1938. aasta sügisel ka Rakvere ja Helme kogudusega ning Tõrva linnavalitsusega. Ederma teatas oma kirjas Rakvere koguduse hoolekande ühingu juhatusele, et Tõnaks Koerule oli "lähemal ajal oodata õe ametisse panemist ühes Lõuna-Eesti [Võru] koguduses".[162] See-eest Tõrva linnavalitsus ei pidanud lähiajal sotsiaalõe ametikoha loomist otstarbekaks ega saanud otsustamisele võtta ka selleks vajaminevate summade määramise küsimust, enne kui ei olnud jõustunud emade- ja lastekaitse seadus.[163] Tagasilöök saabus kolme kuu pärast ka Järvamaal, kui Koeru koguduse pastori Pähna ja Järva maavalitsuse vahel sõlmitud lahkhelide tõttu otsustas maavalitsus 24.3.1939 loobuda oma osavõtust Koeru kihelkonna sotsiaaltöö toimkonna koosseisust ja koostööst.[164] Koguduseõde Helmi Pert kutsuti 15. aprillil Koeru kihelkonna sotsiaalõe kohalt tagasi ja määrati teisele tööle.[165] Millisele tööle, seda dokumendid ei kajasta.

Jaanuaris 1939 kirjutas Ederma piiskop Rahamäele ja palus piiskopi otsust läbirääkimiste alustamiseks Tallinna Sotsiaalkooliga, et juba kevadel korraldada kiriklik kursus neile selle kooli lõpetajatele, kes oleksid soovinud asuda otseselt või kaudselt kiriku teenistusse. Ederma lisas juurde ka oma kahelehekülgelise ettekande teksti "Sotsiaaltööjõudude ettevalmistamise asjus", milles kirjutas, et kiriku sotsiaaltöö vajas nii mees- kui ka naistööjõudu, kuid puudusid kiriklike asutuste ja evangelisatsioonitööks sobivad kiriklikult ettevalmistatud diakonid. "Kahjuks võib esialgu kõnelda ainult vähestest töökohtadest ja tundub, et oletatava diakonitekooli kolme lennu (à 5 isikut) lõpetajate tööleasumise järel oleks loodud esialgne rahuldav seisukord." Palju rohkem vajas aga kirik naistööjõudu lastekaitsetööks, vanurite hooldamiseks ja vanadekodude korraldamiseks ning koguduseõe tegevuseks. Ederma leidis, et kuna kirikul oli ainult kaks väikest ambulatooriumi, siis ei olnud otsest vajadust kiriklike halastajaõdede järele. "Kuivõrd vajalik oleks diakonisside töö

1.1939.

[161] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond – EELK Sotsiaaltöö Toimkonna koosoleku protokoll nr 3, 12.12.1938.

[162] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond. Koeru kihelkonna sotsiaalõe ülesanded...– B. Ederma 5.1.1939.

[163] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond. Koeru kihelkonna sotsiaalõe ülesanded... – Tõrva linnavalitsus Helme koguduse juhatuse esimehele J. Hendriksonile 5.1.1939.

[164] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond. Koeru kihelkonna sotsiaalõe ülesanded... – Järva ajutine maavalitsus B. Edermale 14.4.39.

[165] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond. Koeru kihelkonna sotsiaalõe ülesanded... – B. Ederma Järva maavalitsuse sotsiaalosakonna juhatajale 18.4.1939.

ja kuivõrd sobiv oleks see amet meie Kiriku ja riigi erioludes, on iseküsimus. Näib, et maakogudustes ei ole otsest tarvidust kiriklike halastajaõdede järele, sest need ülesanded on peamiselt tehtud kohuseks jaoskondade ämmaemandatele. Siinjuures on selgunud, et kogudused tungivalt vajavad õdesid, kelle ettevalmistus on laiaulatuslikum ja kes võivad töötada kontaktis seltskonnaga ja omavalitsustega kõigil sotsiaalaladel." Ederma pidas kiriklike sotsiaaltöödude ettevalmistamise piduriteks kiriku piiratud tööjõu vajadust ja majanduslike ressursside vähesust, mis ei lubanud asutada omi sotsiaalkoole. Ta tegi siiski ettepaneku diakonite ettevalmistamine teha kiiremas korras kohustuslikuks EELK Sisemisjoni Seltsile Kose-Uuemõisas asutatavas diakonite koolis. Seoses sellega tulnuks Ederma arvates Sisemisjoni Seltsil asuda välja töötama vendade jumalasõnakuulutamise ametit. Paralleelset naistööjõudu ettevalmistavat kooli ei olnud majanduslikult arukas asutada. Naistööjõu ettevalmistamise katsed Tallinna Diakonissideasutuses olid jäänud tulemusteta. Eelduseks oleks olnud asutuse "põhjalik ümberkorraldamine", mis ei kuulnud aga EELK pädevusse. Sellepärast tulnuks astuda läbirääkimistesse Tallinnas proua M. Reisiku juhtimisel ja Kodumajanduskoja korraldusel töötava Sotsiaalkooliga, kus kursus kestis kolm aastat. Ederma soovitas nende jaoks, kes oleksid soovinud astuda kiriku teenistusse, korraldada seal üks kiriklik kursus. Tema kinnitusel oli Sotsiaalkooli juhataja sellisest koostööst ka huvitatud. "Kuna Kirik juba selleks aastaks vajab lastekaitse ja koguduseõdede tööle vähemalt 6 isikut, oleks soovitav, et eespoolnimetatud kursus leiaks teostamist juba 1939. aasta kevadel."[166]

EELK Konsistooriumi täiskogu toetas neid ettepanekuid ja palus pidada läbirääkimisi kiriklike sotsiaal-naistööjõudude ettevalmistamiseks.[167] Niisiis ainult naistööjõu, aga mitte meestööjõu ettevalmistamiseks. Siit alates tekkis EELK Sisemisjoni Seltsi ja EELK Sotsiaaltöö Toimkonna vahel terav huvide vastandumine ning kiriklikul maastikul tugev positsioneerumine.

Küsimus ühtsest katusorganisatsioonist

EELK Sisemisjoni Seltsi esindajal Albert Soosaarel tekkisid eriarvamused EELK Sotsiaaltöö Toimkonna kodukorra suhtes. Soosaare arvates oli Sotsiaaltöö Toimkond EELK organ, mitte keskus, mille kaudu EELK peab sotsiaaltöö alal ühendust riigi, omavalitsuste, mittekristlike sotsiaaltööga tegelevate eraorganisatsioonide ja nende vastavate asutustega. Sotsiaaltöö Toimkonna

[166] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond – B. Ederma EELK piiskopile 24.1.1939.
[167] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond – EELK Konsistooriumi täiskogu protokoll nr 5, 9.2.1939.

ülesandeks pidi olema riigi, omavalitsuste ja mittekiriklike eraorganisatsioonide poolt tehtava sotsiaaltöö süvendamisele sellega kaasa aidata, et sinna kantakse kristlikku vaimu. Ühtlasi hangitakse riigilt, omavalitsustelt ja mittekiriklikelt eraorganisatsioonidelt materiaalset toetust kiriklikule sotsiaaltööle. Informeeritakse riiki, omavalitsusi ja mittekiriklikke eraorganisatsioone kiriklikust sotsiaaltööst. EELK Sisemisjoni Selts pidi olema aga organ, mille kaudu EELK teostab oma sisemisjonitöö seda osa, mis ületab üksikkoguduste (linnamisjoni) piirid. Kõigi EELK-s sisemisjoni alal töötavate organisatsioonide ja asutuste koondiseks on EELK Sisemisjoni Liit. Need kolm – Sotsiaaltöö Toimkond, Sisemisjoni Selts ja Sisemisjoni Liit informeerivad üksteist kõigist oma projektidest ja arutavad omavahel läbi "kõik üldise tähendusega küsimused".[168]

Bruno Ederma palus piiskop Rahamäel aga kinnitada Sotsiaaltöö Toimkonna koostatud kodukorra kava ja jätta tähele panemata EELK Sisemisjoni Seltsi juhatuse eriarvamused. Ederma arvates oleks seda tulnud teha järgmistel põhjustel. Esiteks tugines Sisemisjoni Seltsi kava detsentralisatsiooni ja parallelismi põhimõtetele. Suur osa EELK sotsiaaltööst (üksikkoguduste hoolekanne) oli nende ettepanekutest välja jäänud. Ederma kava aluseks oli detsentralisatsiooni põhimõte, mille järgi kiriku sotsiaaltöö oleks pidanud olema allutatud konsistooriumile ja selle poolt loodud organile (analoogiline EELK Noorsootöö Keskus). Teiseks ei võinud EELK Sisemisjoni Selts olla Ederma arvates kiriku sotsiaalelu juhiks. Tema arvates tuli EELK Sotsiaaltöö Toimkonnast kujundada konsistooriumi organ kogu kiriku sotsiaal- e sisemisjoni küsimuste jaoks.[169]

1939. aasta 23. märtsil koostas EELK Sotsiaaltöö Toimkonna juhataja Ederma viieleheküljelise artikli "Kiriku sotsiaalseid ülesandeid", milles ta kirjutas: "Meie Eesti ev. lut. Kirikut nimetame meelsasti rahvakirikuks. Eesti rahvakiriku edustamine oli viimaseil aastakümneil kirikuliikmete tõsiseks sooviks ja töösihiks. 20-ne aastase intensiivse Kiriku ülesehitamisetöö järele peame avameelselt tunnistama, et meie sellest seisame veel väga kaugel. Empiirilist rahvakirikut meil ei ole. Sajad tuhanded viibivad Kirikust eemal ja on võõrdunud tema eluavaldusist, tuhandeid seob Kirikuga ainult formaalne side. Teame, et neist eestlasist, kes võiksid olla ev. lut. Kiriku ustavad liikmed, kõige paremal juhul Kirikusse kuulub ainult 2/3, järelikult ei või enam juttu olla rahvakirikust. Väärib tõsist kaalumist ja uurimist küsimuse selgitamine, kuivõrd suurte sammudega, eriti linnades, on võtnud maad Kirikust

[168] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond – EELK Sotsiaaltöö Toimkonna protokoll nr 6, 13.2.1939.
[169] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond – B. Ederma EELK piiskopile 8.3.1939.

ja usuelust võõrdumine. Umbkaudselt on teada, et linnades 20-40% ja maal samuti 20% ümber aasta jooksul registreeritud abieludest jääb laulatamata. Samuti on üle riigi ristimata vähemalt 25% luterlikest perekondadest pärit olevaist lastest. Näeme ette koguduse töö raskuste kasvamist järgmise inimpõlve ajal. Käesoleva kirjutise ülesandeks pole mitte uurida lähemalt ülalpoolsi metatud rasket probleemi, nimetasin seda kõike ainult sissejuhatuseks, et rõhutada tõika, et meil Eestis ei ole luterlikku rahvakirikut, mis hõlmaks tervet rahvast. Seda polnud ka mitte enne Eesti iseseisvust, kuid "maakonna-kirikus" ja "ametikandjate-kirikus" olid vähemalt seaduse sunnil kõik elanikud liikmeiks sisemisest veendest hoolimata. Käesoleva kurva olukorra tõttu ei tohi aga rahvakiriku mõtet mitte maha matta; tuleb küll loobuda mingisugusest olemasoleva rahvakiriku pettepildist, kuid tuleb püstitada põhimõte, et Eesti luterlik rahvakirik on Kiriku empiirilise tegevuse eesmärgiks ja sihiks. Veel kord, meie kirikliku töö tõsiseks sihiks ja ideaaliks olgu tõelise rahvakiriku loomine. Mil viisil võiks see sündida?" küsis Ederma.

Ederma püüdis esitatud küsimusele ka vastata: "Kiriku tähtsamaks abinõuks rahvakiriku sihile sammumisel osutub sotsiaalsete probleemide viljelemine ning kaasaaitamine nende lahendamiseks... Kõik ühiskonna eluavaldused on kuidagiviisi sotsiaalsed ja sotsiaalelu korraldused ning sotsiaalse meelsuse kasvatamine puudutavad kogu rahvast. Siin on Kirikule antud avar tööpõld rahvakiriku loomiseks. Kirik ei tohi seista eemal kõigest sellest, mis on tema liikmetele esmajärguliselt tähtis elu alalhoiuks... On ilmne, et neid ülisuuri ülesandeid ei või ega tohi korraldada juhuslikult; ei või ka Kirik seda jätta mõne üksiku organisatsiooni hooleks ega leppida sellega, mis siin ja seal tehakse kohapealseist oludest tingituna. Kiriku sotsiaalelu juhtimine ja korraldamine peab toimuma Kiriku omast keskusest... Kiriku sotsiaalelu korraldamise alustamiseks on saabunud viimane aeg... Kui Kirik tahab võtta osa rahva elust, kui ta tahab muutuda rahvakirikuks, siis peab tal olema oma määrav sõna ütelda kõikide rahva ellu puutuvate sotsiaalküsimuste kohta. Ärgu jäägu Kirik mitte eemale sellest, mis puudutab rahva elu olemise tuiksoont... et käesolev aeg seab Kirikule uusi suuri ülesandeid, milliste lahendamine ja viljelemine ei osutu võimalikuks mõne seltsi kaudu. Kõik olemasolev kirikliku sotsiaaltöö on sisemisjonitöö oma printsiibi poolest, kuid sisemisjonitöö kui seltsi töö on ainult murdosa olemasolevast kiriklikust sotsiaaltööst... sellest ette kerkib tungiv vajadus kindla sotsiaaltöö keskuse järele."

Edasi loetles Ederma oma kirjutises kiriku sotsiaaltöö söötis tööalasid, neist esimesena mainides sotsiaalse meelsuse kasvatamist, kuhu kuuluksid apoloogeetika, sotsiaalteemalised trükised, vahekorra selgitamine ajakirjandusega,

huvi äratamine sotsiaaltöö vastu, "individuaalkasvatuses tähelepanu juhtimine "mina" äravõitmisele, ohvrikandmisele ja ligimese häda nägemisele, rahva mentaliteedi psühholoogiline mõjutamine ning rahva arendamine ühiseks sotsiaalseks rahvustervikuks". Teiseks puudusid kirikul sotsiaaltööjõudu ettevalmistavad asutused. Kogudustes oli sel hetkel ametis 14 koguduseõde, kes suuremalt jaolt olid pärit saksa Diakonissideasutusest. Kolmandaks oli soikunud lastekaitsetöö. Enne I maailmasõda oli mitmel pool kiriklikke lasteaedu, kuid 1937. aastal töötasid ainsate kiriklike lastekaitseasutustena Sisemisjoni seltsi Nain ja Kosejõe lastekodu. 1938. aastal oli Sotsiaaltöö Toimkonna pingutustega olemas juba 8 kiriklikku lastekaitseasutust. Neljandaks puudutas ta linnamisjonit, mis funktsioneeris kuidagi ainult Tallinnas ning vireles Tartus ja Pärnus. Viiendaks oli täiesti organiseerimata vanglatöö. Kuuendaks oli söötis "magdaleenumi tööala" ja pastor Treumanni algatus Tartus ei olnud senini leidnud mingit abi kirikult. Seitsmendaks pidas Ederma äärmiselt tähtsaks kiriku vahekorra korraldamist vabrikutöölistega. "Kirik on palju maad kaotanud tööliste võitmiseks usuelule; on viimane aeg astuda samme kaotuse lasategemiseks ja tööliste usalduse võitmiseks. Ka üheteistkümnendal tunnil võib veel asuda tööle. Meil on juba puht tööliste kogudusi Kundas, Sindis ja Kiviõlis. Kuid meil puudub vastav töökava, puuduvad praktilised kogemused ja teaduslik uurimus, kuidas pääseda ligi Eesti vabrikutöölise hingele, kuidas teda aidata tema õiglasis püüdeis inimväärse äraelamise järele, kuidas kasvatada vabriku noorsugu..." Kaheksandaks oli söötis töömuretsemispõld, kus oleks kirikul tulnud aidata neid, kel oli mõni füüsiline või vaimne puue. Lõpetuseks "tahan väita, et Kiriku otseseks ülesandeks on rahva sotsiaalse meelsuse kasvatamine ja sotsiaalse südametunnistuse äratamine... Kiriku sotsiaaltöö Keskuse loomine on käesoleva hetke paratamatu vajadus. Lõpetan kristliku armastustöö tundja ja kirjeldaja dr [Gerhard] Uhlhorni sõnadega, kes roomа-katoliku ja luteri kirikuid võrreldes kirjutas: "Võitjaks jääb see Kirik, kes kõige rohkem aitab kaasa sotsiaalse küsimuse lahendamisele.""[170]

K. Teder kirjutas 1939. aastal ajakirjanduses teemal "Kiriku sotsiaalülesandeid" (arhiivis on säilinud väljalõige), milles ütles, et "parimaid tulemusi sotsiaal-alal annab segasüsteem, s.o olukord, kus riigi- ja omavalitsusasutustega koostöös kõrvuti tegutseb kirik". Mida saaks kirik teha sel alal, küsib kirjutaja ja tõdeb, et enne iseseisvust olid kogudused palju hoolsamad sotsiaaltöös. Alles Eesti Vabariigi presidendi algatusel ja finantsilisel toetusel loodi EELK Sotsiaaltöö Toimkond. Ligikaudu 30% kogudustest ei tee mitte

[170] EELKKÀ Sotsiaaltöö Toimkond – Kiriku sotsiaalseid ülesandeid (23.3.1939). G. Uhlhornilt oli ilmunud 2-köiteline teos Die christliche Liebestätigkeit. Stuttgart 1882-1890.

mingisugust sotsiaaltööd. 170 koguduse kohta tehakse sotsiaaltööd väike kui võrrelda Soomega. "Teame, et soomlane annab kiriku heaks palju kergema ja heldema käega kui meil lihtsalt sel põhjusel, et ta teab oma annetuse heategevat ja üldkasulikku tagajärge... meie rahvas polegi nii kitsi, nagu seda tihti kipuvad väitma kirikuringkonnad... kui peale sõnade sooritatakse ka tegusid ligimese kasuks, siis tulevad ka summad." Mida võiks kirik veel teha? Süvendada ja laiendada senist tegevust omavalitsuste ja Sotsiaalministeeriumiga. Kogudustes tuleks jutlustamisega kasvatada sotsiaalset meelsust. Kogudused võiksid hankida oma raamatukogudesse ka tervishoidu puudutavat kirjandust. Mõnel pool ongi leeritundides käsitletud tervishoiuküsimusi. Kogudused, eriti suuremad, võiksid sisse seada "rändõe" ameti. Koguduste kalmistud, mis meenutavad rohkem padristikku, tuleks korda seada.[171]

Ederma nägi ja mõistis, et paljudes kiriklikes ringkondades puudus tegelikult üldse selge teadmine ja arusaamine luterlikul alusel olevatest kiriku sotsiaalsetest ülesannetest ja nende põhimõtete teostamise võimalustest. Seda arvestades palus ta luba esineda kirikukogus teemal "EELK sotsiaaltöö põhimõtteid".[172] See ettekanne võiski baseeruda tõenäoliselt tema viielehelisel küljelisel masinakirjas koostatud artiklil "Kiriku sotsiaalseid ülesandeid" (23.3.1939). Kuid EELK Konsistooriumi täiskogu otsustas loa andmise edasi lükata.[173]

Edermal õnnestus siiski saada usuteadlaste konverentsi juhatuselt luba esinemiseks 1940. aasta usuteadlaste jaanuarikonverentsil ettekandega "Kirikliku sotsiaaltöö põhijooni".[174] Selle kõne kokkuvõtet sekretariaadile ei esitatud. On säilinud aga ettekandele järgnenud vestluse protokoll, millest selgub, et Ederma sõnul oli tema ettekande eesmärgiks "juhtida tähelepanu koostöö vajadusele ja juhtida tähelepanu töö vajadusele". Aleksander Tähe väli kinnitas ja tunnistas: "Mina ei saa selget vahet tõmmata sotsiaaltöö ja sisemisjonitöö vahel. Kui õpetaja peab kogudust üles kutsuma sotsiaaltöö toetamiseks, siis ei saa kogudus sellest aru." August Arumäe nägi, et sotsiaaltöö ja sisemisjoni töö, mis polnud Taaniga võrreldes küll nii hästi arenenud, sisaldasid siiski samu eesmärke, mistõttu ei oleks pidanud olema raske neid mõlemaid ka ühendada. Lääne praostkonna praost Ferdinand Jürgenson tõ

[171] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond. Kirjavahetus sihtasutusega Ühisabi majandus- ja organisatsioonilistes küsimustes – K. Teder, Kiriku sotsiaalülesandeid, 1939.

[172] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond – B. Ederma EELK piiskopile 12.8.1939.

[173] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond – EELK Konsistooriumi täiskogu protokoll nr 33, 16.8.1939.

[174] EELKKA Usuteadlaste konverentsi juhatuse koosolekute protokolli raamat alates 1939 – protokoll nr 35, 28.12.1939.

diskussiooni sisse Tallinna Diakonissideasutuse ülevõtmise, millele oli palju pretendente, kuid "ühte tahetakse tahaplaanile jätta – see on Eesti kirik". Jürgenson soovitas koostada avalduse, et Diakonissideasutus kirikule antaks. Talle vastas Albert Soosaar, et kui asutuse juhid lahkusid, anti asutuse haldamine kirikule. Soosaar tegi ettepaneku, et usuteadlaste jaanuarikonverents tunnistaks, et diakonisside kasvatamine on EELK-le oluline ja hädavajalik; pidades silmas Diakonissideasutuse eesmärke ja tegevust, tunnistaks asutuse kuuluvaks EELK-le ning paluks sellega seoses, et piiskop ja konsistoorium astuksid vajalikke samme, et Diakonissideasutus võiks EELK organina jätkata diakonisside ettevalmistamist. Piiskop Johan Kõpp tõstatas paar praktilist küsimust. Esiteks, kuidas seda tööd nimetatakse, sellel polnud tähtsust, vaid sellel, mida tehakse. Teiseks tuli teha seda, mis vaja, et ei oleks paralleeltegevust ning peab olema võimalus sotsiaaltöö ja sisemisjonitöö ühendamiseks. Kõpu arvates pidi kirik tegema seda, mis teistel ja ka riiklikel organitel ei tegemata. Ta pidas oluliseks vaimuliku kirjanduse loomist ja levitamist ning kinnitas, toetudes suulistele lubadustele, et Tallinna Diakonissideasutuse saatust ei otsustata kiriku huvisid silmas pidamata. Elmar Salumaa pidas oluliseks, et tööala nimetus vastaks sisule. "Sisemisjoni töö e läkitustöö on hiema mõistega kui sotsiaaltöö." Praost S. Aareandi viitas uuesti sotsiaaltöö ja sisemisjoni töö vahelisele parallelismile, kuid sarnane mittesoovitav paallelism esines ka riigi ja kiriku hoolekandetöö vahel. "Tuleks leida teed, et eed parallelismid kaoks." Ka pastor Jaak Varik taunis niisugust parallelismi ja uskus, et asjast aitaks üle saada hoolekande raamatute kasutamine. S. Aareandi aga teatas, et Tallinnas selliseid raamatuid ei olnud. H. B. Rahamägi soovis omalt poolt, et Diakonissideasutus jääks kirikule, pidades taunitavaks seda, et diakonisside ettevalmistamise õppekeeleks oli senini olnud saksa keel. "Sotsiaaltöö oleks vertikaalne töö, sisemisjoni töö – horisontaalne," pakkus Rahamägi välja võrdluse. Pastor Johan Reidak tegi ettepaneku, et Tallinna Diakonissideasutuse nimes hakataks sõna "diakonissi" asemel kasutatama "koguduse õde". Soosaar palus siiski jääda endise nimetuse juurde, mida usuteadlaste konverents ka ühel häälel toetas.[175]

Õigustamaks justkui oma olemasolu kavandas EELK Sotsiaaltöö Toimkond 1939. aasta suvel uute lastekaitseasutuste avamisi: Kambja ja Kärdla koguduse suvised lastepäevakodud, Paljassaare, Tallinna Peeteli ja Tallinna Peetruse koguduse lastepäevakodud, Kose-Uuemõisa laste suvekoloonia ning Laiuse puhkekodu-lasteaed. Peeti vajalikuks aktiviseerida kogudusi, kes ei

[175] EELKKA EELK Usuteadlaste konverents 1940 – Usuteadlaste konverentsi protokollid 30. ja 31. jaanuaril 1940, lk-d 12-13.

tundnud huvi hoolekandetöö vastu ja kelle annetused sotsiaaltööle kõikusid aastas 10 krooni ümber. Rohkem tuli tähelepanu osutada lastekaitsele. Kui kogudustel ei olnud alalisi hoolealuseid, siis soovitati abistamist korraldada vähemalt kolmel-neljal korral aastas: jõulude, ülestõusmispüha, nelipüha ja lõikus-tänupüha ajal.[176] 1939. aasta aruande kohaselt suudeti väga palju sellest ka ellu viia ja veel rohkemgi. Näiteks toetati hoolekandetöös Tartu kogudustevahelist supikööki. Lastetöös toetati Sisemisjoni Seltsi Haapsalu lastekodu, Luunja lasteaeda, Petseri koguduse lasteaeda ja Tallinna praost konna lasteaeda, mis avati novembris 1939 endises Huhni-nimelise seltsi sak sa lasteaia ruumides Gonsiori 6.[177]

Koguduste sotsiaaltöö paremaks kavandamiseks töötas Sotsiaaltöö Toim kond aga välja spetsiaalse EELK koguduste hoolekande seltside põhikirja projekti, mis oli mõeldud kasutamiseks koguduste sotsiaaltöö laiendamise ja uute seltside asutamise puhul. Koguduste hoolekande seltside eesmärgiks pidi olema kristlik armastustöö, eriti vaeste, vanade, haigete ja vangide aine line abistamine ja hingeline kosutamine Jumala sõna abil, koguduseliikme te kristlik-sotsiaalse meelsuse äratamine. Eesmärkide saavutamiseks võisid hoolekande seltsid korraldada piiblitunde, koosolekuid, loenguid, kursusi sotsiaalpäevi, kongresse ja õppereise, samuti asutada lastekaitseasutusi, vana dekodusid ja varjupaiku ning levitada vaimulikku ja sotsiaalalast kirjandust korraldada näitusi, kirjastada raamatuid, korraldada perekonna- ja huviõh tuid, teaduslikke ja muusika ettekandeid. Soovitav oli õpi- ja käsitööringide asutamine ja toetamine, loteriide ja korjanduste korraldamine, puudustkan natavate isikute toetamine odavate korterite, toidu, arstirohtude, riiete, kütte matmiskulude katmise ning kooliraha maksmisega vaesemate õpilaste eest samuti vangide hooldamine, haigete põetamine ja hingeliselt Jumala sõnaga aitamine ning noortele piiblitundide korraldamine nende kasvatamiseks krist lik-sotsiaalses meelsuses.[178]

Üks suuremaid muresid oli endiselt koguduseõdede probleem. Jaanua rist aprillini 1939 töötas Koeru koguduses sotsiaalõde katseajaga. "Koguda se sotsiaalassistendi tööd võib nimetada kordaläinuks," on Ederma tõdenud aga lisanud, et "raskusi tekitab koguduseliikmete teadmatus koguduseõe s

[176] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond – EELK Sotsiaaltöö Toimkonna koosoleku protokoll n 7, 4.5.1939.

[177] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond – EELK Sotsiaaltöö Toimkonna 1939. a eelarve; seletu kiri EELK Sotsiaaltöö Toimkonna 1939. a eelarve täitmise kohta.

[178] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond – EELK ..... koguduse Hoolekande Seltsi põhikir 6.12.1939.

sotsiaalassistendi tegevuse kohta ja palgaks vajaliku summa hankimine".[179] EELK ja koguduste teenistuses seisvate kiriku Paiukikassa alla mittekuuluvate ametiisikute nimestikust, koostatud seisuga 2.2.1939, selgub, et Tallinna Jaani koguduses töötas koguduseõena 1877. aastal sündinud Helene Tahves. Tema oli kiriku teenistusse astunud 1925. aastal. Tallinna Jaani koguduses oli ametis ka diakon Tõnis Saar (s 1872), kes oli kiriku teenistuses 1934. aastast. Tallinna Peeteli koguduses oli diakon Elmar Taimla (s 1912), kes oli kiriku teenistusse asunud 1937. aastal, Pärnu Nikolai koguduses koguduseõde Amalie Jacobsenn (s 1868) – kiriku teenistusse asunud 1934. aastal. Tallinna Saksa Toomkoguduse koguduseõde Margot Romberg (s 1890) oli kiriku teenistusse asunud 1937. aastal. Tartu Jaani koguduses oli koguduseõde Barbara Samson-Himmelstjerna (s 1896), kes oli kiriku teenistusse asunud 1929. aastal.[180] Kuid see nimekiri polnud kaugeltki täielik. Koguduseõdede täpse arvu ja kogudustes kaasatöötamise kohta puudusid täpsed andmed veel 1939. aasta sügiselgi. Nii on väikeses EELK Paldiski koguduses olnud ametis koguduseõde, kellest midagi ei teatud. "Mil viisil osutus see võimalikuks, ehk küll põhimõtteliselt see on väga tänuväärt asi, sest peame püüdma võimalikult palju koguduseõdesid ametisse rakendada."[181] Samasugune segadus oli tekkinud ka Tartu praostkonnas, kus kiriku aruande järgi olevat olnud praostkonnas ametis kaks koguduseõde, kuid teati konkreetselt ainult Tartu Peetri II pihtkonna õde.[182] EELK vikaarkondades töötavate hoolekandeõdede ebatäpse nimestiku järgi oli Piiskoplikus vikaarkonnas ametis 12 (11) õde, neist Tallinna Jaanis 1, Tallinna Kaarlis 1, Tallinna Saksa Toomkoguduses 1, Tallinna Saksa Nigulistes 1, Tallinna Saksa Olevistes 2, Vormsi Olavi koguduses 1, Ruhnu koguduses 1, Tartu Jaanis 1, Pärnu Nikolais 1, Evangeelses Eesti Jaamamisjonis 1. Põhja vikaarkonna Ambla koguduses oli 1 õde, Lääne vikaarkonna Mõisaküla koguduses samuti 1 õde, Lõuna vikaarkonna Tartu Pauluse II pihtkonnas 1 ja Tartu Peetri II pihtkonnas 1. Ühtekokku 16 õde.[183] 1939. aasta lõpul asus Petseri Peetri koguduses sotsiaalõena tööle Hanna Grünberg.

[179] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond – Ülevaade EELK Sotsiaaltöö Toimkonna tööst 1939. a. Koostanud B. Ederma 3.2.1940.

[180] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond – EELK ja koguduste teenistuses seisvate kiriku Paiukikassa alla mittekuuluvate ametiisikute nimestik 2.2.1939.

[181] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond. Koeru kihelkonna sotsiaalõe ülesanded... – B. Ederma EELK Paldiski koguduse õpetajale 30.9.39.

[182] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond. Koeru kihelkonna sotsiaalõe ülesanded... – B. Ederma praostA. Kuusikule 20.9.39.

[183] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond. Koeru kihelkonna sotsiaalõe ülesanded... – EELK koguduste õed [nov 1939.]

EELK Sotsiaaltöö Toimkonna täpsustatud eesmärkideks olid sotsiaalse töö arendamine ja edendamine kiriku ringkondades; sotsiaalse meelsuse süvendamine ja kasvatamine kogu rahva, eeskätt EELK koguduste juures; tiheda kontakti pidamine Sotsiaalministeeriumiga, selleks et kooskõlastada kiriku tehtavat sotsiaaltööd üleriikliku sotsiaaltööga; kontaktipidamine omavalitsuste ning hoolekande- ja heategevusorganisatsioonidega; kirikliku sotsiaaltöö asutuste ja ühingute asutamine, koondamine, järelevalve ja aineline toetamine sotsiaalses töös. Sotsiaaltöö Toimkonna tegevuseks oli "sotsiaalse meelsuse kasvatamine evangeeliumi kuulutamise, kirjandusliku ja ajakirjandusliku tegevuse ja sotsiaaltööjõudude ettevalmistamise läbi". Sotsiaaltöö Toimkonna tegevust juhtis piiskopi poolt ametisse määratud juhataja. Toimkonna sissetuleku põhisummaks oli iga-aastane presidendi poolt EELK-le antav toetus 10 000 krooni sotsiaaltöö edendamiseks kiriku kaudu (seda toetust anti kolme aasta jooksul alates 1937. a). Teisteks sissetulekuallikateks olid toetused riigi- ja omavalitsusasutustelt, kirikult ja kogudustelt, vabatahtlikud annetused ja korjandused.[184] Eesti Vabariigi Presidendi Kantselei kirja (6.11.39) alusel teatas tervishoiu ja hoolekande talitus 15. novembril, et president nõustus pikendama EELK sotsiaaltöö heaks antavat toetust kolme aasta võrra alates 1 juulist 1940. Vastavalt presidendi otsusele kuulus kolme aasta jooksul EELK-le väljamaksmisele 15 000 krooni aastas.[185]

Ederma pöördus piiskop Rahamäe poole palvega, et see pöörduks sotsiaalministri poole ja tema omakorda Vabariigi Presidendi poole, et EELK Sotsiaaltöö Toimkond võiks edaspidi saada kolmeaastase tööpikenduse asemel viieaastase tööpikenduse. Oma palvet põhjendas Ederma sellega, et toimkonna töö oli olnud hoolekande alal edukas ja asutatud oli uusi tööalasid nagu lastekaitsetöö ja kontaktid käitistega. Visiit koos Apostlik-Õigeusu Kiriku Sotsiaaltöö Toimkonna juhataja ülempreester Nikolai Pätsuga sel teemal sotsiaalministri juurde (8.9.1939) oli sisendanud lootust, sest minister oli suhtunud ettepanekusse heatahtlikult. Ederma esitas taotlusega koos EELK Sotsiaaltöö Toimkonna tegevusaruande ajavahemikus 1.10.1937 kuni 1.9.1939, millest ilmnes, et EELK-l oli 22 kiriklikku vanadekodu; 17 vaestehoolekande sotsiaalühingut; 9 lastekaitseasutust, neist suurim Sisemisjoni Seltsi nõdrameelsete laste kasvatusasutus Nain Pärnu-Jaagupis; 6 mitmesugust sotsiaalasutust: kaks ambulatooriumi, ametikandjate puhkekodu, Tartu koguduste

[184] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond – EELK Sotsiaaltöö Toimkonna kodukord §-id 2, 3, 5, 15, 16.

[185] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond – Ülevaade EELK Sotsiaaltöö Toimkonna tööst 1939. a; ärakiri Riigivanema poolt EELK kaudu teostatava sotsiaaltöö edendamiseks antava toetuse kasutamise korrast.

alkoholikute kodu ja supiköök ning Evangeelse Eesti Jaamamisjoni Naisreisijate Kodu Tallinnas. Kavandati Tallinna Kaarli koguduse vanadekodu rajamist. Sotsiaaltöö Toimkonna algatusel asuti esmakordselt lastekaitsetöö korraldamisele EELK-s. Asutati kuus lastepäevakodu ja üks lasteaed[186]. Alalise lastekoduna töötas Sisemisjoni Seltsi Kosejõe lastekodu. Sotsiaaltöö Toimkonna kaudu saadeti maale tasuta suvepuhkusele ligi 50 pealinna last. Sotsiaaltöö Toimkonna juhataja kõneles sotsiaalküsimustest kogudustes kahe aasta jooksul 89 ning sinoditel ja õpetajate konverentsidel 19 korda. Tehti eeltöid koguduseõdede e sotsiaalassistentide ametisserakendamiseks Koeru ja Võru koguduses. Sisemisjoni Seltsile anti toetust kiriklike meessotsiaalabiliste e diakonite ettevalmistamiseks, mis algasid 1939. a kevadel. Kiriklike sotsiaalmõtete levitamiseks kirjastati Ederma tõlkes Jaapani sotsiaaltöötegija Toyohiko Kagawa elulugu. Tallinna vanglates töötas pastor Eduard Beckmann ja väljatöötamisel oli kava vangide üleriigiliseks vaimulikuks ja kõlbeliseks hooldamiseks ning vabanenud vangide toetamise ja töölerakendamise asutuse loomiseks. Ederma tutvus ka paljude käitiste sotsiaalolukorraga ja oli kaastegev EELK Kiviõli Peetri koguduse rajamisel 1938. aastal. "Sellest puht vabriku kogudusest selgunud kogemused annavad võimalusi Kiriku kaasabi põhimõtete selgitamiseks käitiste sotsiaalelu korraldamisel," uskus Ederma. "EELK on alati teinud sotsiaaltööd. Kaugemas minevikus oli tema rahva ainsaks sotsiaalabistajaks... see töö on alles pooleli, sest kahe aastaga on suudetud ajada üldkorraldustes ainult esimesi vagusid," tõdes ta.[187]

Seitsme päeva pärast täiendas Ederma oma põhjendust Sotsiaaltöö Toimkonna edasijätkamiseks sellega, et lastehoolekandetööst oli huvitatud 70% EELK kogudustest. See-eest umbes 50 koguduses ei tehtud mingit nimeta-

[186] EELK Jõhvi koguduse lasteaed (asut 1938), Ambla koguduse lasteaed (asut 1938), Märjamaa koguduse lasteaed (asut 1938), Kambja koguduse suvine lastepäevakodu, EELK Sotsiaaltöö Toimkonna Leebiku lasteaed, Leebiku puhkekodu (kiriku ametnike puhkekodu), Kanepi koguduse suvine lastepäevakodu, Tartu Maarja koguduse Luunja lasteaed (juhataja Marta Kartau, Dagmar Kask, lapsi 16), Paljassaare lastepäevakodu (juhataja Ksenia Palberg, 14 last), Järva-Jaani koguduse suvine lasteaed, Kärdla koguduse suvine lastepäevakodu (juhataja Aino Pisa, lapsi 30), Loksa koguduse Pärispea suvine lasteaed, Tallinna Peeteli koguduse lastepäevakodu (juhataja Marta Uuetoa, lapsi 38), Petseri Peetri koguduse lastepäevakodu, Tallinna praostkonna lasteaed (juhataja Ksenia Palberg, lapsi 21), Kose-Uuemõisa suvekoloonia (juhataja A. Soosaar, kasvatajad E. Oravas ja L. Lossmann, lapsi 41). 1939. aastal tehti ettevalmistusi ka Tallinna Peetruse koguduse lastepäevakodu avamiseks, kuid raskusi oli õigete ruumide leidmisega Pärnu maantee piirkonnas. EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond – EELK Sotsiaaltöö Toimkonna arhiivi nimestik, kirjavahetus koostatud 19.9.1940; Juhataja ja laste arv seisuga 1939: Ülevaade EELK Sotsiaaltöö Toimkonna tööst 1939. a; EELK Sotsiaaltöö Toimkonna 26.9.1939 koosoleku protokoll nr 8.

[187] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond – B. Ederma piiskopile 8. ja 9.9.1939.

misväärset tööd hoolekandes, mistõttu oleks toimkonnal ees suur töö kirikliku sotsiaaltöö propageerimiseks.[188] Toimkonna töö kirikliku hoolekande alal oli ju suunatud koguduste huvi äratamisele sotsiaalküsimuste vastu ja sotsiaalse meelsuse kasvatamisele. Näiteks 1936. aastal annetati kogudustes selleks tööks 72 218.86 krooni, 1937. a 74 445.70 krooni, 1938. a 76 148.32 krooni. Annetused olid kasvanud 16 praostkonnast 13s, kuid saksa praostkonna hoolekandetöö varasem suur osatähtsus oli igal aastal langenud. Kõige vähem osutati kiriklikule hoolekandele huvi Pärnu, Valga ja Saarte-Lääne praostkondade kogudustes.[189] Kiriklik lastekaitsetöö võinuks aga endiselt veelgi laieneda, sest paljud kogudused olid küll huvitatud, kuid puudus krediit. See oleks kogudustele jõukohane, kui 30-40% kuludest kataks tulevikus EELK Sotsiaaltöö Toimkond. Täiesti olematu oli vangide hoolekanne. EELK Sisemisjoni Selts asus 1939. aasta kevadel diakonite kooli rajama. Praostkondades tuli rohkem ametisse rakendada sotsiaalassistente, keda koolitatakse kokkuleppel Kodumajanduse Instituudiga[190]. 1940. aastal kavandati neli kiriklikku sotsiaalassistenti ametisse rakendada. Ederma palus, et presidendi taotletav summa kasvaks veel 5000 krooni võrra.[191] EELK hooldaja praost Jaak Varik pöörduski sotsiaalministri poole taotlusega tõsta toetust 5000 krooni võrra viieks aastaks senise kolme asemel.[192] Sotsiaalministeeriumi tervishoiu ja hoolekande talituse direktor vastas, et president nõustus pikendama EELK-le ja EAÕK-le sotsiaaltöö heaks antavat toetust kolme aasta võrra alates 1.7.1940. Vastavalt presidendi otsusele kuulus EELK-le igal aastal makstmiseks 15 000 ja EAÕK-le 5000 krooni.[193]

Küsimus saksa koguduste sotsiaalühingutest

1939. aasta lõpul alustati EELK Sotsiaaltöö Toimkonna eestvedamisel seoses sakslaste lahkumisega mitmeid läbirääkimisi sakslaste kiriklike sotsiaalühingutega, mis seni seisid eemal üldisest kiriklikust sotsiaaltööst. Nende ühingute vahekorra korraldamine EELK-ga oli 1939. aasta lõpul endiselt lahen-

[188] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond – B. Ederma EELK hooldajale 16.9.1939.
[189] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond – Ülevaade EELK Sotsiaaltöö Toimkonna tööst 1939. a. Koostanud B. Ederma 3.2.1940.
[190] Kodumajanduse Instituudis kaitses 30.-31. mail 1940 Amanda Hiiop oma tööd teemal "Kiriklik sotsiaaltöö EELK Tallinna praostkonnas." EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond. Kirjavahetus Eesti Asutiste ja eraisikutega mitmesugustes küsimustes. – Kodumajanduse Instituudi juhataja B. Edermale [1940].
[191] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond – B. Ederma EELK hooldajale 16.9.1939.
[192] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond – J. Varik sotsiaalministrile 19.9.1939.
[193] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond – Sotsiaalministeerium EELK Konsistooriumile 15.11.1939.

damata. Seepärast asus 1939. aasta oktoobris EELK Sotsiaaltöö Toimkonna juhataja Ederma sakslaste kiriklike ja poolkiriklike hoolekandeühingute ja asutuste edaspidise saatuse selgitamisele. Tallinna Oleviste ja Niguliste koguduses jäid alles tegutsema nende koguduste hoolekandeühingud. Samuti jäid nende valdusse Niguliste, Oleviste ja Toompea saksa koguduse vanadekodud, sellest hoolimata et suur osa vanuritest asus elama Saksamaale, kuid nende asemele olid võetud uued. "Äratab võõrastust, miks vanadekodude elanikke Saksamaale ei saadeta, kuna on teada, et sinna saadetakse isegi rasked haiged ja vaimuhaiged. Minu poole pöördusid mitmed isikud eesti kogudustest palvega paigutada neid sakslaste vanadekodudes vabanenud ruumidesse, kuid see osutus võimatuks, sest tühjad kohad olid juba täidetud," teavitas Ederma. Tallinna Evangeeliumi Seltsi ja teiste ühingute kohta valitses sakslaste hulgas aga arvamus, et nende varad antakse üle Saksa Usaldusvalitsusele. Eesti Vabariigi Sotsiaal- ja Siseministeerium ei pidanud seda seaduslikuks. Ederma palus tungivalt, et praostid tegeleksid nende varade ülevõtmisega, nagu oli Tallinnas ja Narvas juba tehtudki, kuid Harjumaal, Pärnus ja Tartus tegemata. Pealegi olid mittekiriklikud institutsioonid huvitatud kiriklikest asutustest, nagu näiteks Pärnu linnavalitsus, mis soovis endale saada Pärnu Nikolai koguduse kuulunud hooneid. Ederma lisas oma kirjale loetelu sakslaste kiriklikest ja poolkiriklikest hoolekandeasutustest ja ühingutest. Tallinnas olid nendeks Oleviste koguduse vanadekodu *Elisenstift*; Tallinna Niguliste koguduse hoolekande selts, millele kuulus Niguliste vanadekodu; Toompea saksa koguduse vanadekodu ja Diakonissideasutus; Huhni seltsi lasteaed; Tallinna Oleviste koguduse hoolekande selts ning Lutheri Ühingu sisemisjoni toimkond, millele kuulusid Saksa Meremeeste Misjon ja Tallinna Evangeeliumi Selts oma kolme koduga: vanadekodu, vanadekodu *Tabor* ja Sinise Risti alkoholikutekodu, mille ülesanne oli "põhjakihti kuuluvate isikute kasvatamine ja üsialgse uluaaluse muretsemine". Harjumaal kuulus sakslastele Vihterpalu asutus. Pärnus oli sakslastel Nikolai koguduse vanadekodu ja Pärnu Vaestehoolekande Ühing. Tartus oli sakslastel Tartu Jaani koguduse vanadekodud *Alidenstift* ja *Marienheim*; Tartu Ülikooli koguduse vaestehoolekande selts ja Tartu Evangeelse Luteri Usu Kiriklik Sisemisjoni Selts, millel oli kodututekodu. Narvas oli sakslastel Johannese koguduse vanadekodu ja Ivan Sutthofi nimeline heategev asutus.[194]

Novembri alguses palus Ederma tungivalt, et Tallinna Diakonissideasutuse kõrval võtaks EELK üle ka 1876. aastal asutatud Tallinna Evangeeliumi Seltsi *(Der Evangelische Verein zur Pflege und Förderung des religiösen und*

[194] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond – B. Ederma EELK hooldajale 28.10.1939.

sittlichen Lebens der Ev. Lut. Gemeinde-genossen in Reval), millel olid väärtuslikud kinnisvarad. Seltsi ülesandeks oli olnud evangeeliumi kuulutamine ja kristliku armastusetöö tegemine "evangeeliumi luteriusu kiriku mõttes". Selleks võis selts vajaduse korral pidada vanadekodusid, varjupaiku, töömaju, joodikute kodusid, töömaju, lastevarjupaiku, lugemistubasid, raamatukogusid, asutusi mees- ja naiskutsetööliste väljaõpetamiseks.[195] Läbirääkimistel Tallinna Evangeeliumi Seltsi üldvolinikuga ja Saksa Vähemusrahvaste Kultuurivalitsusega jõuti kokkuleppele, et selts tuli anda üle EELK-le.[196] Kuid juba 1940. aasta märtsis pidi Ederma uuesti pöörduma Tallinna Evangeeliumi Seltsi asjus EELK piiskopi Johan Kõpu poole. Ederma teatas, et seltsil, mis oli asutatud 1876. aastal, puudus rahvuslik iseloom ja tegevusbaasi moodustasid kõik Tallinna kogudused ning spetsiaalseks tööalaks oli Tallinna linnamisjonitöö korraldamine. 1922. aasta 26. septembril õnnestus sakslastel eestlaste hooletuse tõttu muuta seltsi põhikirja selliselt, et seltsi liikmeks tohtisid olla ainult sakslased. Eestlaste poolt uuestiasutatud heategev selts Tallinna Linnamisjon, mis varem oli tegutsenud Tallinna Evangeeliumi Seltsi osakonnana, jäeti aga varadest ilma. Pärast sakslaste lahkumist (lahkus täies koosseisus ka kogu seltsi juhatus) jäi kohale ainult 20 saksa rahvusest endist seltsi liiget, kes soovisid koostööd eestlastega ja pöördusid 23. jaanuaril sisekaitseülema poole, et määrataks seltsile uus juhatus, mis koosneks neljast eestlasest ja kolmest sakslasest. Seltsi uus juhatus määrati kindlaks 2.2.1940 ja seltsi erakorraline peakoosolek kutsuti kokku 22.2.1940, et põhikirjast eemaldada sõna „saksa". Kuid otsus lükati edasi senikauaks, kuni kirjutatakse alla Eesti-Saksa riikidevaheline leping. Edasilükkamise põhiinitsiaator oli Tallinna Toompea Saksa koguduse pastor Carl Herbert Hausen, kes kartis, et muidu kaotaks selts oma saksapärase iseloomu ja muutuks üldiseks seltsiks. Ederma rõhutab, et Tallinna Evangeeliumi Seltsi kui suurima kirikliku seltsiaalseltsi tegevuse jätkamine oli vajalik EELK huvides. Hauseni kaudu oli aga teada saadud ka sakslaste ideest selts kas täielikult likvideerida või siis selle varandused osaliselt ära müüa ja tulud üle kanda ümberasunud sakslaste arvetele. Ederma hinnanguil tegutses Hausen Eesti riigile mittelojaalse koda nikuna, kuid EELK-d majanduslikult kahjustavana ei oleks ta tohtinud olla enam EELK teenistuses. Peale selle oli Hausen astunud samme ka Tartu ühingu *Theologischer Verein* usuteadusliku raamatukogu Saksamaale Posenisse

[195] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond – B. Ederma EELK hooldajale 9.11.1939 ja 10.11.1939 ning väljavõte Tallinna Evangeeliumi Seltsi põhikirjast §-id 1 ja 2.

[196] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond – B. Ederma EELK piiskopile 11.1.1940 ja Wilhelm Karstens EELK piiskopile 13.1.1940.

saatmiseks, kuigi usuteaduskonna dekaan prof Siegfried Aaslava soovis, et see jääks Eestisse kas ülikoolile või EELK-le.[197]

1940. aasta jaanuaris oli EELK Sotsiaaltöö Toimkond võtnud sakslaste kiriklike ja sotsiaalühingute liidu (*Verband der deutschen ev.-luth. Gemeinden Estlands*) ehk Lutheri Liidu (*Luther-Verband*)[198] juhatuse esimehelt Robert Schulmannilt üle likvideeritud liidu dokumentatsiooni.[199] Varade ülevõtmist EELK-le põhjendas Ederma sellega, et Lutheri Liidu varandus koosnes ka Evangeelse Luterliku Kiriku Abikassa kaudu saadud eesti koguduste varandustest. Ederma arvates võinuks Lutheri Liidu varasid kasutada mitmeti: a) fondi loomiseks aineliselt nõrkade koguduste abistamiseks; b) algkapitaliks kiriklike sotsiaalühingute liidule, mille loomisele "tuleks asuda ligemal ajal".[200] Martin Lutheri Liidu põhikirja § 19 järgi oleks pidanud liidu varandus minema saksa praostkonna kogudustele.[201] Analoogiliselt toimiti ka Tallinna Diakonissideasutuse varade ülevõtmisega, mida õigustati abikassa kaudu saadud annetustega.[202] 1940. aastal kirjutas Albert Soosaar Tallinna Diakonissideasutusest väikese raamatu "Rõõmus teenimine". Raamatu lõpus kuulutas

[197] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond – B. Ederma piiskopile 16.3.1940.

[198] 1923.-1928. aastail tegutses Eestis saksa koguduste liit, mille likvideerimisel anti selle varandused üle 12.4.1928 Siseministeeriumis kinnitatud liidule Luther-Verband. See oli koguduste sotsiaalühingute liit ja tegeles koguduste ja isikute materiaalse abistamisega, kuid eriselt poolt püüdis levitada Eestis ka saksa teoloogiat, võttes osa Lutheri Akadeemia asutamisest ja toetades saksa rahvusest teoloogiaüliõpilasi. Lutheri Liidul oli neli tegevuskapitali allikat: 1) toetused Gustav Adolfi Ühingult Saksamaalt; 2) toetused Saksamaa teistelt asutustelt (nt Saksa kiriklikult välisametilt); 3) korjandused saksa kogudustelt Eestis; 4) Venemaa luterlike koguduste abikassa Tallinna osakonna varadest. Martin Lutheri Liidu liikmed (seisuga 10.6.1938) olid: Nõmme ev.-luth. saksa kiriklik ühing; Haapsalu ev.-luth. saksa kiriklik ühing; Lihula ev.-luth. saksa kiriklik ühing; Tallinna saksa Niguliste koguduse vaeste hoolekande selts; Oleviste koguduse juures õpetaja Huhni nimelise lasteaia ülalpidamiseks asutatud selts; Tartu Akadeemiline Lutheri Selts; Tartu noortemeeste evangeeliumi selts; Ev.-luth. usu diakonisside selts; Tallinna saksa Oleviste kiriku abitarvitajate koguduse liikmete abiandmise evangeliumi selts. Martin Lutheri Liidu eesmärkideks oli näiteks hoolitseda vikaarõpetajate ametisse panemise eest ning muude kiriku ametnike ettevalmistamise ja ülalpidamise eest; edendada teaduslikku teoloogilist haridust Eestis ja selle eest hoolitseda, et selleks otstarbeks seaduslikul teel haridusasutusi ja ülikoole asutada ja ülal pidada, loenguid korraldada, raamatukogusid ja arhiive asutada, trükiseid publitseerida ja müüa; võimalust mööda väljaspool Eestit toetada misjonit ja evangelisatsiooni; materiaalselt nõrku kogudusi toetada. EELKKA Martin Lutheri Liit – Lutheri Liidu põhikiri.

[199] EELKKA Martin Lutheri liit – B. Ederma Johan Kõpule 26.1.1940.

[200] EELKKA Martin Lutheri Liit – B. Ederma EELK piiskopile 15.2.1940.

[201] EELKKA Martin Lutheri Liit – Lutheri Liidu põhikirja muudatus 1937. a.

[202] A. Soosaar, Tallinna Diakonisside emamaja. Tema ühendus ja koostöö Kirikuga. – Kristlik Pühapäevaleht 3/25.4.1940.

autor, et asutuse areng on sündinud "nende vaimsete ja materiaalsete jõudude kaasabil, mis on lähtunud kodumaa Evangeeliumi Luteriusu kirikust. Tallinna Diakonissideasutus on üles ehitatud Evangeeliumi Luteriusu kiriku liikmete eestpalvete ja ohvriandidega ja ta kuulub sellepärast Evangeeliumi Luteriusu kirikule".[203] Küsitav on see loogika, mille kohaselt võiks kirik kasutada ära oma liikmete palveid selleks, et omandada võõrast kinnis- ja vallasvara. Faktiliselt sai Diakonissideasutus kogu oma raha Saksamaalt ja Eesti saksa kogudustelt, mis muidugi kuulusid oma praostkonnana ka EELK-sse ja võiksid niimoodi justkui puht formaaljuriidiliselt anda õiguse EELK-le. Eks sellest aspektist just lähtutigi.

EELK sotsiaaltöö likvideerumine

1940. aastal tekkis uutest oludest johtuvalt loomulik vajadus vaadata uuesti läbi kirikliku sotsiaaltöö koordineerimine. EELK-l oli 1940. aastal 20 sotsiaalühingut. Ettepanekus kirikliku sotsiaaltöö koordineerimise kohta kirjutatakse: "Kuulutamisest võrsunud usk peab end avaldama armastustegudes... arvestades kõikide sotsiaalsete küsimuste ülisuurt tähtsust rahva elus tänapäeval, osutub Kiriku tähtsamaks abinõuks rahvakiriku sihile sammumisel sotsiaalsete probleemide viljelemine ning kaasaaitamine nende lahendamiseks... Siin on Kirikule antud avar tööpõld rahvakiriku loomiseks... Kirik peab käed külge panema hädade kaotamiseks ja kõlblise elu tõstmiseks... Kiriku sotsiaalelu juhtimine ja korraldamine peab toimuma Kiriku omast keskusest. Tal peab olema oma organ küsimuste püstitamiseks, teaduslikuks uurimiseks ning praktiliseks teostamiseks... Kui Kirik tahab võtta osa rahva elust, kui ta tahab muutuda rahvakirikuks, siis peab tal olema oma määrav sõna öelda kõikide rahva ellu puutuvate sotsiaalküsimuste kohta." EELK sotsiaaltöögrupid (kiriklikud seltsid; mittekiriklikud seltsid, mis täidavad kiriklikke ülesandeid, nagu nt Tartu Vaestehoolekande Selts; koguduste sotsiaaltöö, mis koosnes hoolekandest ja asutuste ülevalpidamisest; mitmesugused üldasutused, nagu Leebiku puhkekodu ja Tartu Linnamisjon) tegutsesid 1937. aastani ilma üldjuhtimiseta. "Sisemisjonitöö kui printsiip ja Sisemisjoni Seltsi töö on kaks täielikult eri asja... kirikliku sotsiaaltöö koordineerimise vajadus on tingitud, et tegeleda küsimustega: sotsiaalse meelsuse kasvatamine, sotsiaaltööjõudude ettevalmistamine ja üle riigi tööle juhtimine, lastekaitsetöö, vangidehoolduse mine, töömuretsemiseprobleem, Kiriku vahekord käitisetöölistega... Kiriku otseseks ülesandeks on rahva sotsiaalse meelsuse kasvatamine ja sotsiaalse

[203] Soosaar, 1940, 29.

südametunnistuse äratamine. Kuidas siis korraldada kiriklikku sotsiaaltööd e sisemisjonitööd?" küsis Ederma.

EELK Sisemisjoni Selts soovis, et see toimuks tema kaudu. Kuid seda peeti võimatuks, sest seltsil polnud majanduslikult tugevat alust. Majanduslikult olid tugevamad Tallinna Diakonissideasutus ja Tallinna Evangeeliumi Selts. Teiseks peamiseks puuduseks oli, et EELK Sisemisjoni Seltsil kui võrdsel teiste hulgas ei olnud juriidilist õigust sekkuda teiste seltside tegevusse. Sellepärast pakutigi välja, et juba kaks aastat tegutsenud EELK Sotsiaaltöö Toimkond muutuks EELK kirikliku sisemisjonitöö keskuseks. Selleks oleks tulnud luua EELK Sisemisjoni Seltside Liit, mis töötanuks koostöös EELK Sotsiaaltöö Toimkonnaga. Sotsiaaltöö Toimkond oli sisuliselt juba teinud seda tööd: aidanud korraldada üksikkoguduste hoolekannet, mille tulemusel kasvasid koguduste rahalised annetused hoolekandetööks. Sotsiaaltöö Toimkond võttis osa 1940. aastal kavandatava Ambla haigla kordaseadmisest. Teostati kontrolli sakslastest järelejäänud sotsiaalühingute üle. Sotsiaaltöö Toimkonna juhataja kuulus EELK esindajana üldriiklikesse sotsiaalkeskustesse Ühisabi ja Eesti Lastekaitse ning üleriigilisse karskusnõukogusse. Sotsiaaltöö Toimkond oli asunud areneva kirikliku lastekaitsetöö ja vanglatöö koordineerimisele (1937. a töötas toimkonna juures vanglatöö pastor). Ederma kirjutas: "Sotsiaaltöö Toimkonna loomise juures kokkuleppel sotsiaalministri ja EELK piiskopi vahel rõhutati mitmeid tähtsaid ülesandeid, millest selgub, et Sotsiaaltöö Toimkond oma loomisel on mõeldud sellise üldkeskusena ja temale anti ka Kiriku nimel kontaktipidamine riiklikkude ja omavalitsuste sotsiaalasutustega." Nendest põhimõtetest lähtuvalt töötas EELK Sotsiaaltöö Toimkond 1937. a sügisest alates, kuid tema juriidilise aluse kindlaksmääramine viibis Sotsiaaltöö Toimkonnast sõltumatutel asjaoludel.[204]

Ederma saatis ettepanekute kava ka Ida-Harju praostkonna praostile Jakob Aunverile koos kaaskirjaga, milles ütles, et see kava oleks juba ammugi teostunud, kuid takistuseks olid 1939. aastal kirikus asetleidnud võitlused ja Sisemisjoni Seltsi vastuseis. "Loodan, et minul lähemal ajal osutub võimalikuks seda kava teostada juriidiliselt, sest praktiliselt olen kogu aeg olnud kristliku sotsiaaltöö e sisemisjonitöö juhataja."[205] Algavasse poleemikasse sekkus ka Viru-Jakobi koguduse pastor Jaan Kiivit, kes kirjutas 1940. aasta märtsis Edermale, et ta toetab olemasolevate kiriklike organisatsioonide tegevuse koordineeritust. Kuid "pean küll ütlema, et mul ei ole selge, mis on

[204] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond – Ettepanek kirikliku sotsiaaltöö koordineerimise kohta [1940]; B. Ederma piiskop Johan Kõpule 23.2.1940.

[205] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond. Materjalid kiriku sotsiaaltöö kohta – B. Ederma J. Aunverile 27.2.1940.

Sotsiaaltöö Toimkonna ülesanne. Üldsõnaliselt võib see olla suur ja avar töö ja sina tahad tema alla haarata vähemalt terve sisemisjonitöö, aga mis tal on peale riigi ja kiriku teatava vahendamise ülesandeks? Lahkumisel Rakveres ütlesid, et seal pole muud tööd kui ainult see, mida sa endale ise otsid. Ja oluliselt vist ei ole ka... on jäänud mulje, et kõikides toetuste andmistes ja muudes üritustes on valitsemas ühest küljest parallelism teiste orgide tööga ja teisalt juhuslikkus. Edasi ei ole tal ka kirikliku tööga tõelist sidet märgata, sest puudub kuulutamine ja kui lahus kuulutamisest peaks avalduma kristlik vaim, siis milles avaldub kõiges töös eriliselt kristlik vaim, kas selles, et juhataja on õpetaja?" Ja Kiivit jätkab: "ülesanded ei ole neil endil selged ja omavahel on parallelism ja teisest küljest ka riikliku ja omavalitsuste tööga tehakse paralleeltööd. Mitte ainult Sotsiaaltöö Toimkonna poolt, vaid samuti ka sisemisjoni poolt. Milles on nt Kosejõe kristlikum teistest riigi ja maavalitsuste poolt ülevalpeetavatest lastekodudest... kristliku kasvatuse mõttes Kosejõe ei näi tegevat midagi rohkemat... mulle näib, et kõik need lastekodud peaks likvideeritama. Õigustus oleks ainult sellisel tööl, mida riik ega omavalitsused mitte ei tee. Võistlusel ei ole mõtet..., kui meil on riiklikule tööle midagi ette heita, siis... me saaksime palju rohkem teha, kui meil oleks riigi asutustele anda kristlikke inimesi, kes sealset tööd teevad ja erapooletu nime all ometi kristlikult. Aga meil ei ole neid inimesi mitte endagi asutuste juures olnud seniseni."

Kiivit pakkus välja, et sõnaline kuulutus oleks tulnud koondada ühte ja asutused teise. Välismisjonile, "mis on ju alati olnud kiriku ründerühmaks, jääks välismisjon ja evangelisatsioon. Sisemisjonile jääks asutused, ja sellele allutatakse Sotsiaaltöö Toimkond kui alatoimkond, kelle ülesandeks jääks ühenduse pidamine riikliku tööga". Kui see pole teostatav, siis tuli Kiiviti arvates anda Sotsiaaltöö Toimkonnale kindlad tegevusalad, "kas vaeste hoolekande korraldamine kogudustes, vaeste koguduste toetamine või midagi muud. Aga otsesest sõnakuulutamisest jääb ta vist eemale nagu senini. Äratustööle tuleb panna senisest suuremat rõhku, kuna ta on meie kiriku elu ja surma küsimuseks... tarvidust ta järele on, nagu näitab elavalt ka oxfordiitmine, millel luterlikul maal küll palju maad ei tohiks olla, kuna meil pole vaja uut jumalat rühma näol, vaid meil on juba Jumal."[206]

Ederma arvates oleks tulnud probleemide lahendamiseks tunnistada kahte põhimõtet. Esiteks kiriklik sotsiaaltöö e sisemisjonitöö vajas enda huvides keskust, mis oleks EELK organiks, selleks et tal oleks koguduste silmis au-

[206] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond. Kirjavahetus Eesti asutiste ja eraisikutega mitmesugustes küsimustes – J. Kiivit B. Edermale 14.3.1940.

toriteeti. Teiseks olid sisemisjonitöö ja Sisemisjoni Selts kaks ise asja, sest Eestis oli 20 sisemisjoni seltsi ja 33 sisemisjoni asutust. Sisemisjoni Seltsi töö oli ainult väike osa kogu sisemisjonitööst. Ederma kinnitusel oli Sotsiaaltöö Toimkond 1938. aastast peale tegutsenud sisemisjonitöö keskusena, kuid kahjuks mitte juriidiliselt. Sotsiaaltöö Toimkond oli juba paar aastat juhtinud kogu sisemisjonitööd nii kogudustes kui ka seltsides. Hingehoiutööd tegid Tallinna ja Tartu Linnamisjoni pastorid jne. Ainult Sisemisjoni Selts ei olnud tunnistanud EELK Sotsiaaltöö Toimkonda veel oma keskusena. "Sisemisjoni Seltsil on olnud ilusaid kavasid ja pretensioone tõusta juhtivale kohale teiste seltside hulgas, kuid on puudunud selle teostamine." Seepärast ongi likvideeritud lühikese ajaga Sisemisjoni Seltsi algatatud vabanenud vangide kodu, Haapsalu lastekodu, diakonitekool, sisemisjoni ajakiri ja Kose-Uuemõisa lastekodu. Kõike eelnevat kokku võttes jõudis Ederma ainsa lahenduseni, et EELK Sotsiaaltöö Toimkond pidi jääma kiriklikuks sotsiaal- e sisemisjonitöö keskuseks. Samas ta toetas ka Kiiviti mõtet luua "äratuskeskus", mille eest vastutaks Sisemisjoni Selts.[207]

Areng läks aga hoopis teises suunas. EELK Konsistooriumi täiskogu koosolekul 28.8.1940 otsustati majandusosakonna ettepanekul EELK Sotsiaaltöö Toimkond alates 1.10.1940 likvideerida. Otsust põhjendati sellega, et edaspidi korraldas sotsiaaltööd ainult riik ja et seepärast lõpetatakse ka toetuse saamine riigilt. 19. augustil maksis riik viimase toetussummana 1250 krooni.[208] 1940. aastaks oli ette nähtud 12 500 krooni, millest tegelikult laekus 7540 krooni. Lisaks palkadele ja sõidu- ning päevarahadele maksti tööalati järgmiselt: hoolekandele (Tartu kogudustevaheline supiköök) 1200, lastekaitsele 1500, vanglatööle 1100, diakonitetööle 500, tiisikuse fondile 500, kirjastusele sotsiaaltöö mõtte propageerimiseks (kirikliku sotsiaaltöö põhijooni ja ülevaade praegusest olukorrast; kiriklik lastekaitsetöö; sotsiaaltöö probleeme käsitlevad jutlused) 400, Ambla koguduse haiglale 500, Leebiku puhkekodule 200, Evangeelse Eesti Jaamamisjoni Naisreisijatekodule 200, EELK Sisemisjoni Seltsile vaimuliku kirjanduse levitamiseks 500 krooni. Tunnustuseks EELK Sotsiaaltöö Toimkonna tööle oli president suurendanud Sotsiaalministeeriumi kaudu antavat toetust 5000 krooni võrra aastas, seda alates 1. juulist 1940.[209]

[207] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond. Kirjavahetus Eesti asutiste ja eraisikutega mitmesugustes küsimustes – B. Ederma J. Kiivitile 6.4.1940.

[208] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond – Seletus kiriklike organisatsioonide ümberkorraldamise kava juurde 28.8.1940.

[209] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond – EELK Sotsiaaltöö Toimkonna 1940. a eelarve; seletuskiri EELK Sotsiaaltöö Toimkonna 1940. a eelarve kohta; EELK Sotsiaaltöö Toimkonna

Ederma andis vastavalt EELK Konsistooriumi otsusele (28.8.40) kõik Sotsiaaltöö Toimkonna varad ja asjaajamise 1. oktoobril üle konsistooriumile.[210] 12. oktoobril kirjutas ta "ametivennalike tervitustega" kokkuvõtte EELK Sotsiaaltöö Toimkonna tööst, mille lõpus oli loetelu pooleli jäänud ettevõtmistest, nagu eeltöö kirikliku võõrastemaja rajamiseks, tiisikushaigete puhkekodu korraldamiseks, väikeste koguduste abistamiskassa asutamiseks ja tööleidmise büroo avamiseks. "Tagasi vaadates lühiajalisele, kuid vilja- ja õnnistusrikkale tööle loodan, et Jumal ei keela ka tulevikus meie Kirikule, heategevusele ja sotsiaaltööle oma õnnistust."[211]

See ei tähendanud sugugi kirikliku sotsiaaltöö soikumist. Oktoobris 1940 palus Ederma, et EELK Konsistoorium võtaks teda uuesti ametisse kiriku sotsiaaltöö korraldajaks. Ta esitas EELK Sotsiaaltöö Toimkonna uue töökava, mis oleks pidanud algama 1. novembrist 1940. B. Ederma kirjutas: "Nagu teada, pole Kirikul võimalik töötada mitmel sotsiaalalal, nagu näiteks lastekaitsetöö, vangidehooldamine, sotsiaalkirjanduse levitamine jne, kuid sellest hoolimata on praegu mitmesuguseid võimalusi ja otse tungivaid vajadusi sotsiaalküsimuste viljelemiseks EELK poolt." Ederma loetles tööalad, mida tulnuks uutes oludes arendada "nii kaua, kui on võimalik, ja nendes piirides, mis selleks alles on avatud". Nendeks tööaladeks olid vanurite hoolekanne; kiriklike seltside korraldamine; sotsiaalse meelsuse arendamine kiriku ringkondades; koguduste ja ametikandjate sotsiaalne abistamine; uurimustöö (tundma õppida kehtivaid sotsiaalseadusi ja uuendusi, et nende alusel uuesti üles ehitada kiriklik sotsiaaltöö).[212]

Tallinna Jaani koguduse II pihtkonna pastor Aleksander Täheväli tegi ettepaneku ühendada Sotsiaaltöö Toimkond Sisemisjoni Seltsiga, sest vanurite hoolekanne langenuks praktikas üksikkogudustele. Kiriklike seltsidega kontakti pidamine ja vaimulike ning nende leskede abistamine võinuks toimuda konsistooriumi kaudu. Sotsiaalse meelsuse arendamine ja kõik muud ülesanded oleksid aga sobinud Sisemisjoni Seltsile. Neid ettepanekuid toetas muidugi ka seltsi sekretär Albert Soosaar.[213]

Kuna EELK Sotsiaaltöö Toimkonna tegevuse oli konsistoorium 1. oktoobrist 1940 lõpetanud, siis otsustas konsistoorium 13. novembril, et EELK Sisemisjoni Selts pidi võtma endale kõik EELK Sotsiaaltöö Toimkonna va-

kulude ja tulude aruanne 1. jaanuarist kuni 30. septembrini 1940.

[210] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond – Akt.

[211] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkonna protokolliraamat, alustatud 1937 – Ametivennalike tervitustega 12.10.1940.

[212] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond – B. Ederma EELK piiskopile 27.10.1940.

[213] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond – A. Täheväli EELK Konsistooriumile 12.11.1940.

rasemad ülesanded.[214] Ülesanded võis võtta, aga nende teostamiseks jäi aega ainult 12 päeva. Sisemisjoni Selts likvideeriti 25.11.1940 ENSV Rahanduse Rahvakomissari otsusega.[215]

Kokkuvõttev retseptsioon

Elmar Salumaa on nõukogudeaegses kontekstis teinud analüüsiva tagasivaate EELK II maailmasõja eelsele hoolekandele e "kiriklikule armastustööle". Tema sõnul oli kirikul võimalus oma misjoniülesannet jätkata sotsiaaltööd tegevates asutustes, mis olid läinud üle riigile. See tähendas, et nii aineliselt kui ka vaimselt ohustatud inimesi tuli eelkõige sisemiselt evangelisatsiooni kaudu ümber suunata ja tuua nad teadlikkusele endi inimväärikuses ning kohelda neid kui ligimesi. Kuid selle ülesande täitmiseks oli EELK huvi Sisemisjoni Seltsi tegevuse vastu liiga "vähene" ja suurem osa koguduste vaimulikke, kelle suhtumisest sõltus oluliselt ka koguduste endi hoiak, kas ei mõistnud või ei tahtnudki mõista selle seltsi tööpõhimõtteid ja tegevust. Alles piiskop Hugo B. Rahamäe ajal hakkas kiriku keskvalitsus Sisemisjoni Seltsi materiaalselt rohkem toetama. Aga just siit leidis Salumaa kirikliku hoolekandetöö suure miinuse. Võrreldes Tallinna Linnamisjoni ja Sisemisjoni Seltsi aasta käibeid otseseks abistamiseks kulutatud summadega, avanes "tüüpiline pilt: suurema osa rahast neelasid palgaliste ametiisikute töötasud ja mitmesugused reisi- ja sõidukulud".

EELK Sotsiaaltöö Toimkonnale heitis Salumaa aga ette selle liigset "inglise orientatsiooni", mis oli tema sõnul moes paljudel muudelgi elualadel ning kirik sammus lihtsalt ajaga kaasa. Salumaa hinnanguil ei suutnud EELK Sotsiaaltöö Toimkond mitte midagi nimetamisväärset korda saata, "kujunedes mõnevõrra "surnult sündinud" ettevõtteks, nagu piiskop Rahamägi teisigi luua oskas. Võib-olla püüti selle kõlava, kuid kiriku armastustööle võõrapärast nime kandva asutusega aegamööda välja lülitada või ka "tasalülitada" teisi selletaolisi organisatsioone, mis olid senini tegutsenud autonoomsemalt nii kiriku keskvalitsuse kui ka piiskopi enese suhtes ja milliste juhtkonda kuulus isikuid, kes vahest igas asjas ei tahtnud silmas pidada piiskoplikke soove ja arvamusi. Ja enam kui ilmne oli seejuures, et toimkonna "moodsalt" kõlav nimetus kuulus olulisel määral sellesama kirikliku fassaadi juurde, mille juures aga sisulisele otstarbekusele suurt ei vaadatud. Viga tehti peale muu veel selleski, et taolisele suurejoonelisele tööalale asudes ei mõeldud sellele, et

[214] EELKKA Sotsiaaltöö Toimkond – Johan Kõpp EELK Sisemisjoni Seltsi juhatusele 29.11.1940.

[215] TLA f 1417 n 1.

see eeldab ka selleks eriti ettevalmistatud asjatundlikku kaadrit, mitte aga juhuslikult sellele tööle kutsutud inimesi, kellel võib-olla ei puudunud huvi asja vastu, kuid kes enne tööleasumist oleksid vajanud spetsiaalset ettevalmistust, mitte ainult kirjanduse varal."[216]

Salumaa suurt antipaatiat piiskop Rahamäe suhtes tuleb mõista madal- ja kõrgkiriklikkuse vahel valitsenud pingete võtmes. Salumaa esindas esimest ja Rahamägi teist. Kiriklikku hoolekande- e EELK sotsiaaltööd kritiseeris aga Salumaa evangeeliumipõhistelt misjonlikelt positsioonidelt, kaldudes oma sümpaatiates selgelt EELK Sisemisjoni Seltsi poole. Salumaa retseptsioon kirikliku hoolekande kohta on ainus, mistõttu puudub ka võimalus võrdlusteks. Tegelikult ei puuduta Salumaa esitatud retseptsioon Eesti diakooniat tervikuna ja selles esitatud hinnangud ei kehti isegi mitte kogu luterliku diakoonia kohta, vaid ainult kitsalt EELK hoolekande kohta. Kahjuks ei võimalda ka siinne uurimus esitada veel mingit üldretseptsiooni Eesti II maailmasõja eelse diakoonia kohta. Selle eelduseks oleks vaja läbi uurida ka teiste konfessioonide diakoonia ajalood.

Kuid see, mis silma torkab, näitab päris veenvalt, et sõna "diakoonia" esines enne II maailmasõda praktiliselt ainult diakonissi ja Tallinna Diakonissideasutuse nimes. Selle tõttu seostati mõistet "diakoonia" peamiselt naistega ja meditsiinilise tegevusega, mistõttu võis rääkida ka diakoonia feminiseerumisest Eestis.

LISA: Tallinna Diakonissideasutuse diakonisse[217]

Julie Elisabet Anton (s 1884) liitus 20.9.1906, diakonissiks riietatud 4.9.1908, diakonissiks õnnistatud 6.4.1913. Töötas 34 aastat haiglas silmahaiguste osakonnas, diakonisside kirikus ja majanduse alal ning haigla operatsioonisaalis.

Marie (Maria) Einvald (s 1855) liitus 3.12.1887, diakonissiks riietatud 22.12.1889, diakonissiks õnnistatud 8.8.1896. Töötas haiglas, ambulatooriumis haigete vastuvõtmisel 28 aastat ja peale selle veel ka vaimuhaigete varjupaigas, kokku 52 aastat.

Julie Jagoschmidt (s 1871) suri diakonissina 1931. aastal.

Mary Johannson (s ?) diakonissiks riietatud 17.12.1938.

[216] Elmar Salumaa, EELK 1918-1962. II raamat: Kirik kodanliku iseseisvuse lõppjärgul. Käsikiri [1962], 95-102.
[217] TLA f 1378 n 1 s 3, s 6, s 19. Loetelu ei ole täielik.

Emilie Kallmann (s 1857) liitus 29.4.1879, katseajaga õeks e diakonissiks riietatud 21.1.1880, diakonissiks õnnistatud 1.6.1884. Töötas haiglas 5 aastat, Magdaleeniumis moraalselt langemisohus olevate tütarlaste juures 10 aastat, koguduseõena Viljandis 4 aastat ja Tallinna Jaani koguduses 16 aastat. Siirdus halvatuse tagajärjel 1914. aastal emerituuri.

Olga Klein (s ?) liitus 1904. aastal ja suri diakonissina 1931. aastal.

Netty Laun (s ?) töötas koguduseõena Niguliste ja Toomkoguduses, haigestus astmasse ja suri 12.3.1938.

Magda Lemberg (s ?) liitus mais 1913 ja töötas 1938. aastal operatsiooniõena.

Anna Marie Lind (s 1880) liitus 4.10.1908, diakonissiks riietatud 3.9.1910, halastajaõe diplomi saanud 4.10.1910, diakonissiks õnnistatud 6.4.1913. Sõjaperioodil ravis haiglas haavatuid. 1920-1931 oli Risti koguduse koguduseõde ja Vihterpalu lastekodu töötaja. 1932-1939 Diakonissideasutuse aianduse juhataja.

Julie Marie Luur (s 1881) liitus 1.2.1901, diakonissiks riietatud 7.11.1903, diakonissiks õnnistatud 8.1.1911. Töötas haiglas kuni 1906. aasta augustini. Õppis ühe aasta Diakonissideasutuse lasteaednikeseminaris väikelaste pedagoogikat ja töötas asutuse lasteaias kasvataja-õpetajana. 1911. aastal täiendas oma teadmisi väikelaste pedagoogikas Dresdenis ja töötas pärast seda Diakonissideasutuse lasteaias kuni 1919. aasta novembrini. Alates 1919. aasta novembrist töötas Tallinna III Lastepäevakodus ja oli selle juhataja 1940. aastal.

Helene Johanna Lõun (Lõnn) (s 1877) liitus 3.8.1907, diakonissiks riietatud 4.9.1908, diakonissiks õnnistatud 6.4.1913. Töötas haiglas ja mitu aastat koguduseõena Niguliste koguduses ning 1939. aastal Niguliste vanadekodu juhatajana.

Helene Maria (Marie) Mamberg (ka Hamburg) (s 1889) liitus 6.11.1909, diakonissiks riietatud 3.9.1910, diakonissiks õnnistatud 24.3.1917. Töötas koguduseõena Harju Jaani koguduses, lastekodus 1915-1918 ja haiglas 1919-1939.

Natalie Martinson (s 1873) liitus 12.10.1890, diakonissiks riietatud 27.3.1892, diakonissiks õnnistatud 26.5.1898. Töötas haiglas, apteegis, operatsioonitoas, köögis ja 1902. aastast koguduseõena Märjamaa koguduses, kus ta 17 aastat hoolitses koguduse noorte, vanade, haigete ja vaeste eest. Sealse viletsa niis-

ke korteri tõttu haigestus reumasse. Töötas pärast seda diakonisside haiglas haiglapalati öövahina ja 1939. aastal ka pesutoas.

Maria Mühlbach (s 1871) liitus 3.4.1896, diakonissiks riietatud 8.2.1899, diakonissiks õnnistatud 19.12.1904. Töötas haiglas ja 1914. aastast alates asutuse vanadekodus.

Ida Priimann (s 1864) liitus Peterburi diakonissideasutuse evangeelse hospitali kaudu aprillis 1895, diakonissiks õnnistatud 13.12.1898. Töötas juunist 1921 alates Tallinna Diakonissideasutuse haiglas ja lastega.

Maria Pöhl (s 1874) liitus 14.8.1907, diakonissiks riietatud 4.9.1908, diakonissiks õnnistatud 6.4.1913. Töötas haiglas, ühe aasta Tallinna tuberkuloosinõuandepunktis, kaks aastat apteegis, kolm aastat Diakonissideasutuse majapidamises Paldiskis ja asutuse vanadekodus ning apteegis.

Johanna Püü (s 1883) liitus 16.5.1912, diakonissiks riietatud 13.10.1913. Töötas haiglas ja 1939. aastal öövahetuse õena.

Marie Minna (Rosalie) Rossmann (s 1872) liitus 29.10.1893, diakonissiks riietatud 10.11.1894, halastajaõe diplomi saanud 29.10.1895, diakonissiks õnnistatud 26.10.1902. Töötas haiglas, tiisikuse haigetega 6,5 aastat ja 1918. aastast alates Ambla koguduse haiglas 21 aastat, kus pidi bolševike võimutsemise ajal raskeid kannatusi üle elama. Asendas Tallinna Jaani koguduse koguduseõde Amaliet.

Martha Elisabeth Saving (s ?) liitus 1.10.1923. Töötas halastajaõena 1925. aasta maist kuni 9.4.1928.

Frieda Speer (s ?) diakonissiks riietatud 17.12.1938. Täiendas ennast Königsbergis diakonissideasutuses 7.-28.5.1939.

Marianne Tammai (s ?) liitus 1928. aastal ja suri katseaja õena 1931. aastal.

Lola (Lilly) Rosalie Tammejuur (s 1885) liitus 15.7.1912 (teistel andmetel 12.8.1912), diakonissiks riietatud 13.10.1913, halastajaõe diplomi saanud 15.8.1914, diakonissiks õnnistatud 7.5.1921. Töötas haiglas, ravis I maailmasõja ja Vabadussõja haavatuid 1914-1920, Vihterpalu lastekodus 1921-1931, haiglas 1931-1933, oli Diakonissideasutuse majandusjuht 1934-1939.

Olga (Olli) Tiismann (Tiesmann) (s 1885) liitus 8.10.1921, diakonissiks riietatud 1.12.1922, diakonissiks õnnistatud 16.10.1926. Töötas haiglas 1921-1937 ja 1938. aastast alates koguduseõena Tartu Jaani ja Ülikooli koguduses.

Alma Trautmann (s 1863) suri diakonissina 1.2.1939.

Ellen Trolla (Tralla) (s 1914) liitus 15.7.1935, diakonissiks riietatud 17.12.1938. Töötas haiglas ja operatsioonitoas.

Lilli Turmann (s ?) liitus 1891 ja suri diakonissina 20.2.1935.

Wilhelmine Westholm (s 1880) liitus 11.10.1902, diakonissiks riietatud 2.5.1904, diakonissiks õnnistatud 8.1.1911. Töötas 1905-1911 haiglas, apteegis ja operatsioonitoas, Narva Aleksandri koguduseõena ühtedel andmetel 7 aastat ja teistel andmetel 1912. aastast kuni 1918. aasta sügiseni, 1919-1925 Diakonissideasutuse sisehaiguste osakonnas, Tallinna Kaarli koguduseõena 13 aastat ja sellest 9 aastat Kaarli koguduse vanadekodu juhatajana 1926-1939. 1939. aasta novembrist alates Diakonissideasutuse ülemõe kohusetäitja.

Aurora Adele Edith Winterfeldt (s 1895) liitus 14.5.1915, diakonissiks riietatud 26.3.1916, diakonissiks õnnistatud 7.5.1921. Töötas haiglas, 1924-1936 operatsiooni ja röntgeni osakonnas, 1936. aastast alates röntgeni ja elektriravi kabinetis.

Ida Wirén (s ?) suri diakonissina 1936. aastal.

Rosalie Zobel (s 1892) liitus 1.9.1912, diakonissiks riietatud 13.10.1913, registreeriti 1920. aastal halastajaõeks, diakonissiks õnnistatud 7.5.1921. Töötas haiglas ja lasteaias, vaeslaste kasvatusmajas, vaimuhaigete majas, Oleviste koguduse vanadekodus, asetäitjana Järvamaa haiglas, Paides 1912-1929 ja 1929-1940 Tartu Peetri koguduses õpetaja Jaan Treumanni juures koguduseõena.

DIAKOONIA ARENG EELK-S 1990-NDATEST 21. SAJANDI ALGUSENI

Aarno Lahtinen

Organiseerunud diakoonia tegevuse taastamine 1990-ndail aastail

1980-ndate lõpul, nn glasnosti ja perestroika aastail, ilmnesid järjest selgemini nõukogude süsteemi allakäigust tulenevad probleemid. Sotsiaalne turvalisus, mis varem oli küllaltki üldine olnud, kannatas majandusliku allakäigu tõttu. Esile tõusid uued ja varem tundmatud probleemid, nagu tööpuudus ja vaesus. Samuti tuli nähtavale see, mida süsteem seni hoolikalt oli varjanud, sealhulgas ebainimlikud olud vanglates ning puuetega inimeste olukord. Koos ühiskondlik-poliitilise vabanemisega hakkas kiriku tegevus avarduma varem keelatud elualadele.

Diakooniast huvitunute ettepanekul otsustas EELK Konsistoorium 1989. a lõpul moodustada EELK Hoolekandetöö algatustoimkonna. Toimkonna ülesandeks sai selgitada välja koguduste vajadus diakoonia-ala töötegijate leidmiseks ja korraldada vastav koolitus, samuti selgitada riiklike sotsiaalasutuste vajadus diakooniatöötegijate järele ja leida selleks sobivaid kandidaate ning teha kindlaks nii riiklike asutuste kui ka üksielavate eakate inimeste soov saada kristlikku kirjandust ja majanduslikku abi. Olukorda uurides selgus, et kogudused vajavad enim koolitatud töötegijaid ja humanitaarabi. Esimesed toimkonna ettevalmistatud algkursused vabatahtlike töötegijate koolitamiseks toimusid sügisel 1990. Samal ajal sõlmiti esimesed kontaktid Schleswig-Holsteini Liidumaa Diakooniakeskusega (Diakonisches Werk Schleswig-Holstein) Saksamaal. Seoses sõpruskoguduste süsteemi laienemisega hakkas Eesti kogudustesse saabuma humanitaarabi.

Diakooniakursustel osalejate algatusel asutati 5. märtsil 1991 EELK Diakooniaühendus. Põhikirja kohaselt oli ühenduse eesmärgiks diakooniatöö käivitamine ja koordineerimine EELK-s. Diakooniaühenduse juhatus valiti geograafilisest põhimõttest lähtudes – kõigist Eesti piirkondadest. Juhatus käis koos kord kuus. Koosolekud toimusid Tallinnas Kaarli kiriku tööruumideks kohandatud keldris, muid ruume tol ajal kasutada ei olnud. Juhatuse pädevuses oli uute liikmete vastuvõtt, koolituse arendamine, koostöö partneritega ja edasiste tegevusplaanide koostamine.

1991. aasta detsembris tehti muudatused EELK Diakooniaühenduse struktuuris. Moodustati viieliikmeline juhatus, mille ülesandeks oli kiireloomuliste küsimuste lahendamine. Ülejäänud senise juhatuse liikmed, kes esindasid piirkondi, alustasid tööd praostkondlike diakooniasekretäridena ja moodustasid nõukogu. Kord kuus kogunes nõukogu Tallinna, kus arutati ja kavandati tegevust. EELK Diakooniaühenduse Keskus, mis asus Tallinnas, sai sel viisil kiiresti infot ja ülevaate Eestis tehtavast diakooniatööst. Ühendusel oli 1992. aasta lõpul 104 liiget.

Nii algatustoimkonna kui diakooniaühenduse tegevuses olid esiplaanil kogudusediakoonia, töö puuetega inimestega, haiglahingehoid ja kriminaaltöö. Kaks viimast eraldusid siiski mitmesugustel põhjustel ühenduse tegevusest iseseisvaiks tööaladeks ja organisatsioonideks (EELK Haiglahingehoiu keskus, EELK Kriminaaltöö keskus).

Diakooniaühenduse keskus liideti allasutusena kiriku struktuuri veebruaris 1994 ja selle nimetuseks sai EELK Diakooniakeskus. Diakooniaühenduse tegevus hääbus vähehaaval ja loeti ametlikult lõppenuks 22.06.1996. EELK Haiglahingehoiu keskus hakkas arendama hingehoiutööd haiglates ning sellega seotud koolitust. Kriminaaltöö keskus tegi muu hulgas vanglahingehoiutööd, eriti mis puudutas rehabilitatsiooni ja ohvriabi. EELK Haiglahingehoiu keskuse juhatajana töötas mitmed aastad Heino Nurk ja EELK Kriminaaltöö keskust juhatas kogu selle tegevuse ajal Avo Üprus.

Võrgustiku kujunemine

Alguses pakkusid üleriigilised seminarid diakooniatöösse haaratuile võimalusi kokku saada. Pärast EELK Diakooniaühenduse loomist oli taoliseks foorumiks ühenduse peakoosolek. Ühenduse hääbumise järel täitsid seda ülesannet diakooniapäevad, mille korraldamiseks saadi impulsse Soomest.

Diakooniaühenduse keskus püüdis diakooniatöö koordineerimist parandada, rakendades aastast 1992 tööle praostkondlikke diakooniasekretäre. Diakooniasekretäride ülesandeks oli aidata kogudusi diakooniatööd organiseerida ja arendada, toetada koguduste vabatahtlikke töötegijaid ning koordineerida humanitaarabi jagamist. Diakooniasekretärid töötasid peaaegu kõikides praostkondades.

Aastal 1993 alustati EELK Diakooniakeskuse koordineerimisel üle-eestilist projekti kohalike diakooniajaamade rajamiseks. Aastatel 1993–1996 rajati neid kokku 15 (Aravete, Haapsalu, Jõgeva, Jõhvi, Kuressaare, Kuusalu, Kärdla, Otepää, Palamuse, Pärnu, Rakvere, Räpina, Tartu, Valga, Viljandi). Diakooniajaamade ja -punktide pakutavad teenused varieerusid vastavalt ko-

halikele vajadustele. Kõige laiemalt oli levinud eakate koduhooldus. Lisaks sellele pakuti meditsiinilist ja materiaalset abi, nõustamist, toitu, pesupesemist ja hingehoidu. Osa jaamadest tegutses kohalike koguduste juures, teised toimisid rajamisest alates üsna iseseisvalt. Schleswig-Holsteini diakooniakeskus toetas tõhusalt diakooniajaamade võrgustiku loomist Eestis. Jaamade tegevuse toetamisel lõid kaasa ka Põhja-Elbe kiriku sõpruspraostkonnad.

Lisaks koordineerimisele ja koolitamisele oli EELK Diakooniakeskusel ka mõningaid iseseisvaid ettevõtmisi. Aastail 1993–1996 tehti klienditööd ning tegeleti liikumispuuetega laste ja nende vanematega. Keskuse juures töötas mõned aastad ka pagulastöö sekretär. See töö muutus aktuaalseks 1993. aastal, mil Eestisse saabusid Venemaa kaudu kurdi pagulased. Keskus viis pagulastöö koolitust läbi koos Eesti Punase Ristiga ja andis välja infolehe "Pagulusest" (1996). Diakooniakeskus toimetas ja andis välja ka oma eriala kirjandust. Aastal 1999 alustas EELK Diakooniakeskuse struktuuriüksusena tegevust EELK Tallinna Diakooniahaigla.

Diakooniakoolituse arenemine

Esimesed aluskoolitused koguduste vabatahtlikele toimusid 1990. a ja nende korraldajaks oli EELK Hoolekandetöö algatustoimkond. Seminarid olid aastail 1990–1993 üleriiklikud, aastatel 1994–1996 toimusid need aga piirkondlikul tasandil. Esimesed seminarid olid väga populaarsed ja neil osales palju äsja kogudusega liitunud inimesi. Koolitus toimus esialgu Soome kiriku abil.

Sügisel 1993 käivitus Usuteaduse Instituudis kaheaastane koolitus diakooniatöötegijatele, kellest esimesed 16 lõpetasid 1993. aastal. Kursusi korraldati ometi vaid kaks. Koolituse lõppemist põhjustas õppijate puudus ning see, et diakooniatöötegija amet ja seda eeldav koolitus ei olnud EELK-s seaduslikult määratletud. Pärast diakooniakeskuse juures aastal 1996 tegevust alustanud EELK Diakooniakeskuse Kooli loomist koondus diakooniakoolitus sinna. Kool valmistas ette hooldusõdesid ning pakkus sotsiaal- ja tervishoiualast täienduskoolitust. Seega tegi kool Eestis pioneeritööd hooldusõdede koolitamisel ja koolituse arendamisel.

EELK Diakooniakeskuse koolitussekretärina tegi tööga algust Tiit Sepp, kes jätkas hiljem diakooniakooli õppejõuna. Soome diakoonia asjatundjad Pentti Hölsä, Maria Pakarinen, Helvi Savolainen ning Pirkko Toiviainen olid aastaid abiks diakooniakoolituse käivitamisel ja läbiviimisel.

Partnerid ja koostöö

Esimesed konkreetsed algatused koostööks diakoonia alal tehti nii Saksaaa kui Soome suunas aastal 1990. Põhja-Elbe kirikus kujunes partneriks Schleswig-Holsteini diakooniakeskus (DWSH), Soomes Kiriku diakoonia- ja ühiskonnatöö keskus (KDYK) ja Kiriku Välisabi (KUA). Koostöö vabatahtlike koolitamiseks algas juba samal aastal koos KDYK ja KUAga.

Alanud kolmepoolses koostöös Eesti-Saksamaa-Soome püüti leida omavaheline tööjaotus. Detsembris 1993 kirjutasid osapooled alla koostöölepingule, milles määratleti tegevuse eesmärgid ja sisu juba olemasoleva koostöö alusel. Dokumendis nimetati koostöö eesmärgina "toetada iseseisva ja majanduslikult sõltumatu diakoonia arendamist EELKs". Rõhutamist leidis koostöö vajalikkus Eesti kohalike võimude ja sotsiaalministeeriumiga. Partneritevaheline tööjaotus määratleti sel kombel, et Saksa osapoole ülesandeks oli diakoonia struktuuride ülesehituse toetamine ning selle eesmärgi teostamiseks rahastamisvõimaluste otsimine EL-st; Soome poole vastutusalaks sai diakooniakoolituse toetamine ja koostöö kogudusediakoonia arendamisel.

DWSH toetas diakooniajaamade võrgustiku loomist ja EELK Diakooniakeskuse tegevust. Majanduslikku abi saadi rajatavate jaamade tööruumide korrastamiseks ja tegevuse käivitamiseks. Lisaks sellele said jaamad materiaalset abi (sh ravimeid) ja mikrobussi. Samuti ehitati DWSH toetusel diakooniakeskuse maja, mis õnnistati sisse mais 1995. DWSH toetas keskuse tegevust majanduslikult; nende kaudu (Hollandi Fond, EL) saadi finantsabi mitmetele diakoonia projektidele. KDYK ja KUA toetasid ennekõike diakoonia vabatahtlike koolitust ja diakooniakooli tegevust.

Diakoonilist koostööd toetas kohalikul tasandil nii Saksamaalt kui Soomest lähtuv sõpruskoguduste ja -praostkondade tegevus ning humanitaarabi.

Diakooniakeskuse tegevuse hääbumine

Diakooniakeskuse probleemid kulmineerusid 1990-ndate lõpul. Praostkondlike diakooniasekretäride tegevus lõppes 1997. aasta lõpul, kuna konsistoorium ei suutnud enam diakooniakeskusele kiriku eelarvest raha määrata diakooniasekretäridele palga maksmiseks. Diakooniasekretäride võrgustiku lagunemise järel nõrgenesid diakooniakeskuse sidemed koguduste diakooniatööga tunduvalt. Samuti oli praktiliselt lõppenud diakooniatöötegijate koolitamine. Katkes ka diakooniapäevade traditsioon, sest nende päevade korraldamine oli olnud esmajoones diakooniasekretäride ülesanne. (Diakooniapäevad toimusid taas 2001. a suvel, aastail 2002 ja 2003 korraldati ühised diakoonia- ja

misjonipäevad; osavõtjate arv oli aga võrreldes varasemate aegadega tunduvalt vähenenud.)

Diakooniajaamadel – mõned üksikud välja arvatud – ei õnnestunud saavutada positsiooni teenustepakkujana. Sooviks oli olnud, et kohalik omavalitsus ostaks teenuseid ja finantseeriks sel kombel jaamade tegevust. See soov ei realiseerunud. Samuti ei liigendunud jaamad kiriklikku struktuuri, mille tagajärjeks oli mõnel pool koguni teatud konkurents kohaliku kogudusega. Vähehaaval kaotas üks jaam teise järel majanduslikud eeldused oma tegevuse jätkamiseks. Eluvõimelisteks osutusid sel perioodil need jaamad, mille tegevus oli kohaliku kogudusega tihedalt seotud. Osa jaamadest korraldati ümber ja liideti kohaliku koguduse struktuuri, teiste saatuseks oli tegevuse lõppemine ja jaama likvideerimine.

Diakooniakooli tegevuse finantseerimine oli probleemiks kogu kooli eksisteerimisaja. Eesmärgiks oli õppetöö finantseerimine riiklike tellimuste, õppemaksude ja koolitusteenuste müügi teel, kuna kool andis ühiskonna pooli tunnustatava ametipädevuse. Seda eesmärki suudeti vaid osaliselt saavutada ning suur osa finantseerimisest jäi peamise partneri, Soome Kiriku Välisabi kanda. Diakooniakooli tegevuse jätkamiseks ei nähtud majanduslikke eeldusi, mistõttu kooli tegevus lõpetati suvel 2003.

Probleemid peegeldusid ka partnersuhetes. Erinevad nägemused koostööst teravnesid eriti Saksa partneritega. Koostöölepingut uuendati küll veel aastal 2000, aga kolme osapoole koostöö tegelikult enam ei toiminud. Kontaktid DWSH ja EELK Diakooniakeskuse vahel püsisid jahedad. DWSH toetus diakooniakeskusele kahanes vähehaaval ja lõppes 2003. aastal.

Pärast seda kui EELK Konsistoorium aastal 2002 korraldas diakooniahaigla ümber sihtasutuseks ja diakooniakooli tegevus lõppes, kaotas diakooniakeskus praktiliselt oma rolli. Viimase tõuke hääbumisele andis 1. juulil 2002 jõustunud uus kirikute ja koguduste seadus. Kuna tegevuse jätkamiseks puudusid võimalused, ei suudetud näha diakooniakeskusel tulevikku. EELK Diakooniakeskuse tegevus lõpetati jaanuaris 2004.

Diakoonia EELK-s 2000-ndate aastate alguses

Diakooniatöö arendamiseks käivitas EELK Konsistoorium 2004. aastal diakoonia arendusprojekti. Selle ülesandeks oli selgitada diakooniatöö hetkeseis ja vajadused ning töötada välja diakoonia arengusuunad EELK-s. Samal aastal alustas oma tegevust EELK Diakoonianõukogu (aastast 2006 alates EELK Diakooniakomisjon) ja konsistooriumi juurde loodi diakooniasekretäri ametikoht. Arendusprojekti raames loodi EELK esimene diakoonia arengukava ja

hakati uuesti arendama diakoonia koolitust. Koostöö Soome Kiriku Välisabi ja Schleswig-Holsteini diakooniakeskusega käivitus uuesti.

Diakooniatöö kogudustes

Regulaarset organiseeritud diakooniatööd tehakse ligikaudu 70 koguduses. Spetsialiseerunud asutusi on nende koguduste juures viis: Saaremaal Kuressaare Linna Lastevarjupaik Laurits, Kärdlas Hiiumaa EELK Diakooniakeskus, Räpinas koguduse hooldekodu, Tallinnas Peeteli Kiriku Sotsiaalkeskus ning Viljandis Pauluse koguduse diakooniamajas töötav laste varjupaik. Oma diakooniamaja, -punkt või -jaam on lisaks veel kuue koguduse juures: Kärdlas, Kuressaares, Märjamaal, Pärnus, Räpinas ja Valgas. MTÜ Rakvere Diakooniakeskus tegutseb omamata otsest sidet kohaliku kogudusega.

Koguduste diakooniatöö kätkeb endas tavaliselt kodu- ja hooldekodukülastusi, eakate sünnipäevalaste õnnitlemist, hingehoidu ja humanitaarabi (kasutatud rõivad jms) jagamist. Mõningates kogudustes pakutakse ka supiköögi-teenust, transporti haigetele/puuetega inimestele, õigusalast nõustamist, ohvriabi, päevahoidu lastele ja invatarvete laenutust. Nagu kogu kirikutöö puhul, on ka diakoonia puhul selgelt näha põimumine teiste kogudusetöö valdkondadega.

Paljud kogudused teevad koostööd kohalike omavalitsustega. Esineb igasuguse tasemega koostööd, alates infovahetusest ja lõpetades omavalitsusele mitut laadi teenuste pakkumisega (laste varjupaik, hooldekodu, supiköök, vältimatu sotsiaalabi, avahooldus, koolituse korraldamine omavalitsuse koduhooldustöötajatele jne). Vajadusel toimub humanitaarabi vahendamine kohalike omavalitsuste sotsiaalosakondadele. Kogudused teevad koostööd ka mittekiriklike organisatsioonidega (kõige sagedamini kohalike hooldekodudega).

Kogudustes tegelevad diakooniatööga kas vaimulikud üksi või siis koostöös teiste töötegijate ja vabatahtlikega. Enamasti on koguduste diakooniatöötajad hõivatud ka muude ametitega, näiteks on diakooniatöö eest vastutajaks koguduse sekretär või kirikuteener. Palgalisi, ainult diakooniatööle pühendunud töötajaid on peamiselt nendes kogudustes, kelle käest ostab teenust kohalik omavalitsus. Diakooniatöötaja ülesandeks on suuremates kogudustes vabatahtlike töö koordineerimine, kodukülastused, humanitaarabi jagamine, inimeste abivajaduse jälgimine ning vastavalt kas aitamine või abisoovi edastamine. Töötajad on mitmesuguse haridusliku taustaga, paljud on osalenud diakoonia-alastel koolitustel või on sotsiaaltöö-, meditsiini- või teoloogiaalase haridusega.

SA EELK Tallinna Diakooniahaigla

SA EELK Tallinna Diakooniahaigla on hooldushaigla, mis asutati 1999. a. Alates suvest 2002 on haigla iseseisev sihtasutus, loodud EELK Konsistooriumi ja EELK Diakooniakeskuse poolt. Diakooniahaigla on osa Eesti hooldusravivõrgust, millele paneb aluse sotsiaalministeeriumis väljatöötatud "Eesti hooldusravivõrgu arengukava 2004–2015". Diakooniahaigla visiooniks on „olla hooldusravi osutav tervishoiuasutus, kus inimesse suhtutakse kui isiksusse, talle võimaldatakse turvaline igapäevaelu ja väärikas surm". Haigla juhatajaks valiti aastal 1999 Jelena Leibur.

Diakooniahaiglas töötab neli osakonda. Hooldusravi osakond pakub hooldusravi teenust (õendushooldusteenus), hospiitsosakond hospiitsteenust eeskätt onkoloogilistele haigetele ja pansionaat osutab üldhooldekodu tüüpi teenust. Koduõenduosakond pakub koduõdede teenuseid ning peale selle avahooldusosakonnana ka kodust põetust hooldusõe tasemel. Osakondade tegevus on omavahel seotud ja üksteist täiendav.

Haiglas töötab oma haiglavaimulik. Patsientide usuliste vajaduste rahuldamisel ja hingehoiu tagamisel arvestatakse usulisi veendumusi ja kuulumist uskkonda.

Diakooniahaigla tegevust finantseeritakse peamiselt lepingulistest eraldistest haigekassast ja patsientide omaosalusest. Haigla tegevuse arengut ning remonti ja sellega seotud investeeringuid on finantseeritud välispartnerite abil. Ruumid on täielikult renoveeritud Norra Kuningriigi rahalise abiga. Haigla olulisem koostööpartner on Meninghetssosterhjemmeti Diakoonia Sihtasutus Oslos. Koostööd tehakse lisaks mh Schleswig-Holsteini diakooniakeskusega.

Siinses artiklis kirjeldati EELK diakooniatöö arengut peamiselt sellest vaatevinklist, mis avanes meile EELK Diakooniaühenduse ja EELK Diakooniakeskuse tegevusest. Käsitlemata jäi muuhulgas see töö, mida tehti EELK Haiglahingehoiu keskuse, Kriminaaltöö keskuse ja Meremeeste- e Meremisjoniseltsi raames. Ka kogudustes tehtavast diakooniatööst ei räägitud siin kuigi põhjalikult. Lisaks mainiti nimeliselt ainult üksikuid isikuid, ehkki diakoonia arendamisse ja praktikasse on andnud oma panuse paljud inimesed. Loodetavasti saab 1990ndate huvitavatest arengutest lugeda juba lähiaastatel rohkem, kui siin on esitatud.

LISAD

DIAKOONIA EELK DOKUMENTIDES

Diakooniat on EELK seadustes ja dokumentides käsitletud suhteliselt vähe. Aastal 2004 vastu võetud EELK põhikiri arvab diakoonia siiski kiriku põhiülesannete hulka:

> *(---) EELK ülesanne on Jumala sõna kuulutamine ja sakramentide jagamine ning sellest tulenevalt haridus-, diakoonia- ja misjonitöö tegemine ja muul viisil kristliku usu ja armastuse levitamine, edendamine ja süvendamine (---)* (1. peatükk, § 3).

EELK kirikuseadustik (2005) paneb vastutuse koguduse diakooniatöö (hoolekandetöö) korraldamise eest koguduse õpetajale: *Koguduse õpetaja ülesanne on (---) korraldada hingehoiu-, hoolekande-, laste- ja noorsootööd ning misjonitööd* (4. osa, 6. peatükk, § 69, punktid 2 ja 3). Diakooniatöö nii nagu ka teiste EELK töövaldkondade koordineerimist üldkiriku tasandil võib seadustiku järgi pidada konsistooriumi ülesandeks (2. peatükk, 1. jagu, § 129, punkt 2).

Diakoonia teemat käsitletakse laiemalt dokumendis „Kiriku sotsiaalne sõnum. Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku ühiskondlik-poliitilised taotlused" (KSS), mille EELK Konsistoorium kiitis heaks aastal 2005. Dokument põhineb aastal 1998 vastu võetud dokumendile „Kiriku missioon ühiskonnas" ja on *mõeldud esmajoones väljapoole, ühiskonda suunatud sõnumina, mingil määral ka sisemise tegevusjuhisena, väljendades kiriku ootusi ja valmisolekut koostööks.* Diakoonia põhimõtteid kirjeldatakse dokumendis pealkirja „Sotsiaalpoliitika" all järgmiselt:

> *Kirik on kutsutud ja seatud teenima inimest – nii igavest kui ajalikku, nii taevast kui maist silmas pidades. Seetõttu ei saa kirik olla ükskõikne ka rahva elukorralduse ja sotsiaalsete probleemide lahendamise suhtes* (KSS, eessõna).

Kuigi kirik ei pea võimalikuks muuta maist ühiskonda paradiisiks, näeb ta oma põhiülesannet kaasaaitamises elu korraldamisele Jumala tahte kohaselt – seega ka konfliktide lahendamises ja kannatuste leevendamises. Kristlik sotsiaaltöö ja teenimine (diakoonia) tuleneb ligimese armastamise käsust. Iga abivajaja on ligimene, kelle eest tuleb hoolitseda. Kiriku otseseks väljundiks sotsiaaltöös on iga koguduse vastutus nii oma liikmete kui ümbruse abivajajate pärast (KSS, punkt 6.1).

Otsest diakoonia ametit EELK-s ei ole. Teenimise elementi mainitakse kirikuseadustikus nii seoses vaimuliku ametiga üldisemalt kui ka kitsamalt seoses diakoni ametiga:

Vaimulik amet on Kristuse seatud karjase-, kuulutamis- ja teenimisamet ühe, püha, üleilmse ja apostliku kiriku teenistuses, mis rajaneb kõigi kristlaste osalemisel Kristuse kuninglikus preestriametis (Kirikuseadustik 4. osa, 1. peatükk, § 49, punkt 1).

Diakoni amet seisneb kuulutamises ja ligimese teenimises (Kirikuseadustik 4. osa, 1. peatükk, § 49, punkt 6).

EELK DIAKOONIA ARENGUKAVA 2007-2012

EELK esimene diakoonia arengukava valmis 2007. aasta märtsis. Selles määratletakse diakoonia missioon, visioon ja eesmärgid järgmiselt:

Missioon

Diakoonias ehk kristlikus teenimises realiseerub kristlikust usust lähtuv ligimesearmastus, mis avaldub kiriku, koguduse ja üksikkristlase elus ning mis saab organiseeritud väljenduse diakooniatöös. Diakooniatöö võtab arvesse inimese kui terviku: tema hingelised, vaimsed, kehalised ja ainelised vajadused.

Ülesanded

Diakooniatöö on tegevus, mis lähtub kristlikust usust ja kiriku olemusest. Diakoonia ülesandeks on:

- toetada kristlikku ligimesearmastuse teostumist kirikus ja ühiskonnas;
- olla hääleks nõrkadele, neile, kelle häält pole kuulda;
- aidata kannatusse sattunuid;
- lohutada kannatuses elavaid ja toetada iseäranis neid, keda muul viisil aidata ei saa;
- tuua lootust neile, kes on lootuse kaotanud;
- kaasa aidata inimväärikuse ja õigluse võidule isiklikus elus ja ühiskonnas.

Diakooniatöö ressursse kasutatakse ja arendatakse tulevikku silmas pidades, jätkusuutlikult ja keskkonnasäästlikult.

Visioon

EELK-s realiseerub üheselt mõistetav, kogudusekeskne ja ühiskonna suunas avatud diakoonia.

Üldised eesmärgid

1. Diakoonia põhimõtted on EELK-s üheselt mõistetavad ja tunnustatavad.
2. Diakoonia on loomulik osa EELK koguduste elust. Diakoonia taotleb, et ükski EELKi liige ei jääks hoolitsuseta.
3. Diakoonia toetab kristlike väärtushinnangute edendamist Eesti ühiskonnas.
4. EELK diakoonia on avatud koostööks.

Otsesed eesmärgid

Diakoonia positsioon EELK-s ja üldkiriklikes struktuurides

Aastaks 2012 on EELK-s välja kujundatud diakoonia-alaste mõistete ja ametite / kutsete kirjeldused koos nende seadustamisega EELK dokumentides.

Diakoonia positsioon kogudustes ja koostöö koguduse vaimulikuga

Aastaks 2012 on igas koguduses õpetaja kõrval diakoonia korraldaja, kes vastutab koguduse diakoonia eest.

Töötegijate ja vabatahtlike kaasamine

Töötatakse välja diakooniatööle värbamise / kaasamise programm.

Diakooniaalane haridus ja koolitus

Vastavalt diakoonia-alastele ametitele ja kutsetele töötatakse välja taseme- ja täienduskoolituse süsteem.

Diakoonia väljundite arendamine

Luuakse ühtne diakooniaalane infosüsteem ja korrastatakse kirikute / koguduste andmebaasid. Igapäevatöös avardatakse diakoonia meetodeid.

Diakoonia roll ja positsioon kogukondlikus ja rahvusvahelises võrgustikutöös

Osaletakse kogukondlikus sotsiaaltöö võrgustikus, nagu kohalik omavalitsus (sotsiaaltöö, lastekaitse), kool ja lasteaed, haigla jms, samuti rahvusvahelistes koostöövõrgustikes.

Diakoonia tuntus (omaksvõtmine)

Diakoonia maine kujundamiseks edastatakse kogudustele ja partneritele regulaarselt infot ning korraldatakse partneri- ja sõbrapäevi.

Diakoonia rahalised ressursid

Luuakse arendusfond koguduste projektide toetamiseks.

EELK Usuteaduse Instituudi toimetised

Nr 1/1. Kristiina Kross. *Heebrea keel algajatele*. Tallinn, 1985.

Nr 1/2. Kristiina Kross. *Heebrea keel algajatele. Lisa: Harjutused*. Tallinn, 1985.

Nr 2. *Studia ecclesiastica orientalia*. Tallinn, 1986.

Nr 3. *Töid kristliku müstika alalt*. Tallinn, 1989.

Nr 4. Kaide Rätsep. *Töid eksegeetika ja kirikuloo alalt*. Tallinn, 1990.

Nr 5. Elmar Salumaa. *Filosoofia ajalugu 1: Antiikfilosoofia ajalugu*. Tallinn, 1991/1992.

Nr 6. Elmar Salumaa. *Filosoofia ajalugu 2: Keskaja filosoofia*. Tallinn, 1993.

Nr 7/1. Elmar Salumaa. *Filosoofia ajalugu 3: Uusaja filosoofia 1. Renessansiajastu filosoofia*. Tallinn, 1995.

Nr 7/2. Elmar Salumaa. *Filosoofia ajalugu 4: Uusaja filosoofia 2. Inglise filosoofia 17. sajandi algupoolel*. Tallinn, 1997.

Nr 7/3. Elmar Salumaa. *Filosoofia ajalugu 5: Uusaja filosoofia 3. Rasionalistlike filosoofiliste süsteemide kujunemine Euroopa mandril*. Tallinn, 1998.

Nr 8. Ago Viljari. *Jeesuse elu juudasoost uurijate käsituses*. Tallinn, 1996.

Nr 9. *EELK juubelialbum*. Toimetanud Elmi-Johanna Pata. Tallinn, 1996.

Nr 10. Jaan Unt. *Uue Testamendi kreeka keel algajaile*. Tallinn, 1998.

Nr 11. Elmar Salumaa. *Evangeelse eetika alused*. Toimetaja Jaanus Noormägi. Tallinn, 2003.

Nr 12. *Kristillisen kasvatuksen yhteiskunnalliset ulottuvuudet: Seppo Alaja in memoriam-konferenssi, Tallinna 20.11.2002: esitelmät. Kristliku kasvatuse ühiskondlikud aspektid: Seppo Alaja* in memoriam *konverents Tallinnas 20. novembril 2002: artiklite kogumik*. Toimetaja Mikko Lännenpää. Järvenpää, [Tallinn], 2003.

Nr 13. *Kristuse täisea mõõtu mööda. Pühendusteos Jaan Kiivitile 65. sünnipäevaks. Zum vollen Maß der Fülle Christi. Festschrift für Jaan Kiivit zum 65. Geburtstag*. Toimetanud / Herausgegeben von Arne Hiob, Urmas Nõmmik, Arho Tuhkru. Tallinn, 2005.

Nr 14. Urmas Nõmmik, Randar Tasmuth. *Sissejuhatus eksegeetikasse. Meetodiõpik tudengitele ja kiriku töötegijatele*. Tallinn, 2006.

Nr 15. *Documenta oecumenica: kirik - ühiskond - misjon*. Koostajad: Ingmar Kurg, Alar Laats, Tauno Teder, Peeter Kaldur, Veiko Vihuri. Toimetaja Ingmar Kurg. Tallinn, 2007.

Nr 16. *Diakoonia käsiraamat*. Toimetaja Riho Saard. Tallinn, 2007.